

PDF4Kurd

پیشکەشە:

بە ئەو لاوە کوردەی
کە ئاوازى
خۆ رۆشنبیرکردنەو
ئارەزووی
لە پەرەوەردە گردنى
خۆیەتى

پیشەکی و هرگیز

زۆر بە کورتى و بەکوردى دەلیم:

تکالە خوینەر دەكەم، ئەم و هرگیزانە، بەھەر (٤٧)
بابەتكەيەوه يەك لە دواى يەك بەبايەخەو بخويىنیتەوه، ئەو
بابەتانەش پیشخستن و دواخستنى تىدانەكىرىن زۆر بە^{...}
سۈودىرن...

ئەم نوسراوهىه ، لەسالى (١٩٥٨) دا دانراوه، لەوانەيە چەند
زانىارىيەكى تىدا بىت و گۇرابىت لەگەل ئىستادا نەگونجىت،
لەگەل ئەوهشدا ، بايەخ و گىرنگى و سوودى خۆى هەرھېيەو
دەمەننیت، وبەراستىشىم نەزانى لە كاتى و هرگیزانى ئەم
ناسراوهىهدا ھىچ دەستكارىيەكى تىدا بکەم، بۇئەوهى خوینەر
بجوولىيەم و بەبەراورد لە تەك زانىارىيەكانى خۆيدا ، ھەست بە
گۆپانى ئەم (٥٠) سالەي دوايىيە بکات لە ذىۋى باپەتكاندا.

دل و دەروننمان زۆر كراوهىه بۇ ھەرچ رەخنەيەكى بەپىزنان
و بەرەخنەكانتان چاومان زىيەتر دەكىرىنەوه بۇ
دۇوبارەنەكىرىنەوهى ھەل... و خۆشم رەخنەيەكىم لەدانەرەكە
ھېيە ئەويش ئەوهىه: كە دانەر ئامازەي بۇھىچ سەرچاوهىك
نەكىدووه لە نوسراوهكەيدا... تو بلىيى ھەرھەمۇ ئەم
زانىارىييانە هي خۆى بن؟!....

و هرگىز

مەممۇدۇ تاھىر سادق

سلیمانى ٢٠٠٦/٥/٢٠

پیشەگی دانەر

پەرسەندنى رۆشنېبىرى مافى خۇمانە، بۇ گەيىشتىن پىىى
ھەر بەئارەززوو دەيان تەگەرەيان لەپىش دادەنا، بەلام حەزى
پىشىكەوتن، كەلەدەروننى لاوەكاندا كلىپەي دەكرد، و سەرەپاي
ئەو ھەموو تەگەرانەش، توانى كەش وھەوايەكى بىرکردنەوە
ئەوتۇ دروست بکات كە تا رادەيەك دانەرى ئاسان بۇو و
نوسرابە زۆر بۇون، و بازارىكى بچوکى بۇ دروست بۇو و ئەو
لاوانەش كە هيچ زمانىكى ئەروپاييان نەدەزانى توانىيان
سۈوردى ليۇورگەن و لىيى بەئاكابن.

ھەرچەندە جارى ئىمە دوورىن لەوەي بتوانىن بلىيىن: - لاوى
ميسىرى رۆشنېبىرى بەرزو تىر و تەسىل لەنئۇ نوسرابە
عەربىيەكان دەدۆزىتەوە، و دەشتowanىن بلىيىن، ئەوهندە
رۆشنېبىرىيەي دەيخۇينىتەوە بەسە بۇ بەئاكاھىنانى و
پىشىختنى.

بەدوورى نازانم كە نوسرابە زۆر دەبن و لەگەل كۆمەلە
گۆپراوەكەمان كارلەيەك دەكەن، و بىرمان پەردەسىيىت، كە
ئەوهش ئاواتمانە و ئەوساكە دەگەينە رۆشنېبىرىيەكى زىندۇو لەم
چەرخەدا، كە بىرى كۆمەللايەتى و ئابۇورى و سىياسى زۆرانبازى
تىيادەكەن.

لاو نىيە حەزى لەپىشىكەوتن نەبىيەت، كە حەزو چالاکى بۇ
دروست دەكتات، بۇئەوەي لە خۆى بەرزىرېتىتەوە، وېگاتە
ئاستىك بەرزىرېت لەو ئاستە كە ئىيىستا تىيادا دەزىيەت، و ئەم
حەز بەپىشىكەوتتە كە(برنادشو) پىىى دەلىت(ئارەززوو
گەشەكەن)، بەشىۋەي جۇراوجۇر دەبىيەت، و لەگەل زىنگەمى

بابەتى ئەم نووسىينە، پىيگەياندى مەۋقۇي رۆشنېبىرە،
لەچىيەتى و مەبەست و بەھاى رۆشنېبىرى دەكۆلىتەوە، بەدواى
رېبازى و دەستەھىنانى دەگەريت .

بەختەوەرم بەوەي توانىم واتايەكى هاواچەرخانەي بۇ
بەھىنەمەكايەوە، كاتىكى زۆرى ئىياني وىزىدانىم تەرخان كردىبوو بۇ
ئاپاستەكەرنىكى رۆشنېبىرىي لاوەكانمان، بە نووسىينى
جۇراوجۇر كە بەھاى سەرتاكانى هاواچەرخى خستە جىڭاي
سەرتا لاسايىكەرەكان.

كىيىشەي رۆشنېبىرىي لاي من ھەرودك كىيىشەي سىياسى و
ئايىنى لاي خەلکى دىكەيەو زۆربەي ئەم كىيىشانەش كىيىشەي خۆم
بۇون، رووبەپروو پەرورىدەي تايىبەتمو گەشەي نەستم
دەبۇونەوە.

ئىيمە لەميسىر، لەھەزارىي رۆشنېبىرىي و بىرکردنەوەيەكى
نزيك لە نەبۇودا دەزىين ، كەسىش نىيە لەئىمە نەزانىت
ھۆيەكانى چىيە؟! بەلکو تاكە هوى ئەوهش داگىرەكەرە كە تەگەرە
بۇو لەسەر رىي خۇينىدلى هاواچەرخدا، تا گەيىشتە رادەيەك ،
وەزارەتى پەرورىدە تاسالى(1925) نەيدەھىيىش ئامادەيىيەكى
كچان بىكىتىتەوە ... و بۇ ماوهى (٢٠) سال زانكۆي قاھيرە
بەبەرەللايى مایەوە و حۆكمەتىش ددانى پىددانەنا، جەنگە لەوەي
چەندىن تەگەرەي دەخستە رىيگاي ئەوانەي حەزىيان لە گۆفار
دەركەن دەكىد.

پیداویستیه کی گرنگی هه موو مرؤفیک، بؤیه، ئیمەش ده بیت
بکوریین و بکونجین و گەشەبکەین، چونکى، وەستان لەم
بارود خەدا تاوانە، گۆپىنى بىر بەبەرزىزىنەوهى ئاستى
رۇشنبىرى بەشىكە لەو گەشەكردنە، يان گرنگتىن بەشىيەتى.
گۆپىنى ئامىريي لە داهىناندا، گۆمانى تىدانىيە گۇزان لەبرەم
ھىنان و هاتوچۆكىردىدا بەدىدىيىنە دواترىش بەھۆي ئەوهە،
سياست و ئابورى كۆمەل دەكۈرىت. واتا، رۇشنبىرى
بەردەوام لەگۇراندایە و گەر وەستايىن و بويىنه بەرد، ئىمە نەك
ھەرئاپاستە ئوئى ژيانمان ناوىت، بەلكو تىگەيشتن و
زانيارىشمان ناوىت، و لە ئىتو كۆمەلدا، وەك كۆلکەدارىكى
سەرئاومان لىدىت، و ئاوهەك بە ئارەزوو خۆي، و بى ئاگاوا بى
ھەست بە ملاوبەولاماندا دەبات، يان ئاگاىيەكى بەرامبەر
ھەلۋىستمان بۇو بىت.

ئىمە بىمانەوىت و نەماوىت، لەنیو كۆمەلىكى پېشىكە و تۇودا
دەشىن و پىيوىستىمان بەلىكۈلەنەوهى بەردەوامە، بۆئەوهى
لە ئاستى ئاپاستەكان و مەبەستەكاندا ھەلۋىستەمان ھەبىت،
لە بەرئەم ھۆيە، دەبىت ھەرىكە لە ئىمە بەرناમەيەكى رۇشنبىرى
ھەبىت، كە بەرنامە ئىيانە، تا بىزىن بۇ خويىندەوهە، و
بخويىنىنەوه بۇ ئىيان، دىارەئەم بەرنامەيەش پۇختەكردن و
گۆپىن ھەلدەگرىت، بەلام دەبىت ھەرىكە لە ئىمە بەرنامە
ھەبىت بۇ بەرزبۇونەوهى ئاستى وشىارى.

لەوبەندە كورتانە كە دىن ئاپاستە ھەن بۇ كورتكىردىنەوهى
بۇ خويىنەر، وەك ھىمایان لىيھاتووه من خۆم لە درىزەپىيدانىان

كۆمەللايەتى و بەھايەكانى كارلىكىدەكەن.

لەوانەيە دەولەمندى، يان پايە كۆمەللايەتى بەرزا، يان
وەرزش، يان خويىندە ئاواتى ھەر لاويك بىت، و لەوانەيە،
ھەلبىزىاردىنى يەك لەمانە، ساويلكادە بۇوبىت، و لە مندالى كارى
تىكىركىدەت، و لەوانەشە، لەلاؤى، وپاش پىگەيشتنى بۇوبىت،
ولەويىزدانىيەوه دروست بۇوبىت.

ئەم نوسراوهىيە ھەولىكە بۇئاراستەكردىنى لاوه كانمان بەرەو
بەركىردىنەوهى ئاستى رۇشنبىرىييان، لە سنورى ژىنگەي
كۆمەللايەتى ميسىر، و ولاتانى عەرەب بەشىوھىيەكى گشتى، يان
ئەم نوسراوهىيە ھەولىكە بۇ رېنمايى كردنى لowan بەرەو
گەشەسەندىنى رۇشنبىرى و روونكىردىنەوهى راست و ناراستە
لەچالاكى خويىندىدا، ئىمە، لە چەرخىكى پېرلە تەقىنەوهە
رووداوشۇرۇش وجەنگ و كودەتا دەزىن، مروۋەھەرگىز لە
چەرخىكى وەك ئەوهى ئىمەدا نەزىياوه، لەماوهى كەمتر لە (٥٠)
سال دوو جەنگى گەورە لە جىهاندا رووياندا، سىستمى
هاوبەشىيەتى (١٠٠٠) ملىون مروۋى گرتەوه، بۆمبى گەردىلەبى
دروست كرا، دواترىش بۆمبى ھايدرۆجىنى، لەرىگاى
رادارەوه پەيوەندىيمان بە مانگەوهە كرد، و دوورىش نىيە،
بەسوارى موشەك بگەينە ئەھى، هاتوچۇي ئاسمانى پېشىپرلى
لەگەل هاتوچۇوی دەريايى دەكات، و خەرىكە قسەكردىنى بىتەل
شۇينى قسەكردىنى بەتەل دەكىرىتەوه.

ئەمانە ھەرمۇسى ئەوه دەسەلمىن، كە كارىگەرەيەتى
زانست لە سەر كۆمەل جىڭىرەت دەبىت و رۇشنبىرىييش بۇتە

دەپارىزىم لە بەرئەوەي مەتمانەم بە خويىنەرھە يە زىرىھە كانە دەتوانىت كەم و كورتىيەكانى پېپكاتەوە، بەلام لەو شوينانەدا كە بەرەوبۇرى قورسى سايکولۇجى لىكۆلىنىھە و بۇمەوە، درېژەم پىيداواھ، و كارەكەم بۇ خويىنەر ئاسانكردوھ.

ئەوانەي بارودۇخ نە يەيىشتۇوه خويىندىنى بالا تەواوكەن، ئاراستەكردىيان مەبەستى يەكەممە، و پاش يېركەنەوە، بۇم دەركەوت كە فيرخوازانىش پىيوىستىيان بەم ئاراستەكردىنە رۇشنبىرييەھە يە.

پېممايە خويىنەر ئاسايى گەر ئەم نوسراوە يە بەرىزبەندى خۇى بخويىنەتەوە هىچ قورسىيەك لە تىكەيشتنى نابىنیت و سوودى لىيەردەگرىت.

ئەم نوسراوە يە دوو بەشە:-

بەندەكانى بەشى يەكەم:

چارەسەركردىنى پلانى گشتى لىكۆلىنىھە وەن، بەشون شىيوازو بەهاو بارودۇخە كاندا دەگەرىت.

بەندەكانى بەشى دووھەم:

چارەسەركردىنى لىكۆلىنىھە بابەتە جۇراوجۇرە كانە بەدۇردرېشى. ئەم رېكخستنە بەھاى خۇىھە يە، گەر خويىنە پەيپەويى بکات... سوودى لاوان لەئەم نوسراوە يەدا ئاواتەمە گەر رەخنەيان ھەبىت، با لەھەلە و كەمتەرخەمەيىھە كان ئاگادارم بکەنەوە، تا لە چاپى داھاتۇودا دووبارەنەبىتەوە.

سەلامە موسا

مانگى (۵) ئى سائى ۱۹۵۸

قەھىرە

بـهـو زـانـيـارـيـيـانـهـهـيـهـ كـهـ دـهـگـونـجـيـنـ لـهـگـهـلـ پـيـوـيـسـتـيـهـ تـايـيـهـتـهـ كـاـنـيـداـ. ئـهـ بـهـرـنـامـهـ فـيـرـكـارـيـيـهـ كـهـ دـادـهـنـدـرـيـتـ بـوـيـهـكـ مـلـيـوـنـ منـدـالـ ، يـانـ بـوـيـهـكـ مـلـيـوـنـ لـاوـ نـاتـوـانـيـتـ پـيـوـيـسـتـيـيـهـ كـاـنـ هـمـوـ مـنـدـالـيـكـ ، يـانـ لـاوـيـكـ دـابـيـنـ بـكـاتـ ، مـهـگـهـرـهـ بـهـشـيـوهـيـهـكـ گـشـتـيـ نـهـبـيـتـ بـهـچـاـوـپـوشـيـكـرـدـنـ لـهـ تـايـيـهـتـمـهـنـدـيـ وـ خـسـلـهـتـهـ تـاكـ رـهـهـنـدـهـيـهـ كـاـنـيـانـهـوـ.

ئـهـوـ زـانـيـارـيـيـانـهـيـهـ كـهـ لـهـ خـوـيـنـدـنـگـهـ دـهـسـتـمـانـ دـهـكـهـونـ ، گـهـرـ هـاـتـوـ زـورـ بـهـوـرـدـيـشـ هـلـبـزـيرـدارـبـوـونـ ، پـاشـ تـهـواـوـكـرـدـنـ خـوـيـنـدـنـ دـهـبـنـهـ بـنـاغـهـيـهـكـ شـتـيـ لـهـسـهـرـ دـرـوـسـتـبـكـرـيـتـ ، گـهـرـ وـهـسـتـاـيـنـ ئـوـ بـنـاغـهـيـهـكـلـكـيـ نـاـبـيـتـ چـونـكـهـ ، پـاشـ خـوـيـنـدـنـگـهـ وـ بـكـرـهـ زـانـكـوـشـ پـيـوـيـسـتـيـمـانـ بـهـ لـيـكـوـلـيـنـهـوـ هـرـهـيـهـ.

ماـمـوـسـتـاـيـ زـورـبـاشـ ، ئـهـوـ كـهـسـيـهـ ، كـهـ هـرـ زـانـيـارـيـيـهـ كـاـنـ نـاـگـهـيـنـيـتـ مـيـشـكـيـ خـوـيـنـدـكـارـانـ ، بـلـكـوـ پـلاـنـيـانـ بـوـ لـيـكـوـلـيـنـهـوـ بـوـ دـادـهـنـيـتـ ، وـ دـهـتـوـانـ بـيـئـ ئـهـوـ ماـمـوـسـتـاـيـهـ لـهـ زـيـانـيـانـداـ سـهـرـيـهـسـتـانـهـ خـوـيـانـ فـيـرـيـكـهـنـ وـ ماـمـوـسـتـاـيـ لـهـ شـيـوهـيـهـشـ دـهـگـمـهـنـ.

كـوـمـهـلـكـهـشـمانـ لـهـمـ پـيـشـكـهـوـتـنـهـ خـيـرـايـيـهـ ، پـيـوـيـسـتـيـ بـهـجـهـماـوـهـرـيـيـكـيـ رـوـشـنـيـرـهـيـهـ ، چـالـاـكـيـ بـيـرـكـرـدـنـهـوـهـيـانـ بـهـرـدـوـامـ هـهـبـيـتـ ، بـوـ چـارـسـهـرـكـرـدـنـيـ كـيـشـهـ كـتـوـپـرـهـ كـاـنـيـانـ ، بـوـئـهـوـهـيـ نـهـكـهـونـهـ زـيـرـدـهـسـتـيـ سـتـهـمـكـارـانـ وـ دـاـگـيـرـكـهـرـانـ ، بـيـانـيـ وـ زـورـدارـهـمـيـسـرـيـيـهـكـانـ ، كـهـ دـهـلـيـنـ: (تـوانـاـيـ پـيـشـخـتـنـيـ نـهـتـوـهـكـهـمانـ هـهـيـهـ بـهـ دـانـ نـهـنـانـ بـهـ مـافـهـ كـاـنـيـانـ؟!) جـهـماـوـهـرـيـ نـهـزـانـ باـشـتـرـينـ شـيـواـزـهـ بـوـ ئـازـاـكـرـدـنـيـ سـتـهـمـكـارـ وـ وـزـورـدارـانـ ، لـهـبـهـرـئـهـوـهـيـ بـهـقـسـهـيـ بـرـيقـهـدارـ وـ وـتـهـيـ كـارـيـگـهـرـ وـ فـشـهـيـ گـوـتـارـهـكـانـ زـوـ

(١)

خـوـيـنـدـنـگـهـ وـ كـوـمـهـلـ

لـهـ كـوـمـهـلـيـ ئـيـسـتـاـمـانـداـ ، خـوـيـنـدـنـگـهـ پـيـوـيـسـتـهـ بـوـ هـمـوـ مـرـقـيـكـ چـ نـيـرـوـ چـ مـيـ ، لـهـ كـوـمـهـلـيـكـيـ پـيـشـكـهـوـتـوـودـاـ ، كـهـ چـاـوـهـرـيـيـ دـهـكـهـينـ وـخـهـونـيـ پـيـوهـ دـهـبـيـنـ ، وـاـيـ لـيـدـيـتـ زـانـكـوـشـ بـوـ هـمـوـ مـرـقـيـكـ پـيـوـيـسـتـ بـيـتـ . وـ خـوـيـنـدـنـگـهـ سـهـرـاـيـ ئـهـوـهـيـ پـيـوـيـسـتـهـ ، لـهـمـيـسـرـداـ بـوـ گـشتـ كـهـسـ نـيـيـهـ ، زـانـكـوـشـ تـرـخـانـكـراـوـهـ بـوـ (٥٠) هـهـزـارـ كـهـسـيـكـ لـهـ كـوـرـاـنـ وـ كـچـانـيـ دـهـولـهـمـهـنـدـ وـ دـهـسـتـ رـوـيـشـتوـانـ.

هـمـوـوـمـانـ دـهـزـانـيـنـ كـهـ ئـهـوـهـيـ دـهـسـتـمـانـ دـهـكـهـوـيـتـ لـهـ خـوـيـنـدـنـگـهـ ، شـتـيـكـيـ كـهـمـ بـهـرـاـمـبـهـرـ پـيـوـيـسـتـيـهـكـانـيـ زـيـانـ ، بـوـيـهـ لـهـبـهـنـگـارـبـوـونـهـوـهـيـ قـورـسـيـيـهـكـانـيـ زـيـانـ هـهـسـتـ بـهـ نـهـزـانـيـنـ دـهـكـهـينـ ، وـ هـهـرـوـهـاـ هـهـسـتـ بـهـ پـيـوـيـسـتـيـ لـيـكـوـلـيـنـهـوـهـ دـهـكـهـينـ ، فـيـرـيـوـوـنـيـ خـوـيـنـدـنـگـهـ ، كـوـمـهـلـيـكـ زـانـيـارـيـمـانـ دـهـدـاتـيـ ، بـوـ رـوـشـنـيـرـكـرـدـنـ سـهـرـكـيـنـ ، بـهـلامـ خـوـيـنـدـنـگـهـ مـاـمـهـلـهـيـ هـمـوـوـانـ وـهـكـ يـهـكـ بـيـتـ وـ پـيـوـيـسـتـيـانـ بـهـيـهـ ئـهـنـدـازـهـ پـارـچـهـ كـوـتـالـ هـهـبـيـتـ ، بـوـ درـوـسـتـكـرـدـنـيـ جـلـ وـبـهـرـگـيـانـ .
لـهـبـهـرـئـهـوـهـيـ مـرـؤـهـلـمـ جـيـهـانـهـداـ سـهـرـيـهـسـتـهـ ، بـوـيـهـ پـيـوـيـسـتـيـ

ته اوونه کردووه، به لکو له خویندنگه ش که می خویندووه، وک هله ده خله تین.
 هربرت سبنسر(ی فهيله سوفي ئينگليز، که خویندنى سەرەتايى ته او نەكربۇو دەوربەرى ھەشتا سالىش زىابۇو شانازىشى بەھووه دەکرد کە لە (خویندنگە) فيرنەبۇوه. ھەروهە (بەرناردشۇ)، دەتوانىن ناوى دەيان لەسەركەدە و سیاسىيەكان و نوسەران بھىيەن. لەوانەي نەخویندوويانە و نەزانكوشيان ته او كردووه، بەلام ئە و كۆمەلە پېشکەوت تووهى کە تىايادا زىابون، زانكويىھى گۇرەي بۆ رەخساندۇون لە نوسراوه و گوقار، پاش لېكۈلىنىھەيان بىريان پىيگەيشت، رۆشنېرىيەكى چاكيان دەسکەوت و دەرچوانى زانكوش نەدەكە يىشتە ئاستيان.

گەر خوینەرئەم نوسراوهى، خویندنگە، يان زانكۆي ته او نەكربىيەت ئەوا لېرەدا بەرنامىيەكى پىرى دەستدەكەویت بۇ لېكۈلىنىھەيەكى خۆبىي، دەتوانىت کەسايەتىيەكەي پى بەرزيكاتەو و بىرى پىيگەينىت، خەم لەرابدووی نەخوات، کە خویندنى لە دەستچووه. گەر خوینەر وک بەختەوەرەيك زانكۆي ته او كردىيەت. ئەوا لېرەدا ئەوه دەدۋىزىتەو کە پالى پىيۇدەنیت تا ماوه خوینىدار بىيەت، و دەرچووی زانكوش دەبىيەت ھەر دەم ئەوهى لە بىر نەچىيەت، کە خىرايى پىيگەيشتن لە زانيارىيەكان و نۇيى كردنەوەيان پىيويستى بە لېكۈلىنىھەي بەردهوامە.

ئەو پىشىكەي سالى(1918) زانكۆي ته او كردىيەت و تائىيىتاش لە پىشەكەيدا بەردهوام بىيەت بە زەممەت دەرمانىك دەدۋىزىتەو بۇ نەخوشىيەك. گەر ئەو دەرمانە لە سالى(1918) باوبۇبىيەت، لە بەرئەوهى زۇربەي درەمانە كان ئىيىستا نوين،

لېرەدا گرنگى نوسراوه و گوقار رۆژنامە دەرده كەویت، ئىيمە پاش خویندن و زانكۆ، نزىكەي (50) سال دەزىن، ئەوانەش خۇراكى بىرمانن، شىوازى بەرزكەنەوهى ئاستى پېشىكەوتى رۆشنېرىيەمانن، بەبى خویندنەوه و لېكۈلىنىھە پىيىنەگەين دەبىيەت بىكەينە نەرىت، دەبىيەت بە دەستكراوهىي خۇمان رۆشنېرىبەكەين، ھەروهە ئەو دەستكراوهىيەكى بۇ كېنى پىيدا ويستىيەكانمان بەكارىدەھىيىن.

كۆمەلە پېشىكەوت توو باوهپى بە ئازادى رۆشنېرىيە، بۆيە ياسا و بېرپارو پېرىۋى و دەرده كات، کە نوسراوه و گوقار رۆژنامە بلااوو باو بن، لەنەتەو ديموكراسەكانى ئەوروپا، ھەزارەها كتىبىخانە، نوسراوه و گوقار رۆژنامە دەكىن، بە دەرلەوهى کە خەلکىش دەيکىن و بەشدارىدەكەن لە كېنى گوقار و رۆژنامە دەستكىرىيەكان.

لەو ولاتانەدا چالاکى وشىارى، بازارى باش بۇ بەرهەمە كانى خۆى دەدۋىزىتەو، گەر بچىتە مالىيەكى ئەوروپا يى، دەبىيىن نوسراوه زۇربەي ۋۇرەكەنلى رازاندۇتەو. جارىك لەلەندەن، لە مالىيەك رىرەوهىيەكى تەسکى بەرھە چىشتىخانەم دىيت، رەفەيەكى دووردرىيەزى ھەبۇو زىياتلە (200) نوسراوهى لە سەرىپو جەڭە لە وەش، خاودەن مالەكە خۆى ھەلەكىشىا بەھەي كە نوسراوهى چاك و نۇيى كە لەكەل و پەلي ناياب دروستكراوان لە سەر مىيىزى ھۆلەكەي دانادە. لە بەرئەم ھۆيە، زۇرجار فەيلە سوفى گەلەك مەزن لە ئەرپادا دەبىيىن زانكۆي

دەرگای زۇرىش بۇ پىشىكە وتنى دەكاتەوە ئەگەر واش نەكات ئەو دەرگايانە ھەر ھەمۇنى بە داخراوهىيى دەمىننەوە.

(٢)

كۆمەل پەروەردەمان دەكات

ما مۇستا (احمد جمعەھى ھاۋىرىم، نوسراوهىيەكى ھەيە، گەر چاپكرا) شتىكى سەيرو سەمەرى تىدىايە، ئەھىپىش ئەھىپى، كەواز لە خويىندىنگەكان بەھىنن، ئىتى با كۆمەل پەروەردەمان بکات، ئىمەش پىيوىستىمان بەو خويىندىنگەيانە نىيە كە خويىندىكارى تىيدا رىكىخەن بۇئەھى تىيدا فيئر بىن، سەرسوپمىننى ئەم بۇچۇونە لەودايىه كە ئىمە لە ژىنگەيەكدا گەشەمان كردووە، بە خويىندىنگە ئاشنا بۇوۇن، و خەرىكە وايلىيېت، شارىك يان شارقچەيەك نەمىننەت بى خويىندىنگە. بەلام پىش سەدەيەك ئەوها نەبۇو، ئەوسا تەنلا لە پايتەختە كاندا خويىندىنگەي زور كەم ھەبۇو و خەلکىش دەستە دەستە خويىان فيئرە پىشەسازىيەك يان ھونھەرەك دەكىد، و خويىان وەك (تىرە) رىكىدە خىست، (تىرە) ش ئەو ھۆيانە بۇون بۇ بەشدارىكىردن لە پىشەيەكدا دروست دەبۇون، مندالىيان دەنارادە ناويان، و فيئرە بۇون، ورده ورده دەبۇون بەكىرىڭار، دواترىش دەبۇون بە وەستاي ئەو كارە.

بەتاپەتى قىتامىنەكان و هۇرمۇنەكان وەك (ئەنسىؤلىن) و دىزە نەخۇشىيەكان و كۆمەلەي (سولفانامىد) و كوتانى خۆپارىزى، ئەم پىشىكە ئەم شتانەي سەرەھى لە زانكۇ نەخويىندووە و گەر ھەر لە شويىنى خۆى پاش زانكۇ مابىتتەوە، ئەوا لەپىشەكەي بە نەزان دادەندىرى، ھەمۇ زانىارىيەكانىش ئەوهان، بەردىھوام لە نوى بۇونەوەدان، داوا لە پىپۇرۇكانى دەكىتتى بە دواچوونى لىكۈلىنەوەيان لەباپەتكانىيان بەردىھوام ھەبىت، و ھەر بۇ نەمۇنە پىپۇرانى وزەي گەردىلەيى.

مەبەست لەم نوسراوهىيە ئەھىپى، سوودى روشنېبىرى بۇ خويىنەر رۇون بکەينەوە، باشتىن شىۋاپىش بۇ وەركەرتىنى بەدۇزىنەوە، لەبەرئەھى لاو گەر زانى، چىزىكى زۇر بەرز لە لىكۈلىنەوە فراوانكىرنى ئاستى وشىيارى زانسى دەبىنېت، زۇر زىترە لەچىزى رابواردىنى بىن مانا، يان خويىندىنەوەي بە زۇر لە خۆكىردن، ھەرگىز روشنېكىردىنى خۆى پاشتىگۇنى ناخات چىكەيەكىش دوانا كەھىيەت بۇ دانانى بەرnamەي خۇرۇشنىكىردن، وپىددادىويىتىيەكانىشى بۇ دابىن دەكات.

تکام وايە خويىنەر، ئەمە بە ئاپاستەيەك دابىنېت، ژيانەوەيەك بۇ شرۇقەكىردن بەدەي بىنېت و سىستەمەكى بۇ دابىنېت و مەبەستىش لەم نووسىنە ئەھىپى نىيە مەرۇۋ لەبەر پىشەكەي خۆى روشنېبىكتە، بەلکو تکام وايە لاوە كانمان ھەتا لاون لەسەر لىكۈلىنەوە رابىن و كەكەيەشتنە (٥٠)(٦٠) سالى، ئەم نەرىتە وايان لىيەدەكتە كە بەردىھوام بن لە پىرسىياركىردن و حەز دەكەم وەست بکەن كە لىكۈلىنەوە لەلاويىھە ئايىندەي دەگۆپىت، و

گۇقارو نوسراوه و سىينه‌ما و رادىيۇ و مۆزەخانە و يانە و مالىيش. كاتىكى زۇر باشمان دەداتى، ھەمۇۋەم شتانە لە كۆمەللى زىندوودا باشنى و لە كۆمەللى مردوودا خراپىن، ھەمۇ يەك لەوانە دەتوانىت بېيىت شىۋازىكى بەھىزى روشنىيرىكىن، يان تپۆكىردن، چەند بەندىك لەم نوسراوهدا بۇ توپىزىنەوهى ئەو بابەتە تەرەخان دەكەين.

رۆژنامە و گۇقار و نوسراوه لەپىش ھەمۇۋە شىۋازانەوهەن، وېرىوا ناكىرىت ھىچ مالىكى پىشىكە و تۇۋ ئەوانە ئىدىا نەبىت، ئەو پىاوه مەزنانە كە نەتەوە كانىيان بەرە و وېرە و رامىارى و زانستەكان بىردووه، بى ئەوهى خويىندىكە يان زانكۈيان تەواو كردىت، ئەم بەھەرەيان لەسەركىدا يەتىيەوه و دەدەست ھىناواھ، لەرىڭە كۆملە باشە كە يانەوه كە رۆژنامە و گۇقار و نەسراوهى چاڭى تىيدابۇوه، مەحالە ئەم جۆرە پىاوانە لە كۆمەللى مىسىرىيەدە دروست بىن، چونكە زۇرىيە رۆژنامە و گۇقارو نوسراوه كان باش نىن. كتىبخانە باش، بەھاي لە خويىندىكە، يان زانكۈي باش كەمتر نىيە ئەگەر زىدەتەن بىن، كۆمەللى چاڭ، مۆزەخانە مىژۇويى و زانستىمان دەداتى، و بەنوسراوه بۆمانى رووندەكتەوه، لاويىكى مىسىرى گەر لىكۈللىنەوهى ئەو شتانە نىيۇ مۆزەخانە كان بىكەت، يان سەردانى باخچە ئاشەل بىكەت، ھەمۇ ئەمانە بۇ روشنىيرىكىن بەسۇوەن. ھەروەها مۆزەخانە كشتوكالىش، گەرھاتۇو جەماوەر خۆيان فېرە سەردانى كرد بە مەبەستى لىكۈللىنەوه و سۇود وەرگرتىن. ئەوسا مىريش بايەخى پىددەت و دەكىرىت بۇ

سيىستىمى (تىرە) لەرۇزگارى (اسماعىيل پاشا) دا گشتى بۇو، ھەروەها لە ئەوروپا شەسەدەكانى ناوهەراستدا وابۇو سىستىمى زانكۈكانى ئەوروپا يى ئىستاش وايە، ئەو سىستەمە كە زانكۇ سەرىيەخۇ دەكەت، بەھەمان شىۋە سىستىمى (تىرە) دروست بۇوە، لە بەرئەوهى ھەمۇ تىرە يەكى پىشەيى ، بۇ وەرگرتىنى ئەندامەكانى و پەروھەر دەكىنىيان سەرىيەخۇ بۇو، وشەي زانكۇ ماناي (تىرە) دەدات، وەك ئىستا بلېيىن سەندىكا.

پاساوى مامۆستا (احمد جمعە) ئەوهىيە:- كە خويىندىكە زۇر پىيىست نىيە و زۇرىش لەسەركىدە و زاناو دانەرەكان لە خويىندىكە فيرنەبۇون، يان فيرنېبۇوننىكى كە مىيان ھەبۇوە، وەك (داروين و كەمال ئەتاتورك و ستالىن و بىرناردشۇ).

ئىمە لىرىدا نالىيىن كە خويىندىكە پىيىست نىيە، بەلام دەبىت دان بەوه دابىنىن، كە كۆمەللى باش ھەلى زۇر بۇ فيرنېبۇونمان دەرەخسىيەت، و ئەتونىن سوودى لىيورېگىرەن، و خۆشمانى پى روشنىير بکەين. ھەمۇمان دەزانىن سازنگە (وەرشه) چىيە، وەك كارگەيەكى بچوکە، بۇ ھەمۇ ئەو كريڭكارانە لەھۆي كاردهكەن خويىندىكەيەكى ھونەرىيە، زۇرجارىش ئەو كريڭكارانە لەھۆي دەردىھەن، سەرىيەخۇ دەبن، بەھۆي ئەو پىشانە كە لە وەرشه فيرنېبۇون، كارو كاسېي دەكەن.

نابىت ئىمە وا سەيرى كۆمەل بکەين كە تەنها فيرن پىشەيەكمان دەكەت، بەلكو دەبىت بىققۇزىنەوه و خۆمانى پى روشنىير بکەين، و ئەمەش بابەتەكەمانە، كۆمەللى ھاواچەرخى باش شىۋازى زۇرى ھەيە بۇ روشنىير كەن، وەك: رۆژنامە و

ئەم ژمارانە ئەوەت بۇ درەدەخەن کە نەتەوە سوود لەرادیۆ وەرناگریت بە تایبەت گھر سەیرى کاتى وانەكان بىكەين، پیاوى زۆر رۆشنېير نايائىلىتەوە و وەزارەتە يەك لەدواي يەكەكان تاكو ئىستاش تاقىكىرىدەنەوەي پارتايىتى لەسەر رۆشنېيرى دەسەپىيىن، بەجۇرىك ھاپرىيىانى خۆيان خۆشەويىست دەكەن و پەيوەندىييان لەگەل نەيارانىيان دەپىن لەوانەكانى ئىزگەدا.

كۆمەلى چاك كار رىكىدەخات بەم رىكختىنىش ، كات بۇ ھەموو كريكارىك پەيدا دەكات، ئەوېيش دەتوانىت كاتى زۆر تەرخان بکات بۇ بەرزكىرىدەنەوەي ئاستى ھۆشىيارى بە زانست، ھەروەها پەيداكردىنىشى زىاد دەبىيەت، ھەموو كەسىكىش دەتوانىت چىز لە رۆشنېيرى وەربگىرىت، بەسەردانى پىشانگە و مۆزەخانە و گەشت و گوزار و شانق و كتىبخانە گشتىيەكان، ھەريەك لەمانەش لە كۆمەلى چاكدا بەھاي رۆشنېيرى گەورە دەبىيەت ، وله كۆمەلى خراپېشدا بەھاي كەمتر دەبىيەتەوە.

ئەو لاوهى روناكىبىرى و خۇپەرەردەكىرى مەبەست بىيىت، ھەلى ھەمە جۇرى بۇ درەخسىيەت، لەشارىكى وەك قاھىرەدا كەم روودەدات، لە رۆژىكدا وانەيەك نەگۇتىرىتەوە، ئەم وانانەش ھەمەجۈرن، زۇرىيەشى بەسۈوەن، سەردانى يەك لە دادگاكان لە كاتى كىشىيەكى تاواندا يان شارستانىيەتى ھاندەرە بۇ يېركىرىدەنەوەي كۆمەلايەتى و بۇ بەرپرسىيەتىكى نوېش بەئاگامان دەھىننەتەوە.

لىرىدە دووبارەي دەكەينەوە، ئەو كۆمەلەي پەرەرە دەكات، كۆمەلى باشە، واتا ئەو كۆمەلەي مۆزەخانە و پىشانگەي

روونكىرىدەنەوە و راچەكىرىن شارەزا لەۋى دابىندرىت.

رادىيۆ رۆشنېيرىيىكى گشتى بىلەدەكاتەوە، كە زۆربەي گۆرانى مىللەي و مۆسىقاي گشتىيە، و ھەندىك وانەي سوووك و ئاسان، بەلام زۆرجارىش ئاستى نزم دەبىيەتە و گۆرانى دەبىيەتە ھەراوەھۆريا و مۆسىقاكەش دەبىيەتە يارى وانەكانىش دەبنە باڭەشە، ئەوسا رادىيۆ بۇ رۆشنېيرىكىرىن ئابىيەت، بەلكو بۇ تېۋىكىرىدەن دەبىيەت .

مامۆستا(حنا رزق)ى ھاپرېم لەسالى (١٩٤٦)دا ئىزگەكانى قاھىرە شىكىرىدەنەوە، و بۇي دەركەوت كە ئەو ئىزگانە (٥٠٪)ى كاتىيان بۇ گۆرانى و مۆسىقا تەرخانكىردوو، و (٣٦٪)ى كاتىيان بۇ وانەي رۆشنېيرى تەرخانكىردوو، فەرمۇوە ئەمەي خوارەوە رىزە راستەكانە، بۇئەوەي بىزانىن بەھاي رۆشنېيرى ئىزگە چىيە:-

-١	% ٤٩,١٨	بۇ مۆسىقا و گۆرانى
-٢	% ١٤,٢٤	بۇ قورئان
-٣	% ٢,٣٢	بۇ ئامۇرڭارى ئايىنى
-٤	% ٥,٥٢	بۇ رونكىرىدەنەوە و گۇوتەي فەرمانبەرە مىرىيەكان
-٥	% ٣,٦٣	بۇ وانە و شىعەر
-٦	% ٢,٠١	بۇ ھەوالەكان
-٧	% ١,٧٤	بۇ منالان
-٨	% ١,٤٥	بۇ وەرزش
-٩	% ٠,٨٧	بۇ شانق

تر ده گوپدریتەوە. و شەی (شوتوكوا) لە ئەمەريکادا، لەوشە بەناوبانگەكانە، لەبەرئەوەی بە مانای (ھەلمەتى رۆشنىيىرى) دىت . (كۆمەلەيەك) لەسالى (١٩٤٦بۇ ١٨٧٠) لە لادىكان وانەيان بە جوتىارەكان دەوتهوە، و دەچۈونە دوورترىن لادى و چادرىان ھەلددەدا، و مەيىيان پېشىكەشىدەكردن و وانەيان پىددەوتىنەوە گۆرانى و سەما و مۇسىقايى ھەمەجۇرەيان پېشىكەش دەكردن. گەر ھاتتو بەراوردى نىيوان خويىندىنگە و كۆمەل بکەين كە چەند كاريگەيىيان ھەيە لە پەروەردەكردىدا، و گەريمان كە ھەردو كىيان لەيەك ئاستن لە پېشىكەوتىدا دەبىت بلىين:-

(كۆمەل، پەروەردەي چاكمان دەكتا)، (و خويىندىنگەش چاك فيرمان دەكتا). و پەروەردەكردىنىش گشتى ترە لە فييركىرن، و رۆشنىيىش لە خويىندىنگە و زانكۆكان شىۋازىيە، و بەرىسا دەپروات بەپىوه و زورجارىش سې دەبىت. بەلام ئەو لاوهى خۆى لە كۆمەلدا پەروەردەبكتا، خۆى ئاپاسىتەي رۆشنىيىيەكى داھىينەر دەكتا، لەبەر ئەوە ئەو لە خويىندىكارى زانكۆ ئازادىرە، رىسىاي توتيانەي دەرخستنى بەرnamە خويىندىن لە خويىندىنگە و بىگەر لە زانكۆش رىڭرى خويىندىكارى ئازادە بۇ فراوانكىرنى ئەو بابهتەي كە لىكۈلىنەوەي تىادا دەكتا ، يان رىڭرى ئەو خويىندىكارەيە، گەر ويستى لەو بابهتە دەربىچىت، و لىكۈلىنەوەي بابهتى دىكە بكتا و چىزى لىيۇرېگىت.

تىادا بىلۇو باوه، شانقى تىادا پېشىكەوتىووه، ئازادى دراوە بە نوسەرى رۆژنامە و نوسەرى پىپۇر، بەلام كۆمەلى دواكەوتۇو ئازادى سىنوردار دەكتا و رۆژنامە كانى ئاستى رۆشنىيىيان نزە، مۆزەخانەيان كەمە، ئەكتەريش بەگالقەجار دەزانن، رۆلەكانىيان بەكار ماندو دەكەن، و كاتيان كەم دەكەنەوە، و بىتۋانىيان دەكەن، ئەوسا بۇ چىز وەرگەتن لەبىركەنەوە كات، و نادۇزىنەوە. كۆمەلى ئەوها ناتوانىت مەرقۇچە پەروەردە بكتا، و مەحالە رۆشنىيىمان بۇ پىيىگەيەنى. ئەوه زانىي ناودار ھەر هىچ..!؟

لە كۆمەلى پېشىكەوتىووى ئەمەريکىدا، رىڭە بە زىندانىكراوه كان ئەدەن پەيۇندىيان بە زانكۆكانەوە ھەبىت، بخويىن، كەچى لە كۆمەلى مىسرىيدا تاكو ئىسىتا ئازادەكان ناتوانى بۇ زانكۆكان بچن و كاتيان بقۇزىنەوە، لەكۆمەلى پېشىكەوتىو لەنىو نەتەوە دىمۇكراسەكاندا قبۇليانە رۆژنامە و گۆقار دابىمەززىت بى سەرانە و پارەدان بەمېرى، بەپىچەوانەي كۆمەلى ئىيمە و كۆمەلى لەئىيمە نزىمە.

كۆمەلى پېشىكەوتىو بايەخ بە كتىبىخانە وەك خويىندىنگە دەدات، لەلەندەن (٢٠٠) كتىبىخانە ھەيە بۇ خويىندىنەوە و وەرگەتنى نوسراوه بى بەرامبەر، يان بەپارەيەكى زۇر كەم. چايخانە كانى توركياش دۆلابى پېلە نوسراوه و گۆقارى تىدایە بۇ خويىندىنەوە، مېرى ئەمەريكاش لۇرى پېلە نوسراوه دەنلىرىتە لادىكان بۇ ئەوەي جوتىارەكان چ كات ويستىيان سوودى لىيۇرېگىن، وپاش چەند حەفتەيەك ئەونوسراوانە بە نوسراوهى

کرد، که تنهایا بۇ پەروەردەکردنمان بەس نىن، چونكى زانىارىيەكان ئەوەندە زۆرن، لە دوو شوئىنە جىڭايىان نابىتەوە، وئەم زانىارىيەيانەش پەرەدەسەنن وپىشىدەكەون و ناوهستن، بۇيە دەبىتەت هەتا ماوين خويىندىكار بىن. ھەست بە پىڭەيىشتىنى روشنبىرى بىكەين، ورده وردهش جىياكارى بىرى بىكەين، ودەبىت لە بىزەن كە ژيانى مروۋە كورتە و سۇوردارە، كەم وا دەبىت لە (٧٠) و (٨٠) سال زىاتر بىت. بەلام ژيانى جۇرى مروۋە درېزە، ئىيمەش كە لىكۆلىنەوە دەكەين، ژيانى جۇر دەگوازىنەوە بۇ ژيانى مروۋە، و تاقىكىردىنەوەي ھەزارەها سالى راپىدوو دەخەينە سەر تاقىكىردىنەوەكەن تەمەنە كورتەكەمان، واتا ئىمە كە لىكۆلىنەوەي مىزۇوى مروۋاقيەتى و روشنبىرى ئىستانما و كۆنەكان دەكەين، لەھۇى ژيان زىاتر تىدەگەين، كەھۇى ژيانى تايىبەتى خۆمان ئەوەمان تىيىنەكەيەننەت.

يەك لە مەبەستەكانى روشنبىرى ئەوەيە، كە لە ھۇ و ھىمەكانى ژيان بىكەين، واتا دەبىت بىزەن كە ئىمە ژيانىيى بايەلۇجى نازىن. وەك ژيانى ئازەل، بايى ئەوەندە زانىارىيەمان ھەبىت، پىداویسىتىيەكانى كەرەسەي ژيانمان بۇ دابىن بکات. بەلكو ئىمە لە ژيانىيى روھيدا دەزىن، كە ئەلقەيەكە لە زىزىزە دوورودرىزە مروۋاقيەتى، كە ئىمە نمونەي مەبەست و ئامانچ و بەها بەرزەكانىن، بەوهش دەگەينە ئاستىيى بەرزى مروۋاقيەتى و بەرەنگارى مەترسىيە كەورەكانىيى دەبىتەوە.

سىستمى فىرّىكىردن و پىشە، دەمانكاتە پسىپۇر، فىرە ھونەرىيەك يان پىشەيەك دەبىن. لەمەوداي ئەم ھونەرە يان ئەم

(٤)

بۇچى خۆمان روشنبىرى دەكەين؟!

بۇ مروۋى روشنبىرى قورسەخۆى راپگۈرت، لەكاتى روونكىردىنەوەي ئەو ھۆيانەي كەوا لە خەلک دەكەن روشنبىرى بىن، چونكى كە راقەي دەكەيت، بەوە دەچىت كە فيریان بکەيت چۆن قىز لەپىسى بکەنەوە، دەدور بکەنەوە لە كىويىتەتى و ئازەللىيەتى، و بەھاپاکى و مروۋاقيەتى و شارستانىيەتىان بۇ روونبىكەيتەوە كە چەند بەسۈددەن.

ئىمە لىرەدا بە پىيوىستى دەزەن، بەو لاوانە بلىيەن كە هەلاوساون لەبىكارى و لاويەتى دەبىت خۆيان روشنبىرى بکەن، بۇئەوەي گەندەل نەبن، و ژيانى پىڭەيىشتىو پىيوىستى بە روشنبىرى ھەيە. مروۋە ھەن دەكىرىت پىيان بلىيەن مروۋى گۆلک. چونكى ھىچ خەسلەتىيى ژيانىيان تىيىدا نىيە جە كە بۇچى خەنەكانىيان نەبىت، ئەمانە لەبارى دەرەوونى و مرقاقيەتىيەنەوە ھەروەك گۆلک دەمىنەوە، تا خۆيان روشنبىرى دەكەن ژيانى بۇش تەننەيى و بىزازى لە مروۋىدا دروستىدەكت، و بەرۇشنبىرىيەش نەبىت رىزگارى ئابىت، لەبەرئەوە روشنبىرى بايەخى بىرىمان دەداتى و ئاسومان فراوان دەكت. لەبەندى يەكەمدا بە كورتى باسى خويىندىگە و زانكۆمان

خوینه‌ری روزنامه بؤئه‌وهی له جولانه‌وه سیاسى و کۆمەلایه‌تىيەكان تىبگات، دەبىت لىكۈلىنەوهى مىزۇويى جولانه‌وهى پىشەسازى و هاوبەشىيەتى و پىكدادانەكانى ئەوروپا كە (١٥٠) سال لەمەوپىش روويانداوه بکات. له بەرئەوهى رووداوه كانى رۇزانەئەمپۇ لە جىهاندا بۇونەته بلقى سەر لافاوه كان. گەر لە لافاوه كان نەگەين، بلقەكان ھىچمان تىناكەيەن.

گومان لەوهدا نىيە كە پسىپۇرىي گرنگە، بەلام مرۇقى رۇشنبىر باوهەرى بەسۇرۇ بەرىيەست نىيە، و بۇخۇي ھەموو زانىارىيەكان بەرەوا دەزانىيىت، له بەرئەوهى ھەستەكتە كە پىيوىستى پىنەتى، و بهۇيىوه پىيەگات و پەردەسىيەت. پەرەسەندىش نەك تەنها مافە، بەلكو ئەركى ھەموو مرۇققىكىشە.

ئىمە خۆمان رۇشنبىر دەكەين بؤئه‌وهى كەسايەتىمان گەشەپىيەدەين و بىرمان پىنگەيەن، بؤئه‌وهى پەرەبسىيەن، ئەوسالە (٧٠) سالىدا نامىرين، بەھەمان ئەۋ ئاستە رۇشنبىرييە كە لەتەمنى (٢٥-٢٠) سالى، بە تەواوكىرىنى خويىندىنگە يان زانكۇ وەدەستمان ھىنابۇو بەلكو لىكۈلىنەوهى بەرەدەوام دەكەين، بەدرىزىايى تەمەنمان گۇرانكارى لەپىر و دەرروونماندا دەكەين، بى ئەم گۇرانكارىييانە نە كۆمەل نە مرۇق پىيەشناكەويىت، و بەختەوەرىي كەسىيەتى پىيوىستى بەھەست بە پىنگەيىشتن و گۇران و پەرسەندن ھەيە، و بناغانەي ھەموو ئەمانەش، تىنگەيىشتە كە مەزتىرىن جۇرى بەختەوەرىيە.

پىشەيدا سۇردار دەزىن. لىرەدا رۇشنبىرى ئەم تەسکىيە فراوان دەكتە، و مىشىك گەورەتر دەكتە، و دلىش خۇشتە دەكتە، ئەوسا لىبىردىنى مرۇقانە، لەجىاتى دەمارگىزى نەتەوهىي دەبىنەن، و بىنېنەمان جىهانى دەبىت، لەجىاتى ئەوهى بىنېنەن لادى يانە بىت.

بلاوبوونەوهى پسىپۇرى لەم رۇزانەدا، باوهەرىكى گەندەلى لەنيو جەماوەردا چاندۇوه. ئەويش بەوهى زانىارى زانىست و ھونەر و وىزە نابىت كەس لىيىان بکۈلىتەوە جەكە لەپسىپۇرەكان نەبىت. ھەر پسىپۇرەو لەبەشەكەي خۇيدا، واتا پىزىشك بۇي نىيە، مىزۇو بزانىيەت و نوسەريش بۇي نىيە لە كەردىون بزانىيەت و ئەندازىارىيش نابىت لە كۆمەلزانى بزانىيەت. ئەمەش باورىكى ھەللىيە، دەبىت ھەول بەدەين نەيەنلىن. راستە ئەوهى لەزاستىكىدا پسىپۇرە دەبىت زۇر لەو زانىيەت، بەلام ئەوه نابىتە رىڭر لەبەرەدم رۇشنبىرىك كە شتىك لە پسىپۇرىيەكەي ئەو بزانىيە، و تۈۋىرلى لەسەر بکات، و ناراستىيەكانىش بەرچاو بخات. مەبەستىشمان لىرەدا ئەوه نىيە، كە دەبىت ئىمە فەرەنگىك بىن، ھەموو زانىارىيەكان بزانىن، چونكى ئەوه مەحالە، گەر واش بۇو سوودى لىيۇرناڭرىن.

زانىارىيەكان لەم شارستانىيەدا تىكەن بەيەك، بۇنمورونە ئەگەر پىزىشكىك لەميسىدا ويسىتى لىكۈلىنەوهى كېشەي پەتا بلاوەكان بکات، دەبىت پىشتر لىكۈلىنەوهى سىاسەتى كشتوكال و پلانە ئابۇورىيە پەيرەوکراوه كانى پىش (٧٠) سال لەمەوبەر بکات.

خویندن‌وه. بکهین ئىستەمە بتوانرىت ئەو كەش و هەوايە
بگوازىتەوه نىئو خويندنگە و زانكۇ، لەبەرئەوهى زۆرجار
كەش و هەوايەكى ناوجەيى سىنوردارە.
لىرىدا بەھاى خۆرۇشنىپىرىدىن دەردەكەۋىت.

(٤)

زۆربۇونى كات و زۆربۇونى بەرپرسىيەتى

ھۆى ترەن والە لاو دەكەن كە خۆيان رۆشنىپىركەن،
يەكەم ھۆ: -زۇرى كاتە و زۆربۇونىيەتى، لەبەر بەكارھىننانى
ئامىرەكان و ئاسن و ئاگرو كارەبا، ساتەكانى كارى
كەمكىرىدۇوتەوه بۆدەستكەوت و لەئايندەش كەمتر دەبىتەوه،
دوورىش نىيە، بېيىنە كۆمەلېڭى پىشىكەوتۇو، ئەوساكەش (٢)
سات بەسە بۆ كاركىرىن و دايىنكردىنى بىزىيۇ مەرۇف. پاش
ئەو (٢) ساتە ھەموو رۆژەكە و بە بشىڭى شەۋىشەوه تەرخان
دەكىرىت بۆ حەسانەوه و چىزىۋەرگەتن لە بىر و لەش و گىيان،
لەئەمەريكا و يەكىتى سوقىتى جاراندا ئەوه بەدىدەكرا.
لەنىئو دانىيشتوانى ئەمەريكا سالى (١٨٦٠) شەپىرىكى
ناوخۇ روویدا بەھۆى كۆيلەتىيەوه، تاقمىك باوهەرى بەوه ھەبوو
كە مافى سىپى پىستەكانە كۆيلەرى رەش پىستيان ھەبىت.
ئەيانكىرىت و بەكارياندەھىننەت، و لە زەمە خۇراكىيان بەولۇھ

(١٣٠) زانست و ھوندرە ئىستا له جىهاندا ھەن. كەلتوريڭى
مەرقۇايەتىيە. زانين و ھەبۇونى مافى ھەموو مەرقۇيەكە و گەر
پارە و كاتى ھەبىت ئەركىشە. (ئايىنى كۆنفوشيوسى چىنى) و
پشكنىنەكانى (ھۆرمۇنات) و (نۇيىزەكانى ئەخناتون) و
(سیستىمى ھاوبەشىيەتى) و (ياساكانى كارەبا) و (زىانى
ئەفلاتون) و (چىيەتى گەردىلە)، ھەموو ئەمانە مافى من و تۆيە
و دەبىت بىزانىن، مەحالە خويندنگە و زانكۇ ئەمانەمان فيرىبات
لەبەرئەوهى مەوداي خويندن لەۋىدا كەمە.

پەيوەندىيەكى زىندۇو ھەيە لە نىئوان بىر و رۆشنىپىرىدا، گەر
لىكۈلىنەوه بە ھەلبىزاردە و ئارەززوو بۇو. بۇ نەمۇونە، سەپەرى
لاويىك بکە لەتەمەنلى (١٧) سالىدا كە بابەتى زاۋى
دەخوينىتەوه، داواي زانىيارى زىاتر دەكەت، ھەرودك چۈن گەدە
داواي خواردىن دەكەت، لەبەرئەوهى پىيويستىيەكە ئەتسەر
ئىسقانە و لەقولا ئى دەرەننەيەوه ھەلەدقۇلىت.. يان سەپەرى
پىاۋىك بکە تەمەنلى لە (٥٠) سال زىاتر بىت، كە لىكۈلىنەوهى
ئائىن دەكەت، سامانى تاقىكىرىنەوهە كانى راپىدووی واي لىدەكەت،
بەھىز و زىرەكى و دلسۇزى و وردىبىنى زۆرەوه داواي
زانىيارىيەكان بکات، يان سەپەرى بەھاى رۆژنامەي رۆژانى جەنگ
بکە، دەبىنى ھەرييەك لەئىمە وەك (بىسمارك) يان (گلادستون) ئى
لىيدىت وھىج باسىك ناكات جەنگ لە باسى سىياسەت نەبىت،
واش ھەستەكەت كە ئايىندە ئەم جىهانە وەك ئايىندە ئايىبەتى
خۆيەتى.

ھەر ھەموو ئەم بارودۇخانە وامان لىدەكەن، دەست بە

هیچی دیکه‌ی تیناچیت.

ئەم جەنگە، کۆیلەيەتى نەھېشت و ئەمەریکىيە كانىش دەولەمندتر بۇون، و كاتىشىان زىتر بۇو بەھۆى بەكارھىنلى ئامىرەوه بۇ بەرھەمەنلەن، واى لە ئەمەریکىيە كان كرد كە هەر تاكىك هىزى (٥٠) ئەسپىھەبىت كە بەرامبەر (١٠٠) كۆيلەيە. لەسالى (١٨٦٠)دا هەر ئەمەریکىيەك رۆزانە، لە (١٠)بۇ (١٢) سات كارى دەكىد بۇ دابىنكردىنى بىشۇھىيەكە. كە چى ئىستا (٦) سات كاردەكت، و لە حەفتەيەكدا (٢) رۆز پشۇوىھىيە، لەئايندەدا بەھۆى پىشكەوتنى ئامىرەكانەوه دەبىتە (٥) يان (٤) سات لەبەرئەوهى ئامىر لەپىشكەوتنى بى بىرانەوه دايە.....

ھەروەها لەيەكىتى سۆققىيەتىش، مىللەت لەئازارى قەيسەرە كان رىزگارى بۇو و دەستكرا بە دروستكردىنى كارگە و خەلکىش بىشۇوي باشتىر بۇو و كاتىش زۆرتىر بۇو.

سەرەپاي ھەبۇونى سەرەتاكانى ئىمپراتورپىت و داگىركەرايەتى بلاو، ئەم بارە بەسر جىهاندا زالدەبىت و دەبىت ژمیرە ئەوه بىھىن كە كات زۆر دەبىت و قورسایيەكى زۆر دەخاتە سەرشانى، و دەبىت بەبايەخە رۆشنبىرييە زىندۇوه كان پېرىتەوه... ئىيمەش كە باسى ئائىنده دەكەين، هەست بەوه دەكەين كە دەبىت لەئىستاوه خويىندىنگە كان، خويىندىكارەكانىيان فىرىكەن، كە چۈن ئەم كاتانە پېرىكەنەوه. لەجياتى ئەوهى فيرىيان بىھىن كە چۈن بىشۇوبىيان دەست بىكەۋىت.

بەھۆى ئەوهى بىشۇوي بە (٢) سات دابىن دەكىيت، و ئەم گەزىكىيە ئەماوه، و لەبەرئەوهشە كە كريڭكار لەگەل ھەزارەها

كريڭكارى دىكە تىكەل دەبن، و بەشىكى كەم لە كارى ئامىرى دەدرىيەتى دوور لە تواناي ماسولەكانى، ئەوسا (٢٢) سات كاتى بى كارمان دەبىت گەر هاتوو (١٠) ساتمان بۇ نوستن و خواردن دانى، ئەوا (١٢) سات دەمەننەتەوه، دەبىت خۆي خەرىك بکات بەئاست بەرزكىرنەوهى خۆي. و گەر نەزان بۇو لە چۈننەتى پېرىكەنەوهى ئەو (١٢) ساتە، ئەوا ھەست بە بۇشايىيەكى دەرۇونى و بىرى بىزازاركەر دەكت. ئەوسا ناچار ئەو كاتانە بەيارى بى مانا پې دەكتەوه، يان تۈوشى ھەلەي زىانبەخش دەبىت.

لەچەرخە كۆنەكاندا، زۇرىيى كات تايىبەت بۇو بە خانەدان و دەولەمندەكان و ھەزارنىش لىيى بىبەش بۇون، جەماوھەريش ھەر ھەموو ھەزار بۇون. بەھۆى ئامىرەوه ئەم بۇشايىيە لەنیو تاكەكانى مىللەتدا زىياد دەبىت.

تەنانەت جوتىارەكانىش تۈوشى ئەم بۇشايىيە دەبن كاتىك كە واز لە ئامىرە كۆنەكانيان دەھىيىن و ئامىر و ماتۆرە پىشكەوتتووه كان بەكاردەھىيىن، لەو سۈنکەيەوه خۆرۇشنىپەكى دەبىتە پىيۆيىت و ئەو كاتانەش پې دەكتەوه.

ھۆيەكى تر ھەيە كە دەبىت خۆرۇشنىپەكى دەن ھەر بېت ئەويش ئەوهىيە، كە جاران تواناي ماسولەكان لە كشتوكال و پىشەسازى و دارتاشىدا بەكاردەھات، كەچى ئىستا بۇتە تواناي وشىيارى، لەبەرئەوهى تواناي ماسولەكە ئەو بايەخە ئەماوه، تەنها لەكتى يارىيە وەرزشىيەكاندا نەبىت، لەنیو نەتەوه پىشكەوتتووه كاندا كە ئاواتغانە پىيىان بگەين، كارگەكان

هربه و جوّه دهگوازیتەوە و دەبنە هوئى روودانى ويئانى و خراپە لەھەمۇو جىهاندا بە جەنگ و شۆرش و تەقىنەوە. پىشکەوتنى ئامىرەكان كەبا سمان لىيۇكەرد، كات زۇر دەكات هەر ئەم پىشکەوتتە خۆى، مەترسى جەنگ و گۆرانكارى زۇر كەردووه، ناتوانىن خۆمانى لىيدۇر بخەينەوە، گەرھەمۇو تاكىك رۇشنىرىنەبىت، و نەتوانىت جياكارى نىوان زانىارى ئاپاستەكەر و باڭگەشەىھەلبەستراو بکات.

دەركەوتنى مەترسىيەكانى گەردىلەيى و ھايىدرۇجىنى و ادەكتات خۆپۇشنىرىكەرنى پىويسىت بىت. ئەوهى رۇشنىرىيش نەبىت لە مەترسىيەكانى ناگات. و جارىش ھەيە لە نەزانىنېوە باڭگەشەى بۇ دەكات و دەبىتە يارىدەرى دروستكەرنى. گەر ژمیرەمان بۇھەمۇو ئەم شتانە كەرد، دەتowanin بەپاستى و دروستى بلىن، خۆپۇشنىرىكەرن ئەركىيە ئائىنييە، لەئەستۆي ھەمۇو مەۋقىكىدايە، لەبەرئەوهى مسۇگەر كەرنى حوكىمانىيەكى چاکە لەسەر ئەم زەویيە.

زۇربەيان ئۇتۇماتىكىن، لەلايەكىيەوە كەرسىتەكان وەردىگەرىت و لەلايەكى ترىيەوە بەنامادەكراوى دەردىچىت بۇ بەكارھىنەن. ھەمۇو كارى كرييكارەكە ئەوهندەيە كە چاودىيە و سەرىپەرشتى بکات.

كرييكار لەم بارەدا توانىي ماسولەكانى دەمېننەتەوە، و بەحەساوهىي كارەكەي تەھواو دەكتات، بۇ رەنجىكى دىكە ئامادەيە، ئەو بەكرييكارەكانى خۆمان ناچىت. لاي ئىمە زۇر بەماندووېتى كارەكەي تەھواو دەكتات، و گەرھاتتوو كاتىشى ھەبوو هيىزى خويىندەوهى رۇژنامە و نوسراوهى نامىننەت. ئىمە لەميسىدا، بەرە ئەوبارە دەرىۋىن، واتا كار ئەوهندە ماندوومان ناگات، و ئەوهندەش كاتمان لىيتابات، و بەحەساوهىي لەئىش دەگەرپىنەوهى و ئامادەشىن بۇ پىركەدنەوهى كات كە تەرخانى دەكەين بۇ بەرزكەنەوهى بىرۇ دەررۇن و گىيانمان.

بەپای من، ھۆيەكى گۈنكەرەيە بۇ خۆپۇشنىرىكەرن، بىرىتىيە لەوهى كە بەپىرسىيەتى مەرۋە ترسىناك بۇوه، لەچەرخە كۆنهكاندا، ئەم جىهانە بە حوكىمانى پادشا و فەرماندە و خاونە دەسەلات و وەزىرەكان بەپىوه دەچوون، كەچى ئىستاكە جىهان بەرەو ديموكراسىيەت دەرىوات، تاكەكانى مىللەت خۆيان دەبنە بەرپىسى راستەقىنە. ئەم تاكانەش ناتوانى حوكىمانى بىكەن، گەر ئاگادارى كاروبارەكان نەبن، لىيەرەدا حوكىمانى ھەمۇو جىهانە، و خراپەكارىش وەك نەخۆشى وايە، بەش بەش ناكىرىت لايەنگىر نابىت، ھەروەك چۈن نەخۆشىيەك لە ولاتىكەوە بۇ ولاتىكى دىكە دەگۇزارىتەوە، ئەوهاش خراپەكارى و سىياسەت

لهو کاته‌ی که هست به توینیه‌تی و برسیه‌تی دهکات به‌هز
ه‌لیده‌بژیریت، ئوهی حزی لی نهیت، نایه‌ویت.

په‌روه‌رده‌ش ئه‌و هایه، مرؤثه که مندالی رهت دهکات و
دهکاته هرزه‌کاری و که له خوی دهکات تواناو داهیتانی چیه،
و هست دهکات چ روش‌نیزه‌کی پیویسته، و ئوهنده‌ش داوا
دهکات که‌بتوانی هرسی بکات و سوودی لیوه‌برگیت، چون
خواردن پاش هرسکردنی دهیت شتیکی دیکه، ئوهاش
زانیاری تیکه‌ل به‌دهرونمان دهیت و چالاکی ده‌جولینیت‌وه
ئواتمان بۆ زیندوو دهکاته‌وه. له که‌سیکه‌وه بۆ که‌سیکی دیکه
جیاوازه بەپیئی پیویستیه دهروونیه جیاوازه‌کانیان، بويه
بەفیربونون ده‌لیئن کاریکی فسیولوجیه، له‌به‌رهه‌وهی کاریگه‌ری
له‌سەر دهروونن ههیه، وەک چون خواردن کاریگه‌ری له‌سەر له‌ش
ههیه.

له‌بهر ئوهه چاکتین کەس په‌روه‌رده‌ی لاو بکات، ئوه لاوه
خویه‌تی. و بەپیئی پیویستیه دهروونیه‌کانی خوی، حزی
ده‌چیتە باهه‌تیک، ئەم پیویستیه‌ش وەک برسیه‌تی وايه، خوی
بۆ هرسکردن و سوودلیوه‌رگرتن ئاماده دهکات، گهوره‌ترین
خوشی خویندنگه ئوهیه، که باهه‌کانمان فیرده‌کات، و
زانیاریمان ده‌داتن. بەلام فیری ئوهمان ناکات به چ به‌نامه‌یهک،
يان ریگایهک ده‌گئینه ئه‌و باهه‌ت و ئه‌و زانیارییانه و چون زیادی
ده‌که‌ین، راسته هنديک خویندنگه‌ی پیش‌که‌وتونو
بەزیبازی(پرۆژه) و ریگای تر، له گرنگی په‌روه‌رده به‌ئاگا
هاتووه و ده‌ستیکردووه به چاره‌سەرگردنی. بەلام تا ئەم

(۵)

چون خومان په‌روه‌رده دهکه‌ین

(گرافت ئالین)ی نوسه‌ری ئینگلیز دهیوت((دهیت نه‌یه‌لین
خویندنگه دهست له په‌روه‌رده‌کردنی مندالله‌کانمان و‌هدات).
مه‌بەستیش ئوهیه، که خویندنگه ناتوانیت مرؤثه
په‌روه‌رده‌بکات، و گەر هەولیدا سەرناکه‌ویت، مال و شەقام و
کۆمەل جیگای په‌روه‌رده‌کردنی راسته‌قینه‌ن، ئىستا کەس
گومانی له‌ودا نییه، که خویندنگه توانای په‌روه‌رده‌کردن و
دروستکردنی رهشت و ئاراسته‌کردنی کۆمەلايەتی و فەلسەفی
کەمە. ئىمە ئه‌و شستانه له‌دهره‌وهی خویندنگه و‌ریده‌گرین و
دروست دهبن و بەیه‌که‌وه پیده‌گەن وەک پیگەیشتىنى ژيان،
گریمان خویندنگه وەک فیرکردن په‌روه‌رده‌ش دهکات. خو
ھەموو مرؤثیک وەک يەك نین بۆ هەل خویندن له خویندنگه و
زانکو، هەیه سەرەتاپی تەواو دهکات، و هەشە بروانامەی
ئامادەیی و‌رده‌گریت و ژمارەی ده‌رچووانی زانکوش کەم و
سنورداران.

خەریکه په‌روه‌رده دهیتە کاریکی فسیولوجی، لهش داواي
خواردن ناکات گەر برسی نه‌بیت، و داواي ئاویش ناکات گەر
تینووی نه‌بیت و ئاو و خواردنیش بەپیئی پیویستى و‌رده‌گریت

دەبىتە حەزو چىزى لىۋەرەدەگرىت. كەر لە ماوهى لاوپىيەتى حەز لەرۇشنىبىرى نەكات، لەدەستى دەدات، بەم حەزە بىردىزى و بىرۇكە ئەچاكى دەستدەكەۋىتى دەبنە بناغانى پىيگە يىشتى بىرى. ديارە زانىارىيەكان وەك يەك نىن، هەيە لەپىدا سىستە و زاۋىزى ناكات، و هەشە چوستە، پىيىدەگات و تىككەل دەبىت و لقى لىيدەبىتە، بەتىپەپبۇونى چەند سالىيەك، پاش بەرەنگاربۇونە وەرى رووداوهەكان كە لەكەل بېرماندا كارلىيەك دەكەن چەندىن بىرۇكە كۆدەبنە وە وەك سەرەتا و باوهەپ رىباواھەپ لىيدىت. ئىمە دەخويىننە وە بۇئە وە فراوانىيان بکەين، و بەرگىريان لىيدەكەين، و دەبنە پالنەر، و پالمان پىيۇدەننەن بۇئە وە لىكۈلىنە وە زياتر بکەين.

زۆربىي خويىنەران، ئەم بېرۇكانە دەبىتن، لەپىريان دروست دەبىت و پىيىدەگەن: ئەوسا دەبىت ئاڭايان لىيېت و بە خويىندە وە رىيک و لىكۈلىنە وە بەرەدە وام فراوانىيان بکەن. زۇر لام ناسىيە، كەلەپەر حەزىيەكى زۇر لە بابەتىيە زانسىتى لە زمانى فەرەنسى و ئىنگلەيزىدا قۇولبۇنە تەمەن... لاوپىش ھەبۇو، پەروەردە خويىندەكەي كەمبۇو، بەلام لە تەمەنلى (١٨) سالىدا، تاي خويىندە وە گرتۇو، و رۇشنىبىرىيەكى زۇرى دەستكە وتۇوو. بەرادەيەك ئەوانە خويىندەكەيان تەواو كەردىوو نايەگەنلى... لاوى ترم ناسىيە، پەروەردە كەردىنى خۆي كەردىوو بەنەرىت، لەماڭە وە كتىپخانە ئەچاكى داناوه، و خۆي لەو گەندەلىيە پاراستۇوە كە ھاپپىكانى لەپەر نەخويىندە وە كەوتۇونە تە ناوى.

خويىندەكە دەبنە باو و بلاودەبنە وە، لاوە كانمان بەكەم تەرخەمى دەمىننە وە. لەپەر ئەم هوپىيە گەرنگى خۆ پەرەرەدە كەن دىيارىرە و زەقىترە لەپەرەرەدە خويىندەكە. هاندەرەكانى خۆ پەرەرەدە كەن جىاوازن، لاي لاوپىك لەوانەيە بەپىيۇس تىيەكى پىيشەكەي بىزانىيەت و بىيە وەيت تاپادەيەكى باش زىاترى بکات، ولاي يەكىكى دىكە، حەزىكە، ھەموو بىرى داگىرى كەردوو، ولاي كەسىكى دىكە لەوانەيە پالنەرەكە، خويىندە وە رۆژنامە بىت، و حەز بەهە بکات بىزانىيەت، چىن ئە و هوپىيە نادىيارانە پىشت سىاسەتە دىيارەكان.

ھەموو لاوپىك لەۋىنەدا، ماوهىيەك ھەيە لەنۇوان (٢٥) سالى، بۇ فيرىبۇون ھەست بە ئارەزوو يەكى گەرم بۇ شارەزابۇون دەكات، وەك(تا) وايە، جارھەيە بە خراپى ئە و ماوهىيە دەقۇزىتە وە، لەپەر ئە وە دايىك و باوكى ئەم حەزەيان لە دەرۇونىدا مەت كەردوو، و بەئاڭا بونە كەيان مەدار كەردوو، بەلام زۇرېيەيان لەو چەند سالە، سەرەپاي ھەموو تەگەرەكان، ھەست بە پالنەرە بەھىزىدەكەن بۇ ناسىيەن زۇرېي كېشە مەۋقايەتىي و فەلسەفى و كۆمەلائىتى و ئابۇورىيەكان، لەوانەيە ئەم(تايە) رۇشنىبىرىيە پەيپەندىيەكى فسىۋەلۇجى ھەبىت بە پەرەسەندىن و پىيگە يىشتىنى ئە و لاوهە لە ھەرزە كارىيە و بۇ لاوپىيەتى. ئەم گواستنە وەيە دوو دلى دەكەت و دەگەپىت بەشۇين زانىارى سىكسىيە وە، دواتر ئەم كەران بەشۇين زانىارىيە دا فراوان دەبىت و دەبىتە بە دواداچۇونى رۇشنىبىرى. لەو ماوهىيەدا ئە و لاوه فىرى خويىندە وە دەبىت و خويىندە وە

که وه ک قبیله مان بیت و به دوای زانیارییه کان ده گه پریت و کوی
ده کاته وه، لبه رئه وه ریشنبیری ریبازیکی فسیولوچیه،
مرؤقی ریشنبیری ئه و جور و هنده و هر ده گریت که له گه ل توانا
هزه کانیدا ده گونجین.

زور جاریش مرؤف ده گوپریت لبه رگه ریشنبیری که
داده مالری هروه کو زینده وه له قاوغه که خوی دیتھ ده ره وه و
ده بیتھ زینده وه ریکی ته واو.

سره پای همو با سه کانمان له سه رزیانی پسپوری، مرؤف
بؤئه وه ریشنبیری بیت، ده بیت پسپوری که ه بیت پیش
ئه وه ریشنبیری کشتی ه بیت، يان پاش ریشنبیری
گشتیه که، حزی ده چیتھ بابه تیک، کات و پاره بؤ ته رخان
ده کات، وئم بابه ته ش ده بیتھ خولگه یه (محور) بؤ کوکردن وه
هه مو زانیارییه کان وریکی ده خات و پنیده گهینیت و لقی
لیده بته وه، بے گشتاندن ده ستپیده کات، ئه مه و ئه وه
ده خوینیت وه، ودک ئه وه پیاسه بکات، بے لام به پسپوری
کوتایی دیت، هه مو خویندنه وه کانی له چیوه بابه تیک
کو ده کاته وه، که په یوه نداره به پیشه که، يان به هزه کانی و
ئه وساکه لیکولینه وه ریکد خات چونکه پسپوری واي
لیده کات قولبیتھ و دوور بکه ویتھ و له زانیاری ساده، و
هه مو لاویکی ریشنبیر ده بیت له لقیکی دیار له زانیاری
قولبیتھ و بؤئه وه هه مو شتیکی لیبزانیت، هه روه ک چون
شتیک له هه مو زانیارییه کان ده زانیت.
لهم چرخه دا، لبه رزوری کیشہ کان ریشنبیری پیویسته،

باش، لاو چون ده توانيت خوی ریشنبیر بکات، گهر
بیبه ختییه که نه یهیش بیت خویندیکی سه رو ناوه ندی
ته واو بکات... و تای ریشنبیریش تووشی نه بوبیت، يان که
تووشی بووه، لبه ر بارود خی جیاواز نه یتوانیو سوودی
لیوه برگریت.؟؟

و ڈامی ئهم پرسیاره ئه وه یه:- لبه رئه وه تای ریشنبیری
سروشتییه، ئه و جوره لاوانه که من، تووشبووانی له هه مو
ته گه ره کان ده په پنه وه، گریمان لاویکی (۲۰ یان ۲۵) سالی
ده یه ویت بہ رنامه کی ریشنبیری بؤ خوی دابنیت چی بکات؟
پیش هه مو شتیک ریشنا مه که سه رله بیانیان بخوینیت وه،
بؤئه وه بیری بے ئاگا بهینیت له رووداوه ترسنا که کان، و
په یوه ندی به کو مهلى جیهانه وه بدره دوام بیت، ریشنا مه پر فڑه و
هه واں و رووداوى واي تیدایه، واله خوینه ری ئاسایی ده کات
که بیر بکات وه، بیگومان ریشنا مه کان له بایه خدان به ریشنبیری و
هونه رو زانست و سیاست جیاوازن، خوینه ریش خوی ده زانیت
له گه ل کام ریشنا مه ده گونجیت.

ده بیت پاش ریشنا مه ش، برهو گوقاری ئاست بہ رز بروات و
دو اتریش برهو نوسراوه، ئیمه ده لین (ده بیت) بے لام
راستییه که، حزی بگهرم و گوپری پالیپیوه ده نیت بؤ
هه لبڑاردنی گوقارو نوسراوه بے ئاره زووی خوی نه ک
بہ زور زور داری.

هر چ کاتیک ئه مهی کرد، ئهوا ده گاته (ریگای پاشایانه)
ریشنبیری، و ئامانجیکی ریشنبیری بؤ خوی دیاری ده کات

زوری کات له میسردا چیزیکی تایبەتی بۇ دەولەمەند و نیمچە دەولەمەند ھەیە. فېریوونیش لە خویندنگە و زانکۆ ھەر بۇ ئەوانە، بەشىئىکى زور كەمیش لە كرييکارى ھەزار كاتيان ھەيە. لاوى زىرەك ئەم كاتانە دەقۇزىتەوە بۇ پەرهپىدانى كەسىيەتى، و گەورەكىرىنى يىرى و راژەتى پەرسەندىنى دەكات.

لە قاھىرەدا، لاو دەتوانىت كات بەشىوازىكى رىڭخراو پېرىكتەوە، شانۇو ھۆلى وانەوتتەوە سىينەما و يانەو كتىپخانە ھەن، ھەموو ئەمانەش دەكىرىت ئاپرىيان لىپەرىتەوە، بايەخيان پېيدىرىت، بەمەرجىك بەكارھىننانيان مەستمان نەكەت، و تۈرىيەكانيان ھەلئەبىزىرىن. بىكومان شانق بەسۋودە، بەلام گەر شانۇگەرەيىھە لە باو دەرچوو و دووركەوتتەوە لە داكەوت(واقع)، و بايەخى زورىدا بەشەر فەرۇشتن بەمىبازى و سىكىس، ئەم شانۇگەرەيىھە كاتت دەكۈزىت و دەرۈونت گەندەل دەكات. و لەسىنەماش جار ھەيە روودەدات و دەردەكەوتت چىرۇكى فيلىمەكە بى بەها و سووکە.

يانە و چايخانەش بەسۋودەن، گەر ھاتتوو بەھۆيانەوە لەگەل ھاپرېي چاڭ ورېك و پېيك يەكتىر بناسىن بەمەرجىك بەبەرەۋامى و رۆزانە نەبىت، نەبىتە ھۆى فېرېبۈنى يارى بەخت و خواردىنەوە كە پارە و كاتت لىيەدبات، دواتر زور بەقورسى لىيى رىزگار دەبىت. دەبىت ھەموو لاويك رۆزانە بەشىك لە كاتى خۆى بۇ خۇرۇشنبىرەكىرىن تەرخان بکات و بىكاتە نەريت و چىزى لىيەر بىگىرىت. رۆزىنامە و گۇڭارو نوسراوە بىتە ھاپرېي رۆزانەي، لە ماللاوهش ئەوشتانە لە جىڭكايىھە كى بەپىز دابىتت.

گەر بۇ چارەسەركەرنى كىشەكائىش نەبىت، بۇ تىڭەيشتىيەتى، لىرەدا بەھاپەرەدەكەرنى دەرۈونى و زانىنى كاروبىارى جىهان بە تىڭەيشتەن و لىكۆلىنەوە حەز لە زانىن دەرەدەكەويت.

ھەموو لاويك دەبىت، بايەخىكى زور بەراتە ھەلبىزاردەنە ھاپرېكانى، و دەبىت لە رۆشنبىرەكان بنو حەزىيان لە خویندنەوە بىت، تا بىنە رابەرە يارىدەدەرى بۆئەوە سوود لەيەك وەربىگەن لە وتۈۋىزە رۆشنبىرىيەكانياندا، و خراپتىن رىڭر بۇ رۆشنبىرىي لەلەپەيە، كە ھەللىپەخەلەتىن و بەرەو كەندەلى و جىڭكايى رابواردىنى بىن و ھاپرېكانىش پۇچ و گەماوى بن، لە جىڭكايى ئەوەي خاودەن پەيرەوە ئامانج بەخش و بە نىخ بن.

(٦)

نەريت ھەن رىڭرى رۆشنبىرەن

گريمانەي ئەم نووسىنەي ئىمە وابۇو بۇ ناستى تاكەكانى چىيەنە مام ناوهندۇ بەرزەكان بىنسىرى، كە رۆزى (٢) سات يان زىياتر، كاتيان ھەيە، لەبەرئەوە خۇرۇشنبىرەكىرىن كاتى پىۋىستە بۇيە دەكرا ناوى ئەم نوسراوەيە ناوبىنن، خۇرۇشنبىرەكىرىن بە قۆستەنەوەي كات.

و داوايان ليبكهين شهرم له نهزاني خويان بکهن، بهنوسراوهی چاك و بهسزوود له هه موو بواره کانی ويژه و زانسته کاندا. دهرگاي جيهماني نوييان بو بکهينوه، كه شاره زاييان تييدانييه، واشيان ليبكهين بگهرين بهشون مه بهستياندا لهزيان.

ئەو سېرىيەئى كەتوشى فيرخواز و پسپۇرقان دەبىيەت ، وەك
پزىشىك و ئەندازىيار لەبەرئەوهى پسپۇرقان خۆيان دووردەخەنەوه
لە وېزە و مېڭۈو و زانستەكان. نەزانى ئەوان لەبابەتەكانى
دىكەدا ترسناكى زياتەر لە نەزانى نەخويىندهوارەكان ،
لەبەرئەوهى نەزانىي نەخويىندهوار ملکەچى تىيدايمە، كەچى
پسپۇرەكان پۇزى درۇ لىيەددەن و زيان بە كۆمەن دەگەيىن.
لەكانى رۆشنىيەرى لە كۆمەلى ئىستاماندا لېكدرارون ، وامان
لىيەدەكەن بۇ ئەوهى لەو لقەي كە پسپۇرەيمان ھەيە چاك و رېك و
پىيك بىن ، پىيويسەتىمان بە لېكۈلەنەوهى زۇرىبەي زانست
و ھونە، ھەنەتت.

پزشک پیویستی به لیکولینه و هی ئابوری هیه،
له بەرئە و هی پەیوهندییکی توند هەیه لە نیوان هەزاری و
نه خۆشیدا. ئەندازیاری ئاودیریش لە میسردا دەبیت
لیکولینه و هی نەخۆشییە کانی خاک بکات، بۆئە و هی بزانیت کە
نەخۆشی (انگلستوما) و (بەلھارزیا) جوتیار دەگریتەوە، و سستى
دەکات، پیاوانی ئاینیش دەبیت لیکولینه و هی ئەو سەرهەتاپیانە
بکەن کە كۆمەلی ئىستامانى لە سەر دامەزراوه، بۆئە و هی ئاین
كارەکى و بەسۈود بېت، نەك هەر دەرخستن و وتنەوە بېت.
ئەم مانايانەم دووبارە كردۇتەوە، تکا دەكم خويىنەر لىيم
بىزاز نەبىت.

ئه و ته گه رانه‌ی دروست ده بن و خورشنبيرى كردن قورس
ده كه ن و نايه لن ببيته نهريت جاره يه كه سبيه تين، جاريش
هه يه كومه لا يه تين. كه سانى كراوه هن حهز بهناو كومه ل ده كه ن
زياتر له وهى حهز به ته نيايى بکه ن. لاويك گهر وابوو ده بيت
ناوبه ناو كات ته رخان بكات بو خويىندنه و و ليكولينه وهى
ئاسان بو ئه وهى خوى بناسىت، ئه وهش ماناى ئه وه ناگاه يه نىت
كه ئهم لاوه له كراويييه و و بهره و ته نيايى ده روات ، ده بيت ئهم لاوه
هه موو كاته كانى بو هاوريكانى نه بيت و به ناگا بيت و ده ست بكات
به خويىندن و ليكولينه و و. با بيريشمان نه چىت، مهز ترين مروقى
روشنبيرى ئهم چه رخه (گوتھى) ي ئه لمانى ، زور كراوه بwoo
چىزى له كومه ل و هر ده گرت، به لام خوى فيرە ته نيايى كرد به
مه بەستى خويىندن و ليكولينه و و خورشنبيرى كردن.
زور ترسناكه بو لاوى كراوه، چايخانه بكاته ته نها شويىنى
بو كات به سه ربىدنى و هه موو كاتى به دو مينه و تاوله بکوزىت،
واتىيگات كه يهم بارييانه، ازهى، مرو قاباهى، ده كات.

که سییه‌تی گوش‌هگیریش حمزه‌له ته‌نیایی دهکات. و خویندنه‌وهی لائسانه به‌لام به‌شتی هیچ و پوچی نیو گوقاره‌کان کات به‌سه‌ردبهات، یان ته‌نها هه‌ر حه‌زی له چیروکی پولیسییه. ئه‌م نه خوشیه‌ش له میسردا، له نیو کورو کچ و ژناندا باوه، به‌های ئه‌م خویندنه‌وانه‌ش له به‌های خواردنی گوله‌به‌روزه و پاریکردنه، دومنه و تاوله زیاتر نیه.

داوامان لهم جوّره لاوانه ئەوهىه كە خۆيان پىشىخەن و
ئاستىيان بەرزىكەنەوە بە نوسراوهى بەسۈود، كە خۇراكى بىريانە

بن، بەیەك زمان قسەبکەن، لەسەر ئاستىكى بەرزى تىكەيشتن و
لەيەكگەيشتن.

ھەتا ژن نەخويىندەوار و نەزان بىيٽ، يان ھەر پۆلۈك يان
دۇوان يان سىيانى سەرەتايى خويىندېت، ئەوا نەيار دەبىيت
لەگەل مىرددەكەي كە كات و پارە بۇ نوسراوەيەك تەرخان
دەكەت، ئەو پىاواش لەبەربارى بىزىوی ھاوسەرى، و
دۇوبارەكىرىدىھەوھ، و سووربۇون، لەكۆتايىدا دەچىيە سەرەتايى
ژنەكەي و واز لە نوسراوە كېرىن دەھىيىت، يان بىرى خۆى
سپەدەكەت لەپىنناوى ئاشتى نىئو مالەكەيدا. ئەم پىاوا گەر تۆزىك
رەوشتى بەپىزىبا، دەيتۋانى سەركەوتىن وەدەست بەھىيىت بەسەر
نەزانىنى ژنەكەيدا.

بەلگەنەويىستە باشتىن شىۋاز بۇئەم سەركەوتىنە فيرەكىرىدىنى
ژنەكەيەتى تا ئاستى بەرزىدەبىتھەو و دەگاتە ئاستى خۆى. ئەم
رېڭايەش زۆر دژوارە، چونكى قورسە ژىيىك(۲۰) سال نەزان و
نەخويىندەوار بۇوبىيەت، فيرە داب و نەرىتى رۆشنېرىي بىيٽ،
زۆرجارىش مىرددەكە هەست بە جىاوازىيەكى زۆر دەكەت لەگەل
ژنەكەيدا بە ھۆى ئاستى رۆشنېرىييان، تا دەگاتە رادەيەك
تەنانەت جوتبوون و خواردن و حەسانەوە دەبىتە ژىانى
ھاوسەريييان، لەبەرئەوھى ھەرىيەكىان ئاپاستەيەكى بىرکىرىنىھەوھى
جىايى ھەيە لە گەفتۇوگۇ و تووپۇز و رەفتاردا، و نەگۈنجاوه لەگەل
يەك.

ژن بەشىۋەيەكى گشتى، گەر ھاتتوو خويىندەوارىش بۇو.
پارەي كېرىنى نوسراوەيەكى پى زۆرە و پىشىيان ناخۇشە كە

(٧)

ژىنگەي خىزىانى و رۆشنېرىي

خراپترين بارى كۆمەلایەتى لە مىسردا ئەھوھىيە، كە ئاستى
رۆشنېرىي لەنیوان ژن و مىرددە دەگەمنە، يان ھەرنېيە. جار ھەيە
مىرددەكە خويىندەوارو رۆشنېرىي و ژنەكەشى ھەر زۆركەمى
خويىندووه، و ئاشنای رۆشنېرىي نەبۇوه بەھۆى ئەھوھى لە
كۆمەلى ئىمەدا پايىھى ژن كەمتە لە پايىھى پىاوا. ھۆيەكى تىريش
ھەيە، كەپاستىيەكى ناشرین و قىزەوەنە: ئەويش ئەھوھى كە
وەزارەتى پەروھردە، دواناوهندى كچانى تا سالى(۱۹۲۵)
نەكىردوتەوھ، ھەروھك پېشتر باسمان لىيۇھ كردووه.

ئەم كەمتەرخەمېيە واي لە مالە مىسرىيەكان كردووه، كە
تائىستا ئاشنای كتىبخانە نەبن. نوسراوە و وىنەو شتى ناياب
لەنیو كەل و پەھلى مالىياندا نىيىھ، راپەرېنە كەشمان
لەسالى(۱۹۲۲)وھ چارەسەرىيەكى كەمى ئەم بارەي كردووه.
ئىستا ھەزارەخە خويىندەكارى كچمان لەبەشە جىاكانى
دواناوهندى و زانكۆكانماندا ھەيە، واتا، ئىمە سەركەوتتوو بۇين
لە نەھىيەتى تارىكى سەدەكانى راپىردوودا و سەتەمى سەدەدى
بىستىش... ئەو رۆزەش دوور نىيىھ، كە تىشكى رووناكى
رۆشنېرىي بىتە نىئو مالەكانمان، و ھاوسەرەكانىش ھاۋىاست

دهبین و لیکدەبنه و نوسراوه کەش ناشرین دهبیت، و له نیو
کەل و پەل ناو مالدا ناتاسایی دەبن، و ژنەکەش لە شوینیکی
نادیار دهیانشاریتە و گەرھاتوو میردەکە نوسراوه کانى
لەبرگرت، و شوینیکی جوانى بۆ دانانى نوسراوه کان
دروستکرد و بەپاک و خاوینى و شیوازیکی گونجاو پاراستى،
ئەوسا ژنەکە خۆی پیھەلەدەکیشىت و نابىتە نەيارى.

لەگەل ئەم نوسراوانەدا، وىنە و پەيكەر و گۆلدانى ناياب
دادەندريين و ھولەكەيانى پى جوان دەكەن، ئەوجا نوسراوه
دهبیتە ديمەنیکی جوان، و ژنانىش پېشپەكىي لەسەر دەكەن، و
دەشىخويننەوە.

تاکە رىگا بۆ پیاو گەر وىستى بەختە وەر بىزىت لە
مالەكەيدا، و رۇشنىبىت لەپەركەن دەيدا، و خۆى
پەرورەدەبات ئەۋەيە: ئاستى رۇشنىبىرى ژنەكەى
بەرزيكاتە وە، و كەش وەهوابى نیو مالەكەى لەگەل رۇشنىبىرىدا
ئاشنا بکات.

گەرھاتوو رۇژنامە و گۆفار بەریکۈپىكى و بەردهوام گەيىشتە
ناومان، ئەوسا ئەندامانى ئەو خىزانە قىسەكانيان لە واتە واتە وە
دەگۇرن بۇ وتويىزى سياسەتى گشتى ولات و جىهان راستە،
زۇربەرى گۆفارەكانمان قىسە پوچىيان تىدىا يە، بەلام پیاوى
بەئاكا دەتوانىت وتويىز لەگەل خىزانەكەيدا لەسەربارى ترسناك
بکات، ئاراستەيان بکات، و بەم ئاراستەكرىن دەش سود
وەردهگىرىت، ئەوسا سۆز و رىز پەيدادەبات و بەگەرمى ئاستى
پىرو دەرروونى بەرزدەباتە وە بە رۇشنىبىرىيەكى قوول كە ژنەكەى

دەبىننى مىرددەكەى كاتىكى زۇر تەرخان دەكات بۆ خويىندە وە و
ھەستەدەكتە مىرددەكەى كەمەرخەمە و ئاگاى لىنەماوه، و
لەچەرى (غىرە) لەنوسراوه کانى دەكات، و وەك هەۋى سەيرىيان
دەكات. ئەم بارە بەگشىتى دەمەنەتە وە، تاكو ئەم دابە رەشانە
بنېرەكىرەن و واش بکەين كە فيرەكى دەنەنەن و پیاو ھىچ
جىاوازىيەكى نەمەننەت لە ھەندو جۇردا، بەم يەكسانىيەش
ئاستى زۇ بەرزدەكەينە وە تاپادەيەك وەك يەك بىرېكەنە وە و
يەك بىگەن و يەك ئاپاستە بکىرەن و لەيەك جىانە بنە وە.

تا دەگەينە ئە و ئاستە، دەبىت: - مىرددەكە چارەسەرى
ژنەكەى بکات بەشىوه يەكى رىك و پېڭ و دروستكەرانە، بۇنمۇنە
خويىندە وە بۇ ئاسان بکات، و بۇي روون بکاتە وە سەرەپاى
ئە وە خويىندە وە خەرىكى دەكات، بەلام مىرددەكە زىاتر
رادەكىشىت بۆ مالە وە خەرىكى مال و منداڭ و زۇ زىاتر
دەبىت، و دۈورى دەخاتە وە شوينى رابواردن و چايخانە و يانە
و رىزگارى دەبىت لە چەند خۇويەكى خрап و كاتىش گەر
بە خويىننە وە پېنەكىرىتە وە، بەپابواردن پېر دەكىرىتە وە، و
لەوانەشە بېيتە هوى زىيانى تەندروستى لەشى و دەرۇونى و
دارايى و دەكىرىت نوسراوه ش بکىرىتە كەل و پەلە ئايابەكانى نیو
مال، گەرھاتوو بايەخمان پىدا و شوينى جوانمان بۆ دروست
كىرىت، و لەبەرگەمان گەتن.

زۇ، لەبەر ئاراستە كۆمەلایەتىيەكەى، بايەخ دەداتە
كەل و پەل چاڭ و جوان، تەگەر گەورەكانى ئەو نوسراوانە كە
لە مىسردا دەيکرەن ئەۋەيە، كە لەبەرگەكى كاغەزدا يە، و زۇو

هەمان کەنیسە فەرمانى سووتانى چەندىن نوسراوهى دەركردووه، و پىش چەند سالىك (فرانكۆ) لەئىسپانىيادا (ھتلەر) لە ئەلمانىيادا، هەمان كاريان كرد. ئىمەش لەميسىدا، چەند كارييکى وامان كردووه دىرى نوسراوه ھاوبەشىيەكان و شىوعىيەكان، چەند كۆنهپەرسىتىك ئەم شەرمەزارىيە نىشتەمانىيەيان پىكىرىدىن.

لەھەموو نەتهوھىيەكدا، چەند تاكىك ھەن باوهەريان بەيرىكىرنەوهى شىوازىيە نەرىتىيەكان ھەيە، و لە سەر ئەو نەرىتىه دەپۇن و لەداهىنان دەترىسن، بۇ وھىرەينانەوه، رۇژنامەسى(تايىمس) ئىنگلەيزى، كە دەولەمەن دەكان دەيخويننەوه، تاسالى (۱۹۱۶) و شەمى سۆزەنەك (سفلس) ئى قەدەغە كىرىبۇو لەبەرئەوهى ئەم وشەيە ناوى يەك لە نەخۇشىيە سېيكسىيە بەناوبانگەكانە، نەك خىزانە دەولەمەن دەكان بەباسكىرنى ئەم وشەيە تۈوشى ئەو نەخۇشىيە بىن؟! (تايىمس) لەبەر خاترى خاتران دوو سەددە ئەم وشەيە لە رۇژنامەكەيدا قەدەغە كىرىبۇو!؟...

باپەتكەمان لەم نوسراوهىيەدا ئەوهىيە، بۇچى كۆنهپەرسىستان نەيارى رۇشنىيىرىن؟.. گەرھاتتوو كۆمەل كۆنهپەرسىت بۇو ئەوا شانى قورس كراوه بە دابى كۆن و بۆماوه و گەرھاتتوو پىياوانى ئايىن كۆنهپەرسىت بۇون (كە زۇركات وان) ئەوا مىرى دەتوانىت بە كەرنەوهى خويىندىكە، و قەدەغەنەكە كەرنى بىرى ئازاد، كۆنهپەرسىتى بىگۈرۈت بە تازەگەرى و راپەراندىن . بەلام گەر مىرىيەكە خۇى كۆنهپەرسىت بۇو تازەگەرى و راپەراندىن لەنىو

ناگاتە ئەو ئاستە، بەلام رىز لەبەھايەكەي دەگرىت، و نابىتە نەيارى مىردىكەي بۇ كېرىنى نوسراوه و كات دانان بۇ خويىندىنەوهيان، و ئەوساكە مىردىكە دەبىتە پىشەوابى مندالەكانى.

(٨)

كۆنهپەرسىتى نەيارى رۇشنىيىرىيە

كۆنهپەرسىتى ئەوه دەگەينىت كە بەباوهە میراتىيە كۆنەپارىزەكان چارەسەرى كىشە كۆمەلايەتىيە كان بکەين، لەجىياتى بىرلىكەنەوهى ئازادو داهىنەرانە، لە كۆمەلى كۆنهپەرسىياندا مروۋەلە مائى خۆيدا لەزىز كارىگەرى ئەو داب ونەرىتانا دەزىت، وەك بلىي ئەركىيى ئايىننىيە، و نابىت سەرپىچىيان لىېكەت و نەياريان بىت، ئەمەش واى لېدەكتە كە هەر دەم لەزىز كارىگەرى ياسا و رىسای ئەو داب ونەرىتە دواكە وتۇوانەدا بىرېكەتەوه، و نابىت سەرپىچىيان لىېكەت، كۆنهپەرسىيش هەر دەم دەگەرىتىه و بۇ ئايىن ودەيكاتە پالپىشت بۇ قەدەغە كەرنى خويىندىنەوهى ئەم نوسراوهىيە و لېكۈلەنەوهى باپەتكەكانى.

بۇنمۇونە ، كەنیسەي كاسولىيکى ناوى (۱۰۰) نوسراوه دەردهكتە كە باوهەداران نابىت بىخويىننەوه. پىش (۲، ۳) سەددە

بارود خهدا لاو ناتوانیت خوی په روهرده بکات، چونکي نوسراوهی ئازاد نادوزیتەو خوی پى په روهرده بکات، و رۇزىنامە و گۇفارى ئازادى دەست ناكەۋىت.

مهرجی سهرهکی بو خوب‌شنبیرکردن ئەوهیه: که له کەش و
ھەوایەکی هرزیدا بزین، دانان و دەرکردنی رۆژنامە و گۆڤار بى
باج بىت، و ياساكان له راژەی ئەواندا بن، و نەبنە تەگەرە
بەرامبەر دانان و بلاوکردنەوەيان، بەبيانوی جۆراوجۆر، وەك
پاراستنى داب و نەريت.. هتد. كەسيش پاساوى ئەوه نەكات
لەبەرئەوهى ئەم پاساوانە سنوردارکردنى بىرکردنەوهى ئازادە كە
مافى هەموو نەتهوهىكى هاۋچەرخە و نابىت ئەتك بكرىت،
بەلکو مافى هەموو تاكىكە دىزى نەتهوهەكەي و مافى هەموو
نەتهوهەكە دىزى مىرىيەكەي ...

خوینه ر بايزانيت که دانيشتواني (فنلهندا) له (٤) مليون
کهس که متره (٢٠٩) روزنامه و (٥٥٧) گوقاري حهفتانه و
مانگانه يان ههيء، ههريهك لهم روزنامانه هينزى بونياتدانى
له روشنبيريدا ههيء، ئهم (دروستكردنە) جياوازى نىيوان
نهتهوانى روزئاواي راپېرىيوو نهتهوانى روزمهلاقى دانيشتوو
دهردىخات.

نهه و هیه که سه رهوری وه دهست دینیت و رزگاری ده بیت
له دا گیرکه هیچ به هایه کی نییه، گهر هاتوو کونه په رسنه کانی
ئه و نهه توهیه حوكمرانی بکهن، و بیر سنوردار بکهن، له برهئه و هی
سته مکارو کونه په رسن و دا گیرکه یه کن...
که په راورد له نیوان ئه و میللته عه ره بیانه ده که م که له رثیر

کۆمەلدا رەنجىكى زۇر مەزنى دەويىت لەوانھىيە لە تواناى ئەو
كۆمەلدا نەبىت. لە بەرئەوهى تۆۋى تازەگەرى و رەشەبائى
راپەراندىن لەلايەن پىياوانى مىرييەوه بەرېرهەكانى دەكىرىن، ئەم
جۆرە مىريييانە نەتەوه كۆنەپەرسىت دەكەن و دەجەنگىن دىزى
بىركردىنەوهى ئازاد، و نوسراوەش دەسوتىيەن، و ژنىش
دەگەرنەوه بۇ حەشتىگە.

میرییه کونه په رسنه کان، و هک ئه لمانیا و ئیتالیا جاران و
ئیس پانیای ئیس تا (ئەم نوس راوه یه له سالى
(۱۹۵۸) دادانراوه "وهرگیپر" نوسراوهی سوتاندو با جى زوریان
خسته سه ده کردنی رۆژنامه و گۆڤار، و سزای زور توندیان
سه پانده سه نوسینه کاشی رۆژنامه نوسان و نوسه ره کان. لەم

بژیوییان، ژیانیکی دوودلی بسەر دەبەن. ئەم دوودلییەش خەمیان بۆ دروستدەکات و زۆربەی کاتیان بۆ کۆکردنەوەی پارە تەرخان دەكەن، بۆ ئەوەی بژیوی خۆیان و مەندالە کانیان مسوگەر بکەن، و ترسشیان لەئایندهیان ھەردم لەپیش چاویانە.

باوک، نازانیت چارە کانى چى دەبىت، و ناشزانیت پیریيەکەی خۆش دەبىت. يان ناخوش دەبىت، بويىھە کە لەكار دەگەپیتەوە بۆ مالەوە بەمەبەستى حەسانەوە، ھەموو بىرکردنەوەی لەپەيداکردندايە، و خەو بەدەولەمەندىيەوە دەبىنیت.

ئەم ئاپاستە مادىيە بۆ پۇول پەيدا کردن پیش ھەموو شتىك و تەرخانکردى رەنج بۆ تەندرۇستى و کاتىش بۆ کۆکردنەوەی پارە. حەزى ئەو مروقە بۆ خۇرۇشنىيەرکەن ناھىيەت. بويىھە زۇركەس دەبىن، (فى) ئى پەيداکردن وايلىكىردوون کە دوور بکەنەوە لە نوسراوه و قىينيان لە خويىندەوە بېيتەوە، و لاي ئەوانەش ھەموو کات بۆ پۇول پەيداکردنە.

گومان لەودا نىيە كە دراو لەم چەرخەدا بەهادارە. چەرخى پىشىپەكىيە، نەدار تىايىد دەشىيلرىت، بەلام نابىت کۆکردنەوە دراو بکەينە ھەوھەس و فى. لەبەر ئەوەي ئامانج لە دراو لە كۆتاپىدا، بۆ چىز وەرگرتتە لە خانویكى چاك و خواردن و جل و بەرگ وەتد... رۇشنىيەش بەرزتىرينى نەمۇنە ئەو چىزانەيە. زۇر ئاسان نىيە بتوانىن ئەو مروقە ئى پۇول پەيداکردن

دەستى داگىركەردا بۇون، لەگەل ئەو مىللەتە عەرەبىيەنەي نەيانزانىيە داگىركەر كىيە، دەبىنەم و شەم(راپەرین) لەنىيۇ ئەو نەتەوانەدا كە داگىركەر رەزىلى كردوون و لەھەمان کاتدا جولانەوەي (راپەرین) ئى تىياياندا و ورۇۋاندۇو، بەھۆى پەيوەندىكىردىن لەگەل رۇشنىيە ئەورۇپا يى ھاواچەرخ، بەمەش توانيويانە خۆيان لە چەند داب و نەريتىك رىزگار بکەن، و پىشىپەون، و ژيانىيە ھاواچەرخ بىزىن.

كەچى مىللەتە عەرەبىيە(سەرەبەخۆكان) تا ئىستا لەزىر كارىگەرى دابەكانىياندان و خۆيان كۆنەپەرسىت تر دەكەن، و لەرۇشنىيە دەترىن و نازانىن دەستور چىيە، و باوهەريان بە كۆيلەتى ھەيە، و فيرۇونىنى ژنانىش رەتىدەكەنەوە. خويىنەر دەتوانىت بە بەراوردىكى خىرا، بۇيى دەرىكەپەيت كە سەتەمى رۆلە كۆنەپەرسىتە كانى رۇزھەلات كەمتر نىيە لە سەتەمى زىرددەستى و داگىركەر، بەلكو جار ھەيە خراپتىيە.

(٩)

دابىن كەردى بژیو و رۇشنىيە

وەك پىشىتە باسمان لىكىرد، چەندىن تەگەرە ھەن ئايەلن بەحەزى خۆمان رۇشنىيەمان دەست بکەپەيت، و دابىن كەردى بژیو لە ھەموو تەگەرە كان گەورەتىرە. (٪٩٠) ئەم نەتەوەيە، بۆ

نابیت بەردەوام بیت، ئەم دوو دلییەش لە شارزیاترە وەك لە لادى ، لەرۆزانى جەنگ و نەبۇونى زېتەرە وەك لە رۆزانى ئاشتى و گوزەرانى باش، و لەلائى پۇول پەيداکەر زۇرتەرە وەك لەلائى ئەوهى كە مۆلک و مالى بۆ ماوهەتەوە و دلنىايە.

بۆيە نابیت بىزىو قورقۇراڭەمان بىگرىت. لەبەر ئەوهى دوو دلى زۇرىكىرىدەنەوهى راست و دروست و حەزلە لىكۆلینەوهە دەدەغە دەكتات، ئىمە مەبەستمان خەم و خەفتىكى سووكمان دەداتى، و دەرۇون لەم حالەتەدا بەرەو ئەندىشەپىچەوانەمان دەبات و خۆشى دروست دەكتات و ئىمەش كە بىردىكەنەوه بۇئەوهە كە ئەم ئەندىشانە رىكىخەين لەكەن بىرسازدا، و پشت دەبەستىن بە لىكۆلینەوه، بۆ ئەوهى چاك بىرېكەنەوه و بگەينە ئەنجام.

ئەم نوقوم بۇوه لە پەيداکەنلى بىزىو، و دووركەوتۇتەوە لەرۆشنىرى . دەبىت بىرى بەئاگابېيىنەوه لەرىگای جۇرى پەيداکەنلىكە كە ئەم نوقوم بۇوه تىايىدا، بەوهى كە دوو دلییەكى بۆ دروست بکەين، تۆزىك خەمى بۆ پەيدا بىت و واي لىبکات يېركاتەوە و لىكۆلینەوه بکات، بۆ نۇمنە گەرھاتتوو بە دەولەمەندىكمان ووت كە پارەزىر كۆكربىتىۋە، ئەوا بهەئى پارە دادەبەزىت، و مامەلە بەزىر ئاكىت، و خەرىكە ھاوبەشىيەتى لە جىهاندا ورده ورده بلاودەبىتەوە. بىيگومان ئەوا ئىمە لە وەستاوىيەكە بەئاگاي دەھىن، واي لىدەكەن بېرسىت، پارە كۆكربىنەوە چ سوودىكى ھەيە، گەرھاتتوو وەك ماركى ئەلمانى سالى (١٩٢٢) ئىليهات. لەوانەيە ئەمە واي

سيحرى لىكىردووھ، چارەسەرى بکەين، لەبەرئەوهى و ئاپاستى دەرۇونى كراوه، پىيويستى بەچارەسەرى دەرۇونى ھەيە، ئەو خەوتۇوھ پىيويستە بەخەبەرى بەھىن، ئەو نابىنایە دەبىت چاوهكانى بکەينەوه، خۆي ئەوەندە بە پۇول پەيداکەن خەرىك كەردووھ، رۆشنىرى لا نامۇ بۇوه، زۇر بىزار و لا لۇوت دەبىت كە باسى خۆپەرەورەدەكەن، و بەرەزكەنەوهى كەسىيەتى و فراوانكەنلى بىرى لا دەكەيت.

كەسى ئەوها دەبىت بە فيل بىرە سارەتكەى تۆزىك گەرم بکەيتەوه و لە خەو و گىلىيەكەى ھەلىبىسىيەت. واي لىبکەى شەرم لە نەزانىنەكەى بکات، دەرۇوبەريش جىاوازن لە ورۇزاندى بىرى، زەمەنىش وەك دەرۇوبەرە، تواناي جىاوازە لە ورۇزاندى بىردا، لەكاتى جەنگدا بەحەزىكى زۇرەوه رۆژنامە دەخويىنەوه، و لەرۆزانى شۇرش و ئاژاۋەشدا، دەربارە ئەو رووداوانە حەزدەكەن زۇر بېبىتىن و بخويىنەوه و بېبىن. و لەرۆزانى گرانى و نەبۇونىشدا باس ھەر باسى كىشە دارايىيەكانە و ھەول بۆ تىكەيشتنىيان دەدەين.

دەزانىن كە دەولەمەندىي بۆ دلنىابۇونى تەواوه. دەۋەستىت و زىяд دەبىت، بەلام بە ئاگا دېت گەرھاتتوو مەترسىيەكى ئابورى ھاتە پىش، يان كارەساتىكى دارايىي تووش بىت. ئەوسا لەوانەيە دەستبکات بە لىكۆلینەوه پاش ژىانىكى دوورودرىشى پەر لەتارىكى و نەزانى.

لىرەدا مەبەستمان ئەوهى، كە پالنەرى بىرەزكەنەوه و لىكۆلینەوه، لە نىمچە دوو دلیيەكەوه ھاتتوو. واتا دلنىابۇون

لیبکات لیکولینه‌وهی ئابورى بکات، كه دەستى پىكىرد وازى
لیناھىنېت و كه بەئاگا دىت ئىتر ناوهستىت.

ئەواش بۇ ئەو كەسانە كە هەموو كات و رەنجيان بۇ
پوول پەيداكردن تەرخانكردووه ، دەبىت چارەسەريان بکەين، و
ناوبەناو بۆيان روونبەيىنهو كە لیکولینه‌وه سوودبەخشە
بۆيان، و چەند پىشەكەيان فراواندەكتا. و جاريش ھەيە باسى
مەترسى پىشەكەيان ئەكەين كە لەئايندە چى بەسەردىت،
وتىيان بگەينىن كە پايە و رىز لە تۆزىك رۆشنېرى پەيدا دەبىت،
بەلام بايزان كە بەپارەيەكى زۇر پەيدا نابىت.

ھەلبىزادنى هاپرىنى رۆشنېرى، كە پىشتر باسمان لىكىربوو
كارىگەرتىرين رىبازە بۇ حەزلىكىرنى رۆشنېرى، لەبەرئەوهى
رابەر گەورەرتىرين كارىگەرى ھەيە بۇ ئاپاستەكردن، و چۈن
دەولەمەندانى جەنگ خۆيان بەكەل و پەلى نايابەوهەلەدەكىشىن،
ئەواش مروۋە خۇى بە هاپرىنى رۆشنېرەوهەلبىكىشىت،
ئەوجۇرە هاپرىيىانە دەتوانن ئاپاستەيان بکەن بۇ فيرەكىرنى
خۆيان و خىزانىيان.

لە كۆمەلى نموونەيىدا، گەرھاتتوو پىيى گەيشتىن، لە زۇر
روووهە رۆشنېرى و شارستانىيەتى دەبنە يەك شت،
لەبەرئەوهى ھەموو كەسىك فير دەبىت و ئاستى بەرزەدەبىتەوه،
ئەوسا شتى زۇر ئاست بەرز نامىنېت لەنوسراوهەكاندا
بىخويىنتەوه، بەلام لەئىاندا ئەيانبىنېت.

بۇ نموونە، سەيرى مۆزەخانە كان بکە، سەدەها وىنە و
پەيكەريان تىدايە، جەماوتر لە دەركاكانىيەوه دەچنە ژۇورەوه و

(١٠)

رۆشنېرى چى يە؟

له شارستانییت دهکات، بهوهش دهگهینه و تهکه‌ی (سُوکرات) که فه رموویه‌تی:-() من هر خه‌لکی ئه سینا نیم ، به لکو جیهان نیشتمانه)).

ئه زانیارییانه‌ی که کۆی دهکهینه‌وه بۇ ئه م بیرکردن‌وه‌یه، جیاوازه لەه زانیارییانه‌ی که ئەندازیاریکی کارهبا کۆی دهکات‌وه بۇ راکیشانی هیلی تەلەفون، يان بۇ روناکردن‌وه‌ی مالیک. ده بیت بزانین و بلىن: -ئه م جیاوازییه له پله‌دایه نهک له جوّردا، لەبەرئه‌وهی کۆمەلی نموونه‌یی کۆمەلی جیهانییه، گرنگی به هه موو کاروباری جیهان ده دات، نهک هر گرنگی دان به کاروباری ولا تیك. ئەوساکه هه موو روشنییری مروقاپایه‌تى ده بیت کەلتوريکی گشتى، هه موو دانیشتوانى سەر ئه م زھوپییه چىشى لیوهردگرن، و روشنییریش ده بیت شارستانییه‌تى.

لەم چەرخەدا كەم هەيە لەئىمە، بگاتە ئەو پله‌يە. شارستانییه‌تىيە كەيان روشنییریيابان بىت و روشنییریيە كەشيان شارستانییه‌تىيابان بىت، مەبەستم ئەوانەن کە خۆيان گۇپى و پەرهيان سەندو بەرژوهندى خۆيان و بەرژوهندى مروقاپایه‌تى وەك يەك دەبنىن، ئايىيان بۇ پەيدابوو و يېڭىشيان پەروەردە كرا، تا وايان لىيھات بەدلیان بېرىكەن‌وه، و بەمېكشيان هەست بکەن، بايەخ بە جیهان دەدەن بە هەمان ئاست و رادەي بايەخدانيان بە بەرژوهندى خۆيان و مالیان و نىشتمانيان، سەيرى نەمامەتە ئابورىيە كانى هيندو چىن و ميسر دەكەن، لەروانگەي تابلۇيە كى مېژۇوی جیهانيدا. دەگەنە ئەوهى كەپەرسەندن بېرسازىكى داهىنراوه لەگەل دەرۋوبەر

پاسهوانە لىيىه، چىزلى و هەموو رەنگە ھوندرىيە جوانانە وەردەگرن، پاش ئەم چىزە روشنېرىيە، دەگەرېنەوە مالەوە، نه ويىنە لىيىه، نەپەيكەر. لىرەدا روشنېرىي جیاوازه لەگەل شارستانییه‌تى يەكە ميان لە مۆزەخانەدا يە، و دووه مىشيان لە مالدا يە.

كۆمەلی نموونه‌يى، هەموو مالیک دهکاتە مۆزەخانە، شارەكەش بەشەقامەكانىشەوه بە ويىنە و پەيكەر و تەلارى جوان دەپازىنېتەوه و ئەوساکە روشنېرىي خۇى دەبىتە شارستانییه‌تى.

بەلام ئىيمە لەم چەرخەدا لە ھەزارى ھونەريدا دەشىن. ھىچ لە ھونەر نازانىن جگە لە ويىنە فوتۆغرافىيە كانى نىيۇ نوسراوه كان و مۆزەخانە كان نەبىت، باسيان لىيۆ دەكەين و تووپىز لەسەر بابەتە كانىيان دەكەين، هەر وەك ھەزارىك كە لە نىسکىيەن زىاتر ھىچى دىكەي نەخواردىت. بەلام باسى ئەو هەموو خواردىنە ئازاھەلی و سەوزەپىيە بکات كە لە سەر مىزى دەولەمندە كان دادەندرىت؟!.

روشنېرىي، ئەو كەلتورە مروقاپاتىيە كە بە (٥٠) ھەزار سال بۇمان پېيکھاتووه، واتا لەو كاتە كە ئاگر دۆزرايەوه. دەبىت لىيى بزانىن و بەلىكۈلىنەوه تىبىگەين، واتا دەبىت مېژۇومان و مېژۇوی ئەم زھوپىيەش كە لە سەر دەشىن، و مېژۇوی نەتەوه كان، لە چىيەنەوه بۇ فنلەندا، و لە ئۆگەندادو تاكو ئەلمانيا بزانىن. و دەبىت ئاشنای زانست و ويىزە و ئايىنە كان بىين، ئىيمە بەم لىكۈلىنەوانە بېركردن‌وه رەت ناكەين، راستە بېركردن‌وه مان كار

دەگۈنچىت، و كۆمەلېك باوھىر و بىرۇكەي كۆن نىيە، كە دەگەينەئەم پلهىيە، دەزىن و بايەخدانى زىندۇو پەيدا دەكەين، كە ويىزدانمان بە ئاگا دەھىنېت و يىرمان دەورۇزىنىت بۇ بىرکىرنەوه. و كە دەگەينە ئەۋارە لە جىهاندا دەزىن و پىشى دەولەمەند دەبىن و جىهانىش دەبىتە هى خۆمان، چالاکى دەكەين و پەروھرەدى دەكەين وەك باخچەيەكى بچوکى تايىبەتى مالەكەي خۆمان.

ئەفلاتۇن دەيگۈت: كەرپىاواھ چاکەكان گۈئى نەدەنە كاروبارە گشتىيەكان، لەبەر كەمەرخەمېيەكەيان بەوه سزا دەدرىيەن كە ملکەچ دەكىرىن بۇ حوكىمەنلىقى پىاو خراپەكان.

گوئىدان بە كاروبارە گشتىيەكان پىويىستى بەرۇشنىبىرى گشتىيە، لاي مرۇقىي پىكەيىشتوو كاروبارى گشتى لەم چەرخەدا، كاوبارى جىهانە، لەبەرئەوهى جىهان ھاوېند بۇوه بە جۇرىك، خراپەكارى لەچىن دەگوازرىتەوه بۇ مىسەر، وەك چۆن مىكروبىك لەشارىكەوه بۇشارىكى دىكە دەگۈزارىتەوه.

خۇپاراستنى گشتى لە خراپەكارى و نەخۇشىيەكان بەش بەش ناكىرىن. رۇشنىبىرى گشتىش ئەم پاراستنەمان بۇ مسوڭەر دەكات.

بۇ ئەوهى ويىزدان و لەش و بىرمان بەئاشتى بىزىت، دەبىت رۇشنىبىر بىن، ھەولى رۇشنىبىرييەكى جىهانى بەدەين بۇ ئەوهى شاراستانىيەتىكى جىهانى بەدقۇزىنەوه.

(11)

بەھاى رۇشنىبىرى و مەبەستەكانى

لەم بەندەدا، بەھاى رۇشنىبىرى و مەبەستەكانى سننۇدار ناكەين، لەبەرئەوهى لەھەموو بەندەكانى ترى ئەم نوسراوەيدا باسى ئەو دوو بابهتە كراوه، ئىيمە لىئەدا مەبەستەمان، چەند لايەننېكى زەقى ئەم دوو بابهتەيە.

رۇشنىبىرى، بەھايدەكى كۆمەلایتى و جىهانى و مروقايەتىيە، ئەو نەتكەوهى رۇشنىبىرييەكەي وەستاو بىتت و بۇوبىتتە رىسا و رىباز، كۆمەلەكەي وەستاو دەبىت و بۇ پىشىكەوتتىش سىست دەبىت، ئەمەش لە سەدەكانى ناوهەراستدا روويدا. بەلكو ئىيىستاش لە كن چەند نەتكەوهىكى ئاسيا و ئەفريكا بەردەۋامە. دەرۇبەرلى كشتوكالى، ئەوانەكى كە كارى تىدادەكەن و ئەوانەكى سوودى لىيۇرەدەگەن ھەست بە پەككەوتتۇرىيى دەكەن، لەبەرئەوهى لەو دەرۇبەرە نازانن كە رىيگاى نوى ھەيە بۇ پەرسەندن، ئەم پەككەوتتۇرىيە سېرىيەك لەنىيۇ رۇشنىبىرى و شاراستانىيەتى پەيدا دەكات، و لە دەرۇبەرلى كشتوكالىدا، لە رۇشنىبىرييەكى سادە ئايىنى لاسايىكەرەوە، و نەرىتى و رىبازى زىاتر ھىچى دىكە بەدىناكەيت.

بەكشتوكالى بىھلىيەتەوە، ئازادى بىر لە دەوروبەرىكى پىشەسازىدا پەرەدەسىيىت. لەبەرئەوهى بناگەكەي، داھىنان و دۆزىنەوە و زانىارىيەكانە، كەچى لە دەوروبەرە كشتوكالىيەكان وەستاو و مەردووە، لەبەرئەوهى ئامىركانى داب و نەريتى سوونەتو باوهەرە.

ئەمانە هەر ھەموو قىسى گشتى بۇون لەسەر رۆشنېرى، حەزمان دەكىد فراواتتىپۇونايە، بەلام مەبەستمان لەدانانى ئەم نوسراوهىيە ئەوهىيە. كە ئاپاستەيەكى كارەكى لا و بکەين بۇ خۆپۇشنبىرەكىدەن. بۇيە ئىمە سوودانە پاڭھەر و ھاندەرە بن بۇ رووندەكەينەوە، بۇئەوهى ئەم سوودانە پاڭھەر و ھاندەرە كەين لىكۆلینەوە و كېنى نوسراوه، ئىمە مىشكەمان رۆشنېرىدەكەين بۇئەوهى تەمنى بايەلۇجىمان بگەيىننەتەمنى جىولۇچى، واتە ئەو تەمنەي كە لە (٢٠ يىان ٨٠) سال زىاترنىيە، بەلېكۆلینەوە دەگەرىتەوە، و بېيەك مiliون سال دەچىت. رۆشنېرى لىكۆلینەوە مىژۇوى مروقايەتى و پىش مروقايەتىش دەكەت، و دەزانىيە ئەو پەرسەندىنانە بەسەر زەھى و رووهەك و ئاژەلدا ھاتۇن چىن، ئەم لىكۆلینەوانە كە تا زىيان ماوه ناوهستىن بەپىرۇزىيەكى ئايىنى دەچىت، و حەزىكىشە لە خىر و پىشەكەوت، و سەيركەرنىيىكى گەشىبانانە ئائىنەيە، و ھەستىكە بەهاوكارى مروقايەتى و رىزگەرنە لە ھەموو زىيان.

ھەروەها بە لىكۆلینەوهى كىشەكانى جىهان مىشكەمان رۆشنېرىدەكەين و دەگەينە (بىرى گشتى) و بەشدارى تىدادەكەين، بەلېكۆلینەوە جىاكارى نىوان ئەو كىشانە دەكەين و

بەلام ئەو نەتەوهى كە بازىرگانى دەكەت، مەبەستمان بازىرگانى جىهانىيە، كە بازىرگانى لەگەل و لاتانى دوور دەكەت، سەرەپاي ئەوهى كە لە كشتوكالىدا كار دەكەت، تىكەلپۈوونى بازىرگانى لەگەل و لاتانى دىكە، نەتەوه بەئاگا دەھىنېتى و رۆشنېرىيەكەشى زىندۇو دەكەتەوە.

كەلەسەدە تارىكەكانى ئەوروپا (١٠٠٥ بـ ٢٠٠٠) ي.ز، رادەمىننەن، دەبىننەن بەرەو رۆشنېرىيە دەگەرانەوه، پاش ئەوهى كە لە رۆزگارەكانى رۆمان بازىرگانى جىهانى بۇون. بەبازىرگانى لەئاسيا و ئەفرىكا و ئەوروپا بەردەۋام بەئاگا دەھاتن. بەلام كە وازىيان لە بازىرگانى ھىتا و گەرانەوه بۇ لادىكان رۆشنېرىيەكەيان بۇوه رۆشنېرىيەكى كشتوكالى ئايىنى.

ئەوهى لە بازىرگانى زىاتر وريايىي رۆشنېرىيە بەدەست دېنى پىشەسازىيە، لەبەرئەوهى ھونھەر و زانستى ھەمەجۇرە، لەم چەرخەدا دەتسوانىن بلىيەن : نەتەوه پىشەكەتتوو و رۆشنېرى نابىيەت، گەرهاتتوو نەتەوهىيەكى پىشەسانى نەبۇو. خويىنەر با خۇى، جىاوازى نىوان نەتەوهىيەك بکات كە بازىرگانى بەگەنم و جۇ دەكەت، و نەتەوهىيەكىش كە بازىرگانى بەدروستىكردىنى ئۆتۈمبىل و رادىيۇو ھەتىد... دەكەت. كامەيان رۆشنېرىيەكەي و زانىارىيەكەي فراواتتە. لەكام نەتەوهىيەن زانستى كىيمىا و فيزىيا و ميكانىك و كارەبا دەدۇزىتەوه؟...

بىكۆمان ئەم زانستانە، نىشتىمانەكەيان لەنیو نەتەوه پىشەسازىيەكەي، تاكە چەك بۇ نەتەوه داگىرگەرەكان بۇ حوكىمانى مىللەتىك، ئەوهىيە كە نەھىلەن پىشەسازى بگاتى و ھەر

تیکوشاوه، تا ئەم كەسيه تىيە پىكەيشتووهى پەيدا كردووه، كە برىتىيە لەسەرەر يېكى گيانى و چىز وەرگرتىنېكى ھونەرى. چەند ناخۆشىشە يەك لە ئىيمە، پىرى بە نەخۆشى و نەزانى و سرى بەسەربات، ئەللىي پەيوەندى لەكەل جىهاندا پچراوه، لە (٦٠) سالىيدا لە كارەكەي خانەنشىن دەكرىت، وا دەزانىت كە لەھەموۋۇزىيان خانەنشىن كراوه. لەراستىدا، مىردووه و درەنگ دەينىيژن، لەبەرئەوهى لەلاويدا خۆى رۇشنىبىر نەكىردووه، و بايە خدانى زىندىوو لە دەرروونىيدا نەچاندۇ، بۇ ئەوهى بېيىتە خۇرَاكى لەپىريدا و سۆزى زىندىوو بىكاتەوه و بىرى بەئاكا بېيىنتەوه.

(۱۲)

مروفی روشنیر کی یہ؟

سەرۆك (ولسون) پیاویکی رۆشنبیر بwoo لیکولینه وەی
نووسراوهی زوری کرببیوو، و بەئاگابوو. سەرۆکی
زانکۆی (برنسنستون) بwoo، رۆشنبیری بۇ لاوهکانی ولايەتە
يەكىرىغىرتووه کانى ئەمريكى رېكىدە خىست، دواتر لە سالانى جەنگدا
بۈوه سەرۆك كۆمار، زورھەولى بۇ ئاشتىيدا، بەلام ناچار تۈوشى
جەنگ بwoo. كە جەنگ تەواو بwoo يان پېش ئەوهى تەهاوا
يىت (١٤) مەرجەكەي دانا، كە چارەنۇوسى نەتەوه بىچۈوكە كان

ههولی چاره سه رکردنیان ددهین، و بو گوپانی کومه ل
تیده کوشین تا نه خوشی و ههژاری و جهنج و نه زانی و
ده مارگیری نامیتیت، ئه م (بیری گشتی) يه مرؤقانه مان ده کات،
با يه خ دده ينه ئه شتانه که له نیویورک و پهکین و بومبای و
قاھیره و پاریس هن، و واله هه مرؤشیک ده که ن مرؤپیانه
به بکاتمه.

ئەم لىكۈلىنەوانە كەسىھەتىيەكى پىيگە يشتوومان دەداتى، و
ناتوانىت كەسىكى پىيگە يشتوو بىت گەر لە لىكۈلىنە وەدە
بەردەوام نەبىت، و بىرت بە زانىيارىيە نوييەكە كان نەگۆرىت
كەزانستەكانت دەدەنلى.

خو روژیک دیت و پیر ده بیت، لهم جیهانهدا يهك شت هه يه
له مردن خراپتر بیت، ئهويش پيربیتى و پەكەوتۈۋىي
نەخۆشى و بىچوولە و سرپىيە، چاكتىن شىۋازىش بۇ
ئامادەبۇون بۇي، روشنىرىيە دەبىت ھەريەك لە ئىيمە رىڭا
خوش بکات بۇ ئەوهى پاش (٦٠) سالى لەسەرى بپرات، گەر
لەلەسىدا بايە خمان دابىتە روشنىرى، و لىكۆلىنىھەوش باو
بۇوبىت لامان، ئەوا لە پىريدا بەمىشكىكى پېر و كراوه پىشوازى
لىيەدەكەين، دەيان بايە خدانى كۆمەللايەتى و ئابورى و فەلسە فى
و زانستى و وىزەبىيان هەيە، و لەوانەيە روشنىرىيە كەشمان
پىكەيشتىت و بۇوبىتە كار و تىكۈشان و ئىيانى پىريمان نوى
دەكاتەوه، نەتەوهش بەچالاكى پىكەيشتىو نوى دەبىتەوه.

چهند خوشیشه له پیریدا پاش(۷۰) سالی که سهیری پیرستی زیانی دهکات که چهند لیکوئینه وهی کردوهه و چهند

٤- زمانیک بزانیت و چاکترين زامنيش ئه و زمانىيە كە پىيى
پەروەرده بۇوە.

دكتور(ولسون) ئەم چوار مەرجەي بۇ مرۆقى رۆشنېرى
دانادە، لەوانەيە هەرييەك لە ئىيە ئىستا لە خۆي بېرسىت: ئايا
من رۆشنېرىم؟ يان تەنها يەك دوو مەرجم تىيدايم؟...
جا هەيە دەپرسىت بۇچى ئەم (٤) مەرجم؟... بۇچى (١٠)
يان (٧) نىيە؟...

وەلامەكەي ئەوهەيە، دكتور (ولسون) گرنگىرى پىيش گرنگ
ھەلبىزاردۇوە، و بناغەي پىيش دىوار ھەلبىزاردۇوە، و گشتى
پىيش تايىبەت داناوە، و دەتوانىن گرنگى ئەم (٤) مەرجم
بەراقەكردىنىكى كەم روونبىكەينەوە:-

ئەوهى سەرۆك (ولسون) داواي دەكتات ئەوهەيە، كە ئەم
رۆشنېرىيە بەرھەمدار بىيىت، بەم (٤) مەرجم سەنۋوردارى
كىردووە، واتا بىيىتە مرۆقىكى زۇر چاك و مرۆقانە لەم جىهانەدا،
بەبىرە رووناڭەكەي پىيشانى بىدات، و لەسەرەتاكانى
شارستانىيەتى نۇئى تىيېگەت، و نەيارى پىشكەوتتەكەي نەبىيت،
بەلکو بىيىتە ئەندامىكى كارىگەرى پىشكەوتتەكەي.

مەرجى يەكەم:

مرۆقى رۆشنېرى دەبىت مىژۇوى جىهان بزانیت، چۈن يەكەم
ژيان دەستىپىيىكەد، و بەرھەرە پەرھى سەند، و جۆرەھا روودەك
و ئازەل پەيدابۇون، بەشىكىيان فەوتان و بەشىكىيان مانەوە، و
لەپەرھەندىدا ھەندىكىيان رادەپەپىن و ئەوهى تىريش ھەرسى
دەھىننا، تا مرۆق پەيدابۇو و چۈن زال بۇو بەسەرئەوانى دىكەدا

يەك لەوان بۇو... و ئەم مەرجەش لە جولانوھەكەي سالى (١٩١٩)
بۇ ئىيە سوودى ھەبۇو.

كارىگەرى سەرۆك (ولسون) لە دامەزراندى (عصبة الام) دا
نۇر بۇو بەلکو يەكىن بۇو لە داهىيەنانەكانى بىرە بەپىت و
رۆشنهكەي.

گەر سەرۆك (ولسون) لەسەر رۆشنېرى قىسى كىردىبا، چىيە
و چۈن دەبىت، و مرۆقى رۆشنېرى كېيى، ئەو تەنها وەك پىياوى
پىنۇوس و كاغەز قىسى نەدەكىد، بەلکو وەك پىياوى سىياسى
جىهانى، و شارەزايەكى جىهانى دەھاتە گۇ، رۆشنېرىيەكى
بەرھەمداربۇو، رۆشنېرىيەكەي مرۆقانەتى كىردىبۇو. ھەموو
جىهانى بە نىشتمانى خۆي دەزانى، و ھەولى نۇرى بۇ ئاشتى
دەدا، و پارىزگارى لەنەتەوە بچۇوكەكان دەكىرد.

گەرھاتوو تاقىكىردنەوەكانى رابوردووى، و نوسىنەكانى لە
زانكۆو (١٤) مەرجمەكانى (عصبة الام) مان كىرە پىوانە بۇ ئەم
مەزىنە. ئەوا جواترىن نمۇونەپىياوى مەردو رۆشنېرىه وھەلە
ناكەين گەر پىيى بلىيىن: پىياوېكى بەشەرمە.

سەرۆك (ولسون) چوار مەرجى بۇ رۆشنېرى داناوە:-

١- مىژۇوى جىهان، لەسەرەتاى گەردوونەوە، و دروستبۇونى
شارستانىيەت و تاكو ئىيىستا ، بزانیت.

٢- مىژۇوى بىرۇكە بلاوەكانى ئىيىستا بزانیت، كە لەم چەرخەدا
لەسەر سەرەتاكانى دەرۋىن.

٣- زانسىتىك لە زانسىتكان بزانیت بەو مانايەي كە بەزمانە
ئەوروپىيەكان پىيەدەلىن (Science).

لیکولینه‌وهی میژووی جیهان، خهسله‌ته شارستانییه‌تیه
یهک له دووییه‌که کانمان بو دهدهخات، و رهسنه و
پیشکه و تووه کانمان پیشانده‌دات، تا دهگاته شارستانییه‌تیه
پیشه‌سازییه‌که‌ی ئیستامان.

مەرجى دوووهم:

مرۆقى رۇشنبىر دەبىت میژووی بىرە سیاسى يان زانستىيە
بلاوه‌کان بزانىت، ئىمە لەم چەرخەدا، بەھېزى راكان دەپقىن،
پلان و ئامانجى بو دادەنин. بؤىھ دەبىت میژووی ئەو رايانه
بزانىن، و چەند رەنجلۇ بۇ دراوه بۇ وەدىيەنلىنى و چىن ئەو ھېزە
نادىارانە کە دەيپۈزىن؟....

ئىستا را و بىرۇكە ديموکراسى ھەيە، چۇن و كەى و لە
كويىوھاتەكايىھو...؟ و بەھاي چىيە؟.. و ئايادەبىت بەرىت يان
بىزىت؟.. بەھاي جولانه‌وهى بير چىيە؟... لىببوردىنى ئايىنى
چىيە؟... دەستورچىيە؟.. و چەندىن را و بىرۇكە دىكە، كە بۇ
وەدىيەنلىنى، چەندىن رووبارى خوين رزاوه.. و ئايادەوە رەنغانە
باش بۇو و راژھى مروقايەتىيان كرد؟... گەر وايە، ئەو دېنىت
بايەخى بىدەيىنى و رەنچ بىدەين بۇ مانه‌وهى يان وازى لىبېيەنلىن بۇ
زۆردار و كۆنەپەرسەت و سېرەكان، بۆئەوهى لەسەرتاڭلىقى
میژووی مروقايەتى بىسېرنەوه؟!

را و بىرۇكە كانى نىيۇ شارستانىيەتى ئىستامان لەزماردن
نايەن؟، بۇ نمۇونە باوهەرمان بەبىرۇكە زانكۇ ھەيە بۇ فېرىبۇون،
و باوهەرمان بە بىرۇكە هاوكارى نىيوان كريڭكاران و ھەوروھا
بەبىرۇكە سەندىكا ھەيە، باوهەرمان بە ئازادى ژنان ھەيە، و

ھەتا دەگاتە ئەوهى كەشارستانىيەتى يەكەمى لەسەر رووبارى
(نيل)ى پىرۇز دامەززادە.

دواتر چۇن شارستانىيەت دروست بۇو و پەرەيسەند، و
چەند لەزىز سەتكە قەشە و زۆردار وجەنگ و نەبوونى
ونەخۆشىدا نالاندى، و بەھۆى ئەوانەوه مرۆقى يەكەم زانى كە
وېزدانى ھەيە و خۆشەويىستى بۇ دايىكى و ژنى و مندالى
فراوانبۇو، وايلىھات كە ھەموو مرۆقىكى خۆشبوىت.

پىويسەتە لەسەر ئەوهى لیکولینه‌وهى میژووی جیهان
دەكتات، ھەست بکات كە خۆى كورپى ئەم جیهانە ھەيە و گشت
مرۆقەكانيش بىران، و جەنكىش كەتن و تاوانە، میژووی جیهان
بىرۇكە پەرسەندىمان دەداتى و دواتر ھەرسى پەرسەندىمان
پىشانده‌دات، لەبەرئەوهى ئەم جیهانە قەت لەيەك باردا نەبۇو،
ھەر لە گۆراندابۇو و دەبىت ئەم گۆرانەش بەردهوام بىت.

میژووش دەنیامان دەكتات بەو چاكە و خىرە كە لە
دەرروونىيە مروقىدا ھەيە، و گۆمانمان لا دروستدەكتات لەسەر
سيستەمە كۆمەلائىتىيەكانى چەرخە تارىكەكان كە چەندىن جار
كۆتاييان هات، كى نالىلت ئىستا خەرەك نىيە بگەپىنەوه بۇ ئەو
چەرخە تارىكە؟ بؤىھ كە مەترين شتى لىبېزانىن ھىمايەكانىيەتى.
دەبىت میژووی جیهان بزانىن و جياكارى نىيوان
سەرەرە(باوهەپى حىزبى) و سەرەرە(راي و تۈۋىن) بکەين.
يان جياوازى نىيوان ئەو زانيارىيانە كەلەسەر ژىنگە بنىيات
نراون، لەگەل ئەو باوهەرە كەلەسەر (تسلىيم) بۇون بنىاتكراوه
بکەين.

چیزکی جنۆکه، و نزاكىنى گيان و خويىندىوهى لەپى دەست و دەمۇچاو ناسىن و سەيركىرىنى بەخت ناكات، بەلکو ئەنار ئەننەت چۈن گۈئى لەم چىرۇك و ئەفسانانە بىگرىت، لەبەرئەوهى ھەوەسە زانستىيەكە بىزاز دەكەت و ئەم شتانە لاي ئەو تېرىيە، ئەو مروقەي يەك لە زانستەكان نەزاننىت مافى چارەسەركەرنى لىكۆلىنىوهى نىيە، لەبەرئەوهى بە گىانىيکى نەزاننانە چارەسەريدەكەت و خۆى لە مەترسىيەكەنلى دووردەخاتەوه و پشت بەو دەرئەنچامانە دەبەسىيەت كە تاقىكىردىنەوه نەيسەلماندووه.

مەرجى چوارەم :

مروقى رۆشنبىر دەبىت زمانىيک بەشىيەيەكى رۆشنبىرانە بزاپىت، و زمانى زگماكى لە ھەمو زمانەكانى تىراشتە، ئەمەش مەرچە و پشتگۇئى ناخرىت، ئەوهى فەرەنگىكى گەورەي لە وشە نەبىت، بىرکەرنەوهىيەكى چاڭى نابىت، ئىيمە ناتوانىن بىرېكەينەوه بى وشە، دكتۇرى سايکولۆجى(واتسون) دەلىتىت: بىرکەرنەوه قىسىي بىدەنگە، و قىسىش بىرکەرنەوهىيەكى بىدەنگە. شتىش ھەيە راستى ئەم وتهىيە دەردىخات، ئەوهى تىبىنى دەكرىت، ھەركەسەو وشەي تايىبەت بە خۆى ھەيە، لەقسەكىرىن و نوسىندا زۇرى بەكاردىننىت، بىڭومان ديارە ئەمە ئاپاستەي بىرکەرنەوهىيەتى، ئەو وشانە ھەلەبىزىرىت كە دەربىرى بىرکەرنەوهىيەتى. گەر بىرکەرنەوهى سوووك بىت، ئەوا وشە كانىيشى سوووكن.

(ھۆربىرت سېنسەر) دەيگوت: - دەتوانم كىشى بىرى مروقىك

باوھەمان بەبىرۇكەي مافى چارەنوس ھەيە، كە بەپىتىن و بەرەھەدارلىرىن بىرۇكە دادەندرىن.

مەرجى سىيەم :

مروقى رۆشنبىر دەبىت يەك لە زانستە نوچىيەكان بزاپىت، لەبەرئەوهى شارستانىيەتە پىشەسازىيەكە ئىستا كە لەجىهاندا ھەيە، پشت بە بناغەيەكى بەھىزى رۆشنبىرى دەبەستىت، كە لە لايەكەوه گازى ژەراوهى دۆزىيەوه، و لەلایەكى دىكەوه كۆتال و پەينى دروستكراوى دۆزىيەوه بۇ دابىنكردىنى جلوبەرگ و خواردن، واتا شەپو فەرە. لە ھىماكانى ناگەين گەر يەك لە زانستەكانمان نەزانى، چاڭى زانست لەودايە كە دەتوانىن بىپىۋىن، جا ئەگەر پىّوانەكان بەمەتى يان بەگرام يان بە لىتربۇون. ئەوهى نەپېۋدرىت و عەقل نەيگەرىت زانست نىيە، هىچ پىشەسازىيەكى ئىستا نىيە، زانست داگىرى نەكىرىت و سووودىكى فراوانى پىننەگە ياندېت. ئىيمە زانست لە مەنچەلى چىشت، و لەئامىرى مايكىرۇفۇن، و لەسەوزبۇونى قەرسىيل و لەشىكەرنەوهى تىشكى ئەستىرەيەكى دوور، و لەتەندروستى مندال، و لەدروستكەرنى فېرۇكەدا دەبىنин.

ئەو مروقەي بايەخ بىداتە رۆشنبىرى زانستى، لە دەرۇونىدا ھەوەسى زانستى دروست دەبىت پشت بەپىوانە و تاقىكىردىنەوه دەبەستىت، تەسلىم بەبىرى رووت نابىت، لەبەرئەوهى تەنها باوھە بىرکەرنەوه ناكات، بەلکو بەدەستىشى تاقىدەكتەوه، لەبەرئەوه بەبىر و دەستى بىردىكەتەوه، لەبەرئەم ھۆيە باوھە بە

له بەرئەوەی بىرى پېھ بەو رەنجانەي كە دراون لەپىنناوى ئازادىدا ، و ناتوانىت بۇ بىرۇكەيەك يان رىبَاوەرېك دەمارگىرىيىت وەك دەمارگىرى زۆردارى و قىن، لە بەرئەوەي دەزانىت بەھاى لېپوردن لە مىزۇوى مروقايەتىدا چىيە، و قىنى لە جەنگە، لە بەرئەوەي مىزۇوى جىهان بە برايەتى مروقايەتى ئاشنای كردووه. خۇ ئەگەر ئارەزۇوى بىركىرنەوەي زانستانە بۇو ھەوھى سۆزىشى ئاينانە بۇو، ئەوا خۆشگۈزەرانى دەۋىت، و بۇ ئايىندەي مروقايەتى تکاي (فەر) دەكت.

كام لەم چوار مەرجەت تىددىيە؟...

و كامىيانىش بەرھەميان هىنناوه؟...

لىرىدە سەرۆك (ولىسۇن) ھونھە جوانەكانى پشتگۇرى خستووه، وەك بلىيى گوئى بە ويىژەو موسىقا و شىعىر و ويىنهكىشان و پەيکەرسازى نەدابىت، وا بىزامن كە ئەم چوار مەرجەي داناوه مەبەستى لە ھەلۋىستى مروقى رۆشنىبىرە كە چەند سوودى بۇ كۆمەل دەبىت، ئەو دەيويىت بىرى پەروەردەبکات، و بىرسازە(منطق) كۆمەل لە تىبىيەكەي راست بکاتەو، بۇئەوەي راژە كۆمەل بکات... سەرۆك (ولىسۇن) بايەخى نەدا بە بەرزىكرىنەوەي دەرەونى و چىز لە سۆز وەرگرتەن ئەمەش كە مەترەخەمىيە...

بىكم پاش قىسىملىكى دەزانىت بابەتىك كارتىيىكىردووه و چۈنى كاترىيىكىردووه.

باشترين زمان كە دەبىت فىرى بىن و باشى بىزانىن، زمانى زگماڭە، ھەرئۇ زمانەشە دەتوانىن بە باشى فىرى بىن، زۆريش پەسەند نىيە، زمانىكى بىيانى بە نىوھەچلى بىزانىن، لە بەرئەوەي زمان شىّوازە، مەبەستە سەرەكىيەكەي خويىندەوە و خۇ رۇوناڭىردىنەوەي بەردىۋامە، گەر زۇر بە باشى نەيزانىن، سوودى لىنابىينىن، و كە مندالەكانمان فىرە دوو زمانى بىيانى دەكەين، گەورەتىرین ھەلەيە، لە بەرئەوەي يەك زمان بەسە، و دەكىرىت زۇر بە باشى فىرى بىت، و پاشتى پىبەستىت بۇ رۆشنىيەكىردىنەكى ھاوجەرخى.

ئەم چوار مەرجەي كە سەرەك (ولىسۇن) دايىناوه، بەرھەمدان، و پائىنەرە بۆكاركىردن، وا يلىدەبات داواي ماف و چاكسازى و پىشىكەوتىن بکات، مروقى رۆشنىبىر ناتوانىت سەتم قبول بکات، و بىجۇلەيى ناوىت، لە بەرئەوەي رۆشنىبىيەكەي تىكەل بە خويىنى بۇوه، و بۇيە بەشىكە لە گىيانى و وىستى، و ناتوانىت بىرۇكە كانى چاكسازى و پىشىكەوتىن لە دەرەونىدا بەندبکات، لە بەرئەوەي لە بىرىدا چەسپاوه، و كە دەرەوبەرى دەبىنېت ھاوار بۇ چاكسازى و پىشىكەوتىن دەكت، و رووبەپۇرى ئەم تەگەرانەش دەبىتەوە كە زيان بە بىشىو دەگەيەننەت، و ئەم گىيانە مەردىش كىيانى خوبەختكىرنە لەپىنناوى راستى و مەردايەتى و پىشىكەوتىنى مروقايەتىدا.

ئەو مروقە رۆشنىبىرە، ناتوانىت ملکەچ بىت بۇ زۆردارى،

ئەمانە وەبىرمان دەخەنەوە كە ھەموو مەرۇققى سەر ئەم زەۋىيە
ھاوبەندن، كە رووداۋىك دەخويىنىيەوە لەپەكىن يان تۆكىيۇ يان
رىيۆدۇجانىيۇ بەھەمان رووداۋىكى ئەسکەندرىيە يان ئەسىوت
بايىھى دەدىيىنى، نەك لەبەرئەوەي رووداوهكانى بىانى
دەنگانەوەي لە ولاتەكەماندا ھەيە، بەلکو لەبەرئەوەي كە فېرە
بىيىنېكى جىهانى بۇوين، لەوانەيە ھەردوو جەنگە گەورەكەي
رابردوو ئەم ھەوەسە جىهانىيەتىيادا دورست كردىن،
پەرسەندىنى پىشەسازى، و پەرسەندىنى جەنگى، ھەموو
جەنگىكى بىانى كردىتە جەنگى ناوخۆيى لەنیو ھەموو
نەتەوەكانى ئەم جىهانەدا.

رۆشنېرى مىسىرى لەم چەرخەدا وتۇۋىژلەسەر
دىمۇكراسييەت و فاشىيەت و ھاوبەشىيەتى و جەنگ و ئاشتى
و ئايىن بەبايەخىكى زۇرەوە دەكات، سەرەرای ئەوەي كە ئەمانە
لەم كاتەدا لە ولاتەكەي خۇيدا بەدىناكەت، ئىمە لە رامىارى و
كۆمەلائىتىدا پەرەسەنلىكىن لەبىيىنى و لاتىيەوە بۇ بىيىنى
جىهانى. و ئەم پەرسەندەش، بىمانەۋى و نەمانەۋى ھەر
روودەدات.

ماركس دەيىووت: (جەنگ شەمەندەفەرى مىڭزۇوھ). واتا
مىڭزۇو ھەنگاوهكانى لە جەنگدا خىردا دەكات. ئەم دوو جەنگ،
رۆشنېرى و زىرەكەكانى گواستەوە ئاسوئىيەكى روون و فراوان
لەبايەخدان، واي لىكىردن كىشەكانى ھەموو كشوهەكان
بەكىشە ئىشتەمانى خۆيان بىزانن.
بەواتايەكى دىكە: بارودۇخى دارايى و كۆمەلائىتى و

(١٣)

رۆشنېرىيەكى مەرۇققانە

مەرۇققانەدەي بىستەمدا دەزىن و ھاوبەندن
بەپەيوەندىيەكى ئابورى زۇرەوە. مالىكى ئاسايى لە قاھيرە يان
لەپارىس يان لە نىيۈرۈكدا، مەبەستىشمان مالىكى مۆدرىنە،
ئەوەندەي كەل و پەل و خواردىنى تىيادىيە مەگەر لە (٥٠) ولات
كۆكراپىتەوە، ئەم ھاوبەندىيە ئابورىيە، شىوازى گەياندىنى زۇر
وفراوان و خىردا كردووھ، ئەم ھۆيە واي لە مەرۇققى مۆدرىن
كردووھ كە ھەست بە ئىشتەمانپەرەرە جىهان بىكەت، نەك
ھەست بە ئىشتەمانپەرەرە بۇ ولاتىك بىكەت، ئەم ھەستە بە
پەرسەندىنى رۆشنېرى بەھىزىر و تىيىزلىك دەبىيەت، ئەم
پەرسەندەن رۆشنېرىيەكەلەنیو دلماندى گىيانىكى مەرۇققانەي
نويى چاندۇوھ، و وايلىكىردووين، ھەست بىكەين كە يەك خىزانىن
و خاوهنى ئەم جىهانەين كە تىايىدا دەزىن و لەئىمە زىياتر كەسى
دىكە ئىيادا نىيە.

ئەم دللىيىايدە، گەران لە گەردووندا قەددەغە ئاكات، بەلکو بەم
كەرانانە ئەو راستىيەنە دەدقۇزىنەوە كە والە مىشكەمان بىكەت
زىياتر تىيىگەت و زىيانمانىش بەختوھەرتر بىكەت.
رۇزنامە و گۇڭقار و نوسراوه و سىنەما و رادىق، ھەموو

مهبەستى (رۆشنىيرى مروقايەتى) تىكەيىشتىنە، بۇئەوهى لەگەل زىرى گشتى پەيوەندىيمان ھەبىت. ئەو ژىرييە گشتىيە كە دەمانگەيىننەتە ئەو داهىنانە كۆمەلەيەتىيە و ئامىرىيە كە جىهان دەگۈرىت، پاش ئەمەش وەك مروقىيە رەفتارەدەكەين كە لەدروونەوە بەند نىيە بە ولاتىك يان رىباوەرىك، بەلکو بەندە بەنىشىتمانى جىهانەوە و بەرىباوەرى مروقايەتىيەوە. بەمانايەكى دىكە، مەبەستى رۆشنىيرى ئەوهى كە مروقە مروقانەتر بىكەت.

لەوانەيە خويىنە پېرسىت:

سەرەرای بارودۇخى جىهانى ھاواچەرخ كە رۆشنىيرىمان مروقانە دەكەت، كام لىكۆلىنەوهى دەمانگەيىننە باشتىن ئەنجام؟....

خويىنە وەلامى ئەم پرسىيارە لەبەندەكانى داھاتوودا بەئاسانى دەبىننەتەوە، بەلام لىرەدا دەلىم لاوى ميسرى پېيوىستى بە لىكۆلىنەوهى:

۱- كىشە دارايى و كۆمەلەيەتى و راميازىيەكانى ئەم چەرخە هەيە، لەبەرئەوهى باشتىن دەروازەن بۇ لىكۆلىنەوهى دىكە، رۆژنامەش باشتىن دەروازىيە بۇ ئەم جۆرە لىكۆلىنەوانە.

۲- پېيوىستە لىكۆلىنەوهى زانستىك لە زانستە ھاواچەرخە كان بىكەت بۇئەوهى ئاكاڭى لەو ھۆيانە بىت كە جىهان دەگۆپن.

۳- دواتر پېيوىستە لىكۆلىنەوهى مىزشوو ئەم زەوپە بە ھەموو نەتەوەكان و ولاتەكانەوە بىكەت، لەو چىركىيە كە زەۋى لە ھەتاو جىا بۇوهەو تاكو ئىسىتا، ئەم رەنجلەش زۇرمەنن

جەنگى، و پەيدابۇونى ھۆپە خىراكانى گواستنەوە، و كشاندىنە شىپەنچەيىەكە ئەو دوو جەنگە بۇ زۇربەى ولاتەكان، ھەمەو ئەمانە وايلىكىرىدىن كە رۆشنىيرىي جىهانى بىن، ھەرۋەك چۈن وەچەكانى پېشىو ئايىنى نوييان وەردەگرت، ھىز و فشارى ئەم مروقايەتىيە نوييە وaman لىيەدەكتەتەت بەبرايەتى و ھاوكارى و حەز لە پېشكەوتن و فەر بکەين.

مروقى رۆشنىير لەم چەرخەدا، ئەو مروقە نىيە كە تەنها داواى رۆشنىيرى عەرەبى يان ئىنگلەيزى يان ئەلمانى بىكەت، بەلکو داواى رۆشنىيرى جىهانى دەكەت، ئەو رۆشنىيرىيە كە نە رۆزھەلاتىيە، و نە رۆزئاوايىە، بەلکو رۆشنىيرىيەكى سەر ھەموۋەم ھەسارەيەيە. ئەمەش بەرۇبوومى رەنجلى مروقايەتى (۲۵۰) هەزار سال لەمەوپېشە تاكو ئىسىتا، رۆشنىيرى جىهانى لىكۆلىنەوهى مىزشوو چىن و مىسرۇ ھىند دەكەت لەبەرئەوهى مىزشوو خۆپەتى، لىكۆلىنەوهى جوگرافىيائىسيما و ئەمەريكا دەكەت، لەبەرئەوهى خاوهنى ھەموو كىشەورەكانە، و ئەم جىهانەش دىيىەكى گەورە خۆپەتى. مافى خۆپەتى، بەلکو ئەركىيەتى كە بىناسىت داواى چاكسازى و پلاندانانى بۇ بىكەت، چۈن بە گۇر، ئازادى ولاتەكە دەۋىت، بەھەمان گۇپىش ئازادى بۇ چىن و ھىند دەۋىت، لە زانستەكاندا كاردەكتەن و پېشىان دەختات لەبەرئەوهى لە جەنگەكانى (ئەسکەندهن) و (جەنگىزخان) بۇ مروقايەتى بەسۇودەرن، و لەبەرئەوه، لە دەرگاكانى ئايىنە دەدەين و زال دەبىن بەسەرئەوهى كەپېشىنەن پېيان دەۋووت رىكەوت و ھات (قضاء و قدر).

ته‌نها ناخویننه‌وه به لکو لیکولینه‌وهش دهکه‌ین

که له خورئاوا بیوم بینیم، وشهی (خویندکار) یان به کارده‌هینا له جیاتی وشهی (زانای) که له میسردا به کاردیت، لای من، وشهی یه که‌م په سه‌ندتره، له برهئه‌وهی له مانا و بوجوندا راستتره، مانای لیکولینه‌وه و په رسه‌ندن و پیشکه‌وتنه، له برهئه‌وهی بگه‌ینه چ ئاستیک له روشنبیریدا، هر خویندکارین، برد هوام داوای فیریوون و لیکولینه‌وه دهکه‌ین، و قدت نالین ئیمه له روشنبیریدا کاملین، و ئینگلیزیش به مرؤقی روشنبیر ده‌لین (سکوله‌ر) که مانا داواکاری ورنجه.

چهند چاکه ئیمه‌ش ئەم وشهی به کاربھینین، هه موو مرؤقیک ده‌بیت به دریزایی ژیانی خویندکار بیت، هه روک چون (جاحظ) هه تا ئەو کاته‌ی مردووه نوسراوهی له سه‌ر سینگ بوروه. خویندکار سووکایه‌تی ناکات و له خورایی ناخوینیت‌وه، ئیمه‌ش چون قینمان له ره‌فتاری سووک ده‌بیت‌وه، و داوا له هه موو مرؤقیک دهکه‌ین که راستگوبیت و مه‌بستی مه‌رانه‌بیت له بئیویدا، ئەواش داوا له خوینه‌ر دهکه‌ین که به راستگرتواونه (جدی) بخوینیت‌وه و مه‌بستیکیش له لیکولینه‌وه که‌یدا دیاریبکات، که ئەواش ئاپاسته‌کرا، دوورده‌که‌ویت‌وه له

ویزارکه‌ر دیاره، وله کاته‌شدا وايه، له برهئه‌وهی روشنبیرانی میزهو میزهوی هه موو نه‌ته‌وهیه ک به جیا ده نووسنه‌وه، به لام نوسراوهی (هـ.ج. ویلن) له میزهوی گشتی، لیکولینه‌وهی میزهوی زه‌وییه که‌مانی ئاسانکردووه.

۴- دواتر لیکولینه‌وهی هه موو ئاینکان بکات که ده رونی مرؤقایه تیيان گۆریوه، له داستانی يه که‌مه‌وه که مرؤقی سه‌ر تایی باوه‌ر پیبوو، تا ده‌گاته ریباوه‌ر فه‌لسه‌فییه نوییه کان که هه‌ولی ئوه ده‌دهن زانیاری زانستی ببیت‌هه بناغه‌ی باوه‌ر، له جیاتی باوه‌ر بوماوه، و ویزه‌و فه‌لسه‌فه کونه‌کان وک ئاینکان وابوون، و به‌خه‌یال هه‌ولی که‌یشت به بئیوییه کی نایبیان پیشان ده‌داین. نهک به تاقیکردن‌وه.

پیویسته لاوی میسری لیکولینه‌وهی زمانیکی بیانی مؤدرین بکات، و پشتی پیببېستیت بوق پیوه‌ندی جیهانی، له برهئه‌وهی به‌داخه‌وه زمانمان که‌مو کورقى هه‌یه، زوربے‌ی زانسته کان تاکو ئیستا له زمانی عه‌رېیدا لالن، لاویک ناتوانیت زانستیک به باشی بزانیت، گهر هاتوو ته‌نها زمانی عه‌رېبی زانی، زمانی ئینگلیزی و فەرەنسى و ئەلمانى و رووسى چاکتىن زمانی بیانین، به لام زمانی ئەلمانى و رووسى قورسن، لیکولینه‌وهیان به باشی، کات و توانا يه کی زوری ده‌ویت، و زمانی ئینگلیزی و فەرەنسىش بەسە بوق پیوه‌ندی به کاروباری جیهانه‌وه و ئاراسته‌ی مرؤقایه‌تی، که ئاسۇمان فراوان ده‌کات و که‌سیيەتیمان گەوره‌ده‌کات، و فيرە ره‌فتاری مرؤقانه‌مان ده‌کات.

کورتکردنوه دهخویندریتهوه.
 ئیمە کە بەپىنۇوس دەخويىننەوه، بەشدارى دانەر دەكەين
 لە نوسراوهكەيدا، لەبەرئەوهى لە كاتى خويىندنەوهيدا و تتووېشى
 لەگەل دەكەين، جاريش ھەيە تىبىينى باشى دەدەينى، ئەوساش
 خويىندنەوهكەمان ئەرەبى و كاريگەر دەبىت و دوور دەكەوېتەوه
 لە نەرەبى بى سوود، ئیمە بىردىكەينەوه و دواتر نوسراوه
 دادەنیئىن، خويىنەر وا تىنەگات كە شىعر و وېزە هەر بۇ
 خويىندنەوهىيە، بەلکو بۇ لىكۆلىنىنەوهشە. لىرەدا حاشا
 لەوەناكەين، گەرھاتوو چىرۆكى (تۆلستۆي) و (دۆستۆفلى)
 يىمان خويىندنەوه، ئىتىر ناتوانىن بەپىنۇوس بەدوای دانەر
 بکەوين، لاپەرە لاپەرە توانجى تىبىگرىن و ماناى ئەوهش نىيە كە
 وېزە ئەرەبى توانجى تىنەگرى هەروەك مۇسقىقا وا بىت و
 تەنها چىزى بەرزى لىيۇرەگرىن.
 ئیمە کە چىرۆكى (تۆلستۆي) دەخويىننەوه و چىز لەسيحرى
 ھونەرەكەي وەردەگرىن، ھەروەك چىز وەرگرتن لە ئاوازىكى
 پىرۇز لە كاتىكى بىيەنگى و بىچۈولەييدا. پاش خويىندنەوهى
 بۇمان ھەيە شىبىكەينەوه و بىزانىن چۈن لە كاتى خويىندنەوهيدا،
 وايلىكىرىدىن بگەينە ئاسمان و ھەست بەئايىنەكى نوى بکەين.
 بەمانايەكى دىكە، ئیمە چۈن لىكۆلىنىنەوهى نوسراوهەيەكى
 ئايىننى دەكەين، دەبىت ئەواش لىكۆلىنىنەوهى چىرۆكىكى
 جىهانى بکەين، لەبەرئەوهى ئەويش ھەر لە ئايىنەوهەي، ۋئايىنىش
پىيىستى بە رەخنە و راڭەكىرنە، گەرھاتوو راھاتىن لەسەر
 لىكۆلىنىنەوه و بۇوه ھەودس، ئەوا رۆژنامە و نوسراوه ئاگادارمان

خويىندنەوهى چىرۆكى تېۋ، و چەواشەى ھەندىك لە گۆڤارەكان
 كە پارە و كات دەبەن، ئەو جۆرە گۆڤارانە شەر لەگەل زىرەكى
 دەكەن، و ھاندەرى گىلايەتىن.

جياوازى نىوان خويىندنەوه و لىكۆلىنىنەوه زۆرە، خويىندنەوه
 لاي زۆربەي خويىنەران بەكات بەسەربرىن و رابواردن دەزاندرىت،
 كەچى لىكۆلىنىنەوه پىيىستى بەرەنجىكى زۆرە بۇ سوود
 لىيۇرەگرتن، راستىيەكەي لىكۆلىنىنەوه نەريت و ئاپاستەيە، كەر
 هاتوو لەسەرەتادا لەسەرى راھاتىن و خۇمان بۇ ماندوو كرد،
 ئەوكاتە دەبىتە چىز لىيۇرەگرتتىنەكى بەرز.

جۆرى چىز وەرگرتن لە كۆمەللى ئىمەدا زۆرە، ھەيە چىز بە
 قەلەوبۇون و گولە بەرۇزخواردن و دانىشتىن لە چايخانە و سەيرى
 خەلک كىردن وەردەگرىت، ھەش چىز لە يارى وەزىش، يان
 بىنىنى فلمىيەكى ، يان لەپىاسەكىرىدىنەكى وەردەگرىت، جۆرى چىز
 لىيۇرەگرتتىن يەكەم رابواردىنەكى تېۋىيە، و بى ئامانجە ، بەلام
 جۆرى دووھم ھەست بە ئامانج كىرىدىكە و سوودى تەندروستى
 ھەيە و بىرى دەولەمەند دەكات.

خويىندنەوه و لىكۆلىنىنەوهش ئەواھايە، يەكەميان
 رابواردىنەكى بى ئامانجە، و دووھمېشيان چىز وەرگرتتە لە
 ئامانجە كانى پىشىكەوتن، گواستنەوهش لە خويىندنەوه بۇ
 لىكۆلىنىنەوه بەمەشق ئاسانە، لەبەرئەوهى لىكۆلىنىنەوه دەبىتە
 ھەوهس و ئەو ھەموو رەنچە ئاۋىت، ئەوسا رۇژنامە
 بەپىنۇوسى سوور و مەقسەس و نەخشە و فەرھەنگ
 دەخويىندىرىتەوه، و نوسراوهش بەرەخنەگرتن و شىكىرىدەوه و

پهروهرده بکهین، بالیکولینه و هیکی به مه بهست بکهین، ئامانجی دیاری بکهین، و مهودای بپیوین، و گه شته که مان ریکبھین بؤئه و هی پیبیگهین.

(۱۵)

پیگه یاندی مرؤشی عهربی ها و چه رخ

کوقاری (ئاداب) بـهـیـرـوـتـی پـرـسـیـارـیـکـی لـیـکـرـدـوـم، و
وتـیـانـ: - چـینـ ئـهـ نـوـسـرـاـوـانـهـ کـهـ کـارـیـانـ لـهـ زـیـانـتـ کـرـدـوـوـهـ؟..
وـکـامـیـانـیـشـ هـلـدـهـ بـهـیـرـیـ وـ وـهـرـیدـهـ گـیـپـرـیـ بـقـزـمانـیـ عـهـرـبـیـ؟..
ئـهـمـ پـرـسـیـارـانـهـ، سـهـرـرـایـ ئـهـ وـهـیـ دـوـوـدـلـمـانـ دـهـکـاتـ وـ
پـیـکـهـنـیـمانـ دـهـهـیـنـیـتـ، بـهـلـامـ مـانـیـ تـهـنـدـرـوـسـتـیـ وـ حـهـزـ وـ هـیـزـیـشـ
دـهـبـهـ خـشـیـتـ.

هـهـرـوـهـ کـهـ نـهـتـهـوـهـ چـوـنـ حـهـزـیـ لـهـهـیـزـیـ سـهـرـبـازـیـ وـ رـهـوـشـتـیـ
بـهـرـزوـ تـهـنـدـرـوـسـتـیـ لـهـشـ، وـ زـۆـرـیـ بـهـرـهـمـهـیـنـانـیـ کـشـتـوـکـالـیـ وـ
پـیـشـهـسـازـیـیـ، ئـهـوـهـاـشـ حـهـزـیـ لـهـهـیـزـیـ رـوـشـنـبـیـرـیـیـ بـقـزـمانـیـ
رـوـلـهـ کـانـیـ وـ ئـاـرـاـسـتـکـرـدـنـیـانـ بـوـ ئـایـنـدـهـ.
وـهـلـامـهـکـهـمـ نـارـدـهـوـهـ بـوـ گـوـقـارـهـکـهـ، دـوـاتـرـ رـامـامـ، بـیـرـمـ کـرـدـهـوـهـ،
چـ رـوـشـنـبـیـرـیـیـکـهـ لـهـ مـیـسـرـ وـ لـاـتـانـیـ عـهـرـبـیـدـاـ بـلـاـوـنـ؟.. چـهـنـدـ
تـوانـاـیـ دـهـرـچـوـانـدـنـیـ مـرـؤـشـیـکـیـ هـاـوـچـهـرـخـیـانـ هـهـیـهـ، کـهـ بـتـوـانـیـتـ
بـهـنـگـارـیـ کـیـشـهـکـانـ بـبـیـتـهـوـهـ، ژـیـانـیـکـیـ ئـاسـایـیـ بـهـسـرـبـیـاتـ، گـهـرـ

دـهـکـاتـهـ وـهـ، نـهـکـ مـهـسـتـمـانـ بـکـاتـ، وـپـاشـانـ لـیـکـولـینـهـ وـهـکـانـمـانـ
بـهـبـرـنـاـمـهـ وـ ئـاـرـاـسـتـهـ رـیـکـدـهـخـاتـ بـوـ ئـهـوـ ئـامـانـجـانـهـیـ کـهـ پـیـشـمـانـ
دـهـخـاتـ.

ئـهـوـهـیـ خـوـیـ نـهـرـوـشـنـبـیـرـ بـزـانـیـتـ، وـازـ لـهـ هـیـجـ نـوـسـرـاوـیـهـکـ
نـاهـیـنـیـتـ کـهـ خـوـیـنـدـبـیـتـهـ وـ گـهـرـ بـپـیـارـیـکـیـ لـهـسـهـرـنـهـدـاـبـیـتـ، وـاتـاـ
لـهـسـهـرـچـهـنـدـ لـاـپـهـرـیـهـکـ کـورـتـهـیـهـکـیـ زـورـچـرـپـوـپـ لـهـسـهـرـ لـایـهـنـهـ
بـهـسـوـوـدـهـکـانـیـ دـهـنـوـسـیـتـ، وـئـایـاـ شـایـسـتـهـیـ ئـهـ وـهـمـوـوـ کـاتـ
وـپـارـهـیـهـ بـوـوـ. يـانـ خـوـیـنـدـنـهـ وـهـیـ زـهـرـمـهـنـدـهـبـوـوـ، وـ هـیـجـ
نـوـسـرـاوـهـیـهـکـ نـیـیـهـ لـهـسـهـرـوـوـ ئـهـمـ تـاقـیـکـرـدـنـهـ وـهـ بـیـتـ، ئـیـمـهـ کـهـ
دـهـخـوـیـنـیـنـیـتـهـ وـ لـیـکـولـینـهـ وـهـ دـهـکـهـنـ بـؤـئـهـوـهـیـ کـهـ سـوـوـدـیـ
لـیـوـهـرـبـگـرـینـ وـ ئـاـسـتـمـانـ پـیـبـهـرـزـبـیـتـهـ وـهـ، وـ ئـاـسـوـیـ بـیـرـمـانـ فـرـاـوـاـنـتـرـ
بـکـاتـ، وـدـهـرـوـوـنـمـانـ پـهـرـوـرـدـهـبـکـاتـ، وـپـیـشـمـانـ رـوـوـنـاـکـ بـکـاتـهـ وـهـ،
وـچـیـزـیـشـ لـهـمـ جـیـهـانـهـ وـهـرـبـگـرـینـ. گـهـرـ ئـهـمـانـهـشـ پـاشـ
خـوـیـنـدـنـهـ وـهـیـ نـوـسـرـاوـهـیـهـکـ رـوـوـیـنـهـداـ، دـهـبـیـتـ پـهـشـیـمـانـ بـبـیـنـهـوـهـ وـهـ
ئـاـمـوـزـگـارـیـ خـهـلـکـ بـکـهـینـ، کـهـ هـهـلـهـکـهـیـ ئـیـمـهـ نـهـکـاتـ وـ ئـهـ وـهـ
نـوـسـرـاوـهـ تـپـوـیـهـ نـهـخـوـیـنـیـتـهـ وـهـ.

گـهـرـ دـانـهـرـکـانـ بـیـاـنـزـانـیـبـاـ کـهـ خـوـیـنـهـرـکـانـ بـهـوـرـدـیـ
تـاقـیـانـدـهـکـهـنـهـ وـهـ، بـهـسـوـوـکـیـ نـهـیـانـدـهـنـوـسـنـیـ، وـ نـوـسـهـرـکـانـیـ
رـوـزـنـاـمـهـ وـ گـوـقـارـهـکـانـیـشـ گـهـرـ بـزاـنـ خـوـیـنـهـرـکـانـ دـهـیـانـهـوـیـ
سـوـوـدـ لـهـنـوـسـیـنـهـکـانـیـانـ وـهـرـبـگـرـنـ، ئـهـواـ خـوـیـانـ مـانـدـوـوـ دـهـکـرـدـ وـ
لـیـکـولـینـهـوـیـانـ دـهـکـرـدـ وـ ئـهـوـهـیـ بـهـسـوـوـدـیـشـ نـهـبـاـ نـهـیـانـدـهـنـوـسـیـ.
باـ لـیـکـولـینـهـ وـهـ لـهـ جـیـاتـیـ خـوـیـنـدـنـهـ وـهـ بـیـتـ، وـ بـیـتـهـ نـهـرـیـتـ وـ
هـهـوـهـسـمـانـ، گـهـرـ وـیـسـتـمـانـ خـوـمـانـ رـوـشـنـبـیـرـ بـکـهـینـ، وـدـهـرـوـوـنـمـانـ

بۇشىكرا زيانىڭى بلىمەتانه بىزىت...؟

ھەر چۈن سەربازى ھاواچەرخ جىاوازە لەسەربازى كۆن
لەچەك و تەقەمەنى و راهىنانيدا، ئەوهاش مروقى رۆشنېرى
ھاواچەرخ جىاوازە لە لىكۆلىنەوهى و ئاپاستەي و ئامانجى
لەگەل رۆشنېرى كۆندا، سەربازى كۆن و ھاواچەرخ لەئازايەتى
يەكسان، بەلام جىاوازىيەكى زۇر ھەيە لە نىوانىياندا لە گۆپانى
بارودوچ و لەپالنەرەكانى شەر لەلايەكەوه، و ئامرازى شەپكىدىن
لەلايەكى دىكەوه.

ئەوهاش مروقى رۆشنېرى ھاواچەرخ و كۆن، لەزىزەكى
وتىكەيشتندا يەكسان، بەلام پالنەرەكانى رۆشنېرى لەم
چەرخەدا زۇر جىاوازىن لەگەل پالنەرەكانى رۆشنېرى پىش
ھەزار يان دووھەزار سالدا. زۇركات بەرگىرىكىدىن لەباوهر و
سىستەمى دەرەبەگايەتى پالنەرەپىشىنەكان بىووه،
وھەستىشيان چىنايەتى بىووه، بۇ راژھەكىدىن سەركىدە و پاشا
و پىشىرەھەكان دەزىيان، وھەمېشە وېزەشيان لەپىناوى راژھى
ئەوهندى بىووه، ولاي ئەوانىيىش مىللەت ئەوهندە گىرنگ نەبۇوه.

لەھەمووش ترسناكتىر ئەوه بىووه كە كۆمەلەكەيان، واتا
كۆمەلى چىنى دەسەلات تەنها كۆمەلى پىياوان بىووه، ئەوساش
مروقى رۆشنېير ھەستى نەدەكىد كە مىللەتىك ھەيە لە جوتىار و
پىشەساز پىكىدىت، وله وېزەشيان مەگەر بەھەلە وەنەزانىن
باسى ژىيان كەدبىت و بارزكائىشيان ھەر لەبىرنە بىووه، وئەگەر
باسىشيان كەدبىت بەدەگەمن بىووه.

لىزەدا وېزە ئۆنۈ كۆنۈ عەرەب و بىگەھەمۇو رۆشنېرى كۆنۈ

عەرەبىش بۇ رۆشنېرى مىسىرى نامویە، بۇ چىزمان نامویە،
ورىبازو ئامانجەكەي بۇ گىيانمان بىيانىيە.

پىش(١٠٠) سال چەند نوسەرەك كە بىرمەند نەبۇون
يادى(١٠٠) سالەي (المتنبى) يان كردەوه. بەشدارىم نەكىد،
لەبەرئەوهى جىاوازى نىوان (المتنبى) و (شوقى) نىيە،
ھەردووكىيان ھەموو زيانىيان بۇ ھەلدانى مىرەكانىيان
تەرخانكىرىدبوو (المتنبى) درۇى دەكىد و مىرىيەكەي بەرزكىرىدەوه
بۇ ئاسمان و لەوانەيە بەھەلدانانە گەندەل بۇوبن، بەلام مىللەت
و خەلک و زەممەتكىشەكان لاي (المتنبى) و (شوقى) نادىيار
بۇون.

بەرای من، ئەوانەي بەشدارى بۇنەي (المتنبى) يان كردبوو
پالنەرى بەشدارىبۇونىيان ھەستكىدىن بۇو بەھەمان
نەخۆشىيەكانى (المتنبى) و (شوقى)، لەبەرئەوهى لەسایەي ()
فۇاد (و) فاروق) ئى پاشادا دەزىيان، و گەر كاتى ئەو بۇنەيە
پاش شۇرۇشى (١٩٥٢) بوايە، كەس لەبەشدارىبۇوان ھەستى
بەرەندى و پىياوهتى نەدەكىد لە ھەلدانى (المتنبى) داۋ بۇنەيە بۇ
نەدەكراو ناوىيىشى نەدەھات.
مروقى ھاواچەرخ كىيە؟...

١- مروقىيىكى نوپىيە، مىرۇولى لە (٥٠٠) سال زىاتر نىيە،
لە كاتانەوە كە ئەورپا يىيەكان پىشتىيان بە زانىيارىيەكانى زانست
دەبەستى لە جىاتى ئۇوهى پىشت بە باوهەر بۇ ماوهەكان بىبەستن،
بەلام چۈن زانىيارىيەكانى زانست جىڭاى باوهەر بۇ ماوهەكانى
گىرتەوە؟ ئەو بابەتىكى دووردىرىزە، ئەو كاتە خويىنەر دەيزانىت

لەدیبیه کەيدا ناشیت، هەموو بەیانیان رووبەپووی رووداوه کان دەبىتەوە، هەستدەکات لەگەل ھیندیبیه کانه، گۈئى لە وشە کانى پیاوەتى (نەھرۇ) رادەگریت، گۈئى لە وشە پیروزە کانى (گاندى) رادەگریت، و مەترسیيە کى گەورە دايىدەگریت، كاتىك كاولكارى بۆمبى گەردىلە يى بۇ دەردىكەھويت، وبەپەلە ھەول بۇ شىۋازى ئاشتى دەدات، هەستدەکات كە ئائىنە كە خۆشە ويستىيە. شەرمەزارى دايىدەگریت كە تف لە دەمۇچاوى رەش پىستىيە ئەفرىيکاي باشۇوردەگریت.

بەلام بۇ ئائىنە ھەر گەشىبىنە، لەبەرئە وەرى مەرۆقانە يە و هەميشە باوھر بەوە ئاکات كە خراپە لە چاكە بىباتە وە، و لەبەر ئەو ھۆيەشە ھاوبەشىيە تىيانە لەرامىيارى رەفتار دەكتات.

۳- سىيەم ھىمماي مەرۆقى ھاوجەرخ ئەوھىيە كە دەبىت پەرسەندوو بىيىت، و خەريكە باوھر بىكت دىز بەھە وەسى زانستىيە كەيى كە پەرسەندن و پىشىكەوتن و بەرزاوونە وەيە، ئەم شىتەش لە جىهاندا نوييە، و جىاوازىيمان ھەيە لەگەل پىشىنان. ئىمە لەم چەرخەدا لەيەكىك دەپرسىن:- ئايا ئەم مەرۆقە پەرسەندووھ؟ ئايا بىرى پىشىكەوتتووھ؟ ... دلىنيا يە لەوھى كەلەم گەردوونەدا، ھىچ كەرسە يەك يان رووھكىك يان ئازھلىك نوييە كە هەموو رۆزىك پەرسەنە سىننېت؟... بەلكو لە هەموو چىركەيە كىشىدا... ئەم باوھر بە پەرسەندن، باوھر بە پىشىكەوتن و كەشىبىنى، باوھر بەوھى كە جىهان پاش (أيان ۱۰۰) سالىيکى تر دەبىيە دىيىھى كى گەورە، كاتىك باوھر بەوە دەكەين كە هەموومان بىرائىن و ھاوكارى يەكىن، و كەسىش نوييە

كە مىللەتانى عەرەب ھەستان بە وەرگەرتىنی ھۆيەكانى ھىزى زانست.

ئىستا وا من ئەم دىپانە تان بۇ دەنسىم، لەنیو نوسراوهى (مېڭۈسى سروشتى بالندە) كە (بىلۇن) ئى فەرەنسى لە سالى (۱۵۵۵ م.ن.) دایناوه، و يېنەيە كى سەپەر سەھەرى تىدایە، ئەم و يېنەيە، دوو و يېنە بەرامبەرىيە كى ئىسىكى مەرۆق و بالندەيە. و دانە دانە ئامازە ئەو ئىسىكانە دەكتات كە بەرامبەر يەكىن و وەك يەكىن. ئەوروپايىه كان پىش (۴۰۰) سال ئەم و يېنە يان بىنیوھ، و ئىمەش تاوهى كو ئىستا نەماندىوھ، ئەمە ھەولىكە لە ھەزارەها ھەول بۇ دانانى زانىارى لە جىكىاي باوھر، و بۇ دەرچواندى مەرۆقى زانستى ھاوجەرخ.

واتىدەگەم، مەرۆقى ھاوجەرخ، ئەو مەرۆقە يە كە دەزانىت و تاقىدەكتەوە، نەك باوھر بىكت و تەسلىم بىيىت، ئەو مەرۆقە پىيگەيشتۇوھىيە، كە خۆى و جىهان و گەردوون بەپىوھر و تەرازووھى زانستى دەكىشىت.

ئەمە يەكەم ھىمماي مەرۆقى ھاوجەرخ، زانىارە و تاقىكىردوتەوە، وبەر دەۋام زانىارىيە كانى و تاقىكىردنە وەكانى نۇر دەكتات.

۲- دووھم ھىمماي مەرۆقى ھاوجەرخ ئەوھىيە كە لادىيى نوييە، لەبەرئە وەرى فيئرە رۆژنامە خويىندە و بۇوە، ولاي ئەو وەك دەمۇچاوشۇشتىنى بەيانيانە، ئەم رۆژنامانەش كۆرانكارىيىان تىدا كەردووھ، وايانلىكىردووھ، جىهانانە رەفتارىكتات، و دىمۇكراسانە بىركاتەوە، ھەرتەنھا بەمېشىكى و دەرروونى

هاوچه‌رخ چییه... شارستانییه‌تی زانست و پیشه‌سازی
چییه... بؤییه بهحال ئاپ له کیشە مرۆقایه‌تى و كۆمەلايەتییه‌كان
دەدەنەوە، زۆرجار کە تووییژیان له‌گەل دەكەم، نەزانینیان
دەمکاتە خەلۇوز.. ئەوان کە باسى ژىن دەكەن، وەك مەندالىك وايە
کە باسى يارىيەكى تەختەی خۆى بکات، وەك يارىيەكى تايىبەتى
خۆى بى وايە، ئەن نان و ئاۋ و نۇستۇن و زىيان و رەفتار بۇ ژىنەكە
ديارىدەكتا، وئەو ژىنەش وەك مرۆقىك مافى چارەنۇوسى خۆى
نىيە...

ھۆ سەرەكىيەكەي ئەم بارەش زىاتر دەكەويىتە سەر
ئەستۆى داگىرکەران و سەتمەكاران، کە هاپپەيمانبۇون دىشى
پېشىكەوتى پېشەسازى. گەر كارگە كانمان فراواتترو
زىاتربۇنايە، كىشە كانىشمان دەگۈپان، وېرىزدەبۇونەوە، وىزە
لای مىللەتى دەگرت، و بەزمانى ئەوان قىسەي دەكىد، و ۋەنیش
بارى ئابورىيەكەي باشتى دەبۇو، و ترسى دەخستە دلى
ئەوانەي ھەر وەك مى دەيانەويت، و سەركىدە كانىشمان
ھەستيان بە ديموكراسىيەت زىاتر دەكىد، و كىيکارىش
ھەستى بەباشى بەرەمەيىنان دەكىد، و ئەوسا رامىيارىش
نەيدەويرا دەنگى بفرۇشىت.

نەخىر، نەخىر، ئىمەي عەرەب مىللەتى هاوچەرخ نىن..
داگىرکەر و سەتمەكار شارستانىيەتى پېشەسازى
لىقەدەغە كەردىن، بەمەش رۇشنبىر زانستىيان لى قەدەغە كەردىن،
کە پشت بەزانىيارى و تاقىكىرنەوە دەبەستىت، پاشان
نوسەرانمان لەتەك داگىراكەران و سەتمەكاران روپىشتن، لە

له نىوانماندا وەك (قابيل) بېرسىت وېلىت : - ئايا من پاسەوانى
براڭەمم؟!.

4-چوارەم ھىمایى مرۆقى هاوچەرخ ئەوهىيە كە سەرەپاى
خۆشەويسىتىيەكەي بۇ سروشت، و ھەستىرىنى بەوهى كە
دەبىت ھەموو رووهك و ئازەلېك بپارىززىت، ئەم مرۆقە
هاوچەرخە لە دەوروبەرى پېشەسازىدا دەزىت، كە ئاسن و ئاڭر
و ھەموو ھىزە كەرەسەيىه‌كان بەكاردەھىنرىت، بۇ بەرەمەيىنانى
فراوان كە ھەزارى ناھىلىت، و گشتاندى خۆشكۈزەرانى دەكتا.
ئەمانە چوار ھىمایى مرۆقى هاوچەرخن، ئەم ھىمایانەش لە
مرۆقى تر جىايىان دەكتەوە، ھەرودك چۈن جىاڭارى نىوان
مرۆقى لۇوت زل و لۇوت بچوک يان چاوش و چاوشىن، يان
بالا بەرزو كورتە بالا، يان زىرەكى و تەمەلى يان لە نىوان
ئازايەتى و ترسنۇكىدا دەكەين.

ئايا كتىيەخانەكانى عەرەب، بەھەموو ئەو نوسراوانەي كە
لەنيوهى ئەم سەدەيە دەرىكىردوو، توانىييانە مرۆقى هاوچەرخ
بەرەم بەھىن؟؟...

بىگومان وەلامەكەي (نەخىرە)...

گەلەيىهە كە بۇ ئەو گىلانە دەگەريتەوە كە (المتنبى) يان
بىردىكەويىتەوە (داروين) يىش پشتگۈيىدەخەن، نوسراوه لەسەر
(ماعويە) و (ھارون الرشيد) دادەنلىن، بەلام (بىكۇن) ئى
يەكەم و (بىكۇن) ئى دوھميان لەبىر دەچىت.

نازانن كە وىزە زىيان و تىكۈشانە... شىوازى چۈنەتى
زىانە، پەرەسەندن و شۇپشە.. نازانن سروشى شارستانىيەتى

ئازادن، و جياكاري نيوانيان به هينزى فيريونيان و كارلىكردنى ده روبهري سروشى و كومهلايەتى و زمانهوانى و پيشەييان دەكرىت؟.

ئەمە جياوازى فەلسەفييە و نەمانبىيستووه، لە بەرئەوهى رۇشنبىرى گشتى لە ميسىدا لادىيانىيە، خۆى له نیو دیوارىيکى دابدا بەندىركدووه، وەر لە بەرئەوهى شە ناچىتە نیو ئاسو خاواچەرخەكانه و رووبەررووى كىشە مروقايەتىيەكان نابىتەوه. رايەك هەيە دەلىت: زىندوو بە ده روبەر ناگۇرىت، لە بەرئەوهى بە (بۆماوه) بەندە... كاتىك كە لەم كىشەيەدا رادەمېنىت و بەدۇور و درىشى دەيخۇينىيەوه، و چەند كارى لە مامەلەي سىپى پىست و رەش پىستا كردووه و چەندىكارى لە ماناي پىشىكەوتى مروقايەتى، و ماناي پەروھدە و شىۋازەكانى، وله ئايىندهى مروقە كردووه، و كارىگەرييان چىيە لە سياسەت و كۆمەلزانى و داهىنانى زىزىزەيەكى نوپى ئاژەل و رووكدا، كە ئەمانە هەرەمۇوى كىشە مروقى خاواچەرخ، ئىمە نەمانبىيستوون، لە بەرئەوهى خاواچەرخ نىن... و لە بەرئەوهى كتىپخانەي عەرب ئىمە ئامادەنەكىدووه، بۇ لىكۈلىنەوه و تىكەيشتنى.

ئىمە لە ويىزەيەك و روشنبىرييەكى لادىيانەي سەرسورھىنەرين... وەك بلىي لە جييان جىابۇيىنەتهوه. خەلاتى (نوبىل) دەبەخشىتە دەيان رۆلەي ئەوروپا و ئاسيا، بەلام نابەخشىتە مىسىرييەك يان عەربىك دەبەخشىتە ويىزە و كيمىا و سروشت و ميكانيك و

ھەۋسىيەندا لادىيانە بۇون، ولە باوهەدا جوتىيارانە بۇون، و بەشىعىيش بە (فوئاد) و (فاروق) ياندا هەلددە. يان لە سەر (رشيد) و (مامون) يان دەننوسى، تا واي لىھات يەكىك لە نوسەرەكان فەرمۇيەتى: - (دەكرىت دەستتۈر لە (٣) سال بۇ (١٠٠) سال دواخىرت؟!)، پاش ئەوهش ئەنوسەرە دەستييىكىدووه بە نوسىن و باسکەرنى پىياوانى راست و دادەور كە پىش (١٣٠) سال ژىاون، وەك (معاوىيە) و (عوسمان) و (ئەبوبەكى) بەمەش و يېزدانى خاواچەرخى لە دەررۇنىدا نەھىيەت، و خۆشى (١٠٠٠) سال لە چەرخەكەيدا دەورخىستەوه. ئەم نەزانانە بەنەزانىنیان دەمكەنە خەلۇز، لە بەرئەوهى تاكو ئىستا باوهەريان بەو بىركرىنەوانە هەيە، كە لە كۆلانى كۆن و تارىك و شىىداردا دەزىن.. نەيانوپاراوه ياوهرى (كۆلۈمبىس) بىكەن لە گەشتە هات و نەھاتە كانىدا، چىزىيان لەو زانىارىيە ترسىناكانە و درنەگرتۈرۈ، كەوا لە بىردىكەت قىيزىكاتەوه و ئازارى بىگاتى. ھەستيان بەزەما وەند نەكىدووه، كە باسى (سيلاكانت) و مروقى (نياندرتال) كراوه، ئەم جۆرانە، يەك شەو بى خەونەبۇون، بەھۆى بىركرىنەھەيان لە نیووان (زۇرانبازى مان) و داواكىرىنى (بەزەيى و مەردايەتى) لە سروشتدا.

لىيەدا، بۇ خويىنەرى باسدهەكم كە كىشەيەك سەرى كاسىكىرىبووم بۇ ماوهى دەيان سال، دلىنىاشم لە من زىاتر لە كەسى ترى نەبىيستووه، كىشەكەش ئەمەيە: - ئايا رووهك و ئاژەل و مروقە بەندىن بە (بۆماوه)؟ و لەتك ئەگەرەكانى كۆئەندامى زاوزىيەن كە لەدایك دەبن دەرنەچن؟ يان

(ئەنسکلوبىديا) يە،،، كە (٣٠) بەرگە، واشىدەزانم كە بىرىتە عەرەبى، راپەرېنىك دەكتات وەك شۇپاشىك وا بىيت. خەم و بايەخىدانى نويىمان دەداتى و لاتمان پىشىدەخات، دلى لاوەكانمان پىرەكتات لەئاوات و رەندى، و مىشكەمان بە ماناكانى شارستانىيەت و هىز زىرەك دەكتات و سۆزىشمان بەرھو بەرزى دەبات.

وەرگىپانى ئەم فەرھەنگە ھەزار جار پېرفەرتە لەدامەزراىدىنى كۆپى زمانۇوانى و زانستى ، كە لاتانى عەرەب سەدەھا ھەزار (جىنييە) ئى لى سەرف دەكەن.

ئەم فەرھەنگە مان بۇ وەركىپن، ئەمە چەك و تەقەمىەنى رۇشنىبىرى ھاوچەرخە، ھەرئەوېش دەتوانىيەت مروققى ھاوچەرخ بەرھەم بەھىنەت، لەبەرئەوهى ئەو زانىارىيە نۇيىانەي تىدايە كە چۈن مروققى زالبۇوه بەسەر كەرسەتە ، و راڭھى زۇرى شىۋازى بەرھەمەھىنان دەكتات، و يىرۇكەي پەرسەندن چىيە، و مىزۇوى مروقايەتى تىدايە پىش ئەوهى مروققى بىيت.. تا دەگاتە چۈنەتى دروستكردنى (مادە) و زىزىھى دۆزىن و داهىنانى دواتر، ھەر لە دروستكردنى تەورەوه تا دەكتاتە فرۇكە و گەردىلە.

ئەمانە ھەر ھەمووی پالنھرن بۇ خويىنەر بۇئەوهى لەئايىنە بىگەن و بچەنە ناوى، كە تا ئىيىستا وايان نەكىردووه، لەبەرئەوهى تا ئىيىستا ھەر لە راپردوودا دانىيشتۇون، شتى نۇئى ناخۇن، و ھەرسى ناكەن، ھەرشتى كۆنە و دەيخۇن... كاۋىشى دەكەن و پىيى دەپشىنەوه.

جوگرافيا و مىزۇو و جولانەوهى ئاشتى، بەلام بەرىيەك لە (٨٠) مليون عەرەبى مىسر و غەيرى مىسر ناكەويت. لەبەرئەوهى رۇشنىبىرى گشتى و وىزەتى بلاۋىيان بە چەپەنلىكى دەزىت، وەك قىسەكىرىنىكى نىيو دىيەكە، بىن ئامانجىيىكى مروققانە و جىهانانەيە، بە وىزەتى رۇزەتەلاتى كۆن چارەسەرى دەوروبەرى ھاوچەرخى نويىمان دەكەن، بۆيە بەيەك ناچن، و پىيىش ناكەون، ولېرەدا داگىرکەرم لەبىر ناچىت كە لەپىشەسازى بىبەشيان كردووين.

كارگەكان، زانستەكانىيان دۆزىيەوه و كارگەكان پالنھرى داهىنەن و دۆزىنەوه بۇون. ئەشلىم.. ئازادى ديموکراسى و كەسىيەتى و ئازادى ژنان، ھەر ھەموويان ئەنجامى كارگەكان، و دەوروبەرى كشتوكالىيىش ئەم ئەنجامانە بەرھەم ناھىنەت، بەلام تىكەيىشتىنى ئەم توپىشىنەوه لەبابەتكەمان دوورماندەخاتەوه.

* * *

باشە كىيىخانەي عەرەب نەتوانىيەت مروققى ھاوچەرخ دەرچۈنەتى ، لەسەرمانە چەند پىشنىيازىك پىشكەش بکەين.

يەكەميان:

بابگۇرپىين ، با لەبەرھەمە كشتوكالىيەكانەوه پەرھەمسەنن بەرھەمە پىشەسازىيەكان... مىسر پىيويستى بە (١٠٠٠) كارگە ھەيە، و سەرروو (١) مليون كريكارى تىدايىت، تا دەگەينە ئەم بارەو، تا لە داگىرکەر و مىزۇو و داب و نەرىت دەبەينەوه... پىيويستىمان بەو شىۋازە رۇشنىبىرىيىانە ھەيە كە بىرمان دەجولىيىتەوه بەرھە گىانىكى ھاوچەرخ.

بەپرای من ، خىراتلىرىن شىۋاز، وەرگىپانى

که بەرنامەیەکی نویی بۆ لیکولینەوەی زانستی لەسەر نەژادی مروڤ دانا، بیروکەی پەرسەندنی گشتاند، ئەو بیروکەیە دزەی کرده نییو میشکی بىرمەندەكانەوە، و بگە پاریزگارەکانیش . لەدروونماندا ھەستیکی مروڤاچەتی نویی دروستکرد کە بەرھو یەکەیەکی زىندۇوی برد.

تا ئىستا نوسراوهی وام نەبىنیوھ لەم جىهانەدا، مەبەستم جىهانى رۆشنېرانە، توانىبىتى لەنییو دەوروبەرى رۆشنېریدا ئەو ھەموو گۆپانكارى و ئاپاستىيە بکات، پاش ئەم نوسراوهی، پەرسەندن بۇو بە ھەوھىيىكى گشتى، بەپىي بەرنامەکەی بىر دەكەنەوە، وبايەخ دەدەنە ئەنجامەكانى بۆ بەرزىرىدەنەوە ئاستى مروڤاچەتى و گۆپانكارىي لەنیوان رووھك و ئاژەل و سروشتدا.

ئەو مىللەتكە پەرەنەسىيىت، واتا ئەو مىللەتكە نەزانىيەت(دارويين) كىيە، ئەوا دەتوانىن لە رىزى ئەو ھەزارەها گيانلەبەرانەدا داييانىن كەنەماون، جگەلەو نەخشانە نەبىت كەلەسەر بەردىان جىيەيشتۇوھ، ھىچى تريان لەبارەوە نازانىن. بەرھو ئامانچ و رىڭاي خۆيان روېشتن، ولهبەرئەوھى سېرىپۇن و پەرەيان نەسەند، نەمان. دەبىت وەركىرانى نوسراوهى(أصل الانواع) ئەركىيکى پىرۇزى دەولەت بىت، ئەو دەولەتكە كە رىز لەبىرى رۆلەكانى دەگرىت، وحەز دەكات بە دىوارىيکى ژيرانە رەفتار و ئامانجيان بىگرىت.

ئەم نوسراوه مەزنە، شىۋازى بىرکەنەوە سەردەمە، ئەو مىللەتكە نەيزانىيەت مىللەتىكى ھاوچەرخ نىيە، مىللەتىكى سېرو

(١٦)

ئەنوسراوانە بىرو كۆمەلەنیان گۆپ

نوسراوهى ھاوچەرخى مەزن، ئەو نوسراوانەن كە مروڤ دەگۆپن، لەبەرئەوھى بەھاى نوى لەرەوشت، يان كۆمەلەناني يان زانست يان ويڭە يان رۆشنېرى گشتى دروست دەكات. ئەو نوسراوهى نەمانگۆپىت، پەرەرەمان ناكات، لەبەرئەوھى ئەو جۆرە نوسراوانە پاش خويىندەوە يان ھەرودك خۆمان دەمەنەنەوە ھىچىشمانلى ناگۆپىت.

ئىمە بەو نوسراوانە دەگۆپىن كە شتى تازەمان دەدەنلى و باوھەمان بە چاکى رىبآوھەپىك يان سەرەتايەك پىيەھەننىت، نەرىتى خراپىمان بۆ رۇوندەكتەوە، بۆيە ئەو نوسراوهى كە دەمانگۆپىت ئاپاستىي نويىمان دەكات، وېرنامەي نوى بۆ ژيانمان دادەننىت.

بە (دارويين) دەلىن: رووی رۆشنېرى مروڤاچەتى گۆپى، كاتىك كە راستىيەكانى خستە جىڭاي باوھەكان، وئاسۇرى بىرکەنەوە مروڤى ئاسانكرد كە پىيىشتر نەدەزاندرا، نوسراوهى (أصل الانواع/ سالى ١٨٥٦)، مەزتىرىن نوسراوهى كە بىرکەنەوە، گۆپىبىت، وجىهان پاش(٣) سالى دى واتا لەسالى (١٩٥٩) ئاھەنگى (١٠٠) سالى ئەو نوسراوهى دەگىپىت

کۆنە.

کۆیلەتى لەئەمەرىكادا، وېڭىر لە ھەموو جىهاندا نەمىنىت، وېنى ئابرووپىي ھەزارەها سالى كۆيىلەتى نەما.

بەدانانى ئەم نوسراوه مەزىنە كۆمەلى مروقايەتى گۆپا.
نوسراوهى سىيىھم(رأس المال) ئى(كارل ماركس)، زۇرىبەي كۆمەلانى گۆپى، فيرى كىرىن چۈن لىكۆلىنەوەي مىزۇوى راپردوو و ئىستامان بىكەين.

چۈن لەپەرسەندىنى ئابورى مىللەتان بىكەين، ورەچەلەكى داگىركەر چىيە، وهاپەيمانىيەتى چىيە، وھۆى دەولەمەندى زۆر و ھەۋارى زۆر چىن؟!...

ئىستا(1000) ملىون مروۋەلە جىهاندا ھەن، ھەموو پىشىركىيە ئابورىيەكان بەھەموو خrapyەكارىيەكانىيەوە گۆپاوە بۇ ھەرەوەزى ئابورى كە پەر لە خىرۇ مروقايەتى، ئەم گۇرانە بە ھۆى ئەم نوسراوهى و نوسراوهكانى ترى كارل ماركسەوە بىوو.

دەتوانىن بلىيەن دەيىھە نوسراوهى دىكە ھەن، ھەۋسى ھىزى بىرمەندان و سىستەمى كۆمەلايەتى مىللەتانيان گۆپى، نوسىنەكانى (قۇلتىر) دەمارگىرى ئايىنى لەئەوروپادا نەھىيىت... نوسراوهكانى (روسو) وايلىكىرىن ھەستىيەنى ئايىيەمان ھەبىيت بەرامبەر بە سرۇشت..(گۇرگى) فيرى كىرىن كە باوھەرمان بە مەزىنە مروۋەھەبىت.. نوسراوهكانى (برىناردشۇ) پىيىگەياندىن و فيرى كىرىن كىشەكەنمان بە كىيانىكى پىياوانە و ئازىيائىنە چارەسەرىكەين.

ئەمانە ناوى پىنج بىرمەند بىوون، دەتوانى

نوسراؤھەيەكى تر ھەيە، سىستەمى كۆمەلايەتى مروۋى گۆپى زىاتر لەھە سىستەمى بىركردنەوەي بگۆپىت، ئەم نوسراوهەش ناوى(کوخ العم توم)، ژىنەكى ئەمەرىكى مەزن دانەرى بىوو بەناوى(ھاربىت ستۇ) لەلایەنى ھونرىيەوە نوسراوهەيەكى زۆر ناياب نەبىو، ساولىكانە بىوو، زمان و دەرىنەنى لاوازىوون. ئەم خەسلەتانەش وايلىكىد كە زۇو بلاۋبىتەوە لە نىيۇ جەماوەردا، وەك بۇنىكى خۆشى لىيەت، وېھاستىش داواي نەمانى كۆيىلەتى كردۇ كۆيىلەتى نەھىيەت.

مروۋەپىش دانانى ئەم نوسراوهەيە لە سالى(1852)دا، بەفلس و عانە دەفرۇشرا، وەك فروشتىنى مەپوبىن و سەگ و تەماتە و گەنم و جۇئى لىيەتلىبوو، ونرخىان دىاريکرابۇو، و بازىگانى تايىبەتىشيان ھەبىو، ودەشىانزازانى چ جۇرە كۆيىلەيەك نرخى بەرزە، و كامىشىيان نرخى نزەمە، دەستدرىزى سىيكس دەكرايە سەر كۆيىلەكان، لە ئەفريكا بە مندالى دەفرېئىدران و دەگوازرانەوە بۇ ئەمەرىكى، ولەويش بۇ ئىشىكىدىن لە كارگە و مالان و جوتىارى دەفرۇشان و بى پارەپۈول كاريان دەكىد.

(ھاربىت ستۇ) باسى خىزانىكى كۆيىلە دەكتات لە ئەمەرىكى كە پەردهى دوو رووپىي دراند، وھەموو جۇرە ئەشكەنجه دانى رەش پىيىتى ئاشكراكىرد، وىزدانى مىللەتى ئەمەرىكى وە خەبەرهىئىتا، دەررونىيائىنە ورۇۋاند، دەلىانى ھەۋاند، وېھەركىدايەتى (ابراهام لىنكۆلن) ئى مەزن، شەپى ناوخۇ سالى (1860) بەسەركەوتتۇپى كۆتايىي هات و بېياردا:

بیانگهیه نمە (۱۰۰).

بەشى ميسىر كوا لەم دانەرانەي كە گۆرانكارى و جوولەي پەرسەندن و پېشكەوتىيان لهنىو كۆمەلەن و مروقدا كردووه. دەتوانم بلىم، نوسراوەيەكى بچوکى (قاسىم امين) بەناوى (المراة الجديدة) كۆمەلى ميسىرى گۆپى... راستە زور هوئى تر هەن كە ژنييان رزگاركردووه، بەلام ئەم نوسراوەيە وەك بومبىك لە نىوانماندا تەقىيەوە، وەك ئالايىك بۇو كە ئازادو سەربەستە كان لەزىر سايىھيدا كۆبۈونەوە، بۇو بە دروشمىك و خەلکانى بەيەك ناسى، بەوشە و واتا جوانەكانى دەررۇنىيانى بەرزىرىدە.

ھەموومان دەزانىن دايىمانان لەزىر پىچە چۈن بۇون، و كچ و ژىمان بە جلى ئىستاواھ چۈن، ھەمووشمان دەزانىن شوين و پارتمان لهنىو ئەو دوو ئاستە لە پەرسەندنى كۆمەلەتى چۈن بۇو، كاريگەرى زوربەي ئەوانە دەگەرېتەوە بۇ (قاسىم امين).

(قاسىم امين) راژەي كۆمەلەتى كردووه و مروقايەتى لەميسىردا پىشختووه ھەرودەك چۈن (هاربىت ستۇ) لە ئەمرىكادا تواني كۆيلەتى رەش پىسەت نەھىيەت، بەلام لەتك (قاسىم امين) دا نوسەرى تر هەن بە تىكۈشانيان لە دانان و رۆزىنامەگەريدا ئىمەيان گۆپى، بەلام وەك تەقىنۇوهكەي (قاسىم امين) نەبۇو.. ئامانجى سەربەخۆيى بۇ دانايىن، و لەسەرى روېشتنى و لامان نەدا تا پىيى گېشتىن.

(لطفى السيد) يش ھەر لەرىڭاي رۆزىنامەگەريەوە سەرتاي زانسى بۇ نىشتىمانپەرورىيى ميسىر دانا، و بۇ چارەسەركىدى

كىشەكانمان ئىمەي لەئاستى سۆزەوە بەرزىرىدەوە بۇئاستى ژىرى، و لەسەرتادا لەبەرئەوەي دىژ بە سۆزمان وەستا لىيى تۈپرەبۈين، دواتىر ھاتىنەوە سەرەخۇ و گەپايىنەوە بۇ ژىرى، و بەمهەش مىللەتكەمان گۆپا.

چەندىن نوسەرى تر بەنوسراوەكانيان گۆرانكارىييان لە كۆمەلى ميسىridا كرد.

زوربەي ئەم نوسراوانە چىرۇك بۇون، داوابى خۆشەويىستىيان دەكىد وەك شىۋاپىكى چىز وەرگرتەن لەنىو لاۋاندا ئاماھىيانى دەكىد بۇ ھاوسەرىيەتى، ھەموو جىهان چىزىيان لە خۆشەويىستى وەرددەگەرت جەڭلە ميسىر، و شەرى (خۆشەويىستى) گەر بوترايە لەكتى دەزگىرانىدا بەئابروبردن دادەندرا، بەلام ئىستا و شەرىكى پىرۇزە، بەلكو لای باوک و دايىكى پىشىكەوتتوو بە مەرجى پىش ھاوسەرىيەتى دادەننىن، و خۆشەويىستىش بۇتە مافى كۆپ و كچ وەك يەك.

ئەمەش دەگەرېتەوە بۇ چىرۇك نووسان، كەوشەرى (خۆشەويىستى) يان پىرۇزىكەد لەنىو وېزە و كۆمەلەماندا كە پىشىت و شەرىكى گلاو و حەرام بۇو، و بەم و شەرىكە كۆمەلەمان گۆپا و بۇو بە كۆمەلېكى مروقانە.

نوسەرمان ھەن پابەندى (داب)ن.. ھەولىدەن وەك (جاحظ) بنومن، نوسراوە دەخويىنەوە و نوسراوەي لەسەر دادەننىن! ئەمانە كۆمەلەيان نەكۆپى، لەبەرئەوەي توختى كۆمەل نەكەوتى، ھەر بايەخشىيان پىنەدا، كىشەكانى كۆمەلەمان نەگەيىشته نىو دلىيان، بەلام شىۋاپىزى (الجاحظ) و كىشەي (الخوارج) و داهىنائى

(۱۷)

(۱۰) نوسراوههمان لی کهنه

وادهزانم که ئىمە پىيويستمان بە(١٠) نوسراوه ھەيە، بەدانان بىت يان وەرگىران، بۆئەوهى بگەينە تىيگەيشتن و ھەلۋىستە و ئاپاستەيەكى نوى ، لەبەرئەوهى نوسراوه كامان ناتوانن مروقلى ھاوجىرخ دەرىجىن.

من دانام پی باشتره له و هرگیزان، و اشد هزارم کله میسر و
ولا تانی عهربیدا ههن بتوانن بینه دانه ر بؤئه و بابه تانه ی که
باسیان دهکمه، له گه ل ئوهش ناچاری و هرگیزانین له چهند
با به تدکیدا.

۱- سه رهتا ئىمە پىيىستىيمان بە نوسراوەيەك ھەيە لەسەر (پەرسەندن) و نۇونەكانىش لەسەر مىژۇوى نەتەوە كۆنەكانى رۇزىھەلاقى عەرەبى يېت.

چون شارستانیه‌تی کون له ولاته کانیاندا دهست پیکرد؟...
چون سیسته‌م ویاساکانی پیشکه وتن؟... و هوی سستی و
نه خوشی ئه‌م^(۵) سه‌ده‌پیه دواپی، چی بورو؟... توزیکیش

(المعتزله) و شيعره کاني (ابونواس) لهنيو دلياندابوو.
 قاسم امين بهراوردي ئيمه لىگەل كۆمەلانى ئەوروپا
 دەكىردىن بۇيە ئيمەن گۈرى، هەرەشە لىيەكىرىدىن و تورە دەببۇو،
 دواتر ئەم نوسراوهى دانا كە لهنىوانماندا تەقىيەوه، واي
 ليكىرىدىن هەست بکەين كە پىياوېك ھەيءە ئيمەن خوشەدھۆى و
 لەبەر ئيمە تورە دەببىت، و ئاكادارمان دەكات و پىيمان دەلىت با
 بگۈرىن، ئيمەش زانيمان راستگويي، بۇيە گۈپايىن و
 بىشكەوتىن.

سەرەپاى كارىگەرى نوسراوه لە گۇپىنى بىركىدىنە وە و
كۆمەلماندى، گۇپىن پىيىستى بە ئامادەكارى كۆمەلايەتى و
ئابورى ھېيە، داواكىرىنى گۇپان تەنها بە نوسراوه، وەك
ھاوارىكە لەبىاباندا!؟.

بۇ نمۇونە لە مىسىردا كاركىرىنى ژنان لە پېشە و كارگە و فروشگەدا و تىكەلابۇنیان لە كەل بىيانىدا و راپەپىنى (۱۹۱۹) ئى سىاسى، و ئابىورى و فىرڭارى، ئازادىكىردىن.

نه هیشتنتی کویله‌تی له ولايه‌ته يه کگرتووه‌کانی ئمه‌ريکادا
تاراده‌يکی زور دهگه‌ريت‌هوه بو زورانبارزی سه‌رمایه‌داری باکوور
و هاپریکانیان له باشورووردا، ئه وانه‌ی باکوور کریکاریان
به‌رامبهر به‌كارده‌هیتنا، وله باشوردا کویله‌يان به‌بئی به‌رامبهر
به‌كارده‌هینان و به‌جهنگی رزگاريی كوتايی بهم زورانباريي
هات.

نوسر او، جو لانه و هي چاکسازی به گه ده خات، و شه ده کات ه هیما و ئاراسته ده کات، جو لانه و هي چاکسازی به

شارستانییه‌تی بزانیت.
 ۳- نوسراوهی سیّهم که پیویسته و هرگیردیریت،
 نوسراوهی (الغصن الذهبي) یه دانرهکه‌ی میژوو نوسی
 ئینگلیزی (فریزه‌ر)، له (۲۲) بهرگ پیکهاتووه، مهرج نییه هر
 هه مووی و هرگیرپین، و دانه‌ریش له (۱۰۰۰) لاپه‌ردا کورتی
 کردوت‌هه و، دلنيام گه رهاتووه کرا به عه‌ربی راپه‌رین و
 شورشیکی بیرکردن‌هه دروست دهکات، بابه‌تی نوسراوه‌که‌ش
 ئه‌مه‌یه:-

چون میشكی مرؤه ویل بوو؟.. و چون زیر بوو؟.. و اتا
 چاره‌سه‌ری داستانه کونه‌کان و چونیه‌تی دروست بعونیان
 دهکات، و چون دزه‌ی کرده نیو روشنبرییه یه‌ک له‌دوای
 یه‌که‌کانه‌وه.

بايریشم نه‌چیت، ئه‌م نوسراوه‌یه پیچه‌وانه‌ی
 نوسراوی (التاريخ البشري) یه که هه موو شتیک بو میسر
 ده‌گه‌پینیت‌هه، به‌لام نوسراوهی (الغصن الذهبي) (فریزه‌ر)
 پشت به‌وه ده‌بستیت که دهوربه‌ری مرؤفایه‌تی به‌یه‌ک ده‌چن،
 بویه به‌ره‌وشت و داب و نه‌ریت و باوه‌ر و هونه‌ری لیکچوو
 کوتایی دیت.

مافي خوینه‌ره ئه‌م دوونوسینه له‌یه‌ک نه‌چووه بناسیت،
 و به‌هیزی بیرسازای و زانیارییه‌کانی ده‌ئه‌نجامی ئاینده‌ی بو
 ده‌رده‌که‌ویت.

۴- نوسراوهی (خلاصه التأريخ) ی (ویلن) چواره‌م
 نوسراوه‌یه، و ده‌توانین نوسراوه‌یه‌ک دابنیین له و باشتربیت،

په‌رسه‌ندنی سروشتنی بخه‌ینه سه‌ر په‌رسه‌ندنی کۆمەلایه‌تی،
 و اتا میژووی میسر پیش شارستانییه‌تی، و باسی ئه‌و
 زینده‌ورانه بکه‌ین که له (القيوم) دا دروست بون و نه‌مان،
 دواتریش باسی په‌رسه‌ندنی جیهان بکه‌ین .

مه‌به‌ستم له‌م جۆره نوسراوه ئه‌وه‌یه، په‌رسه‌ندن ببیت‌هه
 هه‌وه‌سی میللەت، به‌رده‌وام به‌ره‌پرووی بپروات، حەزى له
 پیشکه‌وتن بیت، نه‌یارى گۆران نه‌بیت، خوش نوسراوه‌یه‌کی
 کورتم له‌سه‌ر ئه‌م بابه‌ته داناوه، به‌لام نوسراوه‌یه‌کی دووردریزتر
 و تیروته‌سلم پی باشتله.

۲- دووه‌م نوسراوه (التاريخ البشري) یه که
 دانرهکه‌ی (دكتور اليوت سيمث) کاتی خۆی مامۆستای
 (تؤیکاری) بسووه له کۆلیزى پزیشکی له میسردا، ئه‌م
 دانره‌ه (بېردوزى) یه‌کی روونکه‌ره‌وه‌یه، له هه‌موو
 پايتەخته‌کانی جیهاندا مشتومپی له‌سه‌ر دەكريت.

کورتەی ئه‌م بېردوزییه ئه‌وه‌یه که، ئه‌وه‌ی مرؤقى له چەرخى
 به‌ردى و زيانى نیو دارستان و هەلگرتنه‌وه‌ی میوه و ره‌گه‌وه
 دەركرد، میسره، میسر کشتوكالى داهیئنا، و كشتوكالىش وەکو
 رگىك وايە، هه‌موو لقەکانی زانست و ئائين و رهوشت و ياسا و
 هونه‌رە کونه‌کانی لىكەوتۆتەوه. باوه‌رت بیت ئه‌ی خوینەر
 نيشتيمانپه‌ره‌وه‌ری پاڭم پیوه نانیت بو وەرگىرانى ئه‌م
 نوسراوه‌یه، بەلکو هه‌موو ئه‌و زانسته زۆره و میشكە کەوره‌یه و
 بۆچۈونە قۇولانە نیو ئه‌و نوسراوه پاڭم پیوه دەنیت، لاوى
 میسرى پیویستى پییه بۆئه‌وه‌ی راستیيەکانی میژووی

نایزانن. ئەوساکەش دەتوانن دۆست و دوژمینان لەيەك جىاباكەنەوه، وېھەۋىيەوە نەخشەي ئايىندەي ولاتيان بکىشىن. بۇمان ھەيە ئەم نوسراوەيە بەدانان بىت يان بە وەرگىپان، من دانام پى باشتە، گەر مىزۇونوسان دانەرى بۇون كە پىيىستە باوهپىان بە چىرۇك نەبىت، بەلکو بەئاگاهىنان و روونكردنەوه و ئاراستەكردن ئامانجىيان بىت و باشتىن نوسراوەش كە بىر رووناك دەكتەوه و پىيىدەگە يىينىت، ئەم نوسراوانەن كە چىرۇك زانستىيەكان راڭەدەكەن، چۆن پەيدابۇون؟... چۆن پەرييان سەند و پىشكەوتىن؟... تا گەيشتە ئاستى ئىستىيان.

٧- چىرۇكى زانستىك، چىرۇكى مرۆقىكە، يان چىرۇكى بىرى مرۆقىكە، وسىستەمى كۆملەكەيەتى. پىيم باشە نوسراوەيەك لەسەر مىزۇوى پزىشىكى دابىنин.. لەو كاتەوهى كە كۆرپە بۇو لە باوهشى سىحردا، تا گەيشتە دەرمانى (ئۇرۇيۇماسىن)، لەبرئەوهى تەنها مىزۇوى ئەم زانستە مرۆڤ دەگوازىتەوه لەئەفسانەوه بۇ راستىيەكان، و تائىيىستاش ھىيمى پزىشىكى، ھىيمى ئاخوندە مىسرىيەكانى پىشۇون، و شەمى طب) لە زمانى عەربىيىدا ماناي (سحر)، ھ. و (طبىب) يش (ساحر).^٥

مەبەستى من لە هەلبىزاردى ئەم نوسراوانە زىادىردىنى زانيارىيەكان ئىيىه، بەلکو تەنها مەبەستىم دەستتىشانكىردىنى بەرنامىيە، و مەبەستىشم لە خويىندەوهى نوسراوەي (جيپۇن) ئەوهىيە كە: مىزۇوى نەزانى و گەندەلى و دېندەھىي و بى شەرمى

ئامۇزگارىيم ئەوهىيە: ئەم نوسراوەيە بە دانان بىت نەك بەوەرگىپان، حەز دەكەم ئەم نوسراوەيە بۇ بەراورد دابىنیم، لەبرئەوهى زۆر باشتە لە نوسراوەي (التاريخ العام للعالم) كە وەزارەتى پەرەورەد وەرىگىپا و چاپى كردۇ (هامر تۆن) يىش سەرپەرشتى كردىبوو... بۇ؟...

لەبەر ئەوهى نوسراوەي (خلاصە التأريخ) ئاپاستەكەرە، ھەموو مرۆڤ بېيەك نەتەوه دادەنیت، و دوور كەوتۇتەوه لە درىزەپىيدان، بەكورتىيەكى پەر و تىير نوسىيويەتى كەچى نوسراوەي (هامر تۆن) بەدووردرىزى و بى ئاپاستە و روونكىردىنەوه نوسراوه.

٥- نوسراوەي (تأريخ الدولة الرومانية)ي (جيپۇن) نوسراوەي پىنجەم، بەشىوازى (الطبرى) نوسراوه و لە ئەوروپاش زۆر ناخويىندرىتەوه، ئەم نوسراوەيە چىرۇكىكە بىنى لىكۆلۈنەوه بەلام راستە... ئامۇزگارىيم ئەوهىيە: ئەم نوسراوەيە وەرگىپەرىت، لەبرئەوهى نەتەوهى عەرەب مىزۇوى بۇ ماواھى (٨٠٠-٧٠٠) سال لە باپوو بە مىزۇوى دەولەت بۇوه لە جىهاندا بۇيە دەبىت بىزازىن و بىناسىن.

٦- نوسراوەي شەشەم ژىيانى (ليونارد دافنشى)يە، لەبەرئەوهى راپەپىنى ئەوروپا لە كەسىيەتى ئەودا دەردىكەويت، كە خەلک وەك مەندالى لىيھاتبۇوو بى شەرم و سل كەنەوه پرسىياريان دەكىرد، لاوه كانمان كاتىيك ژىيانى ئەم مرۆڤە دەخويىنەوه، لەماناي راپەپىن دەگەن كە تا ئىيىستا لە مىسردا

نوسراوه‌ی (التاریخ السری للاحتلال البریطانی لمصر) (بلنٹ)
که خوم له روزنامه‌ی (البلاغم و هرگیراوه و بلاوه کراوه تهوه، وئم
نوسراوه‌ش چاپکرا و له بازاردا نهما، وئم نوسراوه‌یه وایلیکرد
که (عربی) یم خوش بویت و باور بهوانه نه که م که گه مژهن
به رامبهری ئم نوسراوه‌یه به سووده.

نوسراوه‌یه کی تر ههیه به ناوی (خراب مصر) له دانای
(روذنستین) .. حه زده که م هه رد و نوسراوه‌که بخویند ریته وه بو
ئه وهی بزانریت که داگیرکه ر شیوازه بوگه نه کانی بو کوشتنی
نه ته وه، پاش که و تنه نیو تله کانیان چین؟! ..

۱۰- دوان نوسراوه ده بیت باسی دووه جه نگی جیهان بیت،
ههیه کانی و ئنجامه کانی، و داهینه کانی چین؟.. و چهند له
جه نگه کانی دیکه نزیکن که بونه هوکاری، و ده بیت له
بیرشم ان نه چیت که جه نگ گه وره ترین ههیه بو جه نک.

ئم (۱۰) نوسراوه‌یه و ده زانم کتیب خانه کانمانی پی
پرده که ینه وه، و ده بینه نه ته وهیه کی هاچه رخ، و نه یاری
پره سه ندن نایین، به لکو ههولیشی بو دده دین، و مه بستیشم
له دانان و هرگیرانی ئم نوسراوانه ئه وهیه نییه که ببنه
نوسراوه‌ی پسپوری بو خویند کاری زانکو، به لکو مه بستم
ئه وهیه که ئم نوسراوانه بو جه ماوه ری خوینه رانی میسر و
ولا تانی عه رب بیت، بوئه وهی له ئیستادا بژین، و بو
ئاینده شیان سبیه ینی به ئاگا بین.

دهوله‌تی رومانی بزانریت، له به رئه وهی په یوه نداره له گه ل
میژزو و مان. که واته نوسراوه‌ی هو ته ممان (میژزوی
پزیشکی) بمو.

۸- نوسراوه‌ی هه شته مان که کتیب خانه عه رب
پیویستیه تی، نوسراوه‌ی (میژزوی شورشی فرهنگی) یه،
وحجزیش ده که م به دوور دریزی باسی سه ره تakan و که سان و
پیاوه تی و ناپیاوی پیش شورش و له کاتی شورش و دوای
شورشی شدا بکات، نوسراوه‌ی ئه وهاش (۷۰۰-۸۰۰) لا په ربی
دهویت، له به رئه وهی هه موو شورشیکه له شیکه له په رسه ندنی
نه ته وهیک و پیشکه و تنه که می، نه ته وهی بی شورش نه ته وهیکی
سپ و بی جوله یه، و ده بیت بزانین که بناغه هه موو شورشیکیش
گوپینی شیوازی بژیویه، ئم گوپانه ش پال به و کسه
سته مليکراوانه ده نیت که گوپین له نیو کومه لدا داوا بکه ن، ئه و
نه ته وهی شیوازی بژیوی نه گوپیت، و اتا شیوازی و به رهینانی
نه گوپیت، شورشی تیدا ناکریت.

شورشی گهورهی فرهننسا شورشیکی مرؤ قایه تی بمو
به رنامه و هیما و یاسای دانا.. گیان و که ره سهی مرؤ قی
دهوله مهندکرد، ئازایه تی و بویری بو چوونه نیو ئاینده زور کرد،
بویه نابیت هیچ مرؤ قیکی ئازاد و په رسه ندوو نه یزانیت،
وبائه و شمان له بیر نه چیت که وشهی (یه کسانی) له نیو هه موو
یاسا مرؤ قایه تییه کان، شورشی فرهننسا داینا.

۹- نویم نوسراوه‌ش: ده بیت میژزوی میسر بیت،
مه بستیشم میژزوی داگیر کردنی میسره له لایه ن بریتانیا وه،

ئىمە وەزارەتى پەرەوەردەمان ھەيە و سالى (۱۰۰۰۰۰)
 جىنە بۇ كېينى نوسراوه سەرف دەكات، يەك لەو ھەموو
 وەزىرانەپەرەوەردە كەسيان رانەسپارىد بۇ دانانى
 فەرەنگىكى ھاواچەرخ بە زمانى عەربى بۇ خويىندكاران،
 سەرەپاي ئەوهى كە كۈلىيژىكمان ھەيە بەناوى(دار العلوم)و (۷۰)
 سالە پىسىپورە لە زمانى عەربىدا، كەسيان تىيدا ھەلنىكەوت خۆى
 و ۋىيانى تەرخان بکات بۇ دانانى ئە و فەرەنگە!؟...

لە زانكۆكان كۈلىيژى تايىبەتمان ھەن بۇ زمانى عەربى و
 زمانە سامىيەكانى دى. نەدەرچۇوانى و نەمامۆستاييانى ھەولى
 دانانى ئەم فەرەنگەكەيان نەداوه، بۇيە كۇرى زمانى عەربى لە
 مىسردا گۈيى نەدا بە ھەولەكانى (لاروس) بۇ دانانى
 فەرەنگىكى عەربى نوى.

بەرای من هوى زۆر ھەن بۇ ئەم كەمتەرخەمىيە، وەزارەتى
 پەرەوەردە بەشدارى لە گۇقاپارىكى بى پىيىزدا كەردىوو (۱۰۰۰) دانە
 لەو گۇقاپارە وەردەگەرت و سالانە (۱۰۰۰) جىنەيى دەدانى،
 ولاشى پەسەند نەبوو ئەم پارەيە بۇ ماوهى (۳ يان ۴) سال
 سەرف بکات بۇ دانانى فەرەنگىكى باش و بەسۇود بۇ
 خويىندكاران و روشنىييان، لەبەر ئەوهى گۇقاپارەكە ئامادەبوو بە
 شان و بالى وەزىر ھەلدا، بەلام فەھەرنگەكە ئامادەننېيە؟

زۆربەي مامۆستاكانى زمانى عەربى توتىيانە
 پىيىكەيىشتۇون، نەك داھىنەرانە. بەستەوەي زمان بەئاين شىۋاپى
 فيېركەرنىمانە، وەستى پارىزگارى لە ئايىنەو گواسترايەو بۇ
 زمان، ئىتر زمان وەك زانست نەمايەوەو وەك ئايىنى لىيەت،

(۱۸)

فەرەنگە عەربىيەكان

خويىندەوە كە خانەي (لاروس) خاوهنى فەرەنگە
 فەرەنسىيەكان لەپارىس دەستىيانكىدووھ بە دانانى فەرەنگىكى
 ھاواچەرخ بە زمانى عەربى ... ئەمە زۆرى نىڭەرانكىدەم و
 ھەستىشمى بىرىنداركىد.

واش تىيگەيىشتىم كە پشت بەچەند مامۆستايەكى زمانى
 عەربى لە كۈلىيژى (اليسوعين)ى بېرىوت دەبەستن، وچاکەي ئەم
 كۈلىيژە لەسەر زمانى عەربى كەلەك زۆرە ھەر ئەوانىش بۇون
 پىيىش (۱۰۰) سال (۱۰۰) بەرگى (المجانى الادب) يان بلاۋىرىدە،
 چەند بەرگىكىيان فەرەنگى وېڭىزىي بچوكن و سەرچاوهيان
 زۆرە.

ھەر ئەوانىش بۇون گۇقاپارى (المشرق) يان چاپكىد، كە
 بايەخى بە لىكۈلىنەوەي عەربى دەدا... بەلام ئاپاستەكەيان
 تۆزىك بەرھو ئاين رۆيىشت و خويىنەريان كەم بۇوە.

دىسان چاکەكە بۇ بېرىوت دەگەپىتەوە كە دوو فەرەنگى
 ھاواچەرخى چاکىيان پىيىش (۷۰) سال چاپكىد بەناوى (محىط
 المحيط) و (أقرب الموارد) تا ئىستاش نوسەر و روشنىي لە
 ولاٽانى عەربىدا پىيشتىيان پىيىدەبەستن.

هەموو رۆشنیبیریک پیویستی بە فەرھەنگیک يان بە چەند
فەرھەنگیک ھەيە، ئىستا وامن ئەم نوسراوهەيتان بۆ دەنوسەم
(٦٩) فەرھەنگم لەپىشە، بەشىكى عەرەبىن و ئەوانى دىكە
بايەلۆجى و ئايىنى و ويىزدەيى و فەلسەفى و زانستىن، وەھەيشە
بە زمانى فەرەنسى و ئىنگلەيزىيە، واش دەزانم كە من لەنیو
رۆشنیبىراندا كە متىرين فەرھەنگم ھەيە، لەم ژمارەم زىتەر ھەبوو
بەلام ئەوانەيى كۆن دەبن، نزوو مەرخەسيان دەكم، جا ئىدى
مرۆفە بى يان نوسراوهە؟!....

ئەوروپايىيەكان بايەخى زۆر دەدهنە فەرھەنگ و باوهەريان
وايە كە لەدانان و ليكۈلىنەوە توپۇشىنەوەدا، كار ئاسانيان بۆ
دەكتات، بويە ئىستا بۆ ھەموو زانستىك و ھونەرىك، فەرھەنگ
پسپۇرانە دادەندرىت.

كە سەيرى كتىبخانەيەك دەكم و فەرھەنگى بچووك بۆ
مندالان دەبىنم، زۆر دلخوش دەبم، لەبەرئەوەي مندالىك جارى
(١٠) سالى تەواو نەكردوو، بەم فەرھەنگانە دەتوانىت
نوسراوهەيى قورس لە بوارى بايەلۆجى و رووەك و ئازەلدا
بخويىنەتەوە، لەبەرئەوەي وشەكان وىنەداران، و كردارەكانىش
رەنگا ورەنگە و مندالەكەش حەزى دەچىتە خويىنەوەي.

دياريىكىدىنى مانا لە بىرى خويىنەردا بايەخىكى زۆرى بەم
زانستە نوپىيە داوه كە ناوى(سيما)يە، واتە زانستى هىمما،
بەواتاتى ئەوەي وشە هېيمايە، چەسپاندىنى مانا لەيىدا مەبەستى
ئەم زانستەيە، ھەيە دەلىت ديارى كردىنى مانا لە وشەدا كە
لەزانستدا بەكاردىت ئامانجى فەلسەفەيە، واتا ليكۈلىنەوەي

باوهەرىكە نەوشەكانى و نەريسا كانى دەگۆپىن، يەك وشەي بىيانى
ناچىتە سەر، گەر لە ترسى و دوودلى و شاردنەوەوە نەبىت،
وەك ئەوە وايە ئەم زىيادكىرىنە كفر بىت، مامۆستاكانى زمانى
عەرەبى وەك مامۆستاكانى ئايىيان لىيھاتوو بە دواى رابردوو
دەكەون و لە ئايىنەش دووردەكەونەوە.

(دار العلوم)ئەو كۆلىزەي پسپۇرى زمانى عەرەبى
دەردەچوازد، بەپىرى ئەو مەرجانەي كە بۆ وەرگرتنى
خويىندىكاران دايىنابۇو مەسيحى و جولەكە وەرنەدەگىران؟!..

بەم سىستەمە زمانى عەرەبى سېرىبۇو پەرييەسىند،
مامۆستاكانى بىريان لە دانانى فەرھەنگىكى عەرەبى ھاوجەرخ
نەكىدەوە، كە وشەي (بايەلۆجى) و (سايكلۆجى) لە تەنيشت
وشەي (مجان) و (استخارە) دابىنىن، بويە باوهەريان ھەر بە
فەرھەنگە كۆنەكان ھەيە و وشەي ھاوجەرخەكانىش بەپەسىند
نازانىن، لەبەرئەوەي دوورن لە گىيانى ھاوجەرخەوە.

ئەم جياوازىيە لەنیو مامۆستاكانى زمانى عەرەبىدا لە
زانكۆي بەيروتدا نىيە، ئەمە دەردە دەرەونىيەكەمانە كە قىنمان
لە دانانى فەرھەنگىكى عەرەبى ھاوجەرخ دەبىتەوە لە مىسردا،
ولەبەيروتىش حەزيان بە دانانىيەتى ...

سەرەپاي تالى سەر زمان و نىيڭەرانىم ... داوا لە خانەي)
لاروس)ى فەرەنسى و زاناكانى زمان لە كۆلىزى (اليسوعين)
دەكەم سەركەوتتوبىن لە پرۇزەكە يان و بەم زووانەش ئەو
فەرھەنگە لەسەر رەفەي كتىبخانە كاممان دەبىنرىت بۆ
رازەكىرىنى زمانمان كە نە دەزگا كان و نەپىياوه كان كردىيان.

خوشي هر لىكولينه و هي كى ئىتشروبايىلوجى و مىشۇوييە.
دواتر فرهەنگى زانستەكان وەك فەرەنگى
(ميسرولوجى) واتا شوينهوارى كۆنى مىسر، و فەرەنگى
پزىشکى و فەرەنگى بايەلوجى و فەرەنگى جىولوجى وەند..
لىرەدا لە بيرمان نەچىت كە پىيوىستە فەرەنگە كۆنەكان

چاپكىرىنه وەك

فرەنگى (اساس البلاعه)ى (الزمخشى)
فرەنگى (لسان العرب)ى (أبن منظور)
فرەنگى (القاموس)ى (فيروز أبادى)

ئەماننە كەلتۈرن، وجىي بايەخ دانى رۇشنىيران، پىيوىستىمان بە فەرەنگى دىكە هەيە بۇ وەركىپانى و شەرى بىيانى بۇ و شەرى عەربى، و دانانى فەرەنگى راست و هەرزان بۇ خويىندكارانى زمانى بىيانى ئەركى وەزارەتى پەرەوەردەيە.

لە كۆتايدا دەلىم پرۇژەكەى (لاروس)ى فەرەنسى، باھاندەر بىيت و پياوهتىمان تىيدا زىندۇو بكتەوە بۇچاپكىدى ئەو فەرەنگانە راژەي رۇشنىيرى عەربى ھاواچەرخ دەكەن.

فەلسەفى لىكولىنە وەي زمانەوانىيە.

ئىمە لەگەل ئەم رايەدا نىن، بەلام گۆمانى تىيدا نىيە كە بىركىدنە وەي راست و رىيڭ بى و شەرى راست و رىيڭ روونادات، لىرەدا بەھا فەرەنگى چاكى ئاسان، دەردىكەۋىت.

ئىمە لەم كاتەدا پىيوىستىمان بە (۱۰) فەرەنگى عەربى هەيە بۇ رىكختىنى رۇشنىيرىمان و بيرمان، پىيوىستىمان بە فەرەنگى سەرەتايى هەيە لە (۱۰۰۰) و شە زىترنەبىت، مندال بە ئاسانى بەكارىدەھىنېت، و دەبىت ھەموو و شەيەك بە وىنە و بىت. بۇ نۇمنە، و شە ئاسك و يىنە ئاسكى لەگەل بىت، و شە رائەكەت و يىنە ئەندا ئەنلىكى تىيدا بىت كە پادەكەت.... وەند...

دواتر پىيوىستىمان بە فەرەنگى مامناوهندى هەيە لە (۱۰۰۰ بۇ ۸۰۰۰) و شە وىرەبى و زانستى و سايكلوجى و بايەلوجى و (ميسرولوجى) تىيدا بىت، خويىندكارەكانمان پىيش چۈنپىان بۇ زانكۇ بەكارى بەھىن.

پاش ئەمە پىيوىستىمان بە فەرەنگى مامناوهندى گەورە هەيە (۳۰-۴۰) هەزار و شە لە خوبىگىت بە ھاوا ئەكانىيە وە لەچ و شەيەكە وە ھاتۇن، ئەمەش لە پىداویستەكانى خويىندكارانى زانكۇيە.

دواي ئەمانە پىيوىستىمان بە فەرەنگى پىسپۇر هەيە:-

پىش ھەموويان فەرەنگى (أشتقاق) لەگەل فراوانىكىدى و شە لاتىنى يان عېرى يان بابلى يان فارسى، وەند... ئەم فەرەنگە لە رۇوى مىشۇوى زمانەوانىيە وە چاومان دەكتەوە، و

فراوانکرد، و ههست و مرؤفايەتىمىپەراندەوە بۇ ھەموو جىهان
و مرؤۋە وگىانلەبەرەكان.

باوهپ ناكەم ھىچ نوسەرىكى مەزن و بىرمەندىك لە
مندالىيەوە پەيوەندىيەكى نەبووبى لەگەل سروشتدا، (دارويىن)
و (سبىنسىز) و (جان جاڭ رۆسۇ) و (مەكسىيم گۆركى) و (ئەندىرىيە
جىيد) و دەيانى دىكە، ھەر لە مندالىيەوە سۆزىيان بۇ سروشت
زۇربىووھ، و ئەم ھەستەش تۆۋى يەكەم رۇشنىيەرلى كەندا
چاندۇووه، دواتىر فراوانىيان كردووھ، و پېشىكە وتۈون و بۇونتە
نوسەرى مرؤڤانە.

پىش (۱۰) سال نوسراوهى (طىورمەسى) (احمد حماد
الحسنى) م دەستكەوت كە پىياوېكى مەزنە، و امازانى زىرۇ زىوى
دىنiam دەستكەوت و تۆۋە، و ھەستىم كرد نىشتمانپەرەرىيەكە
دەخاتە سەر زانستەكەي، وزانستەكەشى خىستۇتە سەر
نىشتمانپەرەرىيەكەي. باسى زىتەر لە (۲۰۰-۱۰۰) بالىندەن ئىيۇ
ميسىزدەكەت، ھەر لە بالىندە رەسىنەكانەوە و ھاتۇوھە كان و
كۆچەرەكان و بىيەنگەكان و دەنگ خۆشەكانەوە، و تا دەگاتە بى
وھىيەكان و نىيچەرەكان و چىرنوكدارەكان و راواكەرەكان،
بەويىنەكانىيان و ناوهەكانىيان وە

زانىارى رىبازى خۆشەویستىيە، كە ئەم نوسراوهى
دەخويىنەوە مىسرت خۆشىدەويىت، ئەم نوسراوهى
خەم و خەفەتىكى زۇرى دامى، لەبەرئەوەي وينەكانى رەش و
سېپى بۇون، وجوانى بالىندەكان و كلکە زەردەكانىيان و سىنگە
سورەكانىيان و دەندوکە سېپىيەكانىيانلى شاردبۇومەوە.

(۱۹)

رۇشنىيەرلىكەندا

مەبەستىم لەم سەردىيەر سوکايەتى نىيە، بەلكو مەبەستىم
رېزلىيەنان، رېزلىيەنان لە مندالەكانىمان، لە مىسىزدا زىياتىر يان كەمتر
لە يەك مiliون مندالى تەمەن (۸ بۇ ۱۶) سال ھەن، ئەم مندالانە
دەپرسن و دەلىن: - كوا بەشى ئىمە لە رۇشنىيەرلى ئەم چەرخەي
كە تىايىدا دەژىن؟.. كوا نوسراوه؟... كوا گۆفار؟؟...

نوسراوهى (حيوانات عرفناها) كە (دكتور احمد زكي)
سەرۆكى زانكۆي قاھيرە وەرىگىرابۇو ھانى دام كە ئەم بابەتە
بنوسم، ئەم نوسراوهى گەورە دەخويىنەوە و سوودى
لىيۇرەدەگەن، بەلام مندالان بە گۆرانى و خۆشى دەخويىنەوە و
سوودىيەكى زۇرى ھەيە بۇيان، لەبەرئەوەي بەتايىبەتى بۇئەوان
نوسراوه، و باشە زىرەكتىرين پىاوهكانىمان بۇ مندالەكانىمان
بنوسن.

سروشتى زەھىيەن، بە مرؤۋە و ئاشەل و روووهك و شاخ و
رووبارەكانەوە باشتىرين چىرۇكن بۇ مندالەكانىمان و سەرنجىيان
زۇر رادەكىشىن... ئەم دىياردە سروشتىيەنە ئارەزۇوى يەكەم
بىركرىنەوەم بۇون، دواتىر ئارەزۇوى زانستىم پەيداكرد،
ولە ويىشەوە باز مدا بۇ بىردىزى پەرسەندىن كە ئەندىشەمى

وەك نەريتهكانى تر، گەر لە مندالىيە وە فىرىتكىرىن، چەسپاوهەتر دەبىت و بىر ناچىت.

نوسىنى ئوروپايىيە كان بۇ مندالانى تەمەن(٢-٧) سان جىيگەي سەرسۈرمانە، لەقاھىرەش دەتوانىن نوسراوهە يك بىكىرىن وىيەنە قەبارەدارى تىدا بىت، لادىيەكى جوان بەويىنە مىرۇف و ئازەل و رووەك و ئامىر رازابىيەتە، ئەمانە دەبنە جىيى سەرنج و پرسىيارى مندالىيە تەمەن لە (٥) سال زياتر.

لىرەدا نوسراوهە يك هەيە بە ناوى (حديقه الحيوان) بە (٣٥) قېشم كېرى و بەزمانى فەرەنسى بۇو دامە دەست مندالىك تەمەنى(٧) سال بۇو لەماوهى حەفتەيەكدا توانى ناويان بەھىنەت ورده ورده وىنەيان بکىشىت.

بەلگە نەويىستە، دىتنى ئازەل لە باخچەي ئازەلدا مندال زىتر فيىردىكەت لە نوسراوه، بەلام نوسراوه فيىرە خۆشەويىستى رۇشنىرى دەكەت، وېيرە بچووكەكەي گەورەتە دەكەت، تا واي لىيدىت، پاش گەورەبۇونى نوسراوه دەبىتە كەل و پەلى نىو مىشكى و مائى، و دەبىتە بابهتى قىسە كىرىدىنى و شىۋازىيەكىشە بۇ پەرەسەندنى ...

من لىرەدا مەبىستم ئەوە نىيە، كە نوسراوه مان نىيە بۇ مندال، لەبەرئەوهى (احمد عطىيە و كامىل كىلانى) م لەبىن، يەكەميان وازى لە نوسين هيىنا بۇ مندالان، بەلام دووهە ميان هەتا ئىستاش لەتىكۈشانە بۇ رۇونكىرىنە و رۇشنىرىكىرىن، و ئەم تىكۈشانە كىرده نامە ئىيانى.

دەشزانم كە توانايىكى زۆر بەكاردىت بۇ دەھىنەنلى گۇڭارى

بالىندە گولى ئاسمانى، وىنەي گولىش بەرەنگى رەش، گولت پىشان نادات. گەرئەم بالىدانە وىنە كانىيان رەنگا و رەنگى سروشتى بان، ئەم نوسراوهە شتىكى دەگەن دەبۇو بۇ مندالان، و گەورە كانىش باشتى دەيانناسىنە وە، و بەپىاسە دەچۈونە نىيۇ كىيڭە و بىبابانەكان، شارەزاي نەرىت و گواستنەوەيان دەبۇون، ھىلکە و ھىلانە كانىيان دەناسىنە وە، بایەخيان زياتر دەدانى، ئەم بایەخدانە خۆشى و گۇرانى وتن و وىژدان لە ژيانماندا زىادەكەت، وەستىش بەو پەيوهندىيە پېرىۋەز دەكەين لەگەل بۇوندا، و پەيوهندىيەكى گەرم و گۇپ دروست دەبىت لەگەل سروشتىدا. ئەو سروشتە كە دايىكى يەكەممانە.

من دەزانم بۆچى ئەم نوسراوهە رەنگا و رەنگ نەبۇو؟!... لەبەرئەوهى ئەم رەنگانە لە (٨٠٠-٧٠٠) جىنېمى زياتر لەرەش و سېپى تىدەچۇو، ولەتوانى دانەر نەبۇو، گەر لە تواناشىدا با نەيدەوېيرا ، كى دەيىوت پارەكەي بۇ دەگەرلاوه؟!. بەدلنىياوه دەيلىم كە وەزارەتى پەرەردەش تا نوسراوهى هىچ و پۇچ ھەبىت، نوسراوهى و گىرنگ ناكريت بۇ دابەشىكىدى بەسەر مندالە كانماندا.

ئەوهى كە جاران نەرەخساپبوو بۇمان، دەبىت ئىستا بېھە خسىت، چاپكىرىنى ئەم نوسراوهە بەرەنگا و رەنگ ھەر راژە زانىست نىيە، بەلکو راژەيەكى نىشتىمانى و مۇقايەتىيە.

چۈن مندالمان رۇشنىرى بکەين؟؟

حەز بە رۇشنىرى و زانىيارى و پەرسەندنى بىر، نەرىتىكە

بۆئه و زەھمەتترە، لەبەرئەوەی پىكھاتەي كەسييەتىيەكەي پىر نەبووه لەم هەموو زانىاريييانە و گرنگى نەداوه بە ئاسۇي دوور و هەمه جۆر.

گۆقارى مەنداڭنى ئەوها ھېيە لەئەورۇپادا، من خۇم لەتەمەنى (٥٠) سالىدا خويىندۇمنەوە، وسۇودم لىيۇھەرگەرتۇون، ئەوهندەش بەئاسانى نوسراون، مەندالىكى تەمەن (١٠) سالى زەھمەتى تىيدا ئابىنیت.

ئەم جۆرە نوسراوه و فەرەنگ و گۆقارانە بىرى مەنداڭ گەشەپىددەدەن، وئاسۇي روۋىشىرىييان فراوان دەكەن، ولېكۈلەنەوە و توپىزىنەوەيان لا خۇشەويىست دەكەن، و خەريكە بلىم زىرەكىشيان زىاتر دەكەن.

ئىستاش كە مەندالىم بەيردىتىوە، دەبىنم نوسراوهى (الفوائد الفكريه) و (كلىله و دمنه) نە حەزى خويىندەنەوەي زۆر كردىن و نە ئاسۇمانىشى فراوانكىرد، نوسراوهى بىي وىنە، وبەتايىت نوسراوهى (كلىله و دمنه) دەيتowanى دەيىھە و وىنەي پىكەنин و خۇشى لە خۆى بىگرىت كە تائىستاش تىايىدا نىيە.

فېركەرنى پىتهكان و رىسىاي زمان تا ئەم چىركەيەش زەھمەتە و مەنداڭ لىيى بىيزار دەبىت، تائىستاش بەيەكەم پىت دەلىن (ألف) وەك فينيقىيەكانى پىش (٣٠٠٠) سال، كەچى ئەورۇپايىيەكان كردويييان بە (أ) بۆئەوەي دەنگى پىتى (ل) و (ف) تىكەل بە (أ) نەبىت، وئەمەش لەرىسىاي زمانى عەربىيدا نىيە.

بۇچى ئەوها ئەزىزەتى مەنداڭنمان بىدەين؟!...

مەنداڭ، و دامەننەن يىش لەو بوارەدا ھېيە، (باپەشارو) لەرۇزىنامەي (الأخبار الجديدة)، گۆشەيەكى حەفتانەي تايىبەتى بۇ مەنداڭ ھەيە.

ئىمە زۆر لەو زىاترمان دەۋىت، پىيوىستىمان بە (طىور مصر) و (نباتات مصر) ھېيە، بەلام با رەنگ و رەنگ بن، پىيوىستىمان بە نوسراوه ھېيە لەسەر دراستان و زىزەزى مەرۆقايەتى و فرعەونىيەكان و شارستانىيەتى ھاواچەرخ.. وەتد، ئەمەش دەبىت ھەمووى رەنگاوارەنگ بىت، تا ھانى مەنداڭ بىدات وبىرى بکاتەوە و خەوى خۇشى پىيۇھ بېبىنیت، وئەندىشە بىجولىنیت و رامانى زۆر بکات.

من باسى نوسراوهە كانى ئەورۇپام كرد، بەلام كتىبىخانەي مەنداڭ بەرامبەر بە بايە خەدانى ئەورۇپايىيەكان بۇ مەنداڭ ھىچ نىيە، فەرەنگى تايىبەت ھېيە مەندالى تەمەن (٩-٨) سال دەتوانىت بىگەپى بەشۈن وشە و ماناڭكەيدا، فەرەنگىكى ئەمەرىكىم دىت كردارى كردىبو بەوىنە، وەك لىيىدان و خواردن و راكردن... هەتد، بۇئەوەي مەندالىكى (٤-٥) سالى تىبىگات.

ئەي چى بلىم؟!

فەرەنگى مەنداڭنى وا ھېيە، بۇ نمۇنە، فەرەنگى (جونىور ئىنسايكلۆپىديا) بە (١٠) جىنە زىاترە، دانراوه بۇ مەندالى تا تەمەن (٦) سال، لە چەند بەرگىكىدا يە پىرە لە وىنەي رەنگاوارەنگ و بەرگىكى داپىزلاوه قەشەنگى ھېيە، بەرای من مەندالىك ئەوەي ھەبىت، لەزىاندا بەرھو رىگاى زانست و فەلسەفە دەپوات، بەپىچەوانەوە مەندالىكى تر گەر ئەم فەرەنگەي نەبىت،

لەنیو ئەم نوسراوانەدا، چىرۇك و شىعىر، سەيىرو سەمەرى
نىيۇ دەريا و ئەستىرە و ھەسارە، وبالىنە دېرنىدە و ژىانى
جوتىيار و ژيانىنامە داهىنەرەكان و چىرۇكى زۆرپەۋى
دۆزىنەوەدى دەريا و چيا كان و گيانلەبەرەكانى رۇخ و قولايى
دەريا و مىزۇوى كۆن و گەشت و گۈزارە مەزنەكان دەبىنېوە.
ئەمانە وادەكەن مەندال لەيركەنەوە و پرسىياركەن بن،
ناسراوه و زانست و مەۋڭايەتىيان خوش بويت.

ھەمان رۆژنامە دەلىت: ئىنگلتەرا سالى بىرى(۲) مىليون جنبە
لەم نوسراوه دەفرۇشىتە و لاتانى بىيانى.

ئەمە يە پىشەسازى رۆشنىيىرى مەندال، كەر ئەم پارەدى لە
لاتانى بىيانى دەستكەھويت، دەبىت لە لاتەكەى خۆى چەندى
دەسکەھويت؟!..

كەى رۆشنىيىرى مەندالمان دەبىت، و فيرە خويىندىن و
خويىندنەوەيان دەكەين؟! و كەى ئەم رۆشنىيىرىيە دەنيرىنە
لاتانى تر؟!.

مامۆستا(حسنى العرابى) پىّى و تم: رۆژھەلاتناسى
ئەلمانىيەكان، ھەموو رىساكانى زمانى عەرەبىيان، كە خويىنەرو
ناسەر پىويىستيان پىّى ھەيى، لە (۱۲) وانەدا كۆ كردۇوتەوە.
باشە... بۇچى ئىيمە ناگەپىن بەشويىن ئەم رىبازە سووك و
ئاسانە؟؟...!!

مامۆستا(احمد جمعە) رىبازىكى ھەيى، بەيارى مەنداان فيرە
خويىندنەوە دەكەت، خستىيە بەرددەم وەزارەتى پەروددە، منىش
لىكولىنەوەم كرد و ئامۇزگارىم كردن كەلەسەرلى بىرۇن، بەلام
نەكرا...!!

دەبىت راژەى مەنداان بىھىن، و رۆشنىيىرى يان
خوشبويت، وزانىارىيان لەسەر جىهان و مەرۋە و سروشت
ھەبىت، وله تەمەنى(۴-۵) ساپىدا، نوسراوه خوشيان بۇ
دابىنىن، وشە و خويىندنەوە ئاسانيان فير بىھىن، ئەمە ماھيائە
و ئەركى ئىيمەشە، مەندال وەك لاو وايە، چەند نەريتى چاكى فير
بىھى و پەروددە چاكى بىھى ئەوهنەدە كەسىيەتى و
پەروددە رىيک و پىيک دەبىت.

بەرىككەوت كە ئەم بەندەم دەنسى، رۆژنامەي(تايمىس)م
لە (۱۹۰۵/۱۱/۲۷) بەرچاكەوت، پاشكۈ ئەم رۆژنامەيە(۱۰)
لاپەرەي گەورەبۇو ناوى(۳۰۰) نوسراوه بەويىنەوە تىيدابۇو
لەتەمەنى(۶-۱۵) سال و زىاتر سوودى لىيۇرەگىن، ئەم
ناسراوانە ھەموو ئەو بابهاتانە دەگىرنە خۇ كە جىنى بايەخى
مەرۋەن، بەشىوازىكى ئاسان و وشەي باو نوسراون، جىگە لە
ھەزارەها وينەرەنگاورەنگ.

(٤٠)

با ئەسكلوبىد بىن...

بىرناكەينهوه و لىرەو لهۇى شت كۆدەكەينهوه، بەلام نازانىت
بىرى مروۋ ئامىرىيکى مىكانىيکى نىيەھەر وەركىت، بەلكو
جەستەيەكى زىندۇوه شت پەسەند دەكتات و نايقات،
پېھىوندىيەكى فسيولوچى نىوان بىركىدەنەوه و زانىارى پەيدا
دەبىت، وەك پەھىوندى نىوان گەدە و خواردن، بۆيە بەپسىپورى
و فراوانلىكى چەند زانىارىيەك كۆتايى دىت، دواترىش چەند
زانىارىيەك دەناسىت بى ئەوهى قوول بىبىتەوه تىايىدا، بەلام
پەھىوندىيەكى هەيە بە ليھاتووئى و ئاراستەكانى و بايەخەكانى.
لە كۆمەللى ديموكراسىدا كەمەللەتە پىشىكە و توھە كان تىدا
دەزىن و ئاواتمانە لاي ئىتىمەش واي لىتىت، مىللەت پىويىستى بە
ھەماھەنگى بىرى هەيە، ئابىت (نەزانىن و گىلىيەتى) بەتەنشىت
(زانىارى و دانايى) دەۋەت، ئەنجامى ئەم جياوازىيە دەبىتە
ھۆى ئەوهى ھەندىيەكى ئەم مىللەتە بىنە تەگەرە بەرامبەر ئەو
چاكسازى و گۆرانانە كە ھەندەكەي دىكە دەيىكەن و لەبر
نەزانىننیان لە بەھا ئىتىنەكەن . لەوانەيە وەزىرىيەك پىشىنیازىك
بىكەن و داوا بىكەن كە: ئەو مروۋانە لەش و مىشكىيان تەواو
نىيە، دەرزىييان لىبىدرىت بۆئەوهى مندالى وەك خۆيانىيان
لىتەكەويتەوه ، يان يەكىيە دىكە داوا دەكتات كە شىر بە
خۆپاىي بىرىتە خويىندىكاران ، لەسىستمى دىكتاتورىدا بېرىاردان
لاي دىكتاتورەكەيە، وە سىستمى ديموكراسىدا پىويىستى
بەرائى مىللەتە، باشە گەر مىللەت بىرى رۇشنىڭراپىتەوه بە
زانىستى بايەلۆجى و پىزىشىكى و سۇدەكانى ، ئەوا نەيار
دەۋەستىت بەرامبەر ئەم چاكسازىييانە.

وشەي (فرەنگ) ماناي فەرەنگى زانىارىيە، ئەمەش
ناونان نىيە، بەلكو پىناسەيەتى، كەئەلین ئەم نوسەرە
فەرەنگىيە، واتا نوسىنەكانى پەر لەبابەتى ھەممە جۆر و جياوان،
نۇربەي نوسەرەكانى ئەم چەرخە كەيشتوونەتە ئەم ناستە،
نوسەرە وىزە لەسەر زانىست دەنوسىت، وزاناش لەسەر وىزە و
فەلسەفە دەنوسىت، ھەرودەك چۈن لەسەر زانىستى نوسىيە.

ئەو لاوهى بەرە رۇشنبىرى بىرات، دەبىت لىكۆلینەوهى
ھەموو زانىارى مروۋاپايدەتى بىكەن، مەبەستمان ئەوه نىيە، ھەر
ھەموو نوسراوهە كان بخويىتەوه، يان لىكۆلینەوهيان لەسەر
بىكەن، مۆزەخانە ئىنگلەترا (٤) ملىون نوسراوهى تىدايە، راست
نىيە ئامۇڭكارى بکەين ھەر ھەمووى بخويىندرىتەوه، بەلام
مەبەستم ئەوهىيە لىكۆلینەوهمان ھەر پىپورى و تەسک نەبى،
بەلكو گشتى و فراوان بىت، ھەموو زانىارىيە مروۋاپايدەتى كەن
پىكەوه ھاوبەندىن، و ناتوانىن لە شارستانىيەتى ھاوجەرخ
تىبىكەين گەر ئەو زانىارىيانەمان نەبىت، و دەبىت ئاشنای ئەو
رېسايانە بىن كە بناغەي سەرتاكانى ئەو شارستانىيەتەن،
لەوانەيە يەكىك دىرى ئەم ئاراستەيە بىت؟!... و بىلىت ئىمە قوول

و ته لاسازى و كيميا و كشتوكاڭ دەكەين، نابىيەتە پىيشەمان ، بەلام زانىنیان ناسىنى شارستانىيەتىمان بۇ ئاسان دەكات، بەها بۇ ھەلسەنگاندى كۆمەلایەتى و گيانى دادەنئىن، ئەوسا دەتوانىن پاي راست و بەجى لەسەر ھەرچ پرۇژەيەك بەدەين كەله بەرژەنەندى نەتهوھ يان تىرەدا بىت و دەتوانىن لەۋەش بگەين كە كام سىستەم مروڻ بەختەوەر دەكات، و كاميانىش چەواشە دەكات و ئازارى دەدات، و لەوانەشە خۆمانىش ئازار بىدات، ئەوساكە كېشە كانغان تايىبەت نابىن، بەلكو گشتى دەبن ، و بۇمېللەت دەبن ...

بويىه، بائۇنىسكلۇبىدىخواز بىن، لىكۆلىنەوهى مىشۇو و ويىژە و فەلسەفە بکەين، وەك لىكۆلىنەوهى ئابورى و كۆمەلایەتى و كيميا و ئەۋەزانىتى دىكە، كە شارستانىيەتى و پىشەسازى ئىستايى دروستكردوووه.

ئەم مروقەي مەبەستى لە رۆشنېرى ئەم بىت كە بىيىتە ئەنىسكلۇبىدىخواز، پاش چەند سالىك لە لىكۆلىنەوهى، لەسىتىيەوە دەگوازىتەوە بۇ پەرسەندىن، لەبەرئەوهى گەر هاتوو ئەم زانىارىيائى ئىستا لەرازەمى مروقايەتىدابۇ ئەم جىهان دەگۈرۈت ، زانىارى هيىزىكە ناتوانىتى بەند بىت، لىرەدا قىن و دىزايەتى حکومەتە دىكتاتورەكان و كۆنەپەرسەتكان بۇ فيرکىردىن سەرييەلداوه.

كە ئەنىسكلۇبىدىخواز دەبىن جىهانى دەبىن، تەنها ھەولى پىشىكەوتىنى ولاٽى خۆمان نادەين، بەلكو داوابى پىشىكەوتىنى ھەموو جىهان دەكەين، بەمەش گيانغان دەحەسىننىنەوهى،

فراوانىكىرىنى رۆشنېرى بەھايەكى گشتى دەداتە مىللەت، بەلام بەھاي كەسىيەتى تاكىش ھەرھەيە، ئەويش ئەوهەيە كە شارستانىيەت تىبگات و پىوهى بنوسىت، و بەرنگارى ناموش نەبىت و نەلىيەت ئەمە زەھرمەندە و زىادە.

ئۇتۇمبىيل و پۇستە و تەلەفۇن و راديو و شەمەندەفەر و فرۇكە و پاس بەكاردەھىيىن و لەتلارى گەورە و بچووكدا دەزىن، و چىز لە مۆزەخانە و پەيكەر و تابلو دەبنىن... كەلۋېلى چاك و نايابمان حەزلىيە، وپىشىكىش چارەسەرمان دەكات، راست نىيە لىكۆلىنەوهى زانستى كيميا و بايەلۇجى و ميكانيك و فيزىيا بکەين، كە ئەم شستانە سەرەوهى بۇ دايىنكردووين، و راستىش نىيە لە يەكىكمان بېرسىن كە پسىپۇر نەبىت و بلىن زانست و ھونەرى نەشتەگەرى چىيە؟!

بەلام راست و بەجىيە سەرتاكانى زانستىيەكانى پزىشكى و ئەندازىيارى و داد بىانىن ، و دەبىت ھەرىيەك لە ئىيەمە نوسەر و ھونەرمەند بىت گەر هاتوو ئەم بوارەش ھى ئەم نەبۇو..

بۇنمۇونە گەر هاتوو چۈوينە لاي دارتاشىك بۇ دروستكردىنى كەل و پەلى ناومال، دەبىت شتىك دەربارە تەختەي چاك و ناياب و يان خрап و چىرۇك بىانىن، دەنا ھەلماندەخەلتىن، و دەبىت تۆزۈكىش چىزى ھونەريمان ھەبىت و ئاكادارى مۇدىلى نۇئى و ھاۋچەرخى كەل و پەلى بىبىن، بۇئەوهى شتىكى ناشرين و بى كەل و بىپېزمان بۇ دروست نەكەن. ھەمۇ ئەم زانىارىيائى نامانكەنە دارتاش.. ئىيمە كە لىكۆلىنەوهى سەرتاكانى پزىشكى و ئەندازىيارى

وده بینه که سیه تییه کی تیکوشکی په رسندوو.

(۲۱)

ئارهزوو له روشنبیریدا

ده بیت، هندیک باوک هن لم بوارهدا در دوونگ ده بن، واش تیدهگەن که منداله کانیان کاتیان به سه نه بن بو روشنیبىرى، لە بەرئەوهى لە تاقىكىرنەوە و بپوانامە خويىندىگە و زانكۇ سوودى نىيە، نازانن كە ئەم خويىندەوانە لەگەلياندا دەزىن، تا گەورە دەبن و پىر دەبن، ئەمەش دەيانكاتە مروقىكى مروقانە، و وانەكانى خويىندىگە و زانكۆيان لەپىر دەچىتەوە، لە بەرئەوهى مە بەستەكەي تەنها بو بىزىوي بۇوە.

خويىنەر هەيە دەلىت: من بە مندالى هان نەدراوم و ئىستاش حەزم لە روشنبىرى نىيە، ئەم نە خويىندەوارىيە چاره سەرى هەيە، لە بەرئەوهى هەر لاۋىك زىرەكىيەكەي ماماواهندى بىت، يان تۆزىك كە متى لە ماماواهندى هەبىت، بايە خدانىيکى بو روشنىبىرى جۇراوجۇر دەبىت، وەك خويىندەوهى رۇزنامە و گۈپۈراكتۇن لە راديو، وەلبەته كونىك بو چالاكى و بەئاكاى خۆى لەناودا دەدۇزىتەوە، وەم كونەوهش لقى دىكەي لىدەپتەوە، ئەوسا حەزى دەچىتە لىكولىنىوھە.

ئەوهى حەزى لە روشنىبىرىيە، با ھاپپى روشنىبىر ھەلبېزىرىت تا راوىزى باشى بکەن، وشتى چاكى بو ھەلبېزىن و دوور بکەويتەوە لەئەوانە پاش خويىندىگە و زانكۇ قىيىيان لە خويىندەوهىيە، و دوور بکەويتەوە لەئەوانە كە پارەپەياكىدىيان لا باشتە، لە بەرئەوهى هىچ بايە خىك نادەنە چالاكى بېركىرنەوە و روشنىبىرى.

لاو كە گەيشتە ئەم باوهەر كە چالاكىيەكانى بىرى كۆدەكاتەوە، با بەدەست بلاۋىيەوە ئەم نوسراوانە بىرىت كە

گەر روشنىبىرى ئارهزوو بىت، مندال لە خويىندىگەوە حەزى لىيەكەت، وەلا ويشدا بەردەوام دەبىت و تا پىرى لەگەلیدا دەبىت، زۇربەي ئۇرۇپايىيە كان لە ئىنگالەرا و روسىيا و ئەلمانيا و فەرەنسادا ئەوها پىدەگەن و حەزىان دەچىتە روشنىبىرى، لە بەرئەوهى لە مندالىيەوە لایان باوه، بەلام لە مىسىردا ئەوها نىيە، لە بەرئەوهى مندال نوسراوهى خۆشى بەدلى خۆى دەست ناكەويت، تاكولە لاۋىدا بېتە ئارهزووی، بۇيە دەبىت لېرەدا ھانى ئەم نوسەرە پسپۇرانە بەھىن كە منداله کانمان فيرە خويىندەوهە و بېركىرنەوە دەكەن، و دەبىت ژمارەي ئەم نوسەرانەش (۱۰۰) جار لە ژمارەي ئىستامان زىاتر بىت.

دەبىت باوكان و دايكان، منداليان هان بەدن بو خويىندەوهە و بەشدارىكىرن لە گۆڤار و رۇزنامەدا، تا بېتە ئامپازىك ژيانيان لەم شارستانىيەتە ئاسان بکات، وەست بکەن كە لە ئىندهدا ناتوانىن بى روشنىبىرى بىشىن.

دەبىت فيريان بکەن، پارە بۇئەم بوارانە سەرف بکەن، لە بەرئەوهى زىرەكتىيان دەكەت و چالاكى بېركىرنەوەيان زىتر

هەلیبژاردووه، سۆز لىرەدا لەگەل مېشىكە و راژەى دەکات
کاتىش بۆئەم ئارەزۇوە بەكاردەھىنیت.

لە هەموو كۆمەلیکى پېشىكە و تۈودا كات زىتەر لە كاركىن،
و بەكارھىنانى بۆ رۆشنېرى دەبىقە باشتىن ھەل بۆ خۇ
پەروھەرە كىن، و بەكارنەھىنانى بۆ رۆشنېرى دەرگائى گەندەلى
دەکاتەوە، تاشارستانىيەتى فراوان بىت كات بۆ چىنى كريڭاران
زىاتەر دەبىت، وەك ئەو كريڭارانە كە لە كارگەى گەورە و
زەبەلاح كار دەكەن، كريڭارى زىرەك كە ئەم كاتانە بە
پەروھەرە كىن خۇي پېدەكتەوە، هەست بە پەرسەندىن دەکات
، و لەوانەيە بەكتە رادەيەك لە رۆشنېرىدا ھەرج خويىندىنىكى
لە كىس چووبىت كاتى خۇي، قەرەبۈمى بەكتەوە و
لە رۆشنېرىش پېش ئەوانە دەكەۋىتەوە كە تواناي ئابورىيان
ھەلى رەخساندبوو بۆ تەواو كىن خويىندىكە و زانكۈيان.

(٤٤)

رۆژنامە و گۆقار

رۆژنامە و گۆقار مەزتىرىن ترسناكى رۆشنېرىيەن لە كۆمەلدا،
لەبەرئەوەي رۆژانە يان حەفتانە بانگەشە و ئاراستەي بەسۈددو
زەرەرمەندى خويىنە دەكەن، رۆژنامە ھەززانە و دەگاتە ھەموو
مالىيەك و خويىنە رادەكىشىت، لەبەرئەوەي ھەموو بابەتىكى

بىرى فراواتىر و قۇولۇر رۇوندەكەنەوە، لەوانەيە ھونەر بىت، يان
زانست بىت، گرنگ نىيە، لەبەرئەوەي ئىيىستا لە جىهاندا (١٣٠)
جۇرى زانست و ھونەر ھەن، زۇر دوورىشە لەنیو ئەم ھەموو
ژمارەيە بلىن لاو ھەيە پەيوەندى بەھىچ لەمانەوە نىيە،
بەپىچەوانوھە، زۇربەيان پەيوەندىييان بە زىاتەر لە ھونەر يىك يان
زانستىكەوە ھەيە، لەوانەيە حەزيان لە لىكۆلینەوە ئازەل، يان
مېشىو يان كارەبا يان سايكۆلۈجى يان ئابورى يان سىاسەت
يان كۆمەلەيەتى يان وىنەكىشان يان پەيكەرسازى ھەبىت، يان
بەو ھونەرە ھاواچەرخانە كە پەيوەندىييان بەرادىيۇ سىنەما و
تەلەفزيونەوە ھەيە.

ھەر يەك لەم ھونەر و زانستانە پەيوەندىييان بە ھونەر و
زانستىكى تىرەوە ھەيە، لەبەرھاوبەندبۈونى زانيارىيەكان،
وينەكىش نىيە لىكۆلینەوەي مېشىو و ئەم جولانەوە
كۆمەلەيەتىانە كە جۇرۇ ئاپاستەي گۆپىبىت نەكىدىت،
مېشۇونوس نىيە بى ئاگابىت لەسىاسەتى جىهان، لەبەرئەوەي
سىاسەت و مېشىو ھاوبەندن. بايەلۇجى نىيە كۆمەلەيەتى
نەبىت، و بىگەرە لىكۆلینەوە ئاين و رەوشت و دەرەنەن زانىش
دەکات، لەبەرئەوەي بۆچۈونە بايەلۇجىيەكانى بىنىن و ئاسۇيىكى
تىرى خستۇتە بىرى.

لاو لە ئارەزۇوەوە دەست بە رۆشنېرىيە دەکات، ھەرەك
ئەوەي بىيەوىت پىسپۇر بىت تىايىدا، بۇيە يەك بايەخى ھەيە، كە
تەواو دەبىت بايەخى ترى لا پەيدا دەبىت، لىرەدا بە خىرايى
دەرەكەۋىت، لەبەرئەوەي بە حەز و ئارەزووى خۇي

یەکەمیان: باسی قسە و قسەلۆکى کەنار دەريا و رابواردىنى دەولەمەندەكانتە.

دۇوھەمیشيان: خۆى تەرخانكردووه بۇ رۆشنېرى كۆنى عەرب، هەردووكىيان زەرەرمەندن، لەبەرئەوەي يەکەمیان بىركردنەوە گەندەل دەكانتە و ئاپاستەي بايەخدانى تىپ دەكانتە... دۇوھەمیانىش نوسىينەكانىيان داواى گەپانەوە دەكەن بۇ كۆمەلىكى رۆژھەلاتى لىيل و دووركەوتتەوە لە كۆمەلى رۆژئاواي راپەرييوه. تاگىيىشته رادەيەك، نوسەرييکى بەناوبانگ لەسالى (١٩٤٢)دا وتارىيکى بلاۋىركىدبۇوه و تىايىدا نوسىيپۇوسى: (خوا لىيت خوش بىت باوکە، قەت پىللەوت نەكىرييوه، گەر بەسەرى ژنەكانت تاقىيت نەكىرىتتەوە؟! ئەوها، بەيركردنەوەي رۆژھەلاتى بەباوکى خۆيدا ھەلەدات.

ئەمە ماناي كۆمەلى رۆژھەلاتىيە كە من لەم نوسراوەدا ھەولى نەھېيشتنى دەدەم، دەبىيەت ھەموو پىاپىكى پىاوانە بەھۆى ژنۇ دايىكايدەتىيەوە ھەولېدات ئەم داب و نەرىتە كۆنانە نەھېيلەت لەسەر ئەم زەوييە. شتىكى نىيە پىيى بوتىرىت رۆژھەلات و رۆژئاوا... تەنها نەتەوهى (سۇووك و نزەم) و (ئاست بەرزو پىيشكەتتوو) ھەيءە.

رۆژنامەي چاك و گۇفارى باش بەرەو فەلسەفە دەپروات، وىيىدان بەئاگا دەھېينىتەوە، بىر دەورۇزىنىت بۇ بىركردنەوە گەر ھاتوو لەكەل راشمان نەگونجىت گەر خويىنەر بىيەوېت سۇود وەربىرىت و ئاستى بەرزبىيەتەوە بەھۆى رۆژنامەوە. ئەوا دەبىيەت چاوى لە زۇر شتى نىيۇ رۆژنامەكان بىپۇشىت، وگەر زمانىكى

سياسى و كۆمەلايەتى و چىرۇكى سەيرە سەمەرەي تىيدايە. بەدەست بارزگانانەوەيە، ھەرودەك بارزگانى كۆيلەتى و كارى نزەم!.. بازىغانى رۆژنامە قبولىيەتى ھەر كەسىك بۇ ھەموو كەسىك بنوسىيەت، قسە لەگەل سۇووكتىرين كەس دەكانتە، ورۇژنامەكەشى دەكانتە بانگەشە، وبەھۆيەوە چەند ھەوالىك بەويىنە بلاۋەدەكانتەوە، ئەو رۆژنامەي بانگەشە بۇ جەڭەرە و مەي بکانت، هىچ وتارىيک دىشىان بلاۋ ناكاتەوە.

رۆژنامە و گۇفارى بارزگانى، چۈن ملکەچى بانگەشەي بازىغانەكانە، ئەوھاش ملکەچى بانگەشەي پارتەكانە، بۆيە كە رۆژنامە و گۇفار دەخويىنەنەوە دەبىيەت بە تىكەيىشتەن و ئاڭاپى بىتتە، ھەموو ھەوالىك و وتارىيک و ويىنەيەك بەپىي ئەم ھۆكاري شار اوانەي سەرەوە ھەلسەنگىنەن، وېزانىن مەبەستىيان چىيە.

پىيىش چەند سالىك كۆمپانىيەكى سىيگورتە(تامىن) لات بۇو ئەم ھەوالە لە رۆژنامەكانى مىسردا بلاۋنەبۇوه، و چەندىن خويىنەر ئەو رۆژنامانە پشكىيان(سەمە) لەو كۆمپانىانەدا ھەبۇو، لەبەر نەزانىنەن ھەوالەكە زەرەرييکى زۇريان كرد، وبەشىكى خاوهن ئەم پىشكانە خۆيان رىزگاركىد و ئەمانەشىيان تووشى زەرەرييکى زۇر كرد. ھۆكەشى دەگەپىتتەوە بۇ كۆمپانىيەكى تر كە لەپشت ئەم كۆمپانىيائى سىيگورتەوە بۇوە، سۇودى لەبلاۋىركىدەنەوى بانگەشە لەرۇژنامەكانى مىسردا وەردەگرت!!... چەواشەيەكى زۇر لەننۇ گۇفارەكانماندادەن، و خراپەي ھەيە بۇ خويىنەر ئەننۇ گەر بىيەوېت خۆى رۆشنېير و خۆى پەرورد بکانت، ئەم گۇفارانە دووجۇرنى:-

تیایدا بلاونه کراوه ته وه.
له کاتی جهنگدا رۆژنامه گرنگه، له بەرئەوەی جەنگ ھەروەك
(مارکس) و تووییەتى (شەمەندەفەرى مىشۇوو) له بەر خىرایى
رووداوه کانى، ئىمە مىشۇویەكى زىندۇوی ھاوجەرخ
لە رۆژنامە کاندا دەخويىنىنەوە، بەھېزىي رووداوه کانى
راماندە كىشىت، وەر جەنگىشە گشتىمانى راکىشادە بۇ
خويىندەوەي رۆژنامە و كەرينى بە بەردەوامى.

رۆژنامە و گۆفار كەل و پەلى مالى پىشىكە و تۇون، با وا بکەين
مندالە کانمان حەزيان لىيېت، دايىكى رۆشنىبىر چۆن مەسرەف بۇ
مال دەكتات، ئەوھاش رۆژنامە و گۆفارى چاك دەكىتت بۇ
رۆشنىبىركەنەن مندالە کانى، له بەرئەوەي باش دەزانىت كە
ھەوالىيک يان وتارىيک يان وىنەيەك كاريگەرى زۆرى دەبىت بۇ
داب و نەريتى چاك يان خرپ و پەرورىدەي كەسىيەتى بەھېز
يان لاواز لە سەر دەرۈونى مندالە کانى.

بۇيىە پىيوىستە ئەم خالانەي خوارەوە رەچاو بکرىن:

۱- دەبىت فىرى خويىندەوەي خىرا بىن، وىيەكەم شتىش
ئەوەيە كە ليومان و زمانمان لە کاتى خويىندەوەد
نا جولىيىنەوە، ئەوسا رۆژنامەيەك لە (۱۰) خولكە زىاتر
نا خايىنېت.

۲- نابىت هەر ئەو رۆژنامانە بخويىنەوە كە راى لە گەل پاى
ئىمەدا دەكۈنجىت، بەلكو دەبىت بەزانىن راى دىكەش
چىيە و چۆنە!!.. بۇيە دوو رۆژنامەي جىاواز لە پا باشتە.

۳- بابەتە کانى رۆژنامە بۇ ئەندامانى خىزانە كە باس

بىيانى بزاپىت، دەبىت بەشدارى لە رۆژنامە و گۆفارى ئىنگلىزى
و فەرنىسى و ئەلمانىدا بکات، بۇ ئەوەي ناگادارى (بىرى
گاشتى) بىت، سەرەپاي ئەم رۆژنامە و گۆفارە بىانىيابانە
پىيوىستى بەر رۆژنامەيەكى عەرەبىش ھەيە، و بەوردى
ھەلىبىزىرىت و بزاپىت مەبەستە شاراوه کان و ناشكراکانى چىن،
ناوبەناوېش خۆي تاقىبىكاتەوە، و بزاپىت ئاپاستە کانى ئەم
رۆژنامە و گۆفارانە چەند كاريان تىكىردوو، و دەبىت ئاگادارى
درۇ و دەلەسە نەرييە کان بىت، بۇچى ئەو ھەوالانە بلاوناکاتەوە
وەك ئەو ھەوالەي كۆمپانىياكە كە ئاماڭەمان پىددابۇو.
چۆن رۆژنامە ھەلدە بېرىپىن؟...

پىش ھەموو شتىك، وەك خويىندەنگەيەك، يان كتىبخانەيەكى
بەسۈددە سەيرى دەكەين، بزاپىن ئاپا ئاستى بېركەنەوەمان
بەرزىدە كاتەوە، يان نا، خۇ دەبىت نوسەرەرىكى ھاوجەرخى تىدا
بىت كە لە تەزۇوى جوولانەوە كۆمەلەيەتىيە کان و ئابورىيە کانى
جيھان تىبگات، و دەبىت ئەو رۆژنامەيەش ھەوالى رەسەنمان بۇ
بگوازىتتەوە بۇ ئەو بەرەپەلىك و پىكى ئاگادارى گۆرانكارى و
پەرسەندىنى جيھان بىن.

لە رۆژنامەشدا، ھەروەك لە نوسراوهدا، دەبىت بەپىنوس
بىخويىنەوە، چۆن نوسراوه بەوردى دەي خويىنەوە، دەبىت
رۆژنامەش ئەوھا بخويىندرىتتەوە. ھەوالى ترسىنەك بەھىمايەك
زەق بکەينەوە، و شوينەكەش بەنەخشە بېيىن، لەپەرەدى
ئابورى گرنگە، بۇ ئەو بزاپىن كە گۆرانكارىيە کانى ئابورى
بەھۇي سىاسەتەوەيە، و دەبىت بزاپىن بۇچى ئەم يان ئەو ھەوالە

و ئاپاسته‌ی زانستی، بى ئەم گۇفارانە پەروەردەمان بە كەمى دەمیئىتەوە.

ھ-ھەموو گۇفارەكانى مىسر بەباسكىرىدى سىيكس دەزىن، جا بەويىنە بىت يان بەوشە و خراپەي بۆسەر دەرۈونمان زۆرە. ئەمانەي كە باسم لېكىرن بۆ خويىنە بۇون، قىسىم كىشىم بۆ حکومەتى مىسر ھەيە:-

نابىت ئىمە لەسەدەي بىستدا سزا بخەينە سەر گۇفارو رۆژنامە بەناوى بارمەتى يان گەرنىتى، ئىستا حکومەت رىيگادەدات، بۆ رۆژنامەيەك بە (۳۰۰) جنىھە و بۆ گۇفارىك بە (۱۵۰) جىنە دەربچىت؟!

جيڭاي خەم و نىيگەرانىيە، مىللەتىكى بچووكى وەك (فنلەند) كە (۳,۸) مiliون كەسن (۲۰۹) رۆژنامە يان ھەيە لەگەل (۵۵۰) گۇفار... ھەموو رۆژنامەيەك و گۇفارىك وەك كۆمەلەيەكى رۆشنېرى يان سىياسىيە، و چەندىن خويىنەرى جىاوازى لە خۆى كۆكىدۇتەوە، ئىمەش لە مىسرا كە (۴) بەقەد (فنلەند) يىن (۷ بۆ ۸) رۆژنامە و (۱۰) گۇفارمان ھەيە؟؟

بەلى ... دەبىت رۆژنامە و گۇفار بى مەرج، وزۇر ئازاد و بى بارمەتى بىن، لە بەرئەوەي لە راستىدا، ئەمە سىزادانى ئازادى بىركىدەنەوەي، و نەتەوەش بەرھو دواوه دەبات. نۇرىي رۆژنامە و گۇفار، راي نەتەوە فەرە دەكتات و بىركىدەنەوەي چاكتى دەكتات.

بىرىت، بۆئەوەي دۇورىيان بخەينەوە لە چەندە بازى بى سوود، و نزىكىيەن بىكەينەوە لە سىاسەت و كۆمەلەيەتى، و لەوانەيە بەمەش رۆشنېرى ئەندامانى خىزانەكە يەكسانى بىكەين.

٤- وا باشە خۆمان فيرە بېرىنى چەند ھەوالىكى گرنگ، يان بايەتىكى چاك بىكەين و بخەينە نىيۇ فايلىكەوە دوا رۆز پىيوىستىمان پىددەبىت، چاكتى رايە هەر بابەتە و فايلىكى ھەبىت.

٥- نابىت رۆژنامە و گۇفار بىنە هوى دابېرانمان لە نوسراوه، لە بەرئەوەي نوسراوه سەرچاوه و بناغەي رۆشنېرىيە.

با لە بىرىشىمان نەچىت، خراپەكارى لە رۆژنامە و گۇفاردا ھەيە، و دەبىتە هوى كەمكەنەوەي پەروەردەي رۆشنېرىيەن لەوانە:-

أ- زۆر پەيوهندار نىن بە بىرى گاشتىيەوە، و دوورىن لە تەزۇرى سىاسەت و ئابوورى و كۆمەلەيەتى جىهانەوە، وجىاوازىشنى لەگەل رۆژنامە ئەورۇپا يەكەن.

ب- نوسەرى پەروەردەكارى چاكى وەك (لطفى السىيد) ي پىش (۵۰) سال لە نىيۇ رۆژنامە و گۇفارى ئىستادا نابىنین، واتا رۆژنامەگەرى بگەيەنېتە ئاستى و يېزە.

ج- گۇفار زۆر باو بۇوه، بەلام ئاستى نزم بۇتەوە لە جىياتى ئەوەي بەرزىبىتەوە، گۇفارىك نىيە، بىرى گشتى بىگرىتەوە، باسى پىشىكەوتى كۆمەلەيەتى چىن و ھىند و كېشە كانى ئەمەريكا بىكەت، و امانلىيەكتەن كە مىسر بەشىكە لە كۆي ئەم زەھوبىيە، و لە مىشۇو نەكشاوهتەوە.

د- پىيوىستىمان بە گۇفارى حەفتانە يان مانگانە ھەيە، بۆ لېكۆلىنەوەي سىاسەتى جىهانى، و پەرەسەندنى كۆمەلەيەتى،

تهنها بین. ژیانی سهربه خوی خۆمان هەبیت، وله‌گەلیدا بژین، تەنھاییمان دەبیت بۆ لیکولینه‌و و رامان وتیگەیشتن بیت، هەیه دەلیت : (بهخته‌وەری مەبەستى ژیانە، وتیگەیشتنیش دەدەگەیینیتە بهخته‌وەری). گەر ھاتوو وامان دانا کەزۆرکردنی ویژدان و ئاگابۇون بهخته‌وەرییە، نەك زۆرکردنی سۆز، لەبەرئەوهى سۆز تەنها بۆ خۆشىيە، چىز لەخواردن و ھاوسمەرييەتى و يارى و سەربەخویي و شانازىيەتى وەردەگرین، وئەم چىزانەش بە نەمانى هویەكانى، و پالنەرەكانى نامىيەن.

ئىمە مەزترىن بهخته‌وەریمان لە زىاد بۇونى ويىزانمانە، لە ئاگابۇونمانە لەزیان و سروشت، بەوهش زىتر تىدەگەين. ئەم تىگەیشتنەش بەردەوام دەبیت، وبەوهش بەخته‌وەریمان بەردەوام دەبیت، بۆيە دەبیت پەروەردەكردنمان بۆ تیگەیشتن بیت، بۆئەوهى ژیانىكى بهخته‌وەر بژین، وتاکە رىگاش بۆ تیگەیشتن رۆشنېرىيە.

بەلام رۆشنېرى لەم رۆزانەدا كشتى نىيە، وھۆيەكانىشى زۇرن لەوانە، زۆربۇونى لقەكانى زانىارىيە كە بە زەحەمەت پىيى دەگەين، وزۇر بۇونى زانىارى پسپۇرۇيى داهىنواه، وگەر ھاتوو نوسراوهى (طبقات الاطباء) ئى (أبن ابى أصيبيع) بخويىننەوه، دەبىيىن پىيش (۱۰۰۰) سال پزىشك (دانا) بۇوه، واتا ھەر پزىشكى نەزانىيە، بەلكو فەلسەفە و زمان و وىزە و مىشۇو وئايىشى زانىيە.

باشه، هەيە دەلیت: ئەم دانايىيە سوودى بۆ چارەسەركەرن

(۲۳)

پەروەردە بۆ ژیانە

جاران باوهەر وابوو كە ئىمە مەندالمان فيرە خويىندىن دەكەين بۆئەوهى لەئايىندهدا بژىيەيان دابىن بکەن، پزىشكى و ئەندازىيارى و بازىگانى بخويىن، دواتر كار بکەن و پوول پەيدا بکەن و لەزیاندا سەركەوتۇو بن، ئەم سەركەوتەش تەنها سەركەوتى پوول پەيداكردنە.

بىڭومان پەيداكردنى بژىيۆلى كە كۆمەلدا بەپىشبركىي ئابۇورى دەبیت و خويىندىش پايەي يەكەمييەتى، بەلام ئىمە پوول پەيدادەكەين بۆئەوهى بژین، نەك بژین بۆئەوهى پوول پەيدا بکەين، بۆيە دەبیت ژيان لەپىشە گەورەتر بیت. سەركەوتى لەزیاندا زۇر گىرنگتە لەسەركەوتى پوول پەيداكردن.

دەبیت لەزیاندا سەركەوتۇوبىن، واتا لە خىزاندا سەركەوتۇوبىن، بەپەيوەندى ھاوسمەرى چاك و پەيوەندى باوكايەتى بەرزا، لەكۆمەلدا سەركەوتۇوبىن، بەوهى كۆمەلايەتى بین، ھاۋپىيەتى ھەلسەنگىيىن، ومىواندارىيەتى بکەين، ئاگامان لەسياسەت ھەبىت، وېزانىن كىشە كۆمەلايەتىيەكانمان چىن، وئاوات و ئامانچمان چاكى بىت بۆ كۆمەل.

چەند دەبیت كۆمەلايەتى بین، دەبیت ئەوھاش بتوانىن بە

باوه که پسپوری له (لووت و گوئی و قورگ) ههیه، وئم پزیشکه نوییهش ههیهک لهم سییانهی پی باش بwoo که چاره سههی بکات، پزیشکه گهورهکه به گالته پیکردنوه پیی ووت: دهتهوهی له کونه لووتی راست يان چهپدا ببیته پسپور!!؟.
 هرچهنده ئەم چیروکه تایبهته به پزیشکه کان، بهلام بههای هیماکهی لهوان درهده چیت و دیتھ نیوژیانی ههموومانهوه، له بهره وهی ئیمە که دهینه پسپور، سنور بو بایهخه دهروونییه کانمان و بیرکردنوه مان داده نیین، جاریش ههیه وا هست دهکهین که پیشکه مان ئامانجی زیانمانه و ریباڑی نییه، هروهک ئەو دوکانداره که ههموو زیانی خوی بو دوکاندارییه تى تەرخانکردوو که مرد له سەر کیلی گوپهکه يان نوسیبیوو: - وەک مرۆشقیک لە دایکبوو وەک دوکاندارییش مرد؟!... زۆریه مان وەک ئەو دوکانداره واين، يان لیی نزیکن، و زور کە ممان ئەم پسپورییه ناویت، و بایهخ بهاری کۆمه لاپیت و هونه ری ده دات، پزیشک ئەندازیاری ناخوینیت، و نوسه ریش له کیمیادا نهزانه، ئەوانهی زانست دەخویننهوه شیعر ناخویننهوه و روشنیبیر نین، له بهره وهی روشنیبیری گشتییه، سروشت و مرۆقمان تیده گەینیت، واتا ده بیت و ده بیت ههمووی بزانین، بۆئه وهی بزانین چى هاویهندیان ده کات، و چون ئاپاسته يان بکهین بۆ راژه کردنی مرۆفایه تى. کە سەیری ئەو پرۇژه ئاودیئییانه میسر دەکەم، ده بینم چەندە خاک و رووهکو تەندروستى و ئازھەل و مرۆقیان ویرانکردوو، هەست بە خەم و نیگەرانی دەکەم، له بهره وهی ئەندازیارە کانمان زانیارییان

نەبووه؟ ئیمەش گومانمان له سەرئەوه ههیه، له بهره وهی له و رۆزگارەدا دەبىینىن ژینگەی کۆمەلاپیتى و بارى دەرروونى پەیوهندار بwoo له گەن نەخوشییەك ، و کە دەلین(بارى دەرروونى) وەک ئەوه وايە، کە بلىن(بارى فەلسەفە) بۆيە له کۆتايدا پزیشك دانا يە، هەر بە چاوى سەيرى نەخوش ناکات، بەلكو بير له بارى کۆمەلاپیتى و دەرروونیيشى دەکاتەوه.

گریمان دەبیت پزیشكى بەش بەش بکریت، و دەبیت پزیشك لە هونه رەکەيدا پسپور بیت بۆ ئاسانیي چاره سەرکردن، ئەوجاش ناتوانىن بلىن ئەم پسپورانە له پزیشكى يان له هەرچ زانستىكى تردا پسپور بون، ئەمانه گەيشتۈونەتە پەروردەيەك بۆ زیانیيان، ئەوهى بتوانىن پییان بلىن ئەوهندەيە کە لە پیشکانیادا کارا بون، و گەر هاتتو هەر پسپوریيە كە يان هەبوبو ئەوا نەخويىندەوارن له هونه ری زیاندا.

گواستنەوه لە دانايىيەوه بەرە پسپورى، باز دانىيەك لە روناکىيەوه بۆ تارىكى بەپىي نوسراوه كەي (أبن ابى أصيبيعه) كە باسى زیانی خوی دەکات، لەنیو پزیشكە کاندا رايەك ههیه، ئەويش ئەوهەيە کە قىنييان لە پسپورى زۆر، ئەم چیروکەش نمونەيەتى، وەك لە فەرمانگە پزیشكىيە كانى ئىنگاتەرا باسده كریت:-

دەرچووپىكى كۆلىشى پزیشكى، پزیشكىيکى گەورە دېت، و پى ووت: دەمەوېت پسپورى بخويىنم.. پزیشكە كەورەگە لىنى پرسى، لە چ بەشىكدا دەتەۋى بېيە پسپور؟.. پزیشكە كە وەلامى دايەوه و ووتى: دەمەۋى تەنها له (لووت) دا پسپور بېم... واش

بىردىزىيە مادىيەكەي خستە جىڭاى باوهېرى كۇن و نادىيار، بەهراورد لەگەل (جاحظ)دا، داروين پەروھەدەي بۆزىيانى، وەك (جاحظ) نەبوو پاش رەچاوكىدى ئەو چەرخەي كە تىيايدا دەشىان، داروين پىپۇر بۇو لەبايەلۇجيدا، بەلام وىزە و فەلسەفە و ئائىن و شعر و هونەرى پشتىگۇ خستبۇو ... تا لە پىريدا نوسىبۇوى: -

" تاگەيشتمە تەمەنى (٣٠) سالى چىزم لەشىعىرى (ملقۇن و جىراى وبىرۇن و وردىزۇرت و كۈلىردىج و شىلى) دەبىننى و دەرروونمىيان خۆشىدەكىد، كە خويىندكار بۇوم بەشىعىرى (شكىسىپ) خۇشحال دەبۇوم، حەزم لە تابقۇ و وىنە هوئەرىيەكەن بۇو، بە مۆسيقاشاش دلخۇش دەبۇوم، بەلام چەند سالىكە، ناتوانم يەك دىئر شىعىر بخويىنەمە، ويسىتم (شكىسىپ) بخەينىمە، دىتم ئەوەندە بى پىزە رشانەوەم دەھات، نەمانى بەختوھەرىيە، ولەوانەيە بۇ يېركىرىنەمە و بۇرەۋەت زەرەرمەند بىيىت، لەبەرئەوهى سۆز لە سروشتماندا لاواز دەكات".

داروين خۆى باس لەمانە دەكات، و باسى زەرەو و زيانى پىپۇرى دەكات و هەمووشمان لەوانىيە تۈوشى بىين و داروينىش دەيتوانى بلىيەت: گەر رۆشنېرىم فراواتتىرىا و يېركىرىنەم بۇ بوارى تر بچووبا تىيگەيشتنم لە بوارەكەي خۆمدا و لەپەرسەندىدا زىيەر دەبۇو.

لىرىدا نەموونەيەك دەھىنەمە كە پەيوهندى بەباتەكەمانەمە، هەيە: -

كۆمپانىيائى(شىلى) كە خاوهنى سەرچاوهى نەوتە لە هەمۇو

لەبارەي پىزىشىكى و بايەلۇجييەوە نەبۇوە. گەر زانىيارىيان هەبوايە، ئەو ئاوانەيان كۆنەدەكرىدەوە و تەندىروستى جوتىياران واي لىينەدەھات و كرم گۆشتىييانى نەدەخوارد، جىڭە لەو هەمۇو زەرەر و زيانەي بەخاڭ كەوتۇوە.

پەيوهندى لەنىوان پىزىشىكى و ئەندازىيارىدا ھەيە، گەر بىمانزانىيابا و كارمان پى كردبا، تەندىروستىيمان دەپاراست لە (بەلهازىريا) و (ئىنگلۇستۇما) و (ئەرسىكارس).

ئەوانەي كە لە (گەردىلە)دا كاريان دەكىد، گەر فەلسەفە و كۆمەلايەتى و ئايىيان بخويىندىبا، ئەو بۆمبە گەردىلەيە، ھەپەشەي لە نەمانى شارستانىيەتى نەدەكىد.

ئەوهى بىتوانم بىللىم ئەوهىيە: ئەم زانىيانەي كە گەردىلەيان دۆزىيەوە و كردىيانە بۆمب، پەروھەد نەكراپۇون بۆزىيان، بەلكو بۇ پىشە پەرەورەد كرابۇون، دواتر بۇونە پىپۇر و ئەم پىپۇرپىيەش بۇ بەمايەي ئەوهى وەك ئەسپى عەرەبانەيان لىبىيەت، ھەرپىش خۆيان بېيىن، ونەزانن چى لە دەھرۇوبەريانە... من لىرەدا نالىيم رۆشنېرى گشتى تەنها سوودى كۆمەللى ھەيە، بەلكو مەبەستم ئەوهىيە كە رۆشنېرى پىيوىستىيەكى گەرنگە بۇ هەمۇو مەرۆقىيەك، بۇئەوهى لە مەبىستى زىيان تىيېگەن، واتا وىزىدانى نۆربىيەت، واتا بەختوھەرى، و لەبەرئەوهى زىيان گەورەترلە پىشە، دەبىيەت خۆرۇشنىيەكىدەن بۆزىيان بىيىت نەك بۇ پىشە. وەك نەمۇنەش دوو يېرمەندى مەزن دەھىنەمەوە كە (جاحظ) و (داروين) ن: -

داروين ئاپاستەي رۆشنېرىيە هەمۇو مەرۆقىيەكى گۆپى، كاتىك

بەلام گەرھاتوو ھونھەرى زۇربىوو دەبىتە كەسييەتىيەكى خۆشەويىست، و دەبىتەھەرىيەك لەئىمە خۆى لەسەرھەموو بوارىيەك رابھىنېت، لەبەرئەھەرى دەروون ئەو ئاگەريە كە خودا داۋىيەتى بە ئىمە، دەبىتە بەھەموو شتىكى چاك تىرى بکەين، و بۇھەموو لقەكانى زانىارى و رەنگەكانى ھەستكراوه بىن، بەمەرجىيەك لەنیوانىياندا چەواشە نەبىن و ھەموو جىهانىش لە دروونماندا جىڭايى دەبىتەوە)).

قۇلىتەر بە پسىپۇرىيەكەى نیوتەن خەمبار بۇو، و حەزى دەكىد نیوتەن نوسەر و شاعىرۇ ھونھەرمەند بوايە لە تەك پسىپۇرىيەكەى لە بىركارى و فىزىيادا.

بە كورتى، ئىمە دەبىتە پسىپۇرى سەنۇوردارمان نەكەت، لەبەرئەھەرى پەروەردە پىش ھەموو شتىك بۇزىانە، تەنها بۇ زانستىك يان ھونھەرىك نىيە، ورېبازەكەشى رۇشنىبىرى گشتىيە.

كىشىوھەر كاندا، سالى (٢٠٠) جىنە دەداتە پسىپۇرەكانى نەوت بۇ لىكۈللىنەھەرى بوارىيەك دوور بىت لە نەوت. ئەم كۆمپانىيە ئەھە پارەيە بە خۆپايى نادات، بەلکو دەبىنېت پسىپۇرى يېركەنەوە تەسک دەكەت و ئاسۇ سەنۇوردار دەكەت، و رۇشنىبىرى گشتى پسىپۇر رادەكىيەتى بوارى تەرەھە، وزىرەكىيەكەشى بە تەسکى نامىنېتەوە.

ئەم نەعونەيە بەھەرى خۆى ھەيە لەزىاندا و دەبىت پەروەردە كەنمان بۇزىان بىت، نەك بۇپىشە و بىزىو رۇشنىبىرى گشتىش بۇھە مەمومان گەرنگە.

رۇشنىبىرى گشتى دروشمى (جاحظ) بۇو كە نوسەر و زانما و گەردوونناس بۇو، لىكۈللىنەھەرى دەربارەرە روودەك و ئازەل و ئەستىرە و سىياست و كۆمەللايەتى و ئايىن و پىزىشىكى دەكىد، بۇيە رىبازى زىانى لە داروين چاڭتە بۇو، و لەپىريدا سکالاى داروينى نەبۇو.

لىرەدا بەئەركى دەزانم، بەبىرتان بەھىنەمەوە كە (قۇلتىن) چى لەسەر (نیوتەن) نوسىيە، كە نیوتەن بناغەي فىزىيائى دانابۇو ھەرەك چۈن داروين بناغەي بايەلۇچى دانابۇو، قۇلىتەر زۇر نیوتەن بەدل بۇو و دەشىزنانى رۇشنىبىرىيەكەى سەنۇردارە، بۇيە قۇلىتە دەلىت: -

((من حەزم دەكىد نیوتەن چىرۇكىيەكى شانۇيى وەك (فۇدفىل) دانابا، كە پەرە لە كاڭتە و پىنگەنин و سەما و مۇسىقا، گەرئەمەى كردىبا، لاى من بەھەرى زېتە دەبۇو، لەبەرئەھەرى گەر مۇقۇقىك لە ھونھەرىكدا داھىنەر بىت، لەوانھە بېتە بلىمەت،

(٤٢)

سايکولوچييەت لىكۆلىئەوه

لە يەكم جەنگى جىهانىدا، چەند لاۋىكى ئەمەرىكىيان
كردە سەرباز و بۇ فەرەنسايان گۆاستەوه، باوکى ئەو لاوانە لە^١
كۆچكەرەكان بۇون، نەياندەزانى بە ئىنگلىيزى بنۇسنى،
ھەندىيەكىان سەرروو (٦٠) سالان بۇون، دەستىيان كرد بە^٢
فييربۇونى نوسىينى ئىنگلىيزى بۇئەوهى نامە بۇ كورپەكانىيان
بنىئىرن. دەركەوت زۆر بە خىرايىي فييربۇون، لەبەرئەوهى
ھاندەركەيان بەھىز بۇو، ويست و سۈزىيانى زىندىووكردەوه و
خۆشەويىستى باوکايەتىشى نويكىردىنهوه.

رۇوداوىيىكى تر ھەيە ئەم سايکولوچييە رۇوندەكتەوه...
لەسالانى قات و قېرى و بى ئىشى لە نەمسادا، لەيەك لە شارە
بچووکەكانى، پاش ئاماركىردىنى ژمارەخ خويىنەر لە كتىيەخانە
كشتىيەكاندا، دەركەوت كە سەپەردايى كاتى زۆر لەبەرىي ئىشى
(يەك لەسەر چوارى) خويىنەر نوسراوەيان دەخويىنەوه گەر
بەراورد بىرابا لەگەل خويىنەرانىيان لە كاتى ئىشىكىردن و
پارەپەياكىرىنىياندا. لەبەرئەوهى كرييکارى بىيکار لەبەر بى ئىشى
خەمبارو سارد بۇون، دەررۇونىيان چالاڭ نەدەبۇو بۇ خويىنەوه،
كەچى لە كاتى ئىش و كەمى كاتىدا، لەبەرئەوهى بەختەوه بۇو
و دلخوش بۇو دەيخويىنەوه..

ئەم دوو نەمونىيە ھىزى (ھاندان) دەرددەخەن لە^٣
لىكۆلىئەوهدا. پەتكەوتەيى لەپىريدا بەھاى نىيە گەر ھاتوو
ھاندەر بە ھىزبۇو، و كاتى رۇزانەش ھېچ نىيە گەر ھاتوو دەررۇون
خەمبارى بى ئىشى بۇو.
ئەوهى حەزى لە خويىنەوه بىت، بىانوو بۇ خۇى

لەبەرئەوهى گەيشتىنە ئەم قۇناغە، پىيوىستە بىزانىن كام رىڭا
لە ھەموو رىڭا كان بۇ لىكۆلىئەوهى باباھتەكان سەرکەتۈرە،
پىيوىستىمان بە ئاراستەكىرىنىيە سايکولوچييە بۇ ئاسانكىردىنى
لىكۆلىئەوه.

ھەموو لىكۆلىئەوهىك پىيوىستى بە ھاندان و زىرەكى ھەيە،
لىرىھدا ماناي (ھاندان) سۆزە، كەويىست و ئارەزۇو زۆر دەكات بۇ
لىكۆلىئەوه، ھەر وەك ھەزكىردىن لە خواردن، ئىيمە خواردن
ناخۆين گەر حەزمان لىنەبىت، گەر خەمبار يان تۇوپە بۇوین
حەزمان ناچىيە خواردن، گەر ھاتوو گەدەيەكى باشىشىمان
ھەبىت و ئامادەش بىت بۇ ھەرسىردىن. لە لىكۆلىئەوهشدا
ئەوهايە.

گەرنگ نىيە زىرەكىن و تواناي تىيگەيشتنمان ھەيە بۇ
لىكۆلىئەوه، بەلام دەررۇونىمان قىنى لىيە دەدور دەكەوييە و لىيى،
ھەزارەلا او و ھەن كەم زىرەك نىن، بەلام ھاندانىيان نىيە، ئەمانە
پىيوىستىيان بە دروون گۆرىنە، و دەبىت ھەست بەم گۆرىنە
بىھن لەبەر ئەوهى لە گۆرىنە ئايىنى كەمتر نىيە و
كەسىيەتىيەكىيان ئامانجى نوئى دەخاتە زىانىانەوه.

که هر هه موومان ده بیت نیمچه که م ئهندامیک بین بؤئهوهی سه رکه و تتوو بین!!...

لیزهدا مه بهست له لیکولینهوه، فیربونه، واتا گواستنهوهی زانیاری بو ژیانمان، بؤئهوهی له تیکه یشن و رهفتار و ئاپاسته و حجز و رهوشتی تایبەت و گشتمان سوودی لیووه رگرین، زور روونه که لیکولینهوه گەر کارلیک له گەل زیانماندا نەکات بى سوود و بەهایه، واتا ئەركیکی ئهندامی نییه له نییو پیکھاتەی دەروونیماندا...

گەر هەست بە(هاندان) بکەین. گوینادەينه ئوهی چەند زیرەکین، لە بەرئەوهی زیرەکییەکی کەم لە تەك حەزىکی زور لە لیکولینهوهدا هەزار جار باشترە له زیرەکی بلىمەتىك بە بى ئارەزووو حەز لە لیکولینهوه.

ئەمانەی خوارەوه له لیکولینهوهدا رەچاو بکرین باشن:-

- ١- لاپەرەكانى نوسراوهکە هەلدەينهوه و بىزانىن پىرسىتكەي چى تىدایە، ئايى دانەر باپەتكانى بەپىي گرنگىيان رست كردوو يان نا؟ ئەمەش چەند خولەكىك دەخايەنىت.
- ٢- دواتر نوسراوهکە بەزىزە دانەر دەخويىنەوه، بى پىشخستان و دواخستانى باپەتكانى.
- ٣- ده بیت زەمى بىرمان وەك زەمى خواردىنى لىبکەين، واتا ئەوهندە زور نەبیت ئىنتەلاي پى بکەين، چۈن ناتوانىن خورادنى حەفتەيەك بەزەمىك بخوين، ئەوهاش ناتوانىن له پىويىست زۇرتىر بخويىنەوه، بؤئهوهى تىبىگەين و هەرسى بکەين.

ده دۆزیتەوه بەوهى ئامانجى زیان دەستنيشان بکات، بۇ نموونە لە رۆزىكدا بە تەنها دادەنیشىت و دەپرسىت:-

بۇچى دەزىم؟؟

بەجنىيە(٨٠-٧٠) سال بژىت و نەزانى لەم جىهانەدا ج باسە؟؟.

ده بیت هەر رۆزىك بیت و بیتە سەر ئەو باوهەرى کە ده بیت خۆى رۆشنبىرىكەت، ئەوسا ھەست بە (هاندان) دەكتات و سۆز پەيدا ده بیت، و ئەمەش سەرەتكەيەتى ، واتا حەز بە لیکولینهوه دەكتات، و بەپسىپۇرى له بوارىكدا كۆتاىي دېت، ئەمەش وىستە.

ھەندى كات ھاندر سروشتىيە، هەر لە سروشتەوه له كاتى لە دايىكبۇونىيەوه لە گەلەيدايە، وەك ناشرىنېكى جەستەيىيەميشەيى كە هانى دەدات بۇئەوهى سەرکەوتتوو بیت، لەوانەيە گالتەپىكىرىدىنى ھاۋىرەكاني لە بەر زى لۇوتى، يان خوارىيەك لە لەشىدا يان ناشرىنې دەمۇچاوى، ئەمانە لىزهدا رۆشنبىرى دەكەنە رىپارى، بۇئەوهى كەس شان لەشانى نەدات، و ئەوسا توانايىكى زور بە گەپ دەخات بۇ رۆشنبىرى و سەرکەوتتەكەي، ئەو كچەي زور جوان و ناياب بیت، و خەلکىش زورى پىداھەلەن توانايىكى ئەوتۇ بە گەپ ناخات بۇ خۆرۆشنبىرىكەنلىنى، كەچى ئەوهى جوانى لە كەمترە، هەول و تەقەلايەكى زور دەدات بۇ خۆرۆشنبىرىكەنلىنى.

لیزهدا ھاندر جۈرىكە لە ھەستكەن بەكەمى، كەمېيەكەي هانى دەدات بۇ پېرىدىنەوهى، پىويىستىيەكە پالى پىوه دەنیت بۇ ئەوهى چالاكتەر و سەرکەوتتەر بیت، ئەمەش ماناي ئەوه نىيە

بۇون، يان جارى تەواو نەبۇون، بۆيە بەشەوان لىكۈلىنەوە باش نىيە.

- گەر ئاپاستەكرىمان بە رۆژلە ھەمۇو لايەنېكەوە باش بۇوبىت، ئەوا بەشەویش لىكۈلىنەوە باشە.

- دەبىت كات و شوين بۇ لىكۈلىنەوە تەرخان بکەين، بۇئەوە بىبىتە نەرىت، ئەوسا دەرۋونمان بە ئاگا دىت و كە دەچىتە ئەو ژۇورەوە، ئەوا كەش و ھەوايەك بانگمان دەكات بۇ خويىندنەوە و لىكۈلىنەوە.

دەبىت خۆمان لە دوا ھەناسە دوور بخىنەوە، واتا خۆمان دوور بخەينەوە لە لىكۈلىنەوە و خويىندنەوە بەردەواام و دووردىيىش، و دەبىت تۆزىك بوهستىن بۇ حەسانەوە و خەوتىن و پياسەكردن، بۇئەوە بە گۇپ دەستبىكەينەوە بە لىكۈلىنەوە.

(٢٥)

چۈن نوسراوه دەخويىنەوە؟

گەر رۆژنامە ترسناكىيەكى گەورەيەبىت لەنىو كۆمەلى ئىيمەدا، بەھۆى هيىزى ئاپاستەكرىنييەوە، بە دووبارەكرىنەوەي ھەوال و بقچوون، و ئەم ترسناكىيە لە كاتى جەنكدا زىتر دەبىت بەھۆى ئەوەي جىهان لە گۆپان و پەرەسەندىدا خىرا تر دەبىت. ئەوا نوسراوه ھەركىز ھۆيەكى بەھىزە بۇ خۇپۇشنى بىركردن، و

4- دەبىت خويىندنەوەمان بە نوسىينىش بىت، واتا گەر بابەتىكمان تەواو كىردى كورتى بکەينەوە بە نوسىن و تىبىنى و رەخنەي خۆشمان دىيارى بکەين، باشترين رىڭا بۇ تىكەيشتنى نوسراوه ئەوەي، كەوانەيەكى لەبارەوە بلىيەنەوە ئەوسا بەشدارى دارنەر دەكەين لە دانانەكەيدا و زۆر شتىشمان بىردىخاتەوە... خويىنەر ئەوهشى لەبىر نەچىتەوە كەوا دەتوانىت بە ئىنگلىزى و فەرنىسىش بخويىنەوە، بەلام ناتوانىت بە دوو زمانە بنوسىت، لەبەرئەوە خويىندنەوە لە نوسىن ئاساتىرە و ئىمە لە بابەتىك زىتر تىدەگەين گەر هاتوو بە خويىندنەوە و نوسىن بۇو.

5- گەر هاتوو خويىنەر لە كاتى لىكۈلىنەوەدا بىرى پەرت بۇو ئەوە ماناى ئەوەي كە پىش لىكۈلىنەوە كارىك ھەبووه و تەواوى نەكىدووه، و لەدەرۇونىيەوە دەيھەويت تەواوى بكتا، لەوانەيە پىش لىكۈلىنەوە چىرۇكىك ھەبۇو بىت و تەواوى نەكىدبىت، يان نامەيەك ھەبۇوبىت و وەلامى نەدابىتەسەر.. هەتا پەيمانىيەكى لەگەل ھاورييەكىدا نەبرىدبىتەسەر.. هەتىد.. ھەتەم كارانە تەواو نەكتا، ئەوا بىرى پەرت و بىلاو دەبىت، بۆيە دەبىت پىش لىكۈلىنەوە كارەكانىت ھەممۇمى تەواو كىدبىت.

6- باشترين كات بۇ لىكۈلىنەوە بەيانىيان، لەبەرئەوەي خەوتىن و ئەو خەوانانەي كەله بىرمانە و ئەوانەي بەبىرمان نايەنەوە، سۆزە خراپەكانى دويىنپىان سېرىيەتەوە، ئەم سۆزانە بىرەت بەم لاو ئەولادا دەبەن، لەبەرئەوەي رووداو ھەن يان ناخوش

له جیهانی روشنییریدا نوسراوه هن به دایک دادهندرين، هه موو روشنییری جیهان ده بیت بیزانن بوئه وهی بگهینه (بیری گشتی). ههندیک لیستیکی (۱۰۰) نوسراوهی داناوه و به گرنگی ده زانیت بو هه موو خوینه ریک، ئه م با به تهش دواتر باسی لیوه ده کهین.

پیویسته خوینه با يخ به كتیبخانه کهی بدت، جوانترین و نایابترین كهل و پهلى بو ده گریت، نوسراوه کان له بـهـرـگـ دهـگـرـیـتـ،ـ بوـئـهـ وـهـ لـیـیـانـ بـیـزـارـ نـهـ بـیـتـ.ـ دـهـ بـیـتـ ئـهـ وـهـ زـوـورـهـ بـهـرـدـوـامـ رـاـيـبـكـيـشـيـتـ بـهـهـوـيـ خـوـشـيـ هـهـواـيـ وـ جـوـانـيـ كـهـلـ وـ پـهـلـ كـتـيـبـخـانـهـ کـهـيـ.

ئه و لاوهی حه زی له روشنییری بیت، لاویکی به خته وهه، واتا له مندا لیبـهـ وـهـ حـهـ زـیـ لـیـکـرـدوـوـهـ وـهـ لـگـهـ لـیـدـاـ بـوـوـهـ وـهـ پـیـوـهـنـدـیـیـهـ کـیـ فـسـیـوـلـوـجـیـ لـهـنـیـوـانـیـانـدـاـ هـهـیـ،ـ وـهـ بـهـ پـیـیـ پـیـوـیـسـتـیـ دـهـرـوـونـیـ خـوـیـ نـوـسـراـوـهـ هـهـلـدـهـ بـیـزـیـرـیـتـ،ـ دـهـرـوـونـیـشـ بـهـ نـوـسـراـوـهـ پـیـدـهـگـاتـ وـهـ لـهـشـ کـهـ بـهـ خـوارـدنـ پـیـدـهـگـاتـ.

وا باشه ئه ولاوه له ته يهك له دانه ره جيھانيانه دا بیت که خوشی ويستوون و کاريگه ربيان هه بعوه له سه ره ئه م چه رخه، هه موو نوسراوه کانی ده خوینیت وه کانی خوی ده هاویت، له بـهـرـئـهـ وـهـ ئـهـ وـهـ لـهـ دـانـهـ رـهـ جـيـهـانـهـ دـاـ بـیـتـ کـهـ سـهـ تـاقـيـكـرـدـنـهـ وـهـ کـانـیـ ئـهـ وـهـ دـانـهـ رـهـ وـهـ بـوـچـوـونـهـ کـانـیـ لـهـ جـيـهـانـهـ دـاـ،ـ وـهـ ئـهـ وـهـ کـهـ ئـاشـنـاـیـ پـهـرـسـهـنـدـنـیـ ئـهـ وـهـ دـانـهـ رـهـ دـهـ بـیـتـ،ـ وـهـ چـقـونـهـ کـانـیـ لـهـ تـاقـيـكـرـدـنـهـ وـهـ دـهـ دـهـ دـهـ کـهـ وـهـیـ،ـ ئـهـ وـهـ (۵۰-۴۰) سـالـهـ دـاـ ئـهـ وـهـاـ گـوـرـاـوـهـ،ـ ئـهـ وـهـ سـاـشـ ئـاشـنـاـیـ پـهـرـسـهـنـدـنـیـ ئـهـ وـهـ چـهـرـخـهـ دـهـ بـیـتـ.

کاريگه ريه کهی زور زيته له روزنامه.

ئه و لاوهی ئاواتی روشنییری، ده بیت هه موو کاتی بـیـ ئـیـشـیـ تـرـهـ خـانـ بـکـاتـ بوـ لـیـکـوـلـیـنـهـ وـهـ نـوـسـراـوـهـ،ـ نـهـ تـهـنـاـ خـوـیـنـدـنـهـ وـهـ،ـ لـهـ بـهـرـئـهـ وـهـ لـیـکـوـلـیـنـهـ وـهـ نـهـرـیـتـیـ روـشـنـیـرـیـ،ـ وـاتـاـ بـهـ پـیـنـوـسـ دـهـ خـوـیـنـیـتـهـ وـهـ،ـ تـوـانـجـ لـهـ دـیـرـهـ دـهـ دـاتـ وـهـ دـیـرـهـ روـونـدـهـ کـاتـهـ وـهـ،ـ بـهـ مـهـشـ بـهـ شـدـارـیـ دـانـهـ دـهـ کـاتـاتـ لـهـ دـانـانـهـ کـهـیدـاـ،ـ وـکـهـ سـیـیـهـ تـیـ خـوـیـ لـهـ سـهـرـ ئـهـ وـهـ نـوـسـراـوـهـیـ روـونـدـهـ کـاتـهـ وـهـ،ـ لـهـ وـهـشـ باـشـتـرـ ئـهـ وـهـیـ کـهـ کـورـتـهـیـ کـیـ ئـهـ مـهـ نـوـسـراـوـهـیـ بـنـوـسـیـتـ،ـ بوـئـهـ وـهـ بـرـانـینـ چـهـنـدـ بـهـ سـوـودـهـ.

وهك چون باشترين خورادن هـهـلـهـبـیـزـیـرـینـ،ـ وـچـونـ چـاـکـتـرـینـ کـوـتـالـ بـوـ جـلـ وـ بـهـرـگـ دـهـکـرـینـ،ـ ئـهـ وـهـاـشـ دـهـ بـیـتـ باـشـتـرـینـ نـوـسـراـوـهـ هـهـلـبـیـزـیـرـینـ بـوـ روـشـنـیـرـیـکـرـدـنـمانـ،ـ چـاـکـتـرـینـ نـوـسـراـوـهـ دـانـهـرـ کـهـ سـوـودـمـانـ لـیـوـهـرـگـرـتـبـنـ نـوـسـراـوـهـ کـانـیـانـ دـهـکـرـینـ.

پـلانـ دـانـانـ بـوـ خـوـیـنـدـنـهـ وـهـ لـیـکـوـلـیـنـهـ وـهـ باـشـتـرـهـ لـهـ خـوـیـنـدـنـهـ وـهـ هـهـرـمـهـ کـیـ،ـ وـهـ بـیـتـ ئـهـ وـهـ ئـامـانـجـهـشـ دـیـارـیـ بـکـهـیـ کـهـ بـهـ لـیـکـوـلـیـنـهـ وـهـ دـهـتـهـ وـیـتـ بـکـهـیـ پـیـیـ،ـ ئـهـ وـهـنـدـهـشـ زـهـ حـمـهـتـ نـیـیـهـ،ـ لاـوـیـکـ دـهـ تـوـانـیـتـ (۴-۳)ـ جـارـ بـهـ تـهـنـاـ دـانـیـشـیـتـ وـ بـزـانـیـتـ پـیـداـوـیـسـتـیـیـهـ روـشـنـیـرـیـیـهـ کـانـیـ چـیـیـ،ـ بـهـ رـنـامـهـیـ کـیـ یـهـ کـهـ دـوـوـ سـالـیـ بـوـ بـاـبـهـ تـهـ کـانـ دـادـهـنـیـتـ،ـ وـلـهـ کـاتـشـدـاـ دـهـ بـیـتـ تـهـ وـاوـیـ بـکـاتـ،ـ لاـوـ خـوـیـ دـهـ زـانـیـتـ پـیـوـیـسـتـیـ بـهـ چـ لـیـکـوـلـیـنـهـ وـهـیـ کـهـ وـهـیـ،ـ پـیـوـیـسـتـیـیـهـ دـهـرـوـنـیـیـهـ کـانـیـ لـهـ تـاقـيـكـرـدـنـهـ وـهـیـ دـهـ دـهـ دـهـ کـهـ وـهـیـ،ـ لـیـرـهـ دـاـ پـیـوـیـسـتـیـ بـهـیـ کـیـکـ هـهـیـ نـاـوـیـ ئـهـ وـهـ نـوـسـراـوـانـهـ بـدـاتـیـ کـهـ سـوـودـیـ لـیـوـهـرـدـهـ گـرـیـتـ.

گهرئم پرسیارانه دوورت دخنه و له نوسراوه قهیناکات
له بهره وهی ئەم دوورکەوتنه وهی گوینه دانی گیانییه،
وقسە کردنە له گەل خۆ، ئەمە زیتر روشنبیرت دەکات و زیاتر
تویزىنە وه ووردبىنى دەکەيت، زورجاريش ماوهی داپران ھەلیکە
بۇ گۆپىنى بەھا روشنىرى.

خوینە پاش ئەم دووربۇونە وهی دەگەپیتە و سەر
ریگایەکى نویى روشنبىرى كە پېشتر پىنەگە يشتبوو، ولهوانىيە
بگاتە ئاسوئىيەكى روونتر و گەردۇونىيىكى دوورتر، و ئاشتايى
نوسەرى باشتىر ببىت، و پەروھەدەيى نویى، دەرروونى دەولەمەندىر
بکات، و لهوانە شە ئامانجە كانى بکۈپىت.

(٢٦)

لىکۆلینە وەدى زمانى عەرەبى

زمانى عەرەبى زمانى روشنبىرى هەموو لە تانى عەرەبىيە،
نوسراوه و رۆژنامە و گۇشارى پى دەخويىنە وە، بەزاراھە كانى
ئەم كۆمەلەيى كە تىايادا دەزىن دروستکراوه، بۆيە دەبىت
لىکۆلینە وەدى لە سەربىكەين، و بىزانىن ماناي وشەكانى چىن؟.. زور
لە دەرروونناسەكان دەلىن، بىن زمان ناتوانىن بىر بکەينە وە،
و بىر كردنە وەشمان قسە كردىنىيىكى بىن دەنگە.
زور كەس ئەم بۇچۇونە ييان لا راستە، نوسەريش يەكم

گريمان خوینەر (طە حسین) ئى خۆشويىست، ئوسا خوینەر
دەبىت خۆشە ويستىيەكەي دەرپىت بە لىكۆلینە وەدى هەموو
نوسراوهە كان و نوسىينە كانى (طە حسین). نابىت ھەر بەھوھ
بودسىت، بەلکو دەبىت هەموو ئە و رەخنانەش بخوینىتە وە كە
لەبارەيە وە نوسراوه، بەمەش سوود لە هەموو تاقىكىردنە وە كان و
بۇچۇونە كانى (طە حسین) دەبىت، هەر وەك ئە وە وايە ژيانى ئە و
ژيابىت و بەشدارى لە نوسىينە كانى كردىت، ئە وھاش بۇ
نوسەرە كانى تر، بۆيە دەبىت يەك يان دوو نوسەرە لېڭىزىرىن و
ئاگادارى هەموو ژيان و نوسىينە كانىيان بىن، نوسراوهە كانىيان
كۆبكەينە وە بۇئە وە چاومان بە پەرسەندىن بىريان بکرىتە وە
كە چۆن كات لە دواي كات لە ژيانياندا روویداوه.

زورپەوي نىيە گەر بلېن پوخته و تىبىنە كان بەھا خويان
ھەيە، ئە و خويىنە رەدىيە وىت لىكۆلینە وە و تویزىنە وە
ووردبىنى بکات، دەبىت ئە و نامىلەكە بچوکەيى دەبىت بۇ هەموو
نوسراوهە يەك، و لەھەمان كاتىشدا دەبىت ھەنگاوهە كانى
پەرسەندىن بىرى خۆي بېپىوت و بىنوسىتە وە، گوينە داتە ئەم
يان ئە و نوسراوهەيە، واتا نامىلەكە يەكى بۇ ھەلسەنگاندى
نوسراوهە كان ھەبىت. و نامىلەكە يەكىش بۇ ھەلسەنگاندى
كەسىتى و بىرى خۆي ھەبىت.

نابىت خوینەر لە پرسیار كردن بىزاز بىت، نابىت لە وە بىزاز
بىت كە ئايا ئەم نوسراوهەيە پەرەي پى سەند و بىرى بەرزىركەدە وە
يان نا؟.. ئايا لە ماوهى ئەم (٣) سالى رابردووه چەند ئاستى يىرم
بەرزبۇتە وە؟

بههۇي ئەم داپرانى نىوان زمان و كۆمەل، ويىشە لە دروونى مىسرىدا دواكەوتتووه، وايلىھاتتووه نازانىن ھونھرى (دراما) چىيە؟! ھەيە دەلىت بەزمانى گشتىمان و باومان دەنسىن، و دەبىت ھەولى بۆ بەدەين، تىكەل بۇون لەم كىشەدا زۆرە، وەك نوسەر راي خۆمى لەسەر دەلىم:-

كىشە زمانى عەربى كىشە يېركىنەوە و روشنېرىيە بۇ مىسرىيەكان، زمان لە پىشبركىدىيە ئەو زمانەي نەتوانىت روشنېرىت بکات و راژەت بکات، دەكەويىت. ئىستا جولانەوەي يېرى نۇئى ھەيە، وەك جوولانەوەي سىمائىيە.
واتا رەوانبىشى نۇئى ھەيە، وشەي نەخشاوى راودەنیت، و وشەي نویش دەھىنیتەكايدە.

(الإنجليزية الأساسية) ھەيە، كە بە (٩٤٦) وشەي سەرەكى لىكۈلينەوەي ئەو زمانە دەكەيت، مەبەستىش گشتاندى ئەو زمانانەيە لە جىهاندا، بە ئاسانكردنى تا پادەيەك، بىانىيەك بەچەند حەفتەيەك فيىرى دەبىت.

بۆچاكسازى زمانمان لەميسىدا، پىيوىستىمان بەوە ھەيە كە ھەموو وشەيەك ھەلە لەدەرىپىندا بکات، وەك ھەلەي رىزمانى ژمیرەي بىكەين، داواكارى روشنېرى لەميسىدا، يان لەھەرج ولاتىكى عەربى تردا، پىيوىستى بە زانىنى زمانى عەربى ھەيە بە ووردى و پېروچىرى... بۆئەوەي كاتىك (الاغانى) ونوسىنەكانى (المعرى) (ابن الخلدون) دەخويىنیتەوە خۇي بە نامۇ نەزانىت. لىكۈلينەوەي ئەو بايەتانەي كە بايەخى دەدەنى، باشترين شىۋاز و رىڭايە بۇ فېرىبۇونى زمان، بەوەش زمان

كەسە كە هەست بەوە دەكات، كاتىك دەزانىت كە مانا پاش وتنى وشە دېت، كەمى وشە لاي مروقى كىوييەكان، گەورەترين ھۆي كىوييەتىيانە، مانا بەرز و جوانيان نىيە لەبەر ئەوەي وشەيان نىيە ئەو مانا جوانانە بەتات، ئەو زمانەي وشەي وردى تىدا بىت، لەتىكەيشتىدا مانا سىنوردارت دەداتى و يارماھى پېشىكە وتنى نەتەوە دەدات، بەپىچەوانەوە، ئەو زمانەي كە ھاواواتاكانى زۆرە، و چەندىن مانا دەدات، جارىش ھەيە بەپىچەوانەيە، نەتەوە دوا دەخات لەبەرئەوەي بىرسازدان گەندەل دەكات و يېركىنەوە رادەگرىت، ئەم جۆرە وشانەش وەك پارەي قەلبىيان لىدىت و بەهايان كەم دەبىتەوە.

زمانى عەربى، گەر بە وردى بەكارمان ھىينا، وشەي جوانمان ھەلبىزارد و ناشرينىكانىشمان بەلاوه نا، باشترين زمانە، بەرىكى بەكارھىنانى دەمانگەينىتە شىۋازى ثاببورى، يان شىۋازى بروسكە ئاسا لە دەرىپىندا، ئىستا نەرىتى نوسىنى كۆنمان بۇ ماوەتەوە، زمانى عەربى لاي نەتەوە عەربەكان وەك زمانى لاتىنى ئەوروپا يېكانە لەسەدەكانە ناوهراستدا... واتا چەند نەخشىكى وتنى ترۇيە، و خۆھەلکىشانە بەھاواواتەكانى و چېركىنەوەي وتنى يارى مەنداڭانىيە، تاگەيشتە رادەيەك كارلىكىردنى لەگەل كۆمەلدا نەما.

كۆمەل بى زمانى عەربىش پېشىدەكەويىت، زمانى عەربى ئىستا لآلە بەرامبەر زىاتار لە (١٠٠) زانست و ھونھرى ھاواچەرخ، كە ھەموو نەتەوە پېشىكەوتتووه كان چىز و سوودى لىيورەتكەن جىڭ لەنەتەوەي عەرب.

له ههلبزاردن و چوئنیهتی به کارهینانی و شه کاردهکات، له کوتاییدا سوودیش هه بؤ خویهتی، له بهرهوهی له لیکولینهوه خو پهروهه رده کردندا فیره وردیینی ده بیت.

ده بیت جیاکاری نیوان تیگه یشتنتی ئه ری و نه ری بکه بن، ئیمە که زمانی ئینگلیزی فیردهین، مه به ستمان فیربیونی خویندنهوهیهتی، واتا که نوسراوهه کی ئینگلیزی ده خویندنهوه، تیگه یشتمنان نه ری ده بیت، بهلام که هه مان نوسراوه ده خویندنهوه و به نوسینی کورت چاره سه ری ده کهین، ئه وسا تیگه یشتنه که مان ئه ری ده بیت.

توانای خویندنهوه، تیگه یشتنيکی نه رییه، بهلام توanای نوسین له سه ری تیگه یشتنيکی ئه رییه، با ئه وه له نیوانماندا بیتنه باو گهر نوسراوهه کی بیانیمان خویندوه.

گهر هاتوو هه موو نوسراوهه کی کورتهه کی له سه ربنوسین، یان وانه یه کیان له سه ر بلیینهوه، ئه وه ده بیت هاندریک بؤههوه لیکولینهوهی بابه تکه زیاتر بکهین، و هه رووهها له زمانی شدا ئه وهایه....

نوسراوهی (البلاغة العصرية و اللغة العربية) ئ خوم، خوینه ر له و بابه تهدا زور قوولتر ده کاته وه.

ده گوازینهوه بؤهه و که شوهه وایه که و شه کانی تیدا به کارهاتوون.

ئه و پزیشکه ها و چه رخه که به چیزهوه نوسراوهی (طبقات الاطباء) (ابن ابی اصیبعة) بخوینیتنهوه، زور گویناداته ئه و شه نامویانه که دیتھ ریی، له بهرهوهی له نیو که شوهه وای مانا کاندا له ناموکانیش ده گات.

لیکوله ری فه لسنه فه ده توانیت به شیوهه که دواي (ابن الرشد) و (ابن سینا) بکه ویت، که له توانای پسپوری زمانی عه بیدا نییه، واتا راسته و خو لیکولینهوهی زمان نه کهین، واتا زمان به ماده کی سه ریه خو دانه نیین، له بهرهوهی له راستیدا زمان شیوازی دهربپینه، دهربپینیش له کوتاییدا چاره سه ری بابه تکانه.

مه به ستم ئه وه نییه که پیویستیمان به فرهنه نگ نییه، راویزمان بکات گهر هاتوو تووشی زه حمه تی بسوون. به پیچه وانه وه، داوكاری روشنبری بی فرهنه نگ و راویز ناتوانیت، و ده بیت بزانیت که وردی تیگه یشن و جیاکاری، مانا تیگه یشنن له وردی دهربپین، ئه و نوسه رهی ئه وها نه بیت خوینه ر زه رمه ند ده گات.

نابیت لیکولینهوهی زمان بؤ پسپوران به لاوه نیین... له بهرهوهی گهر و امان کرد، گه وره ترین شیوازی بیکردنده و به لاوه ده نیین، ئیمە به زمان بیرده کینه وه، واباشتره هه موو روشنبریک بنوسیت، بنوسیت بؤ روزنامه ویان نامیلکه که دانیت که جیگه بایه خییه تی، له بهئوهی به نوسین، وردیینی

بوون له چهند چەرخىّكدا، وشەپانى بۇون له چهند چەرخىّكى
تردا و رۆشنىرى عەرەب بەم بارودۇخە ئابورىيە
وايلىيھاتووه؟!.

(٤٧)

گەرمانەويىت بە كورتى باسى بکەين ئەتوانىن بلىيىن:-

- ١- ويىزەى عەرەب لە خزمەتى چىنى بەرزى نەتەوەكەدا بۇوه
كە (خليفة) و (امير) و دەولەمەندەكان بۇون و بەس، بەدەگەمن
لەميس ردا ديموكراسىي ھەبۇوه، لەرۇڭكارى
(الفاطمين) و (الممالىك) دا ، بەھۆى گواستنەوەي بازرگانىيەوە
لەئیوان ئەوروپا و ئاسيادا نوسەرەكان دەستيانىكەد بەنسىن بۇ
مېللەتىان وەك چىرۇكى (الف ليله وليله) و (ابى زيد) و (بيرس).
 - ٢- تىپوانىنى تاك بۇو، جىهانى نەكربۇو بەباھت، وبايەخى
نەدەدا بەكىيشهى مروقايەتى.
 - ٣- جياكردنەوەي نىررو مى كارىكى زۆر خراپى كردىبووه
سەر ويىزەى عەرەب.
 - ٤- روانگەي جىهانى لە ويىزەى عەرەبدا وەك روانگەي ويىزەى
ئەوروپا بۇو لە سەدەكانى ناوهەراستدا. روانگەيەكى ئەفسانەيى
نادىار بۇو، نەك ويىزەيەكى مروقايەتى جىهانى بىت.
 - ٥- خەريك بۇو عەرەب لە فەلسەفەدا راپەرىيەت، بەلام (الغزال)
ۋەۋانەي بەو دەچۇون ئەو راپەرىيەيان كوشت، لەرئەوەي
فەلسەفەيان بە (كفر) دادەنا.
- باشە، بوقچى عەرەب لەسەدەي (١٥) دا رانەپەرىيىن؟؟. (كروشە)
ئەم هوپىانە دەستنىشاندەكتات لە :-
- أ- كۆيىلهتى كە كارى دەستىدەكتات، واي لە كۆمەللى عەرەب

ويىزەى كۆنۈ عەرەب

ئەم كۆمەلھى ميسىرە، بەلكو ھەموو كۆمەللىكى عەرەبى ،
لەباوهشى رۆشنىرى عەرەبىدا دەستىپىكىردووه، و بەشيرى دابى
ئىسلام بەخىوکراوه، لەرئەم ھۆيە، هىچ ميسىرىيەك، يان
عەرەبىك ناتوانىت رۆشنىرى عەرەب پىشتىكۈي بخات، لاوى
رۆشنىرى مۇسالمان و غەيرە مۇسالمان، پىيوىستى
بەلىكۈلىنەوەي رۆشنىرى عەرەب ھەي، بۇ تىكەيىشتىنى ئەم
بنەمايانەي كە كۆمەلەكەمانى لەسەر دامەزراوه، پىيوىستىشى بە
لىكۈلىنەوەي ويىزەى عەرەبە و بەلكو بەرۆشنىرى عەرەبىشە...
چۆن دەستىپىكىرد و پىيگەيى، و چۆن گەندەل بۇو و ھەرسى
ھىيىتا، و دەبىيت بىزانىت ئەم نەخۆشىييانە چىن، كە نەيانھىشت
عەرەب پىيش ئەوروپايىيەكان راپەرىيەنى نۇي بکات، كە
لەسەدەكانى ناوهەراستدا عەرەب ئاسۇي ئەوندە تارىك نەبۇو
وەك ئەوروپايىيەكان، و دەشېبىت بىزانىت راپەرىيەنى كۆنۈ عەرەب
سنۇورى تا كوى بۇوە.

لەپال ھەموو پىشكەوتنىكى ويىزەيى يان زانستى يان
ئايىنیدا، بارى ئابورى ھەي، و ھەر ئەم جولاندەنەي گۆرىيەتى
و پەرەپېيىسەندووه و نابىيت بلىيىن كۆمللى عەرەب دەرەبەگ

۱- عهرب ئاخونديان نـبوو دـزى رـوشنبـيرى بن، وـئازـدـاي
بـيرـسـنـوـودـارـ بـكـهـنـ، وـايـهـ زـورـبـهـ خـلـيـفـهـ عـهـاـسـيـيـهـ كـانـ
هـهـمـانـ مـافـيـ ئـاخـونـدـهـ كـانـيـانـ بـوـ خـوـيـانـ درـوـسـتـكـرـدـبـوـوـ، بـهـلامـ
وهـكـ ئـهـوـروـپـاـ نـهـبـوـوـ كـهـ پـهـيـوـهـنـدـيـ نـيـوانـ بـيـكـرـدـنـهـوـ وـ
مـيـلـلـهـتـيـانـ پـچـارـانـدـبـوـوـ.

۲- سـادـهـيـ ئـيـسـلـامـ وـ خـوـ خـهـرـيـكـ نـهـكـرـدـنـ بـهـ نـادـيـارـ، وـايـ لـهـ
موـسـلـمـاـنـانـ كـرـدـبـوـوـ لـهـيـرـكـرـدـنـهـوـهـداـ لـهـئـهـوـرـپـاـيـيـهـ كـانـ ئـازـادـتـرـينـ.

۳- دـاـگـيـرـكـرـدـنـيـ جـيـهـانـيـ ئـيـسـلـامـيـ لـهـ سـنـورـيـ چـيـنـهـوـهـ تـاـ
دـهـگـاتـهـ زـهـرـيـاـيـ ئـهـتـلـهـسـيـ وـ سـهـرـبـهـسـتـيـ عـهـرـبـ بـوـ گـهـيـشـتـنـهـ
ئـهـوـپـهـرـيـ رـوـزـهـلـاتـ ، كـارـيـكـيـ وـايـكـرـدـ كـهـ شـارـيـ گـهـوـرهـ
دـامـهـزـرـيـتـ، وـشـارـيـ گـهـوـرهـشـ بـهـهـوـيـ فـراـوـانـيـيـهـوـهـ، باـزـرـگـانـيـ
دـهـگـاتـهـ وـلـاتـيـ دـوـورـ، ئـمـهـشـ بـنـاغـهـيـ رـوـشـنـبـيـرـيـيـهـ، كـهـچـيـ لـهـ
ئـهـوـرـوـپـاـدـاـ رـوـشـنـبـيـرـيـيـهـ كـانـ لـادـيـيـانـهـ مـايـهـوـهـ، لـهـبـرـنـهـبـوـونـيـ
ريـگـاـوبـانـ لـهـنـيـوانـ ئـهـفـريـكـاـ وـ ئـاسـيـاـ((عـهـرـبـ هـهـرـخـوـيـ ئـهـ
ريـگـاـيـهـيـ گـرـتـبـوـوـ)).

۴- دـهـرـيـاـ رـيـگـاـيـهـيـ گـيـانـدـنـ بـوـوـ لـهـنـيـوـ عـهـرـهـبـداـ كـهـچـيـ لـايـ
ئـهـوـرـوـپـاـيـيـهـ كـانـ وـانـهـبـوـوـ.

ئـيـسـتاـ لـهـوـانـهـيـهـ خـوـيـنـهـ بـپـرسـيـتـ وـ بـلـيـتـ:

ئـمـ هـمـمـوـوـ دـرـيـزـهـدـانـهـ بـهـ وـيـرـهـيـ عـهـرـبـ وـ رـوـشـنـبـيـرـيـيـهـ
كـونـهـكـهـيـ چـيـيـهـ؟ـ وـمـهـبـهـسـتـيـ ئـمـ بـهـشـهـشـ تـهـنـهاـ نـاسـيـنـيـ ئـهـوـ
رـيـبـازـهـيـهـ تـاـ لـيـكـوـلـيـنـهـوـهـ لـهـسـهـ بـكـرـيـتـ!!ـ
وـلـامـيـ ئـمـ پـرـسـيـارـهـ ئـهـوـهـيـهـ كـهـ دـهـبـيـتـ هـلـسـهـنـگـانـدـنـ وـ
رـاـسـتـكـرـدـنـهـوـهـ هـهـبـيـتـ، زـورـبـهـيـ ئـهـوـانـهـيـ لـهـمـيـسـرـداـ حـهـزـيانـ لـهـ

کـردـ كـهـ پـيـوـيـسـتـيـ بـهـ دـاهـيـنـانـيـ ئـامـيـرـ نـهـبـيـتـ بـوـئـهـوـهـيـ كـارـهـكـانـ
ئـاسـانـ بـكـاتـ.

بـ- حـهـرـاـمـكـرـدـنـيـ سـوـوـ، دـامـهـزـرـانـدـنـيـ بـانـكـيـ زـهـحـمـهـ وـ
قـورـسـ كـردـ، كـهـ بـوـ باـزـرـگـانـيـ دـهـرـيـاـيـيـ زـورـ پـيـوـيـسـتـ بـوـ بـگـرـهـ بـوـ
نـيـوانـ دـوـوـ شـارـيـشـ هـهـرـگـرـنـگـ بـوـ.

جـ- قـهـدـهـغـهـكـرـدـنـيـ تـوـيـ كـارـيـيـ، ئـهـمـهـ بـوـوـهـ هـوـيـ ئـهـوـهـيـ كـهـ
پـزـيشـكـيـ وـ باـيـهـلـوـجـيـ نـهـبـنـهـ زـانـسـتـيـ تـاقـيـكـرـدـنـهـوـهـ.

دـ- قـهـدـهـغـهـكـرـدـنـيـ وـيـنـهـكـيـشـانـ، ئـهـمـ قـهـدـهـغـهـكـرـدـنـهـ پـهـيـوـنـدـيـ
بـهـ پـزـيشـكـيـ وـ باـيـهـلـوـجـيـ وـ بـيـنـاـسـازـيـ وـ پـهـيـكـهـسـازـيـيـهـوـهـ بـوـوـ.

هـ- كـهـمـيـ دـارـ وـ خـهـلـونـ، لـهـبـهـرـهـوـهـ دـورـسـتـكـرـدـنـيـ پـاـپـورـ وـ
كـارـگـهـ وـ بـهـكـارـهـيـنـانـيـ ئـاسـنـ پـيـوـيـسـتـيـيـانـ بـهـ دـوـوـ مـادـهـيـهـ هـهـبـوـ.

ئـهـمـ هـوـيـانـهـ بـهـرـايـ (كـرـوـشـ) بـوـونـهـتـهـ تـهـگـهـرـهـ بـوـ رـاـپـهـرـيـنـيـ
عـهـرـبـ، وـ هـوـيـ بـهـجـيـنـ، بـهـلامـ ئـهـمـ بـاـبـهـتـهـ جـارـيـ نـوـيـيـهـ، پـيـوـيـسـتـيـ
بـهـ لـيـكـوـلـيـنـهـوـهـ زـورـ هـهـيـهـ. لـهـبـهـرـهـوـهـيـ تـاـ ئـيـسـتـاـ ئـيمـهـ نـازـانـيـ
بـوـچـيـ عـهـرـبـ پـهـرـلـهـمانـ وـئـهـنـجـومـهـنـيـ شـارـهـوـانـيـ نـهـبـوـهـ؟ـ؟ـ وـهـكـ
ئـهـوـرـوـپـاـيـيـهـ كـانـ كـهـ لـهـسـهـدـهـكـانـيـ نـاـوـهـرـاـسـتـداـ هـهـيـانـبـوـوـ. لـهـوـانـهـيـهـ
دـاـگـيـرـكـهـرـانـيـ تـورـكـ وـ فـارـسـ وـ تـهـتـهـرـ مـهـزـتـرـيـنـ هـوـيـ دـواـكـهـوـاتـنـيـ
عـهـرـبـ بـوـوبـنـ، سـهـرـهـرـايـ ئـهـوـهـشـ عـهـرـبـ بـهـ لـيـكـدـاـپـراـوـيـ مـانـهـوـهـ وـ

تـهـنـهاـ مـهـبـهـسـتـيـانـ سـهـرـوـهـرـيـ ئـايـيـنـيـ بـوـ.

تـاريـكـيـ سـهـدـهـكـانـيـ نـاـوـهـرـاـسـتـ بـوـ عـهـرـبـ كـهـمـتـ تـاريـكـ بـوـ
وـهـكـ لـهـئـهـوـپـاـ ، رـوـشـنـبـيـرـيـ عـهـرـبـ نـيـوانـ سـالـانـيـ(1400ـ700ـ)
داـ زـورـ پـيـشـكـهـوـتـوـوـتـرـ بـوـ لـهـ رـوـشـنـبـيـرـيـ ئـهـوـرـوـپـاـيـ ئـهـوـكـاتـهـداـ.

لـهـوـانـهـيـهـ ئـهـمـ هـوـيـانـهـيـ خـوارـهـوـهـ بـهـجـيـ بـنـ:-

- و به‌استیش می‌ژووی سی سه‌دهی عره‌به.
- ج- (معجم الادباء)(یاقوت): فرهنه‌نگیکی ویژه‌ی بهرزه، وزیانامه‌ی نوسراوه‌کانی تیدایه، له‌گه‌ل توانج له‌سهر که‌سیه‌تییه‌که‌یان و نوسراوه‌کانیان به‌پینوسی خودی(یاقوت) خوی، که چاوی خوینه‌ر ده‌کاته‌وه و زینگه‌کانی ویژه‌ی کونی عره‌ب ده‌دخت.
- د- (الاغانی)(ابی الفرج الاصلبها): فرهنه‌نگیکی ویژه‌ی مه‌زنه و باسی چینه بهرزه‌کانی کومه‌لی عره‌بی ده‌کات.
- ه- (لسان العربي)(ابن منظور): ئه‌ویش فرهنه‌نگیکی چاکه، به‌بیازیکی کونی عره‌ب نوسراوه.
- و- (فتح الطيب)(المقریزی): باسی می‌ژووی ئه‌ندله‌لوس ده‌کات، که چه‌ند باری پیشکه و تورو دواکه توو له‌نیو خه‌ونه‌کانی عره‌بدا هه‌بووه، و خه‌ریک بووه ئه و خه‌ونانه ببنه راستی: گه‌ر ئه‌وه له ئه‌وروپادا بکرابا، می‌ژوومن ده‌گوپرا.
- ئه‌م (۶) نوسراوه‌یه ده‌بیت هه‌تبیت و بیپاریزی و بناغه‌ی روشنیری کونی عره‌بن.
- چاکترین نوسراوه بو لیکولینه‌وه ویژه‌ی کونی عره‌ب دووان: -
- (وعاظ السلاطین) (دکتور علی الوردي)
- (أسطورة الادب الرفيع) (دکتور علی الوردي)یه
- ئه‌م دوو نوسراوه‌یه، چاو و میشک پیکه‌وه ده‌کاته‌وه، له‌سهر ئه و راستیانه که لیمان شاردا بووه، وبی ئه و دوو نوسراوه‌یه له‌ویژه‌ی عره‌ب ناگهین.

لیکولینه‌وه و روشنیری، وا ده‌زانن که ویژه‌ی عره‌ب چاکترین و باشتین ویژه‌یه له‌نیو مرؤفا‌یه‌تیدا، هه‌روهک بلیی لهم جیهانه‌دا، به‌هه‌می بیری چینییه‌کان و هیندییه‌کان و ئه‌لمانه‌کان و ئینگلیزه‌کان و هتد.. به‌های نه‌بیت به‌رامبهر به‌روشنیری کونی عره‌ب.

زور پیویسته له‌ویژه‌ی عره‌ب بکولینه‌وه، به‌لام به مه‌رجیک برانین پله‌وپایه‌ی چه‌نده له‌نیو ویژه‌ی جیهانیدا، هه‌ر له‌برئه‌وهی لكاوه به سه‌ده‌کانی ناوه‌پاسته‌وه و له‌راپه‌پینی مرؤفا‌یه‌تی هاوجه‌رخیشه‌وه دووره.

باشه... ئه‌ی چی بخویننه‌وه له ویژه‌ی کونی عره‌ب؟.. ئه‌مه دوو به‌شه .. به‌شکیکیان نوسراوه‌ی دایکن، ده‌بیت هه‌مان بیت بق خویندن‌وه و راویز پیکردنی، به‌شه‌که‌ی تریش ده‌کریت هه‌تبیت یان نه‌تبیت و ده‌کریت هه‌ندیکیان فراواتر و قوولتر بخویندرینه‌وه له وانیتر.

لای من، هه‌موو لاویک ئاواتی روشنیری بیت، وبیه‌ویت زانیاری گشتی روشنیری کونی عره‌ب مسوگه‌ر بکات، پیویستی به‌م (۶) نوسراوه‌ی خواره‌وه هه‌یه، که (۷۰-۸۰) به‌رگ ده‌بن: -

أ- قرئان: - که بناغه‌ی دامهزراندنی کومه‌لی عره‌به، وئه‌مه‌ش تنه‌ها ئه‌رکی موسلمان نییه، به‌لکو ئه‌رکی فله‌وه جوله‌که و کافریشه.

ب- (تأریخ الطبری): - له‌وه‌وه هه‌موو راستییه‌کان وئه و چیروکانه ده‌ناسین که بیرکردن‌وهی عره‌بی دروستکردووه،

(٢٨)

نوسراوه کۆنەکانى عەرەب

لەگەل هەرج نوسەریکى ئەوروپايى بەراوردى بکەي، لەئەنجامدا زۆركات (الجاحظ) سەردەكەويت، (الفصل البديع) و(البيان والتبين) وا دادەندىرىت كە باشتىرين نوسىينى (الجاحظ)، بەلام وانىيە، نوسىينەكانى (الجاحظ) پلە يەك و دوو سىي تىيدا نىيە، هەر ھەمۇوى پلە يەكن، گواستنەوە لە (الجاحظ) وە بۇھەرچ نوسەریکى تر بەره و لىيژىيەكى گەورەيە، لەرۇزگارى ئەمەوييەكان و عەباسىيەكاندا ويىنەي وەكۇ ئەۋى تىيدا نەبۇو.

لە ھەمۇ نوسىينەكانىدا، بايەخى زۇرى بەيرى زىندۇو دەدا، وزىرانە چارەسەرى دەكىد، بويىرانە و بلىيمەتانە وتۇۋىيىشى ئايىنى دەكىد، بىكە بەھەمان شىيەش لە لىكۆلینەوە ئازەللىشدا هەر وابۇو. دەتوانىن بلېيىن، ئەو لاوهى ھىچ نەزانىت لەبارەي (الجاحظ) وە ئەواشتى زۇر گرنگى ويىزەي كۆنەيە عەرەببىش نازانىت.

پاش (الجاحظ) يىش ئەم شاعيرانە دىيىن:

(المنتبي) و (ابن الرومي) و (ابى تمام) و (ابن العتاهية) و (الاخطل) و (ابوعلاء المعرى). واباشە نوسىينەكەي (طه حسين) لەسەر (المعرى) و (رسالة الغفران) لەنوسىينى (كاميل كيلانى) بخويىنەتەوە.

ئامۇزىڭارى خويىنەر دەكەم لىكۆلینەوە لەسەر يەك لە نوسەرەكان بکات، ھەمۇ شتىيەكى بخويىنەتەوە، دواتر ئاپۇر لە نوسەرەرى تر بىداتەوە ، بويىھ رۇونكىرىدەوە (ابن ابى الحدىد) لەسەر نوسراوهى (نهج البلاغە) لە نوسراوه دەگەمنەكانە، كەپىيويستان پىيىھە بۇ لىكۆلینەوە لەسەر (الجاحظ) و

لەبەندى راپردوودا باسى ئەو (٦) نوسراوهىيەمان كرد كە سەرچاوهى لىكۆلینەوەن، و هەر ھەمووشيان پىيويستن، لەم بەندەشدا باسى چەند نوسراوهىيەكى كۆنە عەرەب دەكەين، كە بابەتكانى ويىزەيى و كەشت و كۆزار و مېشۇو و زانستن. خويىنەر خۆى دەزانىت چەندى لەمانە پىيۆستە، و لەكاماميان خۆى قوولتر دەكتات، هەيە مېشۇو لە ويىزە پى باشتە، وەھەيىشە بەپىچەوانەيە، وھەيە حەز لە لىكۆلینەوە فەلسەفە دەكتات، وەھەيىشە وانىيە.

ئەو لاوهى لەرۇشنبىرى عەرەب بکۆلۈتەوە، و ئارەنزووى لەيەك لە ھونەرەكانيان ھەبىت، پاش ھەندىك لىكۆلینەوە دەتوانىت لەو ھونەرە سەربەخۆ بىت، و دەشتەتوانىت بازدا بۇ ھونەرەنى تر كە پەيوەندارە بەو ھونەرەوە.

پىيىش ھەمۇ شتىك رۇشنبىرىي كۆنە عەرەب، رۇشنبىرىي ويىزەيى، و لەمەشدا دەولەمەندە، و بۆئەوەي بەچاكى و تىيرو تەسەلى ويىزەي عەرەب بخويىنەوە، لە (الجاحظ) وە دەستپىيەدەكەين، وىيەك و شەشى لەكىيس خۆمان نادەين، مەزنتىرين نوسەرەي عەرەبە، مەرقىيەكە بىركرىدەوە فەرەنگى و مەرقانەيە،

نوسنه‌ری تر.

ههروه‌ها پیویستیمان به نوسراوه‌هی تر ههیه که جیاوازی لهنیو هه‌واله‌کان و نوسینه‌کانیاندا ههیه، نوسینه‌کانی (احمد امین) لهباره‌ی په‌رسنه‌ندنی بیر له‌سی سه‌دهی یه‌که‌می کوچیدا، و نوسراوه‌ی (عصر المأمون) ی (فرید الرفاعی) چاکن بتو لیکولینه‌وه.

لای من (الجاحظ) و (المعرى) دووکه‌سیه‌تی به‌رزی ویژه‌ی کونی عره‌بن، جگه لهم دووانه، ئهوانی تر، له نوسه‌ر و شاعیر ده‌توانریت له‌سه‌ره‌خو نوسینه‌کانیان بکولینه‌وه له‌بهر روشنایی ئه‌وه دوو که‌سایه‌تییه‌دا.

ههیه (المتنبی) گهوره ده‌کات، و به‌های ئه‌ویش لای من سفورداره، مملانی نیوان روم و عره‌ب و (الدوله الحمدانیه) سه‌نته‌ری ئه‌م مملانییه بـون، نوسـینهـکـانـی (الهمـذـانـی) و (الحرـیرـی) یـش دـهـخـوـینـدـرـیـتـهـوهـ، بهـهـاـیـ مـیـژـوـوـیـیـانـ هـهـیـهـ، بهـلـامـ بهـهـاـیـ هـونـهـرـیـیـهـکـهـیـانـ زـورـ کـهـمـهـ، گـورـیـ(ابـیـ تمامـ) و هـلـبـزـارـدـهـیـ (البـارـوـدـیـ) لهـشـیـعـرـدـاـ رـاوـیـزـیـانـ پـیـدـهـکـرـیـتـ و هـرـدوـوـکـیـانـ دـهـرـگـایـ فـرـاـوـانـبـوـونـ دـهـکـهـنـهـوهـ.

پیویسته گهـشـتـهـنـامـهـکـانـیـ عـهـرـهـبـ بـخـوـینـدـرـیـتـهـوهـ، وـهـکـ نـوسـراـوهـکـانـیـ (ابـنـ بـطـوـطـةـ) وـ (ابـنـ جـبـيرـ) ... (ابـنـ بـطـوـطـةـ) لهـتـنـجـهـیـ سـهـرـ رـوـخـیـ زـهـرـیـاـیـ ئـهـتـلـهـسـیـهـوـهـ بـهـرـهـوـ رـوـخـیـ زـهـرـیـاـیـ هـادـیـ لـهـ چـینـدـاـ گـوزـهـرـیـ کـرـدـوـوـهـ، وـ جـیـهـاـنـیـکـیـ مـهـنـزـنـیـ بـوـ ئـاشـکـرـاـ کـرـدـوـیـنـ کـهـ لـهـسـهـدـهـکـانـیـ نـاـوـهـرـاـسـتـدـاـ هـیـچـمـانـ لـهـبـارـهـوـ نـهـدـهـنـانـیـ . وـ (ابـنـ جـبـيرـ) یـشـ باـسـیـ هـمـوـوـ وـ لـاتـانـیـ دـهـرـیـاـیـ نـاـوـرـاـسـتـ

ده‌کات.

سـهـرـبـارـیـ ئـهـوانـهـشـ ، پـیـوـیـسـتـهـ نـوسـراـوهـکـانـیـ جـوـگـرافـیـ زـانـهـکـانـ بـخـوـینـنـهـوهـ وـهـکـ (الـادـرـیـسـیـ) ... نـوسـراـوهـیـ (يـاقـوتـ فـیـ الـبـلـدـانـ) کـهـ فـهـرـهـنـگـیـکـهـ وـ سـهـرـچـاـوـهـیـیـکـهـ بـوـ خـوـینـهـ.

لـهـ زـانـسـتـهـ کـوـنـهـکـانـداـ، عـهـرـهـبـ دـهـوـلـهـمـنـدـهـ نـیـیـهـ، (حـیـاـةـ الـحـیـوـانـیـ) (الـدـمـیـرـیـ) وـ (طـبـقـاتـ الـاطـبـاءـیـ) (ابـنـ اـصـبـیـعـهـ) وـ نـوسـراـوهـیـ (الـاـنـطاـکـیـ) یـ لـهـ دـهـرـمـانـداـ وـ (الـبـیـوـتـیـ) لـهـبـیرـکـارـیدـاـ وـ (ابـنـ سـیـنـاـ). هـهـمـوـوـ ئـهـ وـ زـانـسـتـانـهـ چـارـهـسـهـرـیـ پـزـیـشـکـیـ وـ بـیـکـارـیـ وـ ئـاـڑـهـلـ دـهـکـهـنـ، لـهـگـهـلـ دـاـسـتـانـ وـ رـاـسـتـیدـاـ تـیـکـهـلـبـوـونـ، بـهـهـاـیـهـکـهـشـیـانـ مـیـژـوـوـیـیـهـ، باـشـتـرـیـشـ وـایـهـ (ترـاثـ الـعـربـ الـعـلـمـیـ) یـ (قدـرـیـ حـافـظـ طـوقـانـ) بـخـوـینـنـهـوهـ لـهـ بـارـهـیـهـوهـ.

زـمانـیـ عـهـرـهـبـ پـرـهـ لـهـ نـوسـراـوهـیـ مـیـژـوـوـیـیـ، وـ (الـطـبـرـیـ) یـمانـ لـهـبـهـنـدـیـ پـیـشـوـودـاـ بـهـسـهـرـچـاـوـهـ دـاـنـاـ، وـ وـتـمـانـ رـاـوـیـشـیـ پـیـدـهـکـرـیـتـ، لـهـوـیـشـ بـتـرـازـیـ (ابـنـ الـاـثـیـرـ) وـ (الـمـسـعـوـدـیـ) وـ (ابـنـ خـلـدـوـنـ) وـ (ابـنـ خـلـکـانـ) هـنـ وـ نـوسـراـوهـیـ چـاـکـیـانـ هـهـیـهـ.

لـهـفـهـلـسـهـفـهـشـدـاـ، نـوسـینـهـکـانـیـ (ابـنـ سـیـنـاـ) وـ (الـفـارـابـیـ) وـ (الـرـازـیـ) (ابـنـ رـشـدـ) مـانـ هـهـیـهـ وـ کـوـمـهـلـیـ (أـخـوـانـ الـصـفـاـ) شـیـ لـهـگـهـلـ بـیـتـ. هـهـمـوـوـ نـوسـینـهـکـانـیـانـ سـوـوـدـیـکـیـ مـیـژـوـوـیـیـانـ هـهـیـهـ، لـهـبـهـنـهـوـهـیـ هـیـچـ بـاـیـهـ خـیـکـیـ فـهـلـسـهـفـیـ لـهـمـ چـهـرـخـهـدـاـ نـیـیـهـ، وـ باـشـهـ نـوسـراـوهـیـ (الـفـلـسـفـةـ فـیـ السـلـامـ) یـ (جـ.ـدـیـ یـقـرـ) وـ (هـرـکـیـرانـیـ) (مـ.ـعـ.ـ اـبـورـیـدـهـ) رـاـوـیـشـیـ پـیـدـهـکـرـیـتـ.

(٢٩)

ميسر له ويژه‌ی کونی عه‌ربدا

پیویستیمان به لیکولینه‌وهی ويژه‌ی کونی عهرب ههیه ، و
بتابیه‌تیش بشیکی زوری بو میسر داده‌نین، میسر بشیکی
جیهانی عهربیبه له کونه‌وه تائیستا. چهندین سهده له‌زیر
دهسه‌لاتی خهلافه‌تدا بوروه، چهندین سهده‌ش سهربه‌خو بوروه و
دوور بوروه له خهلافه‌تهوه.

جوانتین ويژه‌ی میسر له‌رۆژگاری سهربه‌خوییه‌کهیدا بوروه،
له‌برئه‌وهی خهلافه‌تی دیمه‌شق و به‌غدا و قوسته‌نتنیه
ویرانکارییان تیادا دهکرد و سهرو مالیان لیوهرده‌گرتن، ته‌نها
له‌سه‌رده‌می (هارون الرشید) دا (٢٢) والی حوكمرانی میسریان
کردوه، و خه‌می هه‌موویان پاره‌په‌یداکردن بوروه، بونه‌وهی
له گه‌رانه‌وهیاندا بو به‌غدا به‌تیر و ته‌سه‌لی بژین.

له‌الییه‌کی بیانی چاوه‌ری ناکریت ده‌زگا دابمه‌زرنیت و
ئاوه‌دانی تیدا بکات. له‌برئه‌وهی دهیزانی له‌سالیک زیاتر
نامینیت‌وه. میسر له‌کاتی والییه‌کاندا هه‌ر دوچراوه، و
که‌سیه‌تیشی له‌دەستدا بوروه. له‌سه‌رده‌می تورکه‌کاندا ئاستی
گه‌یشته ئاستیکی می‌ژزوویی مرؤفا‌یه‌تی زور نزم ، ئیمە
له‌رۆژگاره‌کانی ئه‌و والیانه‌دا بى میژوو بوروین.

پاش سهربه‌خو بوروه و له‌چه‌رخی (الطولونین)
و (الاخشیدین) و (الفاطمین) و (الممالیک) دا، میسر بوزایه‌وه ،
والی ده‌مايه‌وه و ههستی دهکرد که میسر تاکه نیشتیمانییه‌تی،
دهبیت ههول و ته‌قه‌لای بوبات و خوش و ریک و پیکی بکات،
به‌لام ئه‌م بوزانه‌وهیه هه‌ر رووکه‌ش بورو له‌برئه‌وهی جه‌سته‌ی
نه‌تهدوهکه برينداربوو له‌زیر سته‌مدادبوو تاکه‌یشته راده‌یهک له (٦)
مليون دومن ته‌نها (يک له‌سه‌ر چواری) مليون دومن کشتوكالی
تياداده‌کرا.

له نوسراوهی (المجمل فی التأریخ المصری) ماموستا
(حسن ابراهیم حسن) و له‌ماوهی (الفاطمین) دا، و له‌لاپه‌ره
(١٦٩) دا ده‌لیت:

له‌رۆژانی خه‌لیفه‌ی (فاطمی) (المعن) (٧١٤، ٢٨٥) دومن زه‌وهی
ده‌چینرا و له‌هزارت‌که‌ی (بدر الجمالی) يش هه‌رئه‌وه‌نده بوروه،
به‌لام له (خه‌لافه‌تی المستنصر) دا زور که‌متربوت‌وه، به‌هه‌وهی
نه‌خوشییه‌وه يان هاتنه‌خواره‌وه ئاستی ئاوه‌وه له‌زیی نیلدا
نه‌بوروه، به‌لکو هویه‌که‌ی گه‌نده‌لی و خراپی حوكمرانی بوروه،
ئه‌مه‌ش لیستیکه به‌و زانیاریانه:-

نه‌بوروه زه‌وهی چینراو	سالی و کوچی	نه‌اوی والی
٦ مiliون دومن	٢٠	عمر بن العاص
٢ مiliون دومن	١٢٥	هشام
٢,١٢٨ مiliون دومن	٢١٨	المأمون

ابن طولون	٢٧٠	؟
الاخشيد	٣٣٤	٥,٠ مليون دوّنـم
المعز	٣٥٨	٢٨٥,٠ مليون دوّنـم

نوسراؤهی (النجوم الظاهرة) (ابن تغري) باشتريينيانه و ميژووی
ميسرى تيّدايه تادهگاته (٧٥٠) ي كوچى.

نوسراؤهی (المكافأة)ی (ابن الدایه) و نوسراؤهی (الولاۃ
والقضاء)ی (الکندی) تیشکی تھواو دھخانه سهر میژھووی میسر
لهسی سهدهی یہکه می ئیسلامدا، و نوسراؤهی (البغداد) یش
نوسراؤهی کی چاکه، و گھشتہنامہ یہکه لہنیو میسردا، و
نوسراؤهی (حیاة ابن خلدون بقلمه) زور چاکه و باسی باری
ولاتمان دھکات کاتیک هاتیوو و تیایدا ماپووه.

شاعیره ئیسلامییەکانی میسر پله يەك نەبۇون، بەلام
شىعرەکانى (ابن نباتە) و (البوھترى) و (البهاء زھیر) شاپەنلىق
خويىندەوەن، لىكۆلەرى باپەتى میسرى ئیسلامى دەبىت
نوسراوه زانستىيەکان بخويىنىتەوە، وەك چىرۇكى (الظاهر
بىرس) كە باسى كۆمەللايەتى نىيو مىللەت دەكات، و ئەوهندەش
بەلى بۇ وېزە و شعر نەھاۋىشتۇرە.

- بو خویدنه وه میزرووی ئىسلامى مىسر ئەم نوسراوانه باشنى :-

١- (البهاء زهير) ی (مصطفی عبد الزراق).

^٣ - (كنوز الفاطمن) ٢، (ذكر محمد حسن)

٤- (تأريخ الإسلام السياسي) (دكتور حسن ابراهيم حسن)

قسـهـى مـامـوـسـتـا (حسـنـ اـبـرـاهـيمـ حـسـنـ) تـهـواـوـ بـوـوـ،
وـئـامـوـزـگـارـىـ خـوـيـنـهـ دـهـكـهـمـ نـوـسـراـوهـىـ (فـىـ الـادـبـ المـصـرىـ)
الـاسـلامـىـ) (مـحـمـدـ كـامـلـ حـسـينـ) بـخـوـيـنـيـتـهـ وـهـ، كـهـبـاسـىـ ئـهـ وـ
وـيـزـهـيـهـ مـانـ بـوـ دـهـكـاتـ لـهـسـهـرـتـايـهـ وـهـ تـاـ دـهـگـاتـهـ دـامـهـزـرـانـدـنـىـ
دـهـولـهـتـىـ (الـفـاطـمـينـ). پـيـوـيـسـتـيـمانـ بـهـ (١٠) نـوـسـراـوهـىـ لـهـ جـوـرـهـ
هـيـهـ، بـوـئـهـوـهـىـ مـيـرـثـوـوـىـ وـيـرـثـهـ مـانـ لـهـ هـاتـنـىـ عـهـرـبـهـ وـهـ تـاـ
سـهـرـهـتـايـ سـهـدـهـىـ رـابـرـدـوـوـمـانـ بـوـ روـونـبـكـاتـهـ وـهـ، وـئـمـهـشـ بـهـ
جـهـنـدـسـالـلـيـكـىـ تـرـ دـهـيـتـ، لـهـيـرـئـهـوـهـىـ قـورـسـ وـزـهـ حـمـهـتـهـ.

میسر له ویژه عره بیدا و هک عیراقی پایته ختی خه لافه
پیش نه که وت، ئه عیراقه که پاره و داهاتی چاکی بو دههات
له همه مهو ئه و دهوله تانه وه کله زیر سیبه ری خه لافه تدا
بوون، همه مهو نوسه ر و بیرمه نده سه رکه و توهه کان روویان
تیذه کرد، له میسردا شاعیری کی و هک (البحتری) و (ابن
الرومی) و (ابی نواس) ای تیدا هه نه که وت و فرهنه نگی نایابی
وهک (الاغانی) یش نایین، مه گهر (لسان العرب) بهوه دابنین!!
لیکولینه و هی ویژه عره ب له میسردا تا ئه م چرکه يه لیله،
نو سراوه ش له سه رئه م با به ته که مه، و گهر هه بیتیش ئه وه نییه
پیی بلین باشترين نوسراوه هی که خویند و مانه ته وه! الله دانه ره
به ناویانگه کان (القریزی) یه، که میژو و نوسی کی لیه ات وو بیو، و

بۇخويىندەوهى كۆتابىي سەدەتى راپىدوو ئەم نوسراوانە چاڭن.

أ- (تاریخ الجبرتی).

ب- (فتح مصر الحديث) (حافظ عوض بك).

ج- (السيد عمر مكرم) (فريد أبو حديد)

د- (محمد على) (كريم ثابت)

ه- (علم الاقتصاد للمصريين) (محمد فهمي لهيطة)

كەباس لە مىرثۇو دەكتات.

و- (من عهد المماليلك الى نهاية حكم اسماعيل) ئى يۈنگ.

وەرگىرانى(على احمد شكري).

ز- (المجمل فى التأريخ المصرى) (حسن ابراهيم
حسن).

سەرەپاي ئەم نوسراوانەسى سەرەپ، هەموو
ناسراوهەكانى(عبدالرحمن الراقص بك) چاڭن و هىچ كاميشيان
پېشتىگۈ نەخربىت، و چەند پىيىدا ھەلدىم ھېشتتا ھەر
كەمەۋەتەدە نەيخويىنىتەدە مىرثۇو مىسر و بىناغە مىرثۇو
نوىيى ھاوچە خدا نەزانە.....

ھەركات خويىنەر پىيويستى بەم بابهەتە بۇو ئەوا چەندىن
ناسراوهى جۆراوجۇر لە كىتىپخانە كان دەدۇزىتەدە ، جارىش
ھەيە لەنئۇ رۆژنامە كاندا بانگەشەشى بۇ دەكىرىت، و لەبەرئەم
ھۆيەش خويىنەر پىيويستى بە رىنمايىھە.

جەماودەر خويىنەر لە مىسردا دوو بەشىن، بەشىكىيان
خويىندى تەواو كەردىوو بە چاكىش فيرە زمانىكى ئەوروپايى
بۇوە، ئەوانەش بەدەگەن نوسراوهىيەكى عەرەبى دەخويىنەدە،
لەبەرئەدە ئەوروپايىھە كان نوسراوهى چاكىيان ھەيە و روْشنبىرى
ھەمەجۇرى تىدايىھە، و ئەو خويىنەرانە دەتسىيان دەكەۋىت، نۇر
بەكەمېش يەك لەو خويىنەرانە نوسراوهىيەكى عەرەبى
بەدەستەدەيە، يان باسى نوسەرىيکى مىسرى دەكتات،
لەبەرئەدە چاوگەي وىزەھى ئەو فەرەنسى يان ئىئىنگلىزى يان
ئەلمانىيە.

ئەمە جىيگاى نىيگەرانى دانەرەكانە لە مىسردا، ناشتوانىن
بەچۈوكى سەيرى ئەم جەماودە بکەين، و دەبىت دان بەمە
دانىيىن كە جەماورىيکى پىشىكە وتۇرى بەرزە، شىلەيەك
دەخواتەدە خويىنەرەكانى عەرەب نازانن پىكەتەكەي چىيە!! گەر

(٤٠)

رۇشنبىرى نوىيى عەرەب

میللەتی میسری لەبەرئەم جیاوازییە، بە کەسیەتییەکی دووانى دەچیت.

ئەم دووبەرەکیيە لەنیو نوسەرەكانماندا بە روونى دیارە. ئەوانە، يان رwoo لە عەرەب دەكەن، يان رwoo لە ئەوروپا دەكەن. جارەھىيە دەمارگىرى لاي يەك لەو دوو لايەنە ئەوهندە بەھىز دەبىت، لەتۆ وابىت شەپى ناخۆيىه، ئەمەش خراپەكارى زۆرى ھەيە، لەرای گشتىشدا خراپەكارىيەكەي زۆر زياتر دەبىت.

بەلگەنەويستە كە ئىمە بۇ جىهان دەزىن نەك تەنها بۇ عەرەب، و دەبىت لەسەر ئەم زەويىيە پەيوەندىيمان بەيىرى كاشتىيەوە ھەبىت، لەگەل ھەموو مەرقىكىدا بەتەواوى ھاوبەندىين، وھاوبەندىيمان لەگەل عەرەبدا بەشە، گەر ھاتوو زانىنى مىزۇوى عەرەب و رۆشنىبىرييەكەي ئەرك بىت، ئەوا زانىنى مىزۇوى جىهانى و رۆشنىبىرييەكەي (۱۰۰) جار ئەركىكى گرنگەرە. ئىمە ئابىنە نەتەوەيەكى پېشىكەوتۇوى ھاواچەرخ گەر رۆشنىبىرييمان فراوان نەكەين، پېوانەي كۆمەل و ئابورىيمان بەپېوانەي جىهانى نەكەين.

پاش ئەم پېشەكىيە كورتە، بەو خويىنەرە دەلىيىن كە دەيەويت بىرى خۆى بە نوسراوهەي ھاواچەرخ پېشىبات، دەبىت خۆى تاقىبەتكەن بەھەي كە چەند سوودى وەرگرتۇوە لە خويىندەنەوە و چەندىش پېشىخستوھ...

بۇيە دەبىت بېرسىت و بلىت:-

* ئايا ئەم نوسراوهەي رۆشنىبىرى و گىيانى و كۆمەلايەتى منى بەرەو كۆي ئاپاستەكردووھ؟

ھاتوو توانىيان ھەمان شىلە بخۇنەوە لەنیو كەش و ھەواي وېزەي عەرەبىدا كە تىايىدا دەزىن، ئەوا ئەو چىزەي لىيتابىن.

بەشى دووبەميان، برىيتىن لەئەوانەي كەفييە زمانىيىكى ئەوروپايى نەبۇون، ئەوانە هىچ نوسراوهەيەكى فەرنسى و ئىنگلەيزى و ئەلمانى ناخويىنەوە، ئەوانەش جەماوەرى گەورەي خويىنەرن لەميسىر و ولاتاني عەرەبىدا، ئاستى ئەم جەماوەرەش بەداخەوە بەرز نىيە، و توانايى كەپىنيان زۆر نىيە، بۇيە ئەو نوسەرانەي كە خۆيان بۇ ئەوان تەرخانكردووھ، ئەو خويىنەرانە ھانيان نادەن.

داگىركەرانى جىهانى عەرەب، لەماوەي ئەم (۶۰-۵۰)- سالەي دوايىدا، جەماوەريان لەفېرىبۇون بىبەش كەربوو يان تەگەرەيان لەپىش خويىندەن و فيرىبۇونىيائدا داناپۇو، تاوابى لىيەت ئەو جەماوەرە خويىنەرەي كە حەزىيان لەرۆشنىبىرى جىهانى دەكىد گچكە بۇونەوە، و نوسراوهەي زائىستى و كۆمەلايەتى پېشىكەوتۇويان لا نەكراپۇو بە باو.

ئەگەر داگىركەر بەلاوه بىنىن، تەگەرەيەكى تر ھەيە، ئەويش ئەو زۆر انبارزىيە ئاشكرايىيە لەنیوان رۆشنىبىرى ھاواچەرخ و رۆشنىبىرى كۆنلى عەرەبىدا، بىڭومان دامەزراندى زانكۆي مىسرو زانكۆي ئەزەھەر لە قاھيرەدا، ھىمای ئەو زۆر انبارزىيە. لە دوو زانكۆيە كە (۴۰) ھەزار خويىندىكارى تىيدا يە، دوايى دەرچوونيان لە ولاتدا بىلەدەبنەوە و راي گشتىش لە مىسردا دەكەنە دوو بەش، جا يان لەسياسەت يان كۆمەلايەتى يان ئابورى يان لەئەفسانە و خەيالدا، ئەو دووبەشە لە رۆشنىبىرييدا تەرىب نىن،

دهگاته ویژدان، یان لهویژدانی عهربی میسرهوه تادهگاته
ویژدانیکی جیهانی مرؤقانه، خوینهريش يهك لهو دانهرانه همر
دهدوزیتهوه.

با ئه و نوسهره بگاته سهنتهري روشنبيريهكى .. با
ههموو نوسراوهكانى بناسىت. با ههموو زيانى بزانىت.
لهبهئهوهى ئه و زيانى كه دهشين چاكترين نوسينمانه. باشترين
رېباز به شويىنى بکەوين، رېبازى نوسينى نوسهرهكه نىيە،
بەلکو رېبازى زيانىيەتى و ناشتوانىن لېكىيان بکەينهوه، گەر
ویژه زيانىكى خوشى بۇ نوسهره خساندېت، ئەوا
نوسهريش ناتوانىت زيانىكى خوش بۇ خوینه بېرەخسېتىت.
نوسهرمان ههن، لهباوهشى پارتە سیاسىيەكاندا پەروھرە
بوون، لهسياست و ویژه کاريان کردووه، لهسياستىش وشهى
ناشرين و نزم فيرىبۈون، بەفيلى و فەرج فيرىه خۆھەلۋاسىن بوون،
وھەموو شى دەگوازنهوه نىيۇ ویژه، ئەو نوسهرانە دەبىت
پشتگۇئى بخريئن، لهبهئهوهى گلاون، مەبەستيان پىسە، پۈول
پېيداکردن ئامانجيانە... ئەوانە راژە داگىركەر دەكەن ...
پىنوسەكانيان پىددەرۇشن ... ئەوانە كەش وھواي ویژە ميسىر
بۇگەن دەكەن بھوشەي ناشرين و جویندان ، لهبهئهوهى لهنىو
ملمانىي پارتايەتىدا فيرىبۈون، و لە مەيدانى سیاستىشدا
بەكاريان هيئاوه.

* ئایا ئەم نوسراوهيه راژەي پەرسەندى منى كرد؟
* ئایا من كەسيكى دىكەم و بەوكەسەي پېش خویندەوهى
ئەم نوسراوهيه ناچم؟

* ئایا ئەم نوسهره ، ئاراستەي جەماوھر دەگات و رابەرى
دەگات؟ یان جەماوھر رابەرى دەكەن و ئەويش رووبازىييان بۇ

? دەگات بۇئەوهى نوسراوهكانى بکېن؟

* ئایا بە جەماوھر رادەبۈرېت یان دەيەۋىت سوود
وھرېگەن؟

* ئایا ئەم نوسهره بېرکردنەوهى راستە و دەرۈونى نەخوش
نىيە؟

* ئایا دەتوانىت ھەموو جييان بېبىنېت؟

* ئایا مەدالانە رەفتار دەگات و بېرکردنەوهكانى پۇچ و بى
كەلکن؟

ھەموو ئەم پرسىيارانە، و لهمانەش زياتر، دەبىت خوینەر
ناوبەناو لەخۆى بېرسىت، ئەم پرسىيارانەش دەيگەيىنېتە
ویژدانىكى نوى، ولهبەر پەروھرەكى خۆى ھەست بەترىس
دەگات.

بۇ خوینەر وا باشە دواي نوسەرېك بکەويىت كە خوشى
دەويىت، ھەموو شتىكى بخويىنەوه و لېكۈئىنەوهشى لهبارەوه
بگات، ئەم خوینەر كە وا دەگات سوود لە زيانى نوسەرەكە
وھرەگەرىت و اھسەتەگات كە زيانى نوسەرەكەي
بەسەربردووه نەك زيانى خۆى، لهبهئهوهى بەدواي پەرسەندى
دەپوات، هەر لە باورەوه تادهگاتە پا.. یان لە ھەلچۇونەوه تا

(۴۱)

کیشەی رۆشنبیری لەمیسردا

تەگەرانەی کە لهنیوان ئىمە و بىركردنهوهى نوىدا ھەيە.
 لهوھ گەپى، ئىمە ئىستا نازانىن بىركردنهوهى كۆنمان چۆن
 بۇوھ!! نازانىن سەرتاكانى رۆشنبىرى گشتى چىن بۇدەست
 پىشىكەرىيەکى نوى، ئىستا هىچ نوسراوهەيەکى ھاواچەرخمان بە^{١٩}
 زمانى عەرەبى لهسەر چىن و ھىند مىزۇوی ئەلمانيا و
 ئەمەرىكاي باشۇور نىيە، بەھۆى نەخويىندەوارىيەوه کە مىللەتى
 گرتۇتەوه، گەر نوسراوهەيەکى بىردىزى پەرسەندن يان
 جولانەوهى ھاوبەشىيەتى ويان ململانىيى ھونھرى نوى و يان
 شىكىرىدنهوهى دەرۇونى بکەينە زمانى عەرەبى، ئەوا ماناي ورد
 و تەواومان ناداتى، لەبەرئەوهى لەگەل ئەو بابەتە رانەھاتووين،
 بۇيە ئىمە لەمیسردا له بوارى بىركردنهوهى ھاواچەرخدا نەزان و
 بىن ھۆشىن... .

قاھيرە سەنتەرى درەوشادەي وىزەيە عەرەبىيە لەم كاتەدا، و
 سەنتەرى بچووکى دىكەش لەبغدا و بېرۇت و دىيمەشق ھەيە،
 سەنتەرەكەي قاھيرە نویىكىرىدنهوهى زياترە. بېرۇت چارەسەرى
 كىشەكانى بەسەرەبىستى دەكات، وىنەي لەمیسردا نىيە، جار
 بەجار لە بەغداش ھەرئەو ھايە، بەلام دىيمەشق تائىيىستاش
 خويىندىنى مىزۇوی كۆنلى عەرەب و دابەكانىيان بەپىويسىت
 دەزانىيت!؟... .

بەرۇت جياوازە، لەبەرئەوهى (٨٠) سالە سەنتەرى دوو
 زانكۆي فەرەنسى و ئەمەرىكى بۇوھ، جڭە لە دەيەها
 خويىندىنگەي مژدهبەران کە لهشار و دىھاتە بچوکەكانى.
 لەبەرئەوهى لوپنانىيەكان نەيارى مژدهبەرەكان نەبۇون، بەمشىق

لەبەندى پىشۇودا، ھەندىيەك بەلاي ئەم بابەتەدا چووين، بەلام
 لىرەدا پىيوىستىمان بەوھ ھەيە، کە دەست لەھەموو لايەنەكانى
 وەرددەين، بۆئەوهى بگەينە رىگاكانى وىزەيە جىهانى. يان بە
 واتايەكى تىز، بىزانىن ئەو ھۆيانە چىن وىزەي ئىمەي لە ھەموو
 وىزەكانى جىهان دواخست، گومانى تىدا نىيە کە ئىمە
 لەمىزۇوی نزىكماندا واتا پىش (٦٠) سال لەمەوبىر داگىركەر
 كىشەي سىاسىي و كۆمەلایەتى و ئابوورى زۇرى بۇ دروست
 كەردىووين. راپەپىنى وىزەيىش لەمە بىبىھىز نەبۇو. دەستيان كرد
 بە نەھىيەتنى فيرىپۇون؟!... بەتابىيەتىش فيرىپۇونى ئافرەت،
 سىزاي بىرکىرىدنهوهىياندا بۆماوهى (٥٠) سال رىگەي دامەززانىدى
 زانكۆيەكان نەدا، گەر يەكىك وىستبائى گۆفارىيەك يان رۆژنامەيەك
 دەربىكت دەبۇو بارمته دابىنيت، لەراستىدا بارمته نەبۇو بەلکو
 سزا بۇو.

بەمشىوازە، ئىمەيان دوورخستەوه لە بۆچۈونە جىهانىيە
 نوىيىەكان، بۇيە ھەموو بىركردنهوهى ئىستامان بىركردنهوهى
 سەدەي (١٩) و پىشىتىشىيەتى، نەك بىرکىرىدنهوهى سەدەي بىست.
 جىهان گۇراوه، و ھەست بەم گۇرانكارىيە ناكەين، لەبەرئەو

سوریا بەپیچەوانەی لوینانەوە. بیرکردنەوەی دواکەتۆوە، و لەبەرئەم ھۆیەیە، ئىمە لەمیسردا دەزانىن کە چىنە رۆشنبىرييەكەی نەتەوە، ئەو چىنەيە كە مەنداھە كانيان لە خويىندىنگەي مژدەبەرانى فەرەنسىدا فيرکردووە، بەداخەوە زمارەيان كەمە، بەلام لەرىگاى زمانى فەرەنسىيەوە پەيوەندىييان ھەيە بە بىرى گشتىيەوە، ئاكايان لە پەرسەندىنى جىهانە و نوسراوه و رۇزئامەي فەرەنسى دەخويىننەوە، و لاوهكانى جوولەكە و لوینان و ئيتاليا و يۈنان لەگەل لاوهكانى ئىمەدا جىاوازن، لەبەرئەوەي لە خويىندىنگەي مژدەبەره فەرنسييەكانيان خويىندىووە، ئەوانەش بىڭومان، نوسراوه بە زمانى عەرەبى ناخويىننەوە، بەلام رۆشنبىريييان ھاواچەرخە و ھەموو رۆژىيىش پەنجەيان دەخەنە سەرتىپەي دلى جىهان، و دەزانىن چۈن دەگۈرۈت و پەرەددىيىت.

ئەوەي لەو خويىندىنگەيانە لە دەستمان چۈوه، زانكۇ ھاواچەرخەكانى قاھيرە و ئەسکەندەرىيە خەريکن قەرەببۇي دەكەنەوە، لېرەدا لىيکۈلەنەوەي بچۈوك و ھاواچەرخ ھەن، بەلام گەورە دەبن، بلاودەبنەوە، و رۆشنبىرييەكى نويىمان دەبىت، وaman لىيىدەكەت بەپەرو دەرۇونمان لەسەدەي بىستەمدا بىشىن.

مەبەستم بۇ ئەوانە بۇ لاوهكانمان روونبەكمەوە، بۇئەوەي بىزانن ئەو ھۆکارە نەيىنييانە چىن، كە بۇونەتە ھۆى دواخستنى رۆشنبىرى ھاواچەرخمان.

لەبەر ئەو ھۆيانە، وىرەھى عەرەب ئىفليجە، و ناتوانىت گىيانى مىسىرى پىشىخات. ئەو ژيانەي لاي ئىمە هىچ نىيە و

سوديان لەو خويىندىنگەيانە وەرگەرتۇو، و پىيش ئىمە فيرى چەندەها زانست بۇون و چەندەها سال بۇو لە ھەردوو زانگۆكەي بەپەروت، پىزىشكمان بۇ سوپاى مىسىرى و فەرمانبەر يېشىان بۇ سودان دەھىيىنا، بىڭومان ئەمەش ھۆى خۆي ھەيە، بەلام لوینانىيەكان سوودىيىكى زۇريان لەو دوو زانكۆيە و خويىندىنگەي مژدەبەرانە وەرگەرت، و دەتوانىن بلىن، نەخويىندەوارىيى لە لویناندا (٣٠) سالە نەماوە، كەچى لەنیو ئىمەدا تا ئىستاش ھەر باوه؟!..

خويىندىنگەي مژدەبەران(تبشيرى) سەرەپاي ئەوەي پىچەوانەي باوهەر، بەلام رازىدى ئەو نەتەوەيە دەكتات كە فيرکردنى رۆلەكانى لا ئەركە، ئەمەش ھۆيەكى سەرەكى راپەپىنهكەي چىنە، كەچى هيىند سوودى لەمە وەرنەگەرت، لەبەرئەوەي حوكىمانەكانى هيىند چالاکى مژدەبەره كانيان قەدەغەكىد، نەياندەھىشت لە كەنارى دەرييان لە (٥) مىيل زىتىر بىرون، زۇر درىزىھى ناوى، داگىرەكەرەكانى ئىنگلىز سلىيان لەم جۇرە خويىندىنگەيانە دەكرىدەوە لەبەرئەوەي خەلکى فيرەدەكتات، ئەوانىش نەزانىننیيان بۇ زىرەدەستان دەۋىست.

ئەوەي حکومەتى هيىند لەگەل مژدەبەره كانى كرد، ئىمەش لەمیسردا ئەوهامان كرد، ئىمە وەك مىللەت و حکومەت، و ئىمە گەر وەك لوینانىيەكان لىيپۇردىمان ھەبوايە، ئىستا ھەزارەها خويىندىنگەي پىشكەوتۇومان دەبۇو ئەوسا وەك لوینانىيەكان دەبۇوينە مىللەتىكى فيرېبوو. ئىمە وەك حوكىمانانى هيىند رەفتارمان كرد، بۇيە ئىمە و هيىندىيەكان وەك يەكىن!!..

و میری و یاسا و رهوشت دامه‌زمان... ئىنگلىزىك يان به رازىلىيەك يان چىنىيەك بۇيى نېيە خۆى بە روشنىير دابنىت گەر لە مىژۇوى مىسىرى كۆنلىيەتى، لە بەرئەوهى بۇ يەكەجار لە جىهاندا، لە مىسردا مىۋە خۆى لە مەترى سروشت و دارستان گواستەوه بۇ كشتوكال و شارستانىيەتى. لە مىسەرە زانىيارى و باوھر بلاوبۇوه و دنياى گرت و يەكم شارستانىيەتى لە نىيۇ^(۵) كىشەردا دامەزراند.

چىرۆكە كۆنە ئەفسانىيەكانى رۆزگارى فرعەونىيەكان گواستايە و زۆربەي ولاقان. شىۋازى گۇپا، بەلام رەسەنایەتى مىسىرى هەر تىدا مايەوه، وشەي (ابن الانسان) ئىيۇ ئىنجىل، لە دوازىھەمین دەولەتى مىسەridا ھەرھەبۇوه، نويىزەكانى (أختاتون) بە پىتە كانىشىيە و لە تۈپراتدا ھېي، لە دورگە كانى ئەپەپرى رۆزھەلات و ئەمە يكاردا بەھەمان شىۋازى مىسىرى مردوو لاشە خوش دەكەن، زۆربەي باوھەكانى فرعەونىيەكان ئىستاش لەنېيۇ ئائىنەكاندا زىندۇون، (ھەندىل ھارىس) وادەزانىت كە زۆربەي ناوى شارەكانى ئىنگلتەرا ناوى مىسىرى كۆنن، پاش ئەمە سەرسوپھىنەر نېيە لاي خويىنەر كە بىزانىت ھەرچوار ناوه عەرەبىيەكەي (القمح) ناوى مىسىرى فرعەونىن، بۇيە دەيەها گۆڤارى ئەوروپايى لىكۈلىنەوهى لە سەر چەرخەكانى فرعەونىيەكان كردوو، و لاوى روشنىيريش ئەمە پىشتىگۆى ناخات.

۳- مىسر گەورەتىن مۆزەخانە شوينەوارى كۆنە لە جىهاندا، و دەبىت لىكۈلىنەوهى لە بارەي فرعەونىيەكانەوه بکەين،

ئاواتخانە پىشىكەويىت، ئىمە ئىستا رووبەپۇوى كىشەين، و هيودارىن ئەو كىشانە چارەسەربىرىن، و چارەسەركەدنى بە خويىندىنگە و زانكۆو نوسراوه دەكىرىن، با جەماوھرىيکى زىندۇوئى ھاوجەرخ پەرەرەد بکەين بۇئەوهى لە گەل دانەر و نوسەرى ھاوجەرخ كارلەيەك بکەن.

(۴۲)

شارستانىيەتى كۆنە مىسر

سى ھۆھەن وامان لىدەكەن مىژۇوى كۆنە مىسر بخويىنەوه:

۱- مىژۇوى مىسر، و ئىمەش مىسرىن، لەنېيۇ ئەو باوھر و نەريتانە دەزىن كە زۆربەي دەگەرىتەوه بۇ رۆزگارى فرعەونىيەكان، لەوانەيە بلىيەن ھەموو ئەو باوھەنانە ئەفسانەن، ئەفسانەش بەھاى خۆى ھەيە لەپەرەسەندىن كۆمەلایەتىدا، زۆر وشەي فرعەونى ھەيە تائىيىستا لە ژىنگەي خىزانى و لادىكاندا ھەر زىندۇوه. دەبىت نەزەدەي روشنىيرى مىسرى بىزانتىت.

۲- لىكۈلىنەوى مىژۇوى فرعەونى ھۆى دووھەم، لە راستىدا تەنها مىژۇوى مىسرى نېيە، بەلكو مىژۇوى يەكم شارستانىيەتە لە جىهاندا. بەلەكۈلىنەوهى، تىيدەگەين ئەو ھۆيانە چىن مەرقىيان پالناوه بۇ روشنىيرىيەكى كشتوكالى، و چۈن ئاين

تونس و هتد.. ئاگادار دەكەين كە لاوى مىسىرى، فرعەونىيەكان دەخويىنیت ماناي ئەوه نىيە كە لايمىگرى ئەو رۆشنىبىرىيە دەگرىيەت و رۆشنىبىرى عەرەبىش بەلاوه دەنیت، لەدەمارگىرى بۇ مىزۇوى كۆن تېۋەن ئەپەن، مىزۇوى فرعەونىيەكان دەخويىنەوە لەبەرئەوەي باپىرمانن، بەم لىكۆلینەوەيەش نەژادى شارستانىيەتىمان بەگشتى بۇ دەردەكەوېت، دەبىت لە عىراقيشدا مىزۇوى باپلىيەكان و سومەرىيەكان و كلدانىيەكان بخويىن، لەبەر ئەوهى لە ولاتيان بۇون، ھەروەها فەلەستىنەيەكان و لوپنانىيەكان و سورىيەكان دەبىت مىزۇوى خۆيان بخويىنەوە، ئەمەش بانگەشەي دووبەرەكى و قىن لە راپەرىنى رۆشنىبىرى عەرەب نىيە.

پىشتر بەهای مەزنى لىكۆلینەوەي رۆشنىبىرى كۆنى عەرەبمان روونكىرددوھ دەبىت ئەوھاش بايەخ بەھينە لىكۆلینەوەي رۆشنىبىرى فرعەونىيەكان.

ئىمە مۇزەخانەيەكمان ھەيە لە جىهاندا نىيە. خراپتىن شوينەوارى، ئەنتىكەترين پارچەيە لەمېڭۈرى مەۋقايەتىدا. سەدەها شوينەوارى جۇراوجۇر لەشارى (الصعيد) و شارەكانى سەرىيەدەريا ھەن، زۇر سادە و ساولىكەن و تايىبەتە بە مەۋقى پىش كشتوكال.

دواڭىز، شوينەوارى يەكەم شارستانىيەتى ھەيە كە چۈن مەۋقۇ دەستىكىردووھ بە قىسەكىردن وەك وشەكانى (حکومەت، ئايىن، خىزان) و هتد... زۇربەي رۆلەي نەتەوەي تر، گەر سەردانى مىسر نەكەن و دىقەتى شوينەوارەكانى نەدەن، ھەست بە كەمى رۆشنىبىرييان دەكەن، ھەموو مىسرىيەكى بە توانا سەردانى ئەو شوينەوارانە دەبىت بە حەج بىزانتىت، لىكۆلینەوەي لەسەر بىكەت، و پىشكىنى ئەڈادى بىكەت، بەمەش لە بىنەما كانى ئايىن و رەوشىت و سايكۆلۆجى دەكۆلىتەوە.

گەر شارەزاي زمانىيەكى بىانى بىت، ئەوا سەدەها نوسراوەي كورت و درېژو تايىبەت و گشتى ھەن لەسەر مىزۇوى فرعەونىيەكان، گۆفارى تايىبەت لەسەر ئەو مىزۇوه ھەيە، دانەرە بىيانىيەكان ئەمانەن(برىندى، بروجس، بىرى، ئەلىيۇت شىمس، بىرى، ماسپىرو).. جىڭە لە مىزۇونوسە كۆنەكانى وەك(ھېرۈدۈتس و بلوتارك).

بەزمانى عەرەبىش نوسراوەكانى (سلیم حسن) و (انطون ذكرى) و (عبدالقادر حمزه) و (سەلامە موسى) ھەن بۇ خويىندەنۋەيان لەسەرئەم بايەتە.

برايانى عەرەب لەعيراق و سوريا و فەلەستين و لبنان و

مرۆڤانه‌ی جیهانی ئاماده دەکرد، و چاره‌سەرى زمانه‌کەيان کرد، وايان لىّكىد ماناى ورد برات، بەمەش بىرمەندەكانىان داھيئانيان زىتىر بۇو بە و شە نويييانه‌ی كە هاتنه‌كايدوه، و پىشكەوتىن.

(٤٤)

لەبوارى ھەۋسى وىزھىيىدا، زمانى عەرەبى لەگەل زمانى ئەوروپايىي ھاواچەرخ جىاوازى ھەيە، زمانى ئىمە وەرگرتىن و لاسايىيەكىدەن وەيە، نۆرجار وەرگرتىن شوينى بىركىدەن و دەگرىتىن وە، كەچى نوسەرە ئەوروپايىيەكان لە دانانى مانادا داھيئەرن و زىندووېتى و چالاکى دەدەنى كە زمانه‌کەي ئىمە نايگاتى لەم كاتەدا، وا دەزانم ھۆي ئەم سىستېيەش كە زۆربەي نوسەرە كانمان لاسايى و وەرگرتىن دەخەنە شوينى داھيئان و بىركىدەن وە، دەگەپىتىن و بۆئەۋەي، ئىمە لە نزىكەي (١٠٠) زانست و ھونەر بىنېشىن. ئەم بىبەشىيە وشكايىتى خستۇتە نىيۇ ماناى داھيئراو... نوسەرە كانمان ھەر بەمانا كۆنەكان دەياننۇسۇن، و شە كۆنە نەخشىئراوەكان كاۋىچ دەكەن وە، وا دەزانن ئەمەيە داھيئان و بىركىدەن وە!!

مرۆقى ميسرى گەر دەيەۋىت لەم چەرخەدا بىرى رووناك بىيىت، دەبىيەت زمانىيىكى بىيانى زىندوو بىزانىت، وەك زمانى ئىنگلىزى و ئەلمانى و فەرەنسى و روسى، و گەر يەك لە زمانانە نەزانىت بە رۆشنىرييىكى ھاواچەرخ داناندرىت، و لەوانەيە ھەر ئەوها بىمېننەتە تاكو ھەۋسى نەتەوە دەگۆپىت، وەك كۆرانى ھەۋسى نەتەوەي چىن و هىندىيەكان.. دواتر بەرەو شارستانىيەتىكى ھاواچەرخ دەپۋىن و بەدەروونمان تىايىدا دەژىن.

زمانى بىيانى

گەورە نوسەرەيىكى ئەلمانيا و تويەتى، ئەۋەي تەنها ھەرزمانى خۆي بىزانىت زمانى خۆشى نازانىت، لەبەرئەۋەي بەراورد نەكت، ناكاتە راستىيەكانى زمانه‌کەي، و بەم بەراوردىيەش پىشىدەكەۋىت، و ھەست بەكەم و كورى زمانه‌کەي دەكت، لەئۇ ھەموو زمانىيىكى پىشكەوتۇودا جوانى و ناشرينى ھەيە، ئىمە كە ئىنگلىزى يان فەرەنسى يان ئەلمانى دەخويىننەوە، مانا و رووناكى و تاريىكى دىتە پىشمان كە لەزمانى عەرەبىدا ھەستى پىيىناكەين، ئەمە واماڭ لېيدەكت قوقولتر لە زمانه‌كەماندا بىروانىن، و ھەستىش بەمانا شاراواھەكانى بکەين.

بەھۆي زمانى بىيانىيەوە دەگەينە دەيەها زانست و ھونەر، نالىيم زمانى عەرەبى چاکى چارەسەرنەكىدوو، بەلام ھىچ نەبىيەت تائىيىستا ناوهەكانىان نەكراونەتە عەرەبى، لەبەرئەۋەي زمانى ئەوروپايىي لە راپەرینە گەورەكەيدا پىش زمانمان كەوتۇوە و بەرزاپۇتەوە. ھىننەدەي بەرزاپۇنەوەي ئەو نەتەوانەي كە قىسى پىيىدەكەن.

لەم (٥) سەدەي دوايىدا، كە تۈرك دەيشىللىين و مەمالىكىش دەچەۋساندىنەوە ئەوروپايىيەكان خۆيان بۇ شارستانىيەتىكى

ئىنگلizى بخويىننەوە!!.

سەركەوتنى زمانى فەرەنسى لە خويىندىنگە فەرەنسىيەكاندا
لە سەر حسىبى زمانى عەرەبى بۇوه كە لە وى پشتگۇ خرابۇو..
بەپاى من دەكىرىت بەرنامەيەكى خويىندىن بۇ خويىندىنگە
دواناوهندىيەكان دابىنن بۇ فيرپۇونى زمانى عەرەبى و بىيانى. و
زۇر بەباشىش، بەوهى واز لەچەند وانەيەكى نەزۆكى وەك جەبرۇ
زمانى بىيانى سەربار بھىنن، بۇ ئەوهى كاتى چاكمان ھەبىت بۇ
لىكۈلينەوەي زمانمان ويەك زمانى بىيانى تر. و دەبىت
خويىندىنگە دواناوهندىيەكان روشنىير دەرچووينن نەك
خويىندەوار.

جياوازى نىيوان خويىندەوارو روشنىير ئەوهىيە: خويىندەوار
چەند باپتىك دەزانىت كە تاقىكىرىدىوەي تىدا كردوو،
فيرپۇونەكەي فرمانى رابردووە؟! بەلام روشنىير حەز لە فيرپۇون
دەكتات، روشنىيرىيەكى ئارەزوویەكى زىندىوو، و لە ئايىندەشدا
لەگەلى دەزىيت، ئىيمە كە خويىندىكار لە خويىندىنگە ئاوهندى و
دواناوهندى فيردىكەين، بۇئەوهىيە دەركاى ئەم زمانانە لە وېزە
و ھونەر و زانست بۇ بکەينەوە، و ئامادەي دەكەين بۇ
روشنىيرىيەك تا واي لىپكەت، تا ماوه لەۋىاندا نوسراوە و گۇفار
و رۆژنامە بىكىت، و بەو زمانە بىخويىننەوە، ئىيمە هەر فيرمان
نەكىردوو، بەلكو پلان و بەرنامەمان داوهتى، بەلام كە جەبرى
فيئر دەكەين، لەپاش دەرچوونى گەر نەچىتە زانكۇ چىدى
سوودى ليوەرناكىرىت.
دەبىت بايەخىكى زۇر بەدينە خويىندىنگە دواناوهندى،

ئەوندە قورس نىيە لاويكى ميسىرى خۆي فىرە زمانىكى
بىيانى بکات ... گەرها توو ھەموو رۆژىك يەك سات خۆي
خەريكى خويىندەوەي رۆژنامەيەكى ئىنگلizى يان فەرنسى
بکات كە لە قاھىرە دەردەچن، لەگەل خويىندەوەي نوسراوەيەك
لەويزەي بەرزى فەرەنسى. سالىك تىپەر ناكات گاڭى زۇرى
پېرىو، و گەويشتۇتە قۇناغىكى چاك لەو زمانەدا. بىگومان پېش
ئەمە پېيوىستى بە وانەي سەرەتايى مامۇستايەكى چاكە بۇ
ماوهى (٢-١) مانگ بۇئەوەي تەگەرە كانى لە پېش نەھىيەت.

دەتوانىن لىكۈلينەوەي زمانى بىيانى بکەين و خۆمان دور
بخىنەوە لە رېزمانەكەي وەك زمانى ئىنگلizى، و لە زمانى
دىكەش تۆزىك خۆمان لە رېزمانەكەي نزىك دەكەينەوە، رستە
بکەينە يەكەي فيرپۇون و تىكەيشتنمان نەك و شە، ئىيمە كە
خۆمان لە رېزمان دور دەخەينەوە، لە بەرئەوەيە كە ئامانەوېت
لەو زمانەدا بېيىنه نوسەر، ئىيمە دەمانەوېت ھەر خويىنەرين، و
زمانى ئىنگلizish ئاسانە، نىرو مىيى تىدا نىيە و نىشانەي
نېرىنە و مىيىنە نايگەرىتەوە، ئەم خەسلەتە واي لىدەكتات رۆزىك
بىت و بېيىتە زمانىكى جىهانى... بىرمەندە كانى ئىنگلiz
وەك (ئۆجدەن) دەلىت: - لە زمانى ئىنگلizيدا، زۇر و شەي زىاد
ھەن لە رستەدا دەتوانىت نەياننوسىت.

كە بەراورد دەكەين لە نىيوان دەرچوواني خويىندىنگەي
فەرەنسى و دەرچوانى خويىندىنگەي مىرى كە زمانى ئىنگلiz بىيان
فيئر دەكەن، دەبىنن ئەوانەي يەكەم دەتوانن نوسراوەي فەرەنسى
بخويىننەوە، كەچى ئەمانەي دووەم ناتوانن نوسراوەيەكى

ئىنگلىزى بەيىنیت، و ئايىندەي ئەو زمانەش زۆر مەزىتى دەبىت لە ئىستاى .

ئەو لاوه ميسرييە زمانىيکى بىانى نەزانىت و هەموو لاويەتى خۆى تەرخانكربىت تەنها بۇ نوسراوهى عەرەبى .. كە فييە زمانىيکى بىانى دەبىت و ئاگادارى ويىزەي ئەوه زمانە دەبىت، و لەناو كىشە رۆشنېرىيەكانى دەزىت، هەست بە پەرەسەندىنەكى باش دەكات، و بگەرە هەست بە رۇودانى كۆدەتايەكى مەزن لەزىيانىدا دەكات، و لە روانگەي لادىكى سنوردار دەردەچىت، و دەگاتە ئاسوپىيەكى فراواتر و دوورتر. خويىندكارى زمانىيکى بىانى پىوپىستى بە فەرەنگىكى (بىانى - عەرەبى) و (عەرەبى - بىانى) يە، بەداخەوه هەمۇو ئەو فەرەنگانەي كە بەكاردىن زۆر وورد نىن، و لە ميسىدا فەرەنگ هەيە بە (٣) جىنيه، ئەوهندەي وشە تىددانىيە، بەقەد فەرەنگىكى ئىنگلىزى يان فەرەنسى نابىت كە بە (١٠-٥) قىش دەفرۇشىت. وەزارەتى پەروھارە گەر فەرەنگى فراوانى راستى دەركات و بەھەزران بىداتە خويىنەران، ئەوا ئىشىيکى زۆرباش دەكات.

لەبەرئەوهى خويىندنى سەرەتايى بەشى خۆرۇشنىيەرىكەن ناكات، و چۈونە زانكۇش تەنها بۇ مندالى دەولەمەندەكانە ... مەبەستىشمان ئەوه نىيە كە دەرچۈو سەرەتايى مافى خۆرۇشنىيەرىكەن نىيە، باوهېشمان وايە، لاو گەر دەرچۈو سەرەتايىش نەبىت دەتوانىت خۆى رۆشنېرى بکات بەمەرجىيە چالاکى و ويىستى ھەبىت.

خويىندنگەي دواناوهندى دەرگا بۇ لاو دەكاتەوه و مەيدانى جۆراوجۆرى پىشاندەدات، وزىرەكىيەكەي دەجولىنىت، بۇيە دەبىت لە و قۇناغەي خويىندندا كراوه بىت، وتىبىگەيىنин كە مەبەست و ئامانچمان ئەوهىي خويىندكار خۆى رابەيىت لەسەر پەرەردەكەنلىنى خۆى.

زانىنى زمانىيکى بىانى بەباشى و حەزلىيەرنى بۇ خويىندكار، زۆر باشتە لە فيرىبۇونى دوو زمان كە بەخىرایى لەبىرى دەچىتەوه، لەبەرئەوهى عاشقى ويىزەكەي نابىت، ئەوهى لەبىرى دەمەنچىتەوه تەنها عەزىتەتى خويىندن و دەرخستنى وشەيە.

گەر ويىستان زمانىيکى بىانى بۇ خويىنەر ھەلبىزىرەن، كەزمانەكە بىتتە كلىلىك و دەرگائى خۆرۇشنىيەرىكەن و پىيگەيىشتىنى لېكۈلىنەوهى بۇ بکاتەوه، ئەوا زمانى ئىنگلىزى بۇ پىشىنياز دەكەين، لەبەر ئەوهى ئاسانە و نوسراوهى زۆرى لى چاپ دەكىت كە رۆزى لە (٢٠٠) نوسراوه كەمتر نىيە، زمانى (٢٥٠) مiliون مروقى پىشكەوتتووه لە ئەمرىكا و ئەوروپا و ئۆستورالىيادا، ئەورۇپايى پىشكەوتتووه ناتوانىت واز لە زمانى

(٤٤)

ویژه جیهانی

و هر ده گرین کله پینا ویدا چه شتومانه.
 پیشتر چهندین بهندمان له سه ر پیویستی لیکولینه و هی
 ویژه عه ره ب نوسی، ئیمهش نابینه خاوهن په روهرده یه کی
 راسته قینه گهر هه ر له ویژه بکولینه و ه. بؤیه ده بیت له ویژه
 جیهانی بکولینه و ه، و باشترين نوسینه کانی (٥٠) سه ده
 رابردو بخویننه و ه، هر له نویژه کانی (ئه خناتون) موه تا ده گاته
 چیزکه کانی (دستوفسکی) روسي.

له جیهاندا، سه ده پاش سه ده، نوسین هه ن جیگای خویان
 کردو ته و ه، وبه زه قیش به هایان دیاره. پیویست ناکات با سیان
 لیوه بکهین و بیان زمیرین، بخوینه رئاسانه (نولستوی،
 دستوفسکی و مکسیم گورگی و گوتیه و شیلله ری ئه لمانی و
 بیرون و برنا داشتی ئینگلیز و فولیت و رو سو و ئه ناتول فرانسی
 فرهنسی) بتاسیت.

به زمانی ئه لمانی و ئینگلیزی و فرانسیش هه مو
 نوسراوه کانی ئه دانه رانه هه ن، زور به وردی و هر گیر دراون، و
 تائیستاش به زمانی عه ره بی به وردی و هر نه گیر دراون!؟..
 خویندنه و هی ویژانه، له خوپه رستی دره مان ده گات و
 ده مانگه یینیتھ ئاسوکانی جیهان، توانای خوش ویستیمان بو
 مرؤفه زور ده گات و هیچ شتیکیش نییه هیندھی ویژه له ئاین
 نزیک بیت، مه بستیشمان ویژه به رزه.

مه قاماتی (الحریری) به جوزیک له ویژه داده ندریت، به لام
 هه ستی ئاینی له ده رونماندا ناور و زینیت. ویژدانمان په روهرده
 ناکات، له برهئه و هی رابوار دنیکی سووکی بی نرخه!!

ویژه لیکدانه و هی ئه ندیشه ریانه، و هک فه لسه فه واي،
 هه مو خوینریک هه و هی تایبته تی خوی به پیوه ده بات نه ک
 پای که سانی تر، و ده بیت لیکولینه و هی ویژه کون و نوییه کان
 بکهین، بؤته و هی ئاگاداری بین و تیبکهین و دواتریش پای
 تایبته تمان ده باره ویژه بلیین، له وانه يه و شهی (چین)
 سرکه و تهووتر بیت له و شهی (پا)... له برهئه و هی ئیمه چیز له
 ویژه و موسیقا و فه لسے فه ده بینین زیتر لوهی پای له سه
 بلیین، ئه چیز دش له باوک و دایکه و بومان نه ماوه و ه... به لکو
 به لیکولینه و ه و تاقیکردن و هی زیانمان بوده، به ویژه و فه لسے فه
 و ئاین، دانایی فیرده بین و زیانی پیده بینه سه، هه ریهک له و
 سیانه پیویستیان به یهک هه يه، له کامهيان به قووی بکولینه و ه
 و امان لیده کات له وانی تریش به ووردی بکولینه و ه، و له کوتاییدا
 به و لیکولینه وانه ده بینه خاوهنی په یامیکی مرؤفانه و
 ویژدانیکی جیهانی. ئه مهش تیکه لهیه کی ماندو و بیون و چیزه،
 که خوش ویستی پیکده هینن، و هک خوش ویستی دایک بق
 منداله کانی... ئه وساکه با يه خ به هه مو جیهان ده دهین، و گوی
 به په رسه ندن و پیشکه و تنى دده دهین، و چیز له و ئازاره ش

بەرزمان نەکاتەوە بۆ ئاستى زىيانىكى ئايىنى... هەست بە سىستمى زۆردار ناكەين و شۇپشى دەنەنەن... يان نامان گوازىتەوە لە روانگەي لادىيانە بۆ روانگەي جىهانى فراوان، و بەرزمان ناكاتەوە لە بەسۈوك سەيركىرىنى زىيان بۆ راستىگىتنى زىيان و راژەكىرىنى...

دەتوانىن نوسراوه پېرۇزەكان وەك نوسراوهى ويىزەيى بخويىننەوە، و لە راستىشدا ويىزە وئاين گەر بەرزيونەوە، يەك دەگىن، تا دەگەنە رادىيەك جىاوازىييان لەنۇواندا نابىنин..

چىرۇكى (نشىد الانشاء) يىنۇ تەپرات بە دەقىكى ويىزەيى ناياب دادەندىرىت، تىمامىدەكەيەنىت كە خۆشەويسىتى ساولىكەيى پاك، بەمەرجىك بۆ دەولەمەندى و پايە بەكارنەھىندرىت، زۆر پېرۇزە، ئەم چىرۇكە دەكىرىت بخريتە سەر چىرۇكى (پۇل و فرجىنى) يى (سان بىر). يان نوسىينەكانى (جان جاڭ رۆسۇ)، تىكۈشانى (ولۇز) بۆ يەكخىستانى جىهان لەو چورخەدا و لە ناودەرۇكىدا تىكۈشانىكى ئايىنە.

جا با (ولۇز) هەر خوانەناس بىت، كەواش بۇو(بوزا) ش خوانەناس بۇو ئىستاش (٥٠٠) ملىيون مروۋا باوهەپىان پېيىھەتى. زۆر نوسەرى ترەن بۇئە و خويىنەرانەي كە زمانى بىيانى دەزانىن، بە نوسىينەكانىان پىيدەگەن، و كەسىيەتى خۆيان پەرەرەددەكەن و بەرزى دەگەنەوە.

لىرىھدا، خويىنەر پىيويستى بە ئامۇڭكارىيەك ھەيە كە چەند بارە كراوەتەوە، ئەھویش ئەھوھىيە كە دەبىت زۆر بەقۇلى لىكۆلىنەوەي يەك نوسەر بکات، لەوانەيە (تۆلسىتى) يان

كەچى چىرۇكى (الاخوه كارامازووف) يى نوسەرى روسي (دۆستۆفسكى) گىيانى ئايىniman تىيىدا دەچىيىت، و فيرە پياوهتىمان دەكتات، بۆ چاكسازى و پېرۇزىيمان را دەكىيىت. لەبىرمە، پىيش (٢٠) سال كە خويىندەمەوە، و تاريكم لە گوقارىيەك نوسى و وتم: ((دەبىت ئەم چىرۇكە بخريتە سەر نوسراوه پېرۇزەكان)) و لە جىهاندا نوسراوه نىيە و اى پىداھەلدراپىت؟ كەورە نوسەرە كۆن و نويىيەكانى جىهان، بەو گىيانە ئايىنە نوسراوه ويىزەيىه كانىيان داناواه، لە بەرئە و هوئى، زىيانى هەرىيەك لەئەوانە زىيانى تىكۈشانى ئايىنى بۇوه..

*كۆتە... ئاراستەي پەرەرەدە كەسىيەتى و پەرسەندى دەرروونى دەكرد.

*برنادشۇ... هەموو زىيانى خۆى تەرخانكىرىبوو بۇئەوەي جىهان لە تەننەيى بگوازىتەوە بۆ ھاوېھشىيەتى.

*ولۇز... هەموو ھونەرەكەي بەخشى بۇئەوەي بگەينە حۆكمەتىكى جىهانى، فيرېبون و ئاشتى و خۆشكۈزەرانى گشتاندىن بکات.

* قولتىر... بۇ نەمانى زۆردارى و پادشا و كەنىسەكان تىيىدەكۆشى...

ويىزە بەچەندىن پىيوەر پىوانە دەكىرىت، يەك لەو پىيوەرانە بارى ئايىنى نوسەر و نوسىينەكانىيەتى. واتا زىيانى نوسەر با بهتى نوسىينەكانى. ئەو نوسەرە هانمان نەدات بۆ چاكسازى و پېرۇزى، راستە چىيىز لە ھونەر و داهىنائى و زىرەكى و بلىمەتىيەكەي وەرەگىرين، بەلام بە كەمى دەمەننەتەوە گەر

شارستانییه‌تی هاوچه‌رخ، واتا شارستانییه‌تی سه‌دهی(۲۰) که ریکوپیکی و چهواشەشی تیدایه، بهو کیشانه‌ی که چاره‌سەراکراون، و ئەکیشانه‌ی که جاری چاره‌سەرنه‌کراون، و ئەم شارستانییه‌تیه له‌زور رووه‌وه له زانسته‌وه هاتووه... ئى باشە زانست چييە؟

گۆقارى (نتىشەر) کە پسىپۇر له بلاۋىرىنىه‌وھى زاستەكان، ئەم وشەيە پى پەسەند نىيە، دەلىت : - زور بابەت هەن بۇ لېكۈلېنەو، وەك زانستى بايەلۆجى و سايکۆلۆجى ، ھىچ زانستىك نىيە، رەھا بىت، لەبەرئەوەي کە دەلىن زانستى (بايەلۆجى) مەبەستمان رىكھستنى زانيارىيە تايىبەتكانى ژيانە بە ووردى و بايەخ دانە بەراستىيەكان، و پشتگۇرى خستنى مەلەكانە.

زانستى بايەلۆجى لەسەردەمى ئەغريقييەكاندا دەخويىندا، و بىگە پىش ئەوانىش، بەلام زانست نەبۇ بەلكو تەنها زانيارى كۆكراوه بۇو. راست و مەلەتىيە تىكەلكرابۇون، پىوھىرى ووردىيەن نەبۇو. كە ئەم زانيارىيەنان پىشىكەوتن و بە ووردى و بايەخەو رىكھران ئەوجا بۇون بە زانستى (بايەلۆجى).

گومانى تىدا نىيە کە زانستەكانى ئىستا و زانستى نوى لە ئايىدەدا ، جىهان دەگۇرن، نەك هەر لەرۇوی بەرھەم و دابەشكىرىنىه‌وھ، بەلكو لەپۇوی رەوشىت و كۆمەلائىتى و ئايىشەوە ، لەبەرئەوەي هەر ھەموويان پابەندن بە رىبازى بەرھەمەيىنان و دابەشكىرىنىه‌وھ. كىشەي بىكارى و داگىركىرىن و حوكىمانى ئابەجى و

(برنادشو) يان (گۇته) يان (قۇلتىر) بىت. بىگومان يەك لەئەمانە هەلەبىزىرىت، لەبەرئەوەي يەكىكىيانى لەوانەي تر زىياتىر دەۋىت، و دەبىت بە فراوانى لېكۈلېنەوەي زىيان و نوسىينەكانى ئەو نوسەرە بىكەت، ئەوندە بە قۇولى بىت، وا بىزانىت كە له چەرخى ئەودا دەزىت، و ھەست بە كىشە هونەرى و ئايىنى و كۆمەلائىتى و سىياسىيەكەي بىكەت، و ئەم كىشانەش بىگومان ھەر دوو بارە دەبنەوە، بەلام ئەندىشە نوسەرىيەكى مەزن چاومان زىياتى دەكتەوە، و باشتىر تىمامىدەگەيىت.

بۇيە دەبىت بەشدارى گۆقارە گەورەكانى ئەوروپا و ئەمەريكا بىكەيت، تاكۇ بەكشتى ئاگات لەشنى شەمالى و يېزەبىت، لەبەرئەوەي ئەم گۆقارانە زور بايەخ بە زۇرانبارى و ناكۆكى و يېزەيى دەدەن، هەلسەنگاندىشيان دادەوەرانەيە...

(٤٥)

لېكۈلېنەوی زانستەكان

مەزىتىن مەبەستى خۆرۇشنىبىرلىرىن ئەوەيە، له‌چەرخە بىگەين كەتىيايدا دەزىن، و لېكۈلېنەوەي ئەم چەرخەمان دەبىت يەكەمین لېكۈلېنەوە بىت و پىش چەرخەكانى تر بىت و شارستانىيەتى ئىستاشمان دەبىت بىت پىوھىر بۇ شارستانىيەتىيەكانى چەرخە كۆنەكان.

و ده رده نیت و کشتوکالی (لۆکە) ش نامنیت، جیهان ئیستاکە زۆر گۇپاوه بەرهەو كۆتەدا دەچىت، بەھۆى دوو زانستەوە، میکانیك و کیمیا... و ئەوهى حەزى لە خۆشىنىڭىز دەنە لەم دوو بابەتە، با زۆر بەشۈيىنى بکەۋىت و بزانىت چۆن پەرە سەندووھە، كە دەكىرىت پىيى بلېين پەرسەندىنى شارستانىيەتىيە. كىشەيەكى تر ھەيە، ئەويش نەۋادى مروقايەتى و پى باشبوونە، و چۆن زاۋىى سنوردار دەكەيت، و پىشى دەخەيت، (ھتلەر) ئەم بابەتە زۆر بۇ باسکردووين. بۆيە پىویستىمان بە زانستى (ئىنتەرپۇلوجى) (بىوجىنى) يە.

زانستى (بىوجىنى) بۇ مىسر زۆر پىویستە، بۇئەوهى ياساى پەيوەندار دەكىرىت بۇ قەدەغە كەرنى زاۋىىى نالىيەشاو بۇ باوكايەتى و دايىكايەتى چاڭ.

زانست ھەن بىر و دەررۇون و لەش و گیانى مروقا پىشىدەخەن، زانستى بايەلۆجى بۇ ھەموو رۆشنىرىك پىویستە، لەبەرئەوهى ئاسۇى گیانى فراوان دەكەت و پەيوەندى لەگەل ئازەلدا دروست دەكەت و لەو ھۆيانەى كە كارىگەربۇون و تائىستاش ھەر كارىگەرن، لەپىشخستنى مروقايەتى تىدەگات.

زانستى سايکۆلۆجى ھەيە و وامان لىيەكەت لە رەفتار و رەوشت و جولانەوهى مېشكەمان تىبگەين، و پىویستىمانىش بە ھەندىك زانستى پىشىكى جۆراوجۆر ھەيە بۇ دووركەوتتەوە لە نەخوشى، و بۇئەوهى لەلاوى پېرىيىدا تەن دروست بىن ...

بۇئەوهى مېشكەمان نەرم بکەين بۇ زانست، پىویستە بە قۇولى لە زانستىك بکۆلینەوە. وەك بايەلۆجى يان گەردوون يان

داگىركەنى بازار و جەنگ، كە نىكەرانى كىردووين، ئەمانە ھەر ھەموويان بەرى بەرھەمى مەزنىن، كە بەھۆى ئامىرە گۇرەكانەوە بۇوه، واتا بەرى جیهانى میکانىكى بۇوه لەگەل دابەش كەركەنلىكى كەم كە تا ئىستاش زانستانە نىيە.

ھەموو ئەوانەى رۆشنىرىييان ئاواتە، لەبەرئەم ھۆيانە، دەبىت لىكۆلینەوهى رىبازى زانستى بکەن، بۇئەوهى چاويان بکرىيەتەوە، و لەكىشە جیهانىيە ھەنۇوكەيىە كان تىبگەن، و لەنەزانىنى سىاسەتمەدار و سەركرەدەكان بى ئاوات نەبن.

ئەي چۆن لە زانست بکۆلینەوە؟؟

وەلامان ئەوهى كە دەبىت بکۆلینەوهە لەو زانستانە كە پەيوەندىيان بەم چەرخەمانەو ھەيە، و كىشەشيان بۇ دروستكردووين، چەند پەيوەندىيەكە بەتىتىر بىت، ئەوهندە لىكۆلینەوهە سەختىر دەبىت، مەبەستى لىكۆلینەوهە تىكەيشتنە، و لە چەرخەكان ناگەين گەر نەزانىن چىن ئەو رەگانەى كىشەكانى بۇ چاندۇوين و كەي ئەو رەگانەمان ناسى بەئاسانى دەگەينە چارەسەركەرنىيان.

گەورەتىرين كىشە ئەم چەرخە، بىكارىيە، لەبەرزۇرى بەرھەم ھېنان. و دەبىت بزانىن ھۆى ئەم زۇرىيە چىيە... بىڭومان، داهىنافە میکانىكى و كیمیاوابىيەكانى ئەم (١٥٠) سالەي دوايىيە.

ئەم مىسرىيە راھاتووه گۈئ لەوه رابكىرىت كە (لۆکە) بناغەي دەولەمەندى مىسرە، دەبىت باي ئەوهندە لە كیمیا بزانىت، تا لە بەھاى كۇوتالى كیمیاوابىيە تىبگات كە چۆن (لۆکە)

زۇرىبەئى هوئىەكانى بۇ زانست دەگەپىتەوە ، نەك بۇ وىزە ، و زانستىش نەتەوە نويىەكانى بېيەكەوە بەستەوە، و مەرۋەلە نىيشتمانپەروھرى بەرزىرىدەوە بۇ جىهان پەروھرى، ئەمەش وامان لىيەكەتسەيرى پىش خۇمان بکەين و بەرھو ئايىنە بېرىيەن. لەبىريشمان نەچىت كە زانست بە تەنها دەگەپىت بە شۇين چىيەتى شت، واتا زانىارىيە، يان شىۋازە بۇ زانىارى، و بەگەرھىننانى ئەم زانىارىيىانە پىيوىستىيان بەدانايى ھەيە كە لە وىزە و فەلسەفە و ئايىنەكان وەرىدەگرىن. بە بۇچۇونى من، ئايىنەكان چەند وىزە و فەلسەفەيەك. وىزدانى بەرز و پىشىكەوتتوو بە رۆشنېرىيى جىهانى دروستبۇوە و پەرورىدەكراوه، و ئايىنەكانىش بەشىكەن لەوان... ھەستى ئايىنى پىشىكەوتتوو و بەرز ئەو ھەستە مەرقاڭىيەتىيە كە باوهەرى بە نادىيارى نىيە.

ھەرج بابەتىك كە حەزىلىيەتكەين، و دەبىت ئەم لېكۈلىنەوەيە بکەينە ئارەززووی ژيان، دواتر فراوان دەبىنەوە بى قۇولبۇونەوە بۇ چەند بابەتىكى تىرىبەمەبەستى زانىنى، كە توانيمان بىزانىن نۇرىبەئى ھاوبەندى بىر لە سىاسەت و ئائىن و ئابۇورى و هەتد... دەگەپىتەوە بۇئەوەي كە ئىيمە ئەم بابەتانە بەرىيابازىكى زانستى چارەسەر ئاكەين، بەلکو وازى لىيەھىننىن بۇ دابونەرىتىمان، كە ناھىيەن پىشىكەۋىت و پەرەبىسەننەت. ئەوسا دەزانىن بەھاى زانست چىيە؟!...

وادەزانم پىيوىستىمان بەبەندىكى تايىبەت نىيە بۇ جىاكارى نىوان وىزە و زانست ، بەلام پىيوىستىمان بە وشەي كەم و كورت ھەيە بۇ خۇپۇشنىبىركردن.

نوسراؤھى وىزەي كۆن فولكلۇرى مەرقاڭىيەتىيە، پىيوىستە ھەموو رۆشنېرىيەك كەم يان زۆر بىزانىت. كەرھەر وىزەي كۆن بە تەنها بخۇيىدىرىتەوە، ئەوا ئاوهەپداھەوەيەكە بۇ دواوه، و رەفتارىكى كۆنەپەرسستانەيە، ئاپاستەيەكە لاسايىكەرەوەيە ... نوسەر باوكەپۇي چەرخەكەيەتى، لەسەر ئاوازىك دەبوات جووت نابىت لەگەل ئاوازى چەرخە كۆنەكان.

لايەنگرانى وىزەي كۆن دەفەرمۇون: وىزەي كۆن گەنجىنەي دانايى مەرقاڭىيەتىيە، لەوانەيە تاپادەيەك وا بىت... بەلام بەيىركەنەوەيەكى كەم بۇمان دەردەكەۋىت كە گەنجىنەي تەواوى دانايى مەرقاڭىيەتى، مەرقا خۇيەتى، و وىزە كۆنەكانىش بەشىكەن لەدانايى، و ھەرھەمۇوی نىن.

ئىيمە ھەست بە وىزدانىكى مەرقانەي نوئى دەكەين، و

سیستم هن شایسته ن بؤئه‌وهی مرؤّقی روشنبیر لیّیان
بکولّیت‌وه، ئهوانه‌ش سیستمی دیموکراسی و فاشی و
هاوبه‌شییه‌تین:-

(٣٦)

سیستمی دیموکراسی: له هه موویان باشتره، هه رووهک
له سویسرا و سویدو نهرویج و دانیمارکدا هن، و پاش ئهوانیش
ولایه‌ته‌یه کگرتتووه کانی ئه‌مریکا دیت، ئه‌م سیستمه باوه‌پی به
ئازادی تاک هه‌یه و هه‌ولدهات به (باج) قورسی جیاوازی
ئابوری سووک بکاته‌وه، بهم سووکردن‌وهش مرؤّه ده‌توانیت
به ئازادییه‌کی ریزه‌یی بژیت، و جاریش هه‌یه ده‌توانیت
په‌پریت‌وه به‌سهر دوو دلییه ئابورییه کاندا. گومانی تیدا نییه
که روزیکیش دیت دیموکراسی مه‌دهنی ده‌بیت‌هه دیموکراسی
ئابوری.

لهم چه‌رخه‌دا دیموکراسی ئابوری له‌ئین‌کلت‌هه ردا هه‌یه، و
سیستمی هاوبه‌شیه‌تی له زور له ده‌زگا کانیدا په‌پره و ده‌گریت،
حکومه‌تیش باجی (٩٥) هه‌زار جنیه له و ده‌وله‌مەنده و ده‌دگریت،
گهر هاتوو داهاتی (١٠٠) هه‌زار جنیه بعوو، و ده‌بیت هه‌موو
روشنبیریک، و ئه‌وهی روشنبیری سیاسی ده‌خوازیت
لیکولّینه‌وهی ئه‌م سیستمه بکات، و کاتیک که‌سیستمی
هاوبه‌شییه‌تی له کۆمەلدا پی‌دەگات ئه‌وا له‌کوتاییدا هه‌موو
سیستمه دیموکراسییه کان وايان لیدیت.

که‌چی سیستمی فاشی دووکه‌لیکی ره‌شی سته‌مکاربورو،
ئه‌لمانیا و ئیتالیا و چه‌ند نه‌ته‌وه‌یه‌کی دیکه‌ی گرت‌وه، ئه‌لمانیا و
ئیتالیا رزگاریان بولیی، نه‌ته‌وه‌کانی تریش هه‌ر رزگاریان

لیکولّینه‌وهی رامیاری

رۇزانامه خۇراكى بىرمانه، هه‌موو بە‌يانيانیک، بە
خويىندن‌وهی هه‌واله کان و سه‌يركىدىنى ويىنه‌کانى ده‌بۈزىيىن‌وه،
بابه‌تمان دەستدەكە‌ويىت بۇ قىسە‌كىرىن وييركىرىن‌وهی ئه‌و رۆزه،
رۇزانامه‌ش بايەخىكى رۇز بە‌سياسەتى ناوه‌وه و دەرھوھ دەدات،
و بايەخ دانه‌کەش هه‌ر بۇ هه‌وال و بانگەشىيە.

بؤئه‌وهی لە‌رۇزانامه بگەين، دەبىت لیکولّینه‌وهی سیاست
بکەين، واتا ئه‌و بناغانه‌ئى كە سیاستى لە‌سەر
دروستکراوه، ئه‌ويش مېزۋو و ئابورى و سايکولوچىيە، و بى
شانسى هه‌موو جىهانه، كە ئىيىستا كاروباره‌کانىيان بە‌دەست
ئاره‌زووچىيە‌کانه‌وهی و ناتوانى كىشە‌كان زانستانه
چاره‌سەریکەن، بۇيە بە‌ردەواام بە خوتبە‌دانى هەلچۇوناوايىيە‌وه
لکاون، لە جىاتى ئه‌وهی پشت بە وىرۋان و زىيرى بېبىستن،
ھەربۇيە ئه‌م ئازاوه‌يە گشتىيە، زىانى ئابورى و كۆمەلايىتى
داگىركردووه.

كەر وازمان لە نەته‌وه سەرەتايىيە‌کان و درنده‌کان هىننا، و
ھه‌روه‌ها نەته‌وه رۆزه‌لاتىيە‌کانى كە تائىيىستا ئازارى داگىرکەر و
پادشاكان و شىيخه كۇنە پەرسەت‌کان دەچىش، دەبىتىن سى

دهبیت لیّی، لهبهرئوهی نه دیموکراسیت و نه هاوبهشییه‌تی ونه هوی مانه‌وهی تیدایه، ئهو سیستمه به هوی هیزی ئامیری جهنگی گهوره دهژیت، و ده‌توانیت بی ئه‌وهش بژیت؟!..

(بک)ی (عه‌زیز خانکی)، گهوره‌یی و زیره‌کی ئه‌و سه‌کرده‌یه له راپه‌رینی تورکیادا ده‌رده‌خات، واله خوینه‌ری میسری ده‌کات که بزانیت هوی دواکه‌وتني میسر چیه؟!..

بهزمانی ئه‌وروپایی نوسراوهی زور هن که باسی راپه‌رینه‌که‌ی تورکیاده‌که‌ن و فه‌لسه‌فهی ئه‌و گورانه رووندەکه‌نه‌وه.

هه‌روه‌ها ده‌بیت لیکولینه‌وهی هیندو سیستمه نوییه‌که‌ی بکه‌ین، پاش رؤیشتنتی ئینگلیزه‌کان، لهبهرئوهی به سه‌کرده‌یه‌تی (گاندی) به‌پله‌ی یه‌کم و (نه‌هرق) به‌پله‌ی دووهم ئاین له ده‌وله‌ت جیاکرایه‌وه، و ئافرەت له ده‌ستوردا مافی ته‌واوی و هرگرت و له‌گه‌ل پیاودا يه‌کسان بwoo بو ده‌نگدان و هه‌لبزاردن، زن به‌وهزیرو سه‌فیر دامه‌زرا، و له‌میراتگه‌رییدا نیرومنی يه‌کسان بوون.

لهم بارودو خهی ئیستادا ده‌بیت، له ئیمپراتورییه‌تی هاوچه‌رخه‌کانی فه‌رننسی و به‌ریتانی و هوله‌ندی بکولینه‌وه و بزانین سیستمه‌کانی حوكمرانی له میسرو هیند و جاوه و تونس و ده‌وله‌تانی تردا که باون چین؟! بزانین جوره‌کانی داگیرکردن له‌نیو نه‌ته‌وه دواکه‌توروه‌کاندا چین؟! که ئاواتمان نه‌مانیانه، له‌گه‌ل مردئی سه‌رەتاکانی ئیمپراتوریه‌تی پاش جه‌نگ، به‌لام ئه‌م ئاواتاه له‌م کات‌هدا به‌ئاواتیکی ئه‌نديشەیي ده‌چیت، نه‌ک به ئاواتیک که بیت‌ه‌دی.

دهبیت لیّی، لهبهرئوهی نه دیموکراسیت و نه هاوبهشییه‌تی ونه هوی مانه‌وهی تیدایه، ئه‌و سیستمه به هوی هیزی ئامیری جهنگی گهوره دهژیت، و ده‌توانیت بی ئه‌وهش بژیت؟!..

کلیلیک هه‌یه، به‌هویه‌وه ده‌توانین له هه‌موو ئه‌و کوده‌تایانه‌ی ئه‌م چه‌رخه له سیاسه‌تی جیهانیدا بگه‌ین، ئه‌ویش بیردوزی لیکدانه‌وهی ئابوورییه بو میزهو، و گه‌ر لهم بیردوزی بکولینه‌وه ئه‌وا له هو و بزوینه‌رکانی کوتایی هینان به‌فاشیت له ئیتالیا و ئه‌لمانیا ده‌گه‌ین، و له هو و بزوینه‌ه‌رکانی ئیمپراتورییه‌تی به‌ریتانیا و فه‌رننسا و هوله‌ندا بو داگیرکردن به‌هه‌موو ره‌نگه‌کانیانه‌وه ده‌گه‌ین، جیاوازییه‌کی ئه‌وهش بکه‌وه و ئابووه‌ر هه‌یه له نیوان ئه‌وهی کلیله‌که‌ی هه‌یه، و ئه‌وهی که نییه‌تی، لهبهرئوهی هه‌والیکی بچووک له‌رۇزىنامىيەكدا ده‌باره‌ی پیکه‌هانی سیاسی دوو ده‌وله‌ت، يان تیکه‌لبوونی دوو كۆمپانیا، يان بانگه‌شەیهک بو ئاینیک، يان لایه‌نگىرى كونه‌په‌رسىتى له‌ئاسیا و ئه‌فریکا و ئه‌وروپادا، هه‌موو ئه‌م هه‌والانه، و سه‌دەها هه‌والى تر تیده‌گه‌ین گه‌ر هاتوو لیکدانه‌وهی ئابووری بو میزهو و مان خویندېتتەوه.

خوینه‌ری میسری پیویستى به لیکولینه‌وهی تر هه‌یه جگه له دیموکراسی و هاوبهشییه‌تی و فاشیت، خوینه‌ری ئه‌وروپایی ده‌توانیت باوه‌ر به لیکولینه‌وهی ئه‌و سیسته‌مانه بکات، لهبهرئوهی له‌و که‌ش و هه‌وا سیاسییه‌دا دهژیت که له‌هه‌موو ئه‌مانه پیکه‌اتووه، و له‌سەریهک له‌و سیسته‌مانه ئوقره ده‌گریت، به‌لام خوینه‌ری میسری پیویستى به لیکولینه‌وهی

یکیک به خۆی بلیت روشنیبی، لیکۆلینه‌وهی نه‌کات، و به‌دوای
په‌ره‌سنه‌ندنی هاوبه‌شتییه‌تیدا نه‌چیت!!...

(٣٧)

لیکۆلینه‌وهی میژوو

گەر لە میژوو نه‌کۆلینه‌وه، ناتوانین لە ئابورى و
کۆمەلایه‌تى و رەوشت و سیاسەت بگەين ... سەرەرای ئەوهش
میژوو بىركدنەوهیکى گیانى مرۆقیاپەتیمان دەداتى، لەبەر
ئەوهى راقھى تىكۆشانى مرۆقمان بۇ دەکات كە لەپىناوى
پېشکەوتن و ئازادى و شارستانىيەتیدا بۇوه، بەمەش گیانى فەر
و چاكىيى لە درەونماندا بەھىز دەکات، مەبەستىشمان
میژووی چاكە، كە بىن باڭگەشەي نىشتمانى نوسراوه، ئەو
میژووهى كە وەك يەك نەتهو سەيرى مرۆۋە دەکات، و بۇ
شارستانىيەتى تىددەكۆشىت، سەربارى ھەموو ئەو ھەلە
دووبارەبۇوانەش.

جاران وەك ھونھەریك لە میژوو دەكولرایه‌وه، بەمەبەستى
بانگەشەي نىشتمانى يان رىباوەپى (مذھبى)، ئىستاش لەنیو
نەتهو فاشىيەكاندا ھەرواپە، و كردوويانە بەشىوازىك بۇ
دەمارگىرى و رق و جەنگ، كەچى مرۆقى روشنىيەر كە بەپاکى و
ووردى لەمیژوو دەكولىتەوه، دەبنىيەت میژوو شىوارىكە بۇ

جىهان ئىستاش پىويىستى بە تىكۆشانە بۇ ئازادىرىنى
مېللەتانى ژىردهست ھەروەك چۈن جاران پىويىستى پى بۇ بۇ
نەھېشتىنى كۆيلەتى، و دەبىت ئامان لە ئامارى سالانە و ئەو
سەرزمىريانە بىت كە ھەموو (١٠) سال جارىك دەكىت، لەگەل
ئەتلەسىكى جوگرافى، و ھەموونەمانە بە زمانى خۆمان ھەن،
بەلام ئەتلەسى سىاسى بەزمانى ئەوروپايى ھەيە، ھەموو
گۇپانكارىيە ھەريمىيەكانى تىدایە، كە پەيمان و جەنگەكان
دروستيان كردوون،، ئەمەش پىويىستە بۇ ھەموو خويىنەریك كە
لیکۆلینه‌وهى سیاسەت دەکات و ھەوالى رۆزانە دەخويىنیتەوه.
ئەوهى جىگای داخە، زۇر لە خويىنە ئامار پاشتكۈ
دەخەن، لەو كاتەي ئامار:- ئەو كەرسەتەيە، ھەموو
پرۇزەيەكى چاكسازى لېپىكىدىت، مىشكى ئامارى مىشكىكى
زانستىيە، و بۇ لیکۆلینه‌وهى سیاسەت و كۆمەلایەتى چاكتىن
مىشكە.

بەشدارىيەرلى خويىنە لە گۇقاپاپى ئەوروپايى سیاسى بە
چاك دەزانم، گەرەتتىپەرەسەندنی سیاسى روونكىردهو
بۇخويىنە ...

ئەم بەندەم لەسالى (١٩٤٥) نوسىيۇ، و ترسام باسى
دەولەتى يەكىتى سوقىتى بکەم نەبا بىمگەن، بۇيە باسى گرنگى
لیکۆلینه‌وهى ئەو سىستەمە نەكىردووه، بەلام ئىستا
كەسالى (١٩٥٨) ٥، وەبىر خويىنە دەھىنەمەوه كە ھەزار مىليون
مرۆۋە لە يەكىتى سوقىتى و چىن لە نىيۇ سىستەمەكى
هاوبەشىيەتى تەواودا دەزىن، بەگەلى و گەوجەيەتى دەزانم، گەر

زمانی عهربی ببستیت بُو لیکولینه‌وهی میژوو ئه‌وا به پهروه رده‌یه کی که مه‌وه ده مینیت‌وه، له برهه‌وهی له سه‌ر زه‌ویه ک ده‌ژیت نازانیت میژووی چیه، چون دانیشت‌وانی په‌رهیان سه‌ندووه!؟.

پیشتر قسه‌مان له سه‌ر ویژه‌ی کونی عهرب کرد، باسی نوسراوهی میژوو مان زورکرد، و هر وک و تمان به که‌ره سه داده‌ندرین بُو لیکولینه‌وهی، و زوریش سنوردارن، له برهه‌وهی ته‌نها باسی عهرب و میسر ده‌کهن... باسی رووداوه‌کان وک چیروک ده‌کهن، بی جیاکاری نیوان رووداوه ترسناکه‌کان و بی که‌لکه‌کان... ئیمه‌ش که له میژوو دهکولینه‌وه بُو ئوهیه زیاتر مرؤفانه‌تر بین.

بیبه‌شی زمانمان له نوسراوهی میژوو بیدا سنوردارکردنی بیرکردن‌وهی جیهانیه له نیو لاوه‌کانماندا، و نوسراوه‌کانی خویندنه‌کان که باون، به‌هایه کی زور که‌می هه‌یه، و به‌ئیسکی میژوو ده‌چیت، نهک به میژوو خوی.

نوسراوهی (العصور القديمه) و هرگيرانسي (دواود قربان) و نوسراوهی (التاريخ المصرى القديم) ى (عبدالقادر همزه) به نوسراوهی زور که‌م و چاک داده‌ندرین بُو خویندنه‌وهی میژووی کون.

به زمانی ئیمه هیچ نوسراوه‌یه ک نییه سه‌باره‌ت به میژووی (ئه‌کریک) و (رومأن) و (هیند) و (چین) و (ژاپون) و (ئه‌میریکا)، تائیستاش لای خوینه‌ری عهرب، سه‌ده تاریکه‌کان، هر له تاریکی خویاندان و هیچ نوسراوه‌یه کمان نییه له سه‌ر راپه‌رینه

خوش‌ویستی مرؤفایه‌تی و ئاشتی و لیبوردن.

دېبیت واله په‌ره سه‌ندنی بایه‌لوجی بکه‌ین (واتا گواستن‌وهی مرؤفه له ئازه‌لییه‌وه بُو مرؤفایه‌تی) که ببیت گه‌وره‌ترين به‌شی لیکولینه‌وه که‌مان، واتا دېبیت پیش میژوو له میژووی مرؤفه بکولینه‌وه و نوسراوهی (نظرية التطور وأصل الانسان) و (الانسان قمة التطور) خوم، سه‌ره‌ای کورتییه‌که‌ی، له و باره‌یه‌وه چاوی خوینه‌ر ده‌کاته‌وه و واي لیده‌کات بایه‌خی زیتری پیبدات.

پاش ئه‌وهش دېبیت میژووی شارستانییه‌تی میسر بکولینه‌وه، له برهه‌وهی له نیشت‌مانی ئیمه‌دایه، مرؤفی سه‌ره‌تایی له ژیانی دارستان و کوکردن‌وهی رهگ و خواردنی سروشتی گوازرايیه‌وه بُو ژیانی کشتوكالی و برهام هینانی خواردن. کشتوكالیش يه‌که‌م گافی شارستانییه‌تی کونه، و به‌هۆیه‌وه حکومه‌ت و ئاین و نوسین و روشنبری و پیشه‌سازی سه‌ره‌تایی هاته‌کایه‌وه... نوسراوهی (مصر أصل الحضارة) هی خوم له و باره‌یه‌وه چاکه.

نوسراوهی میژوو به‌زمانی عهربی، مه‌بست نوسراوه کونه‌کانه، ماده‌ی تایبه‌تن بُو لیکولینه‌وهی میژوو دانانی نوسراوهی نوی له سه‌ریان، و خوینه‌ری ئاسایی ناتوانیت پشته‌پیببستیت، و نوسراوه‌یه کی وک (موجز في التأريخ العام) ى (ه.ج. ولن) به هه مورو عهرب دانه‌ده‌نرا؟ او له و باره‌یه‌وه زور دواکه‌وتووین به هۆی ئه‌و دواکه‌تتووییه‌مانه‌وه وینه‌ی مرؤفایه‌تی له بیرکردن‌وه‌ماندا لیل بووه، وئه‌وهی پشت ته‌نها به

- ۵- لیکولینه‌وهی عرهب بکهین به دور و دریشی، له به رئه‌وهی په یوه‌ندییه که مان له گه‌لیاندایه.
- ۶- لیکولینه‌وهی سهده ناوه‌راسته کان بکهین.
- ۷- لیکولینه‌وهی راپه‌رین بکهین.
- ۸- دواتر لیکولینه‌وهی په رسنه‌ندنی ئابووری ئه‌وروپا بکهین که پیش (۱۷۰) سال روویداوه، و لیرهدا پیویستیمان به لیکولینه‌وهی (نظریة التفسير الاقتصادي للتاريخ) هه‌یه.
- خوینه‌ر ده بیت لیکولینه‌وهی (۱۰) شورشی جیهانی بکات، ودهک شورشی ئینگلیز دژی (چارلسی یه‌که‌م) پادشا، و شورشی فرهنسییه کان دژی (بوربون) و شورشی ئه‌مریکا، و شورش‌کانی روسیا و تورکیا و چین و هیند... پیشکه‌وتقی مرؤفایه‌تی نورجار پیویستی به شورش هه‌بووه، و له باره‌یوه نوسراوه‌ی (الثورات) م هه‌یه.
- لیکولینه‌وهی میژووی زانسته کان و هونه‌ره کان، چاکتره له خویندنه‌وهی میژووی نه‌ته‌وهیه ک، له به رئه‌وهی گه‌هاتوو میژووی کیمیا لیکولینه‌وه بکهیت. و چون له میسره‌وه گوازرايه‌وه بؤه‌وروپا و چون کوتایی پیهات به دوزینه‌وهی هۆکاره‌کانی ئابووری له پیشه‌سازی و کشتوكالدا.
- یان که لیکولینه‌وه میژووی پزیشکی ده‌کهیت، یان میژووی یاساکان، ئه‌وانه چاومان زیتر ده‌که‌نه‌وه له‌وهی تنه‌ها میژووی میسر، یان میژووی ئینگلترا بخوینیت‌وه، له به رئه‌وهی ریبازی یه‌که‌م، ئاپاسته‌یه کی مرؤفانه‌ی جیهانیمان ده‌کات، که چی ئه‌وهی دووهم بیرکردن‌وه مان هه‌له چیوه‌ی ئه‌وه ولا ته‌دا

مرؤفایه‌تییه گه‌وره‌که‌ی سه‌دهی (۱۵) م، که خویندنه‌وهی شورشیکی بیری گه‌وره له دهروونی خوینه‌ری عره‌بدا دروستده‌کات.

له به رئه‌م هه‌یه ده بیت بؤ لیکولینه‌وهی میژووی مرؤفایه‌تی زمانیکی بیانی بزانین و تائیستاش (۲۵۰) هه‌زار جنیه بؤ کوپری زمانه‌وانی سه‌رفکراوه بؤ دارشتني و شهی نوی، و گه‌هه‌وه پاره‌یه بؤ و هرگیپرانی نوسراوه ئه‌وروپاییه کان سه‌رف بکایه، ئه‌وا به نزیکی (۱۰۰) نوسراوه زمانمانی ده‌له‌مه‌ند ده‌کرد له میژوو و شتی تردا، و په‌روه‌رده که‌شمان به که‌می نه‌ده‌مایه‌وه. لیکولینه‌وهی میژوو پیویستی بهم سیستمه‌ی خواره‌وه هه‌یه، هه‌رچه‌نده ده‌زانین هیچ سوودیکی بؤ خوینه‌ریک نییه که زمانیکی بیانی نه‌زانیت:

- ۱- ده بیت لیکولینه‌وهی میژووی ئه‌م زه‌وییه بکات، هه‌له دورست بعونیه‌وه، تا سه‌ره‌هله‌دانی مرؤف له سه‌ریدا.
- ۲- دواتر لیکولینه‌وهی ژیانی مرؤفی سه‌رتایی بکهین، تاگه‌یشتتنی به شارستانییه‌تی کشتوكالی له میسردا.
- ۳- لیرهدا، ده بیت لیکولینه‌وهی ئه‌وه (۴) هه‌زار ساله‌ی میژووی میسر و فرعه‌ونه‌کان بکهین، له به رئه‌وهی میژووی په‌رسه‌ندنی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و ئاینیه به‌شیوه‌یه کی سه‌رتایی.
- ۴- دواتر، ده بیت لیکولینه‌وهی نه‌ته‌وه کونه‌کان بکهین، وده بابلییه کان و فینکییه کان و گریکه کان و رومانه کان و چینییه کان و هیندییه کان.

دەھىلتەوه ...

(٣٨)

لىكولىنهوهى ئابورىيەكان.

گەورە، و كاريگەرى زۇريان ھەبۇو لە قۆستنەوه و زالبۇون
لە بازارە ناوخۇ و دەرەكىيەكاندا، داگىركارىيىان دەستپىكىد، و
سياسەتىان بەكارهىيىنا، ئەم جولانىھو ئابورىيە نويىھ
مالۇيرانى زۇرى بۇ كرىكار و نەتەوھ كشتوكالىيەكان لە
ئەفريكا و ئاسىادا دروستكىد، لەھەمان كاتدا ويىزدانىيىكى نويىھ
بۇ يەكبوونى جىهانى ھىننایەكايىھو، واتا پىيوىستى يەكبوون، و
گەر سەرمايە ئازاد بىيىت لە قۆستنەوه، ئەوا ئاژاوه و جەنگ و
خراپەكارى بەرپا دەبىيىت؟!...

بۇيە، لەم چەرخەدا كىشە سياسىيەكان گۇراون، ئىستا
كىشەكە جىاوازى نېيە لەنیوان دوو نەتەوھدا، يان نىوان پادشا
و مىللەتدا، بەلكو كىشەكە جىاوازىيە لەنیوان چىنى
پىشەسازىيەكان و دارايىيەكان و چىنى كرىكاردا، كە ھىزە
دارايىيەكان و بازىگانىيەكان و پىشەسازىيەكان دەيقۇزنىھو،
ئىستاش درك بەو ھۆكارانە دەكەين كە پال بە نەتەوھ
پىشەكتۈۋەكانەو دەنیيەت بۇ داگىركىدن و جەنگ و بالادەستى
بەسەر نەتەوھ كشتوكالىيە لاوازەكاندا.

لەمەش زىتىر، (كارل ماركس) توانى بەھۆى (نظريۃ التفسير
الاقتصادي لل تاريخ) دوھ چاومان زياتر بکاتەوھ ، بى ئەم ئامرازە
ماركسىيە، ناتوانىنلىكولىنهوهى رووداوهكانى ئەم چەرخەمان،
وييان مىزۇوى راپردوومان بکەين، و بى ئەۋىش لە گۇرانكارىيە
سياسى و كۆمەللايەتى و رەوشتىيەكانى نىيۇ نىشىتمانەكەمان
ناگەين.
بەداخھوھ، ناتوانم دەستنىيىشانى ئەو نوسراوانە بىم كە

پىش(٢٠٠) سال(ئابورى) زانستىك نەبۇ لىكولىنهوهى
لەبارەوھ بکرىت، لەبەرئەوهى ئەوسا بەھاى نەدەزاندرا، و
مۇقۇش ئەوهندەي پىيوىست بەم زانستە نەبۇ بەھۆى ئەوهى كە
رىبازى بەرھەم ھىننان كشتوكالى بۇو، و پىشەسازىش دەستى
بۇو. و ھەموو نەتەوھيەكىش ژىانىيىكى سادە دەزىيا، ھەربەشى
خۆى بەرھەم دەھىيىنا و ھەر خۆشى بەكارى دەھىيى.. و بازىگانى
نىيوان نەتەوھكانيش كەم بۇو جارىش ھېيە ھەرنەبۇوھ ...
لەبرخاوى گواستنەوه، يان نەبۇونى.

بەوشەيەكى تر، دەلىم، ھەموو نەتەوھكان كشتوكالى
بۇون، و ئابورىيەكانيان وەستابۇو، و شارستانىيەتكانيانىش
لادىيىانە بۇو، و گۇرانى كۆمەللايەتىيان خاو وسىت بۇو يان ھەر
نەبۇو.

بەلام پىش(١٧٠) سال جىهان گۇپا، و شىيوازى بەرھەم
ھىننانى، لە دەستتىيەوھ گۇرا بە ئامىر، و بەشىوازى گواستنەوه
و خىرایىيەكەي توانى بگاتە ولاتانى دوور، و سەرمايە جولايەوه
و ئاوسا، و كۆمپانىا بەشدارىيىكان بۇون بەھىزىكى ئابورى

ئابورىيەكانە... لەبەرئەوهى ئەو نەتەوەيە بۇو كە وردە وردە
هاوبەشىيەتى و خۆمالىكىرىنى كرده سىستمى دەولەت، و هەمۇو
ئەوانەي كە خۆپوشىپىرىكىرىنیان مەبەستە دەبىت لېكۈلىنەوهى
لەسەر بىكەن، و بەھۆيەوه لە سىاسەتى جىهانى و
گۆپانكارىيەكانى ئايىندەش دەگەن، ئەمەش ئەوه ناگەيىنیت كە
حىومەتى بەريتاني وازى لە دابى داگىركىدىن ھىنابىت.

چاكتىن لېكۈلىنەوه لەبارەي ئابورىيەكانى جىهانەوه
لېكۈلىنەوهى ماركسىيەتە، كەلەسەر (۱۰۰۰) مiliون مروۋە لە
چىن و يەكىتى سوققىت پەيرەو دەكىرت.

خويىندەوهى هەوالەكانى جىهانى لەرۇزىنامەكاندا، كەلەك
چاكتە لە خويىندەوهى هەرج نوسراوهىكى عەرەبى لەسەر
ئابورىيەكان، گەرھاتتو خويىنەرەر تەنها زمانى عەرەبى
بىزانىت، لەبەرئەوهى خويىنەر گەر بەدواچۇون و تىكەيشتن و
بۇچۇونى چاك بخويىنەتە، دەتوانىت بىزانىت، ئەو ھۆكارانە
لەپاڭ جولانەوهى ئابورىيەكاندا دەوەستن چىن؟!

باسى بىردىزى ماركس دەكەت، لەبەرئەوهى بە زمانى خۆمان ئەو
نوسراؤانە نىن... و ياساكانمان سەرەرای لىيلىيان دەركىرىنى
نوسراؤەيەكى ئەوها، دەخەنە جىيى گومان و بەر لېپرسىنەوه،
زۇر سەرسورھىنەرە كە حىومەتى ميسىرسالى (1911) كۆمەلېكى
نارده مۆسکو، بۇئەوهى رىبازى (نيكۈلەسى) قەيسەرى لە راونانى
ئازادىخوازان و ناردىيان بۇ(سېرىيا) فير بن، كە تائىيىستا خەلکى
(سېرىيا) قىينيان لە هاوبەشىيەتىيە، و دىرى دەجەنگن ... كەچى
بەريتانيا ئەو رايانە بە هەند وەردەگەرىت، و خەلۇز و گەياندۇنى
خۆمالى كرد، و دەيانەويىت كارگەي پۇلاش خۆمالى بىكەن؟!....
مېزۇوى ميسىر لەماوهى ئەم (70) سالەي دوايىدا، ئەم
بۇچۇونە ماركسىييانە زۇر جوان روونكىردىتەوه، و ئەم
ميسىرييە شىكىرىنەوهى ئابورى بۇ ھەزارى و مائۇيرانى و
نەخۆشىيەكان نەزانىت، ئەوا مېزۇوى ميسىر نازانىت، و بى ئەو
شىكىرىنەوه ماركسىيە لەرۇوداوه كانى ئىيىستادا ناگات.

ئەو حىومەتە لېكۈلىنەوه دەربارە(كارك ماركس) قەدەغە
بىكەت، هەر تەنها شايىستە تۈورپەيى (قۇلىتىن) نىيە، كە
كاردەكەت بۇ قەدەغەكىرىنى پېرۇزىرىن شت لە مروۋىدا و
سنوردارى دەكەت، ئەويش بىكىرىنەوهىيە... بەلكو لەبەرئەوهى
كاردەكەت بۇ گشتاندىنە ھەزارى، واشمان لىيىدەكەت لە ميسىردا
ھەرۈك نەتەوەيەكى كشتوكالى بىمېننەوه و لە راژەي
پارەدارەكان بىن، ھەرۈك مەبەست لە بۇونمان لەم جىهانەدا
تەنها بۇ راژەكىرىنى ئەو پارەدارانە بىت!؟...
لېكۈلىنەوهى بەريتانيا لە چەرخى نوپىيدا، لېكۈلىنەوهى

دهکات بۇ گەیشتنە سەرپەرزى ورىز و بەرزى توانىيان بەكار بەيىن.

لە ولایتە يەكگەر توەكانى ئەمەريكا، تاڭ ھەولىدەت بۇ دەولەمەندى، و باوھىشى بەسەرکەوتنى ھەيە، و گۈيىناداتە ھەلسانى بەيانيان زۇو، و درەنگ گەپانەوەي شەھى، ئەم رەنچەش دەبىيٽ ھەموو ئەمەريكييەك بىدات گەر وىستى بگاتە لۇتكە، پېشپەركىيى كشتى وات لىيىدەت، كە پەيدا كەرنى سامان بە توانىاي راكردن و راكردىنى لەسەرەخۇ دەبىيٽ. و ئەوهەندە نابات، ھەموو سامانەكتە سەرف دەكەيت، و ئەوسا دەبىيٽتە پېشپەركى لەسەرفەركەنلىقى ساماندا نەك لە كۆكەنەوەيدا ...

ئەم بۇچۇونە بۇ زىيان لەراستىدا بۇچۇونىيىكى فەلسەفييە، بۇيە زۇر بە دلنىيائى و بەساكارى دەزىن، و زۇر بەئارەزۇوانە سەرف دەكەن. چۆننېيەتى پەيدا كەرنى سامان لەئەمەريكا، خەم و دوو دلى ھەموو كورپىك و كچىكە، چۆن بىگاتى و چۆن لەپېشپەركىيە ئابۇورييە كشتىيەكە سەرکەويىت؟! ئەم دوو دلىيە و خەمە ماندووبۇونىيىكى زۇر قورسە، لەزۇر كاتدا دەبىيٽتە ھۆى ھەرسى دەروونى، بەلگەشمان بۇ ئەمە ئەوهەيە كە نیوهى قەرهویلەكانى نەخۇشخانەكانى ئەمەريكا بە نەخۇشى دەروونى پېركراوەتەوە، نەك بە نەخۇشىيەكانى لەش، بارى فەرەنسا و ئەلمانيا و ھۆلەندىا تۆزىيەك لە ئەمەريكا باشتە. گەر وىستىمان چارەسەرى ئەم نەخۇشىيەنان بىھەين، لەچارەسەرى فەلسەفى زىياتر ھىچى تر شىك نابەين، لەبەرئەوەي دلنىيائى و ساكارى لەزىياندا بەھاى خۆى ھەيە لەم جىهانەدا، سەرفەركەن و

(٤٩)

لىكۆلىنەوەي فەلسەفە

زۇرجار لىكۆلىنەوەي سايكۆلۆجي واي لىكىردىووم بە قۇولى لىكۆلىنەوەي نەخۇشىيە كان بىھەم، لەئاساتىرىنىيانەوە، كەدوو دلى و خەمە، تا دەگاتە ترسناكتىرىنىيان كە شىتى و شىزوفرينىيائى.

ئەوهى بە قۇولى ئەم نەخۇشىيەنان بخويىنېتەوە، دەتوانىت پېيان بلېيىت (نەخۇشى فەلسەفى) يىن كە بە(نەخۇشى دەروونى) دادەندرىن... لەبەرئەوەي لەش ساغە و دەروون نەخۇشە، و لەوانەشە لەشىش نەخۇش بکات، بەلام ھۆى سەرەكى نەخۇشى دەروونى، ئەوهىيە كە بۇچۇونى فەلسەفى بۇ زىيان بەرىبازو ئامانجە خراپەكانىيەوە لەگەل ھىزى مەرقا يەتىدا ناكۆك، يان لەگەل كۆمەلدا ناكۆنجىن... يان حەزەكانى دەروون و ئاواتەكانى تىئر ناكەن.

سەرەپاي ئەوهى كە نەزانىنى گشتى زالە بەسەر نەتەوەكاندا، تائىيىتاش هەرىيەكىك بېردىزى فەلسەفى خۆى ھەيە، بەويىۋدان و تىكەيىشتنەوە لە ژىرى ناوەوەيەوە و بەبى زانىنى خۆى بەكارى دىنېت، و ھەموو كۆمەلېك ئاپاستەيەكى خۆى ھەيە لە زىاندا، و داب و نەرىت بەكاردىنېت، وا لە تاکەكان

رۇڭكارەكانى گرىكىن تا دەگاتە ئەم چەرخە؟!... تەرازوو راگرتىنە لەنىيۇ بىردىزىيە جىاوازكاندا يان ھەولدىانى سەرخستىنەتى بەكەمكىرىدەنە و زىيادكىرىنى لەھۆى.... و فەيلەسۈفيش ئەو پىياوهىيە كەوازى لە دونيا ھىنناوه و چاولىكە لەسەر لۇوتى داناوه، و لەنىيۇ نوسراوه كاندا خنكاوه. لاپەرەكانى ھەلدداتەنە و چاوى لەسەر ھەلنىڭرىت، تەنها بۇ كاۋىيىڭىرىنى ئەفلاكتون و ئارستۇ نېيىت... ھەر بىر لە دىكارت و سېپىنزا دەگاتەنە.

بىركىرىدەنە وەي نۇئى ئاپاستەيەكى تىرى ھەيە، مامۆستا (دىيۇ)، سەركىرىدە جولانە وەي تازەگەرى لەفەلسەفەي نويىدا، وَا دەبىيىت كە: فەلسەفە شىۋازىكە لەششىۋازەكانى تىكۈشان و سەركەوتن لەزىياندا، ھەر وەك ھەموو جۆرەكانى رۇشنىبىرى وايە، كە ھەموو ھەولۇ و تەقەللى ئەرخانكىردووھ بۇ بەرزىكىرىدەنە وەي ئاستى زىيانى مروۋە و كۆمەللى مروۋقايەتى ... بۇيە دەبىت بنەماي ئەو كۆمەلھە رەخنە و نويىكىرىدەنە و بىت لەفەلسەفەدا.

لىرەدا ئەم دىاردە نويىيە دەبىينىن، ئەويىش ئەنەيە كە لىكۈلىنە وەي فەلسەفى لەپەناگەي نىيۇ كتىيەخانەكانى زاناكاندا كە دوور كە وتبوونە وە لەزىيانى گشتى هاتنە دەرھوھ، بۇيە بۇ نموونە دەبىينى لە ئەمەريكا مامۆستا (ماكىيەر) بە مامۆستاي فەلسەفە لە كولىيىشى كشتوكالىدا لەتەكساس دامەزرا؟!

با رابىيىن لەسەر ئەم ھەوالە كە بچووکە لە پىكھاتەي و گەورەيە لەمانادا، ئەم كولىيىش خويىندكارەكانى فيرە(چاندى لۆكە و بايەخدان بە تەماتە و دۇشىنى مانگا) دەگات، بەلام لە

رابواردىنيان پى باشتىرە، ھەر ئەنەشە دەمانگەيىتى رابواردن و چىز وەرگرتىن لە دونيادا ، و زىيان بەئاسوودەيى و بەختىارى دوور لە دوو دلى بەسەربەرين. قەيسەرەي رۇمان (مەرقىس ئورىليوس) دەيىوت: لەزىير سىبېرى دارىيەكدا نان و پەنۈرىك بخويت، بەختىارييە. بۇيە گەر تىپروانىنى ئەم نەخۇشە بىگۈپىن، چاك دەبىتە و گەر نەگۈپا ئەوا گىيانى پىشىرىكى دەيكۈزىت؟! بەلى دەيكۈزىت، لەبەرئەوهى نەخۇشى دەرروونى دەبىتە نەخۇشى لەش، خەم و خەفت فشارى خوين زىياد دەگات و خويىنبەرەكان دەئاوسىنى، و دواتر رەق دەبن، و دل لە تواناي خوى زىيت ماندوو دەبىت بۇ پالنانى خوين، و لەوانەيە بودستىت، و خاوهنەكەي بەرىت، و پىش ئەم مردەش چەندىن سال زيانىكى ناخۇش دەزىت.

ئەم زۇرەھوئىيە لەپىشىرىكى، نۇمنەيەكە لە بىيىنى فەلسەفە خراب... ئىرەبىيش (غىرە) لەنىيۇ ژناندا ھەيە، و زۇر حەزى مندالانە ھەيە، ھەتا دەگەينە لاۋى و بىگەرە پىريش لەگەلماندا دەمەنەتە و، و رەفتارى دەرروونى و لەشىشمان دادەپوشىت و ئەمانەش ھەموو ماناي ئەوەن كە ئىيمە پىيوىستىمان بە تەندروستى و بىيىنى فەلسەفە چاك ھەيە، بۇئەوهى زيانىكى خوش بەسەربەرين.

ماناي فەلسەفە لەم چەرخەدا زۇر جىاوازە لەگەل مانا كۈنەكەي كەلە ئەورۇپادا باو بۇو... جاران وَا تىنەكەيىشتنى كە فەلسەفە رامانە لە دروستكەر و دروستكراو، و لىيڭدانە وەي گەر دوونە، و لىكۈلىنە وەي رىبادا وەكانى كۆز و نويىيەكانى

رهفتارمان دهکن و بهما و رهوشتمان لهثیاندا بۇ دیاریدەكەن، و
بەزمانى عەرەبىش چەند نوسراوەيەك پەيدابۇون ، نەتىرمان
دهکن و نەئاراستەمان دەكەن، بەلام لەوانمان باشتىرىيە.
أ- (قصەالفلسفە)ي (مامۆستا احمد امین) باشتىرىيەنە و
سۈدىكى كەمىھىيە.

ب- زنجىرە كورتەكەي مامۆستا (عبدالرحمن بدوى).

ج- (الأخلاق)ي (ئارستۇ تالىس) وەرگىرانى (احمد لطفى)

د- (نظام الحكم) و (ئارستۇ تالىس) وەرگىرانى دكتۆر(طە
حسىن).

نوسراوە فەلسەفەيە كۆنەكان بەزمانى عەرەبى، نادىيار و
نەزۆكىن... هەر ھەموو كورت كراوهى بىرى گرىكەكان، پاش
دەركىدىنى بە قەلبى، بۇ رازەكىرىدىنى و تووپىزى رىبآوەپى
مەسىحىيەت.

سروشىتى فەلسەفە لە نويىكەريدا خاوه، بەلام دەبىت بىزانىن
كە هەتا بەرەو نادىيار بىرات ئەۋەندە ئاستى نىزم دەبىتەوە.. و
بەپىچەوانەوەش هەتا بەرەو مەرقاپايەتى بىرات، ئەۋەندە ئاستى
بەرز دەبىتەوە... لەبەرئەوە بە شوين بەھادا دەگەپىت، كەچى
زانست بەشويىن چىيەتىدا دەگەپىت. يان فەلسەفە وەك سوكانە،
ئاپاستەي بەلەمەكە دەكەت، و زانستىش چاروڭەكەيەتى ، واتا
ھىزىز... زانستىش بى فەلسەفە وەك ھىزىز بى سوكانە، لەوانەيە
بەلەمەكە بەرەو بەردىكى كەورە بىبات، بويىھە فەلسەفە
پېشىكە وتۇو ئايىنېكى پېشىكە وتۇوھ. لەوانەيە دەربىرېنېكى نۇئى
بمانگەينىتە سوود وەرگرتىن لە فەلسەفە و ئاين پېكەوە، ئەۋىش

تەكىيەوە فەلسەفەيان فيردىكەت، بۇئەوەي بىزانى ئاسەوارى
فەلسەفە لە ژىانى كشتوكالى ئايىنەيەندا چىيە... چاويان
بەنەوە لەسەر بەھاى ژيان و پشت بە فەلسەفە بېھەستن،
بۇئەوەي وەك تاك بىزانى بايەخ بە ج دەدەن و حەزىيان لە چىيە، و
پايەي كۆمەلايەتىان لەننیو نەتەوەكەيەندا چەندە؟!

فەلسەفە واي لىھات پەيوەندى بە كشتوكال و
پىشەسازىيەوە ھەبىت، دەبىت پەيوەندىيەكە بەتىن بىت لەگەل
ماڭ و كارگەدا و دەبىت ھەموو لاۋىك نىرو مى بېرسىت، ئايا
ئەم پىرۇزەيە دەگۈنچىت لەگەل بىينىن و بۇچۇونى فەلسەفەدا يان
نا؟! ئەمەش وamanلىنەكەت كە بلىن، ھەموو لاۋىك پىيويستى
بە مەشقى فەلسەفەي ھەيە، واتا، دەبىت رابىن لەگەل
فەيلەسۇفەكاندا و مەشق بەپەيمان بکەين و پەرورىدەي سۆزمان
بکەين بەئەوەي كىشەكانمان بە فەلسەفە چارەسەربىكەين...
و گەر ئەوەمان كە ئەۋسا بە شوين شتى تېۋ ناكەۋىن و كات و
تونانمان بەفيپۇ ناروات، وەك راکىردن بەدواي پايەي
كۆمەلايەتىدا، يان خۆھەلکىشان بەپارەدارىيەوە و هەتد...

ئەپەيرەي بە فەلسەفە راهىنراپىت، كىشانەي ئەوە دەكەت،
ئايان بە (١٠٠) جىيە خانوویەك بکېرىت يان كىيىخانەيەك؟!
لەبەرئەوەي لىرەدا لەننیوان فراوانكردى بىرى و پېشىختىنى
كەسىيەتىدا... و فراوانكردى مولك و گەورەكردى پايەي
كۆمەلايەتىدا دەۋەستىت، كە بەها و ئامانجى ژيانە....

ئاين خۆي لەننیو فەلسەفەدا شاردۇتەوە، و فەلسەفەش خۆي
لەننیو ئايىندا شاردۇتەوە... لەبەرئەوەي هەردووكىيان ئاپاستەي

ئەوھىيە بلىّين:

فەلسەفەي پەپەرەوكراو و ئايىنېكى پەپەرەوكراو بەقەد ئامادەكارى فەلسەفە و ئاين بۇ پەپەرەوكىدىنى لەپىيىناوى راژەكردىنى مروۋاچايەتىدا، بەھاكەي ديارىدەكرىت... گەر وانەبۇو ئەوا نادىيارىيکى تېرىن، واتا بىركردىنوهىيەك و تىكەلّبۈونىيکى پۇوچن؟!...

لەوانەيە ئەمانەي خوارەوە، فەلسەفە و زانست جىاباكتەوە وەك چىيەتى:-

۱- زانستەكان بەش بەش، فەلسەفەش ھەمۇو، بۇيە بە شوين زانستە سەرپەخۈيەكان دەگەرېت و كۆيان دەكتەوە بۇئەوهى ماناي گشتىبيان لى پۇختە بکات.

۲- زانست بە شوين چىيەتى شىتما دەگەرېت، كەچى فەلسەفە دەگەرېت بە شوين بەھاي ئەو شىتما بۇ مروۋ... وايە زانست وزەي گەردىلەي دۆزىيەوه، بەلام فەلسەفە دەبىت بىزانىت مەبەست لە دۆزىنەوهكەي چىيە...

۳- بۇيە، زانست بۇيى نىيە باسى جوانى و بەرزى رەوشت و ئائىندهى مروۋ بکات، لەبەرئەوهى ھەمۇو ئەم شتانە پەيوەندارن بە بەهاوە نەك بەچىيەتىيەوه.

۴- زانست بە شوين هوئى راستەخۇدا دەگەرېت، كەچى فەلسەفە بەشۈن ئامانجى كۆتايىدا دەگەرېت.

۵- زانست راستىيەكانمان دەداتى، فەلسەفەش بەرناમەمان بۇ ديارىدەكات.

۶- زانست داڭەوت(واقع) راقەر دەكت، فەلسەفەش ئامانج

دياريدهكات.

۷- زانست بۇ زانىيارىيە، فەلسەفەش بۇ دانايىيە.
لەم دەستتىشانە كورتەدا دەردىكەويىت كە فەلسەفە لەگەل وېزە و ئايىدا جىاوازى نىيە، تەنها لەرىپاز و دەرىپىندا جىاوازە... بەلام هەر سىكىيان لە ئامانجدا ھاوپەيمانن و... بەھاكانى مرۇۋاچايەتى ديارىدەكەن.

(٤٠)

لىكۈلینەوهى ئاين

لىكۈلینەوهى ئاين دەبىت جىڭەي بايەخىكى گەورەي رۇشنىير بىت، لەبەرئەوهى زىيانىكى زىرەكانەي خوش مەبەستى رۇشنىير، و ئەو زىيانە خوشەش بى ئاين تابىت.
ئىيمە كە لە وېزە و فەلسەفە دەكۈلینەوه بۇئەوهى كە بەھاي لىيەرگەرين، و زىيان و مەبەستەكەي پى بېپۈين، چەند جوانى و ناشرينى تىدايە، و دەستتىشانى ئەو ئامانجانە بکەين بۇ زىيانمان و ھەولۇن و تەقەللاي زۇرى بۇ بەھىن بۇ وەدىيەنەن... ئەو مەبەستانەش ئاين.
ئىيمە بە لاسايى ئاين لەباوک و دايىكەوه وەردىگەرين لە مەندالىيەوه، و تۆزىيەكىش لە لاۋىدا ھەر پشت بە ئاين دەبەستىن، وەك پشت بەستىنمان بە باوک و دايىك وايە، ئاشكراپۇونى ئاين بۇ

ئەوە خۆشتىن بەرۇوبومە بۇ خۇرۇشنىيىرىدىن... بەلى... بەدل
بىردىكەاتمۇھ، بەمېشىكى ھەست دەكەت، واش رەفتار دەكەت، وەك
بلىي ئەو لە پېشىكەوتى جىهان و مروقايەتى بەرپرسە!!.

لەوانەيە خويىنە بېرسىت و بلىي كام ئايىت مەبەستە؟؟
دەلىم: ئايىن كورتەمى ئەو روشنىيىرى لە تەك
تاقيىرىدىنەوەكانى زياندا لە ماوهى(٥٠) سال تەمنەن و بەرھو
ژوور، بەم روشنىيىرى و تاقيىرىدىوانە، ھەلوىسىت و
ئاپاستەمان لە زياندا دەبىت و دەبىنە خاونەن وىزدان و بىنین و
بۆچۈون، و ئەمەش ئايىنە، ئايىنەكى باشە گەر زىرەك بۇوين و
لەدەروربەرىيکى چاكدا زىابووين و روشنىيىرىكى مروقانەمان
ھەبوو. و گەرھاتوو زىرەكيمان كەم بۇو و لە دەروربەرىيکى
خراپدا زىابووين و روشنىيىرىكى نىزمان ھەبوو دەبىتە ئايىنەكى
خراپ.

خويىنە پېيوىستى بە ئامۆڭگارىم نىيە كە پىيى بلىم
لىكۆلىنەوە ئەو نوسراوە پىرۇزانە بکات كە ئايىنەكەى
لىۋەرگرتۇوو، لەبەرئەوە كۆمەلەكەى داواى ئەم ئەركەى
لىيەدەكەت، بەلام پېيوىستى بەلىكۆلىنەوە نوسراوە پىرۇزە
ئايىنەكەنلىقى تىرىشى ھەيە، كۆن و نوييەكان. خوايى و
ناخوايىيەكان، و دەبىت خويىنە ئەو بىانىت كە بوزى و
كۆنفوشىيۆسى دوو ئايىن(١٠٠٠) مiliون مروۋە لە ئاسيا باوهەريان
پىيانە، كەچى ھەردوو ئايىنەكە باوهەريان بە خودا نىيە، با
خۆمانىش لە لىكۆلىنەوەيان نەدزىنەوە لەبەرئەم ھۆيە.
لىكۆلىنەوە ئايىنەكان لەسەر بىناغەي جىاوازى و ئاشاۋەي

روشنىيىرى پېيوىستى بە چىند سال و چەندىن لىكۆلىنەوە ھەيە، بە
گۆرانە دەرۇونىيە يەك لە دوايىيەكەكان، بەھۆى تاقىكىرىدىنەوە كانى
زيانەوە روودەدات. لە (٥٠) سالىدا دەبىن ئەو باوهەرانەي كە
بۇمان ماوەتەوە، هىچ نىيە بەرامبەر ئەو بىنین و بۆچۈونە
ئايىنەيى كە بەرھەمى تىكەيشتنى زيانە لەسەر ئەم زەھىيە بۇ
ماوهى نىيو سەدە، يان زىتەن ئەنۋەسەدە.. ئەم بىنین و بۆچۈونە
جار ھەيە لەكەل باوهەدا دەگۈنجىن، و جارىش ھەيە ناگۈنجىن،
بەلام ناكرىت روشنىيىر بگاتە ئەم تەمنە و زۇر بەراسىتى و
روشنىيىرانە زىابىت و چاكىش تىبگات، خۆى بەنى ئايىن
بەدقۇزىتەوە، واتا خۆى بىن وىزدانى مروقانە بەدقۇزىتەوە؟.

بىلگۈمان زۇر ھەن بەو باوهەرانەي كە بۇيان ماوەتەوە، ھەموو
تەمەنیان بەسەر دەبەن و بى ئەوھى رەخنە لىبىگىرن، يان
وردىنى تىدابكەن، بەمەش دەوتىرىت ئايىنى باو، و يەك لە
نوسەرەكان و تووپىتى: ((خوايە، باوهەرى پېرىيىزنىك پى
بەخشە)). ئەم باوهە لەوانەيە بەختەوەرىيەكى كۆمەلەيەتتىت
پىبەخشىت، ئىمە داواى ئاكەين بۇ ئەم بەختەوەرىيە باوه،
بەلكو داواى دەكەين بۇئەوەي ھەست بە بەرپرسىيەتى
مروقايەتى بکەين، و ھاندەرى ئەم بەرپرسىيەتتىيە بەدقۇزىنەوە بۇ
بەسەربردىنى زيانىيکى زىرەكانەي چاك، و دەبىت لەبەرئەم ھۆيە
بە وردى ئايىن بکۆلىنەوە و ھەموو كەرسەتە روشنىيىرىكەن
بەكەربەھەين بۇ رازەي ئەو ئايىنە.

روشنىيىرى ئايىندا پاش چەندىن لىكۆلىنەوەي مروقايەتى
دۇور لەشتە نادىارەكان (غىبىيات) ئەو ئايىنەي پەيداكردۇو،

لەتك نوسراوه پىرۆزه كاندا، دەبىت لىكۆلىنەوهى نوسراوه مەزنەكانى ويىزەو فەلسەفە بکەين، و لىكۆلىنەوهى بىردىزى زانستى نوى بکەين، و مۇسۇمان دەبىت لىكۆلىنەوهى ئىنجىل و تۈپات بکات... وجولەكە و مەسيحىش دەبىت لىكۆلىنەوهى قورئان بکەن، لەبەرئەوهى ئەم (۳) نوسراوه يە هوکارى گەورە دروستبۇونى ويىزدانى مروقايەتىن، دەبىت لىكۆلىنەوهى ئەوانە بکەين كە بەكافر ناوايان دەبەن، و لەوانەيە ئەم كفرە باوھر بىسەلمىنیت، زۆر ئەو وتهى (الفرىد نوسى)م خۆشەۋىت كە دەربارە(قۇلتىر) نوسىيويەتى. (ئەلفرىدىنوسى) كاسۇلۇكى بۇو باوھرى بە مەسيحىيت هەبوو و رىزى لە كەنيسە دەگرت، (قۇلىتىر) يىش دىشى كەنيسە كاسۇلۇكى بۇو. (ئەلفرىد) بە(قۇلتىر) دەلىيىت: ((تۇ مەسيحىيەكى باشى)) ئەمەش راستە، لەبەر ئەوهى (قۇلتىر) دىۋەستانى بەرامبەر بە كەنيسە لەو چەرخەدا رازەھى مەسيحىيەتى كرد.

لىكۆلىنەوه لەگەل زىرەكىيەكى رەسەن نابىت زيانبەخش بىت، بۆيە دەبىت مىواندارى چاكى (پا) نوبىيەكان لەنیو بىرماندا بکەين، پاش هەموو ئەم لىكۆلىنەوانە، لەوانەيە وەك بىناردىشۇ بلىيىن: ((مروقى بىن ئاين، مروقىيىكى نامەردە)) و لىرىددا مەبەست لەئاين مروقايەتىيە، واتا) مروقى نامروقانە، مروقىيىكى نامەردە.. هەن لەثىر گومبەتى باوھر و لاسايىكىرىتە دەشىن، و دوورن لەناسۇر زانيارىيەوه، و خۇيان لەنیو نادىيارىدا نوقۇم كردووه، و نازانن ئازادى مادەكان و هەوا خۆشەكە چىيە و چۈنە!! سەرەخۇشى لە واندەكەم و گىريانم بۇيان دىت!؟.

رېباوهپى نىو دەستەكانى مەسيحى وئىسلامى و جوولەكە دانەندراوه، لەبەرئەوهى ئەم جياوازىييانە لە سەر نادىيارى دامەزراوون، و نادىيارىش خۆتى پىيۇھ ماندوو نەكە چاكە، لەبەرئەوهى ئاگەيە هىچ !! پىيۇورىش بۇ ئاين ئەوهىيە: ئايان ئەم ئاينە چەند كۆمەلى باشى بەرھو چاكە و خىرۇ مەردايەتى بىردووه؟!

لەبىريشمان نەچىت كە بىرۇكەي ئايانى زۆر بەرزكراوهتەوه لەنیو بىردىزى گەشەكردىدا. واى لىكىردووين ئاسۇرى ئايانى ھەرىھەكىكمان بۇچەند ھەزار يان چەند ملىون سال دووركەۋىتەوه، ئىيمەي كەياندۇتە ئەو كاتە، و تىمامەكەيىت كە سروشت چ رەنجىكى جوانى داوه تا مروۋ گەيشتۇتە ئاستى ئىستىاي.

بىردىزى پەرسەندن بىرۇكەيەكى پى بەخشىيۇن، هىچ ئاينىك نەيزانىيۇ، ئەھوپىش رېزگەرنە لە رووھك ئاشەل، لەبەرئەوهى پەيوەندى پەرسەندن ھەيە لە نىوانماندا، و ئەو رەنچە سروشت داۋىيە تا گەيشتۇوينەتە ئەم ئاستە، رەنجىكى ھاوېشە لەنیو ھەموو گىانلەبەرەكاندا. ئىيمە و ئەوان يەك خىزانىن، سروشت واى لىكىردووين زال بىين بەسەر مادەدا، بۆيە و چاكە نوسراوهى (الغصن الذهبى)ى (گرېز) كە بەداخەوه نەكراوه بە عەرەبى بخويىندرىتەوه، و لىكۆلىنەوهى نوسراوه كانى (ئەلىوت سەت) لەسەر باوھر سەرەتا يەكانى مىسىرى بىرىت و ئەو نوسراوانە، سەرەتەدانى ئاينە سەرەتا يەكانى بۇ ئاساندەكان.

لیکوئینه‌وهی هونه‌ره‌کان

هه‌موو هونه‌ره‌کان بینیین، يان ره‌فتارن، به‌هو شته سروشتیانه به‌رزدنه‌وه که بومان ماوه‌ته‌وه، رویشتن له‌سروشته‌وه‌یه، سه‌ماکردن له هونه‌ره‌وه‌یه، له‌برئه‌وهی له جولانه‌وه و رویشتنه‌وه به‌رزبوبوینه‌وه بولیدانی موسیقا له سه‌ماکردندا.

ئیمە باسى قسه ده‌کهین، به‌لام که ئەم قسانه ده‌گوازینه‌وه بو شیعر، ئه‌وسا هەست بە جوانییەکەی ده‌کهین. ئەم جوانییەش هونه‌ره، هونه‌ر ده‌پرینى مروقایه‌تىيە له‌سەر هەستپیکردنى گیانى، بۆیە فەلسەفە و ئاین به‌هونه‌رى مروقایه‌تى داده‌ندريين. بونمۇونە ئیمە دەتوانىن بە زماره و كىمييا و فيزيا به‌مادى سەيرى گەردوون بکەين، ئەمە هونه‌ر نىيە. به‌لام که به‌هونه‌رى سەيرى بکەين دوور لە زماره و كىمييا و فيزيا، و به‌ماناي شیعر و موسیقا، فەلسەفە و ئاین دەبىين.

هه‌موو مروقیيك ئاره‌زوو و حەز و سروشته و چنوكى هە‌ي، دەتوانىن ئامانجى مادى هه‌مۇويان بزائىن، ئه‌وسا بو ئیمە هەندىيک هونه‌رى تىدايە.. ئیمە كه برسىيمان دەبىت و حەزمان دەچىتە خواردن. يان كە هەست بە ئاره‌زووی سىكىس ده‌کهين،

- پىم باش بە كورتى جياكارى نىوان زانست و ويژه و فەلسەفە و ئايىن باس بکەمەوه كە دووبارەشن:-
- زانست بى لايەن، بەشويىن چىيەتىدا دەگەپىت، و بەشويىن بەهادا ناگەپىت و باپەتىيە.
 - زانست جياكارى لهنىوان راستى و وازانىندا (وھم) دەكات، به‌لام جياوازى لهنىوان حەق وناحەقدا ناكات، واتا لهنىوان دادهورى وستەمدا.
 - زانست شىۋاز ديارىدەكات، به‌لام مەبەست ديارى ناكات، له‌بەرئه‌وهى مەبەستى نىيە.
 - ويژه و فەلسەفە و ئايىن مەبەست ديارىدەكەن.
 - نمونەش زانست فرۇكەي داهىنما، چىيەتى ئامىرەكانى روونكردەو، به‌لام ئايىن مەبەستى رووندەكاته‌وه.. ئايىا بۆكوشتنى مروق و ویرانكردى شار بەكاردىت، يان بو نزيكىردنەوهى گەياندىن و يەكگىرتى مروقايەتى له‌سەر ئەم زەویيە.
 - لە زانستدا، زانىارى دەدۆزىنەوه، به‌لام لە ويژه و فەلسەفە و ئايىندا دانايىي دەدۆزىنەوه.
 - وايە زانىارى دانايىي رووناك دەكاته‌وه، به‌لام دانايى زانىارى بەكاردەھىنېت بۆ راژەكردى مروق.

مرۆڤى زانستى مادى سەيرى يېرىك دەكات، دەگەرېت بە شوين ئەوهى كە ئايا ئەم ئاوه سازگاره يان شۇرە. بۇ خواردنەوە ئەشىت يان نا؟ كەچى مرۆڤى ھونەرمەند وىنەي تىشكى رۇزى سەرئاوهكە و تىشك دانەوهى و رەنگە جوانەكان وىنە دەكىيىت.

شارستانىيەتى جىهانى بىرىتىيە لە كۆمەلېك ھونەر كە چىز پەرورىدە دەكات و ھەست بە خۆشى گۇرانى دەكات بەبىنېنى ئامىرەكان و چۆنیەتى بەكارھىتىانىان. گەر شارستانىيەتى سوووك بۇۋەوا ھونەريش سوووك دەبىت، و دەبىتە جۆرىك لە پىشەسازى، كە تەنها بۇ پەيداكردى بىژىوی بەكاردىت. ئەوسا دادەبەزىنە ئاستى تەنها پىويىستەكان، و ژيانىش ھەربۇ مانەوه دەبىت، وەك ژيانى جوتىيارىكى ھەزارى ھەناسە ساردى لىدىت.

ھونەر فولكلۇرى شارە، قەتىش فولكلۇرى دى و لادى نەبۇوه، فولكلۇرى روشنىيرى ھونەر زۆركەم وبچوکە، عەرب لەبىاباندا ژىاوه و نەيزانىيە بىناسازى و پەيكەرسازى و وىنەكىشان و پىشەسازى شار چىيە!! لەئوان ھەر شىعerman بۇماوهتەوە، ئەو شىعەر كە زۆر گۈي دەداتە دىپرو دوو نىوە دىپ لەسەر ژىمیرە ماناي شىعەرەكە.

ئەو ئاپاستە ھونەرييائى كەئىستا لە مىسردا ھەمان، ھەمموويان دەگەرېتەوە بۇ چەرخى نوى و بۇ ئەو نويكارييە كە ھونەرمەننەدە مىسىرىيەكان لەوينەكىشان و تەلارسازى و پەيكەرسازىدا كەرىيان، و ھىچ نويكارييەكمان لە گۇرانى وتندا نىيە... لەوينەكىشان و تەلاسازى و پەيكەرسازىدا ھەندىك

يان كە حەزمان دەچىتە مولىكدارى، يان كە ملکەچى ترس دەبىن، لەھەمۇو ئەم شتانە لەوانەيە بەرەفتارىيەتى مادى بىرۇن و ناگەينە زانىن وىژدانى گىيانى.

مرۇۋە كە لەداستان ھاتە دەرەوە، ئىيىت باوھىر بەمادى نەما، و دەكىيىت بلىيەن مىزۇوى شارستانىيەتى مىزۇوى گواستنەوەيە، يان پەرەسەندىنە لەبىنېنى مادىيەوە بۇ بىنېنى گىيانى، سفرەي رازاوه خۆشىيە بۇ دەرۇن، وەك خۆشىيەكەي بۇ گەدە، و بەئامرازە ھونەرييەكان و گول و گولزار و قاپى جوان وقسەي دانىشتۇوەكانى تىئر دەبىن، ھەرەھا خانوو تەنها بۇ پاراستنمان لەسەرما و گەرما نىيە، بەلکو بە شەمەكە نايابەكانى نىيۇ خانووەكە چاومان تىئىدەكەين، و دەرۇونمان چىز وەردەگرىت.

حەز لەسيكس كردىن گەر ھەر لەئاستى مادىدا بىنېتىوە، ئەوا دوورە لە ھونەر... مروقىش باوھىر بەمە نەھىنا، و خۆى لەبىنېنى مادى بەرزىرىدەوە بۇ بىنېنى گىيانى. بۆيە لە حەزەوە خۆشەويىستى دروست بۇ، و مىزۇوى مروقىش پېرە لە چىرۇكى خۆشەويىستى دەيخۇينىنەوە وەك شعرىش دەيلىيەنەوە، و وەك دوغاكانى ئايىنى لىيھاتووە.

لەم چەرخەدا كامىرای فوتۆگرافىمان دىيت، وىنەكانمان بەشىوازىك و بىنېنىكى مادى بۇ دەگوازىتەوە، لەو وىنائەدا مانايمەكى گىيانى تىئىدا نىيە، و ئەمەش ئەو جىاوازىيە لەنىوان ئەو وىنەى كە وىنەكىش دەيىكت، و چ مانايمەكى گىيانى تىئىدادەكت، لەتك وىنەى فوتۆگرافى لال...

بۇچىزلىيورگەرنىيىكى شارستانىيانه.

(٤٢)

باتىكۈشانى روشنىرىمان ھەبىت

ھەموو روشنىرىك، دەبىت تىكۈشانى ھەبىت، لەبەرئەوهى لىكۆلینەوه پىيىستى بە (ھاندانە) لە سۆزى دىيار و نادىياردا بۇ پالىنانى بەرهەو رەنچ و بەردەوامبۇون، ئەم ھاندانە بەپىيى شىنگە و خويىندەكەس، بەھىز و لاواز دەبىت، سۆزى زانىن پالىمان پىيەدەنیت بۇ خويىندەۋى رۆزىنامە، و كە نوسراوهىك دەكۆلینەوه مەبەست خۇ ئامادەكردنە بۇ گەيشتن بە ئامانجىك. پىزىشك نوسراوهىك لەسەر نەخۆشىيەكان دەخويىنېتەوه، من نايخويىنەوه!! ئەو پالىنەرەك دەدۇزىتەوه، من ئەو پالىنەرەم نىيە، لەوانەيە ئەز نوسراوهىك لەسەر سايکۆلۆجي بخويىنەوه يەكىكى تر نەخويىنېتەوه.

ھەرىكەكىك لە ئىيمە پالىنەرەكى هەيە بۇ لىكۆلینەوه، جار ھەيە پالىنەرەك ئەوهندە بەھىز دەبىت، وا لە خويىنەر دەكات كە كۆشش بىكەت... ئەوسا ئەم تىكۈشانە دەرگاى لىكۆلینەوهى بۇ دەكاتەوه بە درىزىايى شىانى.

ئەو لاوە مىسىرييە كە لەنىوان (١٩١٨-١٩٤٣) دا زياوه، و ئاڭاى لە جوولانەوه نىشتمانىيەكە بۇوه و تىكەلى بۇوه، بۇوه

سەركەوتتوو بۇوين، لەبەرئەوهى لاسايى ئەوروپا مان كردىوه، ھەروەك لەم بارەيەوه فولكلۇرمان نەبىت. كەچى لە گۇرانى و تەن و مۇسىقادا سەرنەكەوتىن، و گەر ملکەچ باين لەئەوروپا يىيەكان فيرە رىيىسائى ئەو دوو ھونەر دەبۇوين و شۇرۇشمان تىيدا دەكەد. ئەوهى باسى لىيۇ دەكەين، ئەوه دەگەيىنېت كە نوسراوه ئەوروپىيەكان بىكۆلینەوه و شارو مۆزەخانە كانيان بېيىن، لەبەرئەوهى مەبەستى ھونەر لە كۆتايدا ئەوهى كە ژيانىكى ھونەرى بىزىن، و بەشتى جوان گىيان و دلماڭ لىيەدات، بۇيە دەبىت پەرەرەدەي ھونەرى بەرەدەم بۇ بەرزىكەنەوهى حەزەكانمان بىكەين، و خۆمان فيرە بىيىنلى ئايىنى و فەلسەفى بىكەين بۇ كاروبارى ئەم جىهانە، بۇئەوهى ژيانمان بىكەينە قەسىدەيەكى زۇر جوان، نەك بىكەينە قىسىدە قىسلۇكى بىن كەلك و بىن مانا!!!... ناتوانم ئامۇرگارى خويىنەر بىكەم كە لەم بابەتە ج نوسراوهىك بە زمانى عەربى بخويىنېتەوه، جىڭە لە نوسراوهى خۆم كە بەناوى (أشهر الصور)، كە زۇر بەكورتى نوسراوه و كەمى سوود لىيۇرەتكەنەت، وەك مشتىكە لە خەرمانىك بەرامبەر بە نوسراوه ئەوروپا يىيەكان.

ئەوهى حەزى لە ھونەرە، باسەردانى مۆزەخانە و پىيىشانگە كان بىكەت، رامان و لىكۆلینەوهى تىيدابىكەت، لەمەش زىياترم پىن ناوترىت.

مەبەستى ھونەر پاش ھەموو شتىك ئەوهى، كە ژيانىكى ھونەرى بىزىن، و لەزىان و زانىيارى و رەفتارو رەشتىماندا با ھونەرانە بىزىن، و لەزىانىكى بايەلۇجى پىيىستەوه بەرزىبىنەوه

لیکولینه‌وه و زیادکردنی روش‌نیزیه کهيان، ئەوهندەی پەيوەندار بىت لهگەل بابهەكانىاندا. هىچ بابهەتىك نىيە سەربەخۆ بىت، بانگەشەكردن بۇ يەكسانى نىوان نىرومى، لكاوه بە لیکولینه‌وهى كۆمەلايەتى و مىژۇويى و فسيولۇجي و ئايىنىه‌وه، ئەوهى هەول بۇ ئەمانە بىدات پىويسىتى بە لیکولینه‌وهى قوول و ووردەھىيە، و لەھەمان كاتدا خۆى سوود لەو لیکولینه‌وهانە دەبىنیت، و جولانه‌وهكەشى سوود لەو وەردەگرىت.

بۇ نموونە سەيرى لاوېك بکە كە هەول و تەقەلای دابىت بۇ كۆمەلىكى هاوبەشىيەتى، ئەيىبىنى، تىكۈشانەكەي پالى پىيوه ناوه بۇ لیکولینه‌وه بەدرىزايى ژيانى و بى دابپانىش. ئەوسا مىژۇوى مرۇڭ دەبىتە هەندىك لە بابهەكانى و ئابورى پىشەسازى و كشتوكال و رەوشت و ئايىن و داگىركەرو جەنگ و ئىمپراتورييەت و تۆپ و جىينەكان، ئەمانە هەرمۇسى دىنە نىيۇ مەيدانى لیکولینه‌وهكەي، ئەويش بەم لیکولینه‌وانە پىشىدەكەۋىت، و بە چاوىيکى زانستى و فەلسەفى سەيرى كۆمەل دەكات.

لەم چەرخەدا جياوازىيەكى يەكجار زۆر دەبىنەم لەنیوان لاوېك نەزانىت هاوبەشىيەتى چىيە، لهگەل لاوېك لیکولینه‌وهى كردىت، لاوى يەكم رووداوهكان بەبى مانا لەپىشىيەتە تىپەر دەبن، كە چى لاوى دووم ماناكانى دەزانىت، و پاش ئەوهش چى دەبىت دەيزانىت، لاوى يەكم بەدەگەمن كتىبخانەي هەيە، و لەوانەشە رۆزئامەش نەكرىت... كە چى لاوى دووهەم

بەتىكۈشەر بۇ نىشتمانەكەي و داواي سەرورى و ئازادى بۇ دەكات، ئەم تىكۈشانە واي لىكىردووه لە لیکولینه‌وهدا نەپچىت، بەرددەوام بىت لهقىسىكىردن و خويىندەوهى رۆزئامە و لیکولینه‌وهى نوسراوهى پەيوەندار بەسەرورى و ئازادى و داگىركەرنى دەستور و ئىمپراتورييەت و قۆستەنەوهى مىللەتكەن و تەپنى پادشا و ئەمېرو وەزىرەكانى كەدز بەنىشتمانىيەتى، بۆيە بىر لە لیکولینه‌وهى مىژۇوى ئەمەريكا دەكاتەوه، كە چۇن سەرورى بەدەستەتىنا... لە بەماكانى شۇپشى سوقىت دەكولىتەوه، بەلکو هەموو شۇپشەكانى تەر و سۆزى بۇ جولانه‌وهى هيىند بەسەركردايەتى گاندى و نەھرق دەجولىت، و ناچار دەبىت بچىتە نىيۇ ئابورىيەوه، و چىن ئەمۇ فىلە داراييانە كە نىشتمانى ئىمەيان لەپۇرى ئابورى و سىاسى و كۆمەلايەتىيەوه ويران كردووه؟... رۆزئامە بەوردى و تاقىكىردنەوه بەدواچۇون دەخويىنېتەوه، و جولانه‌وهى نىشتمانى ئاراستەي دەكات بۇ ھەلبىزاردى ئەو نوسراوانەي كە پىويسىتن بخويىندرىنەوه.

تىكۈشانى سىاسى، پالىت پىيەوهەنېت لیکولینه‌وهى جۇراوجۇر بکەيت بۇ وىستى سەرورى، تىكۈشانىش جۇراوجۇر جىاوازن، بۇنمونە... ژن ھېيە ھەولى قەدەغەكردىنى مەى دەدات... و ژنىش ھېيە ھەولى يەكسانى لە ماناكانى شارستانى و ئابورى لەگەلپىاودا دەدات، لاو ھېيە بانگەشە بۇ ھاوبەشىيەتى دەكات، و ھەشە بۇ جوتىيار تىدەكۆشىت، ھەموو ئەوانە پالنەرى خۇيان ھېيە بۇ

بکات، يان سهره تا هاوېشېيەتىيەكان بلاوېكاتەوه، يان دەستبلاوى له جىابۇونەوه و هاوسەرى نەھىلىت، يان زاۋىى سنۇوردار بکات، هەندى.

واتا ھەر خويىنەرە خۆى دەتوانىت كام جۆرە تىكۈشان ھەندەبىزىرىت، و چەند دەگۈنچىت لەگەل ژىنگەكەي، و توانايى چەندە لەسەرى. ئەوهى من لىرەدا بېرىارى لەسەر دەدەم ئەوهى كە تىكۈشان ھاندەرىكى مەزنە بۇ لىكۈلىنىھەوه، و ئەمەشم لە تاقىكىردىنەوەكانى خۆمدا دىت.

يىرمە سالى (۱۹۳۰) كۆمەلەي (المصرى لل المصرى) يىم دامەزراشد، داواى ئەوهەم دەكىرد كە مىسىرى كەل و پەلى مىسىرى بىكىت، يان ھەرنېبىت بىيانى نەيفرۇشىت. بۇئەوهى ئاستى ئابۇورى مىسىرىيەكان بەرزىيەتەوه، و ھانى كارگەكانمان بەدەين بۇ بەرھەم ھېننان، و وامزانى ھەزارى ھۆى ھەموو كېشەكانمانە، و ئەو نەتهوھىي پېشەسازى ھاوجەرخى نەبىت نەتهوھىي كى دواكەوتتۇوه، زۇريش سەرم دەسۇرما كە لاۋىكىم دەدىت، و دەھاتەلام، و لىستى ئامارى خواردن و كۆتالى ھاوردەي بىيانى بۇ دەھىنام، كە دەتواندرا لە ولاتى خۆماندا دروست بىرىن، ئەم تىكۈشانە بۇ پېشەسازى مىسىرى ھانى ئەو لاوه دەدات بۇ لىكۈلىنىھەوهى ئابۇورى مىسىرى بە ھەموو جۆرەكانىيەوه. كە خۆم بەبىرىدىتەوه، دەبىنەم ھەموو ئەو بابهاتانە كە لىمەدەكۈلىنىھەوه شىۋازى تىكۈشانى تىداپو.. ئەو لىكۈلىنىوانەي كە پەيوەنداربۇون بە حەزەكان و بىرم و كېشە دەرۇونىيەكان... پىویسىتىم بەشىكىردىنەوەھىي كى قۇول ئەيە،

دەزانىت خويىندەوه چ كارىگەرىيەكى گەورەي ھەيە لەسەر بىركىردىنەوەكەي. لاوى يەكم وەك بىنەر سەيرى رووداوه كان دەكتات ... كەچى ئەوهى دووھەم بە جوولانەوەي مىژۇو سەيرى رووداوه كانى ئىستا و ئايىنە دەكتات.

ئەتوانم بلىيەم ھەموو رۇشنىرىيەكى باش دەبىتە ھۆى جۆرەك لە جۆرەكانى تىكۈشان، و رۇشنىرى خراپىش ھىچ تىكۈشانىكى بەدواوه نىيە، لەبەرئەوهى رۇشنىرى چاك كە پەيوەندى بە كۆمەلەوه ھەبىت، پىش كۆمەل دەكەويت بە مەودايەكى كورت يان درىڭ، و لەبەر ئەم ھۆيە ھەولى گۆپان دەدات، و نمونەي نويمان بۇ دەھىنەتە كایەوه، والە حەزمان دەكتات ھەول بەدەين بۇ وەدىيەنەن، لەئارەزۇوی گۆپاندا ھەست بە تىكۈشان دەكەين.

بەھايەكى ترى تىكۈشان لەرۇشنىرىدا ئەوهىيە، كە كەسيەتىمان گەورە دەكتات، وامان لىيدەكتات ھەست بەھاي مىژۇوبي خۆمان بکەين، واتا پەيامىكمان ھەيە بىيگەيىن، و داواى چاكسازىيەك دەكەين، و فلسەفەيەكى ئاپاستەكەرمان پىيەدەبەخشىت، كە ھەموو لاۋىك لەم چەرخەدا پىویسىتى پىيەتى، ئىمەش بەم تىكۈشانە، بەسەر بەرزا دەرۋىن، و كەسيەتىمان لە لووتىكەدايە و زىيانىكى مىژۇوبي دەزىن.

من ناتوانم كام تىكۈشان بۇ خويىنەرەلبىزىرىم، لەبەرئەوهى ھەموو مەرقىقىك ژىنگە و بارودقۇخ و ئامادەيى تايىبەتى خۆى ھەيە، لەوانەيە خويىنەرى مىسىرى داواى چاكسازى لە زمانى عەربىيدا بکات، يان حەز بە گشتاندىن پېشەسازى كىميماوى

نېبوو له زانست، بهلکو چاكسازى بwoo بۇ نەھىيەشتنى ئەفسانەي باوهەرى. بۇ ئەوهى مىسر ببىتە نەتهۋەيەكى مىسرى، و ئەمەش بۇ خويىنەر له نوسراوهى (التطور) مدا زۇر رۇون و دىارە. نالىيم ئەو روونكىردىنەوەيە زۇر جىي باوهەر... بهلام ئەم دwoo رووداوه ھانى تىكۈشانى دام بۇ رۆشنىيرىم. بەھەر حال ئەلىم.. من پادشايانە نەزىياوم و ھەموو لىكۆلىنەوەكەنم بە تىكۈشان بwoo... و لەم تىكۈشانەش زەۋى بەپىتم دۆزىيەوە بۇ رۆشنىيرى وېرىكىردىنەوەمى فراوانكىد، و پەندىيش لەمە ئەوهىيە:- رۆشنىيرى وەك بىنەر و بىنىايەن بەكارناھىينىن... بهلکو وەك تىكۈشەر و ھاوېش بەكارىدەھىئىن... .

(٤٣)

نوسراوهى هيّمایى و نوسراوهى تۇودكى

دانەرى زۇر ھەن لەسەر فەلسەفە و ويڭە و زانست دەربارەي پىشىكى و كىيمىا و گەردۈونىيان نوسىيە، و لەچەرخى جۇراوجۇردا زىاون، (٢-٣) ھەزار سال لەمەوپىش. ئىمە كە نوسراوهەكانىيان دەخويىنەوە بۇ سوودوھەگىتنىيە، بهلکو دەمانەوېت لەو چەرخانە بىكەين كە ئەوان تىدا زىاون، بويە ئەوان هيّمای چەرخەكانىيان... واتا بەھايان هيّمایيە.

نوسراوهى (الحيوان)ي (الدرىمي) يان (الانتاكى

٢٤٤

بۇئەوهى بىزانم ئەم بايەخدانەم بەرۆشنىيرى لەچ كون و كەلەپەرىكەوە دەھاتە دەرهەوە... ئىستا دwoo رووداو دىنە يادم، كە كارىگەرىيەكى زۆريان ھەبۇوە لەسەر دەرروونم ... تەمەنم (١٨) سال بۇ و رووداوى (دەشواى) روویدا يەك حەفتە وەك رۆژھەوان واببوم و نامن نەخوراد... و رووداوى دووھم، كە زۇر نىيگەرانى كىرم، ئەوهبۇو لە تەمەنى (٢٠) يان (١٩) سالىدا لەپاريس بۇوم، لەگەل چەند فەرنىسييەك دانىشتبۇوین بەقسەي خۇش، و خواردىنەوە كاتمان بەسەردەبرد، و وتوپۇزمان گەيشتە سىاسەت، يەكىكىيان زۇر بە تۆپىي و سووكىيەوە بە منى ووت: تۆ مافى ئەم و تووپۇزەت نىيە، ئىيۇھ نەتەوهىيەكى نزمن و ئىنگالىز گەورەتائىن.

قسەكەي ئەو راست بwoo دانشتوانى ئەو شوينە زۇر لەو فەرنىسييە تۈرەبۇون، و منىش زۇر تۈرە و خەمبار بۇوم، و سۆزى ئەوان بۇمن زۇر ناخۇشتىبۇولە جوينى ئەو فەرنىسييە... ئەو شەھە زۇر گەريام و دواتر چەندىن جار چوومە لاي پىشىك. بەھۆى ئازارى رىخولەمەوە خوين دائەنىشتم... نەخۆم و نەپىزىشكەك نەمانزانى ھۆيەكەي ئەم نەخۆشىيە چىيە.... وابزانم ئەو پىزىشكە لەو كاتەدا باوهەرى بەوه نەبۇو كە چۈن لاويىكى وەكى من خەمۆخەفتى نىشتمانىيەتى رىخولەي ئەوا دادەپزىنیت؟؟

كەسەيرى نوسراوهەكانى دەكەم، دەبىنم ھەممۇيان لە خالى نىشتمانپەرەرى و نەھىيەشتنى داگىراكەردا ھاتۇونە دەرەوە... لىكۆلىنەوەي بايەلۇجى و لقەكانى، ھەر حەز كىرن

٢٤٣

سەدھى(۳وء) زايىنى بايەخى بە چىداوه، و بەوهش دەزانىن عەرەب چۆن پزىشکى بەكارھىناوه سەرەتاي ئەوهى كە توپكاري لاشە حەرام بۇوه، بە نوسراوانەش دەزانىن كە چۆن تا ئەم دواييانەش داستانىان تىكەل بەراستىيەكان كردووه لەروووهكە ئازەلدا.

خويىنەر نابىيەت رۆشنېير گەرنەزانىت بەھاى ئەم چەرخە لە نۆرانبازىيە زانستىيەكاندا چىن و ئەو چالە گەورەيە كە بىرى مروقايەتى كەوتبوھ ناوى، هەر لە توپقۇزى ئايىنى نەزۆك و توپقۇزىنەوهى نادىيارى تپۇ لە سەددە تارىكەكاندا، و ھەروھا داستانەكانى كيميا و فيزيا و سەرەتەلدىنى مروق... و هەتد.

جۆريکى ترى نوسراوه ھەيە پىسى دەلىن نوسراوه تۆوهكى، مەبەستىشمان ئەو نوسراوانەيە كە كارىگەرييان لە دەرۈونماندا وەك كارىگەرى تۆۋ وايە لەنىيۇ خاكىكى بەپىتدا، بەلکولە تۆۋىيەكەش زىيەر، لە بەرئەوهى سەرەپارى پىيگەيشتنى، ھىزى ترشاندىشى ھەيە، واتا شتى دىكەش پىيدەگەينىت..

نمۇونەي ئەو نوسراوانەش (أصل الانواع) لە يېردىزى پەرسەندىدا... خويىنەرى ئەم نوسراوه يەش ھەر توپقۇزىنەوهى تىيدا دەبىنېت، توپقۇزىنەوهىكى ساويلكەكانە لەپەرەردە مروق بۇ ئازەل، و پەيوەندى ئازەلیش بەو ژىنگە سروشىتىيەوهى كە تىايىدا دەثىيت، دواترىش دەرئەنجامىكى روونمان دەداتى كە هەممۇ ئازەلەكان لەيەك نەزىدان، يان چەند نەژادىكى زۇر كەمن، بەلام سەرەپارى ساويلكەيەتىيەكەى، لە مىزۇوى مروقايەتىدا نوسراوهى ئەوها دانەندراوه كە توانبىتى بەم جۆره ئاپاستەمى

الطبىيە) و (طبقات الاطباء) (أبن أبى أصيبيعه)، ئەو سى نوسراوه يە سوودى پزىشکى و بايەلوجى نىيە، لە بەرئەوهى يان راست نىيە، يان لىلە و پەر لە ئەفسانە، بەلام ئەو سى نوسراوه يە لەپەركانى مىزۇومان بۇ ھەلدەدەنەوه، و بەھۇيانەوه دەزانىن بارى رۆشنېيرىيان و بىگە بارى كۆمەلایەتىشيان چۆن بۇوه.

بۇيە نابىيەت ئەگەر نوسراوه يەك پېرىوو لە ئەفسانە نەخويىنەوه، يان بلىن زانىارى ئەو نوسراوه يە پىچەوانەي تەندىروستىيە، لە بەرئەوهى ئەو نوسراوه يە هيمايى ئەو چەرخ و ئەو نەتەوهىيە كە نوسەرەكە تىايىدا ژىياوه، ياساكانى حامورابى و بابلى و دوعا كانى ئەخناتونى ميسرى، بارى كۆمەلایەتى مىسرۇ بابلى پىيش (٣٠٠) سال زياترمان پېشاندەدەن... نوسراوه (رحلە أبن بطوطة) بە ئەفسانە رازاندۇویەتىيەوه، بەلام كە ئەو نوسراوه يە لە سەددە (١٣) م داندرا بىت، بە نوسراوه يەكى باشى ئەو سەرەدەمە دادەندرىت كە باسى نەتەوهەكان دەكەت. لەنىيۇ بەندەكانى ئەو نوسراوه يەدا بارى كۆمەلایەتى مەغrib تادەگاتە ئەپەپرى چىن دەبىنەن... و نوسراوه كۆنەكان لە سەر مىزۇو، وەك نوسراوه (مصرى) (بغدادى) و (ھيرودونس) و (بلوتارك) و (الطبرى) يىش دەبىت بخويىندرىنەوه.

لە سەددەكانى ناوه راستدا نوسەرەكانى رۆزئاوا يان ئەرۇپتىيەكان نوسراوه كانىيان پېن لە بايەتى كەم بەها، بەلام ئەو بابەتانە وەك رىبازىكى توپقۇزىنەوه و سنورى زانىارى بەھا يەكى هيمايى ئەو چەرخە يان ھەيە، ئىمە لەوانەوه دەزانىن رۆشنېيرى

لەم چەرخەدا، دیاردەی چالاکى كۆمەلایەتى زۇرەن دەگەرینەوە بۇ جان جاك رۆسۇ... مەلهەكىدىن لەرۇخى دەرىيادا و پىياسەكىرىدىن لەلا迪يەكان، جولانەوەي پىشىكە و تۈوهەكان و پىشتىپەستن بە چارەسەرى سەروشىتى و جولانەوەي رووتى، ئەمانە و شقى تىريش دەگەرینەوە بۇ بىرۇكەكەي (رۆسۇ) كە دەلىيىت: ئەوھى لە سەروشىتدا ھەن، چاكن و نەريتى كۆمەلایەتى خراپىن...

له نوسراوه توه کيه کانی تر، نوسینه کانی (فروید)^۵، که شته نادیاره کانی دوزیمه وه و هک بیری ناخ، و بؤی روونکردینه وه که چالاکی بیرمان دهگه ریته وه بؤ بزوینه ره شاراوه کانی حه ز و ئاره زوو. سایکلولوچیه تی نوئی، سه ره رای زور یه ک له یه ک نه حیوه کانی، دهگه ریته وه بونئه م دوزینه وه.

نوسراؤه‌ی (رأس‌المال) ی (کارل مارکس)، ئه و هه‌وینه‌یه، که کۆمەلانی ئه‌وروپایی ده‌جولینیتەوه لەنیو نەرمونیانی پەرەسەندن، يان توندوتیرى جەنگەكان... ئەی خوینه‌ر: باوھر بکە، ئه و مرۆقەی نرخ و بەهای ئەم نوسراوەیە نەزانى مروقىيکى نەخويىندەوارە.. واتا لە تىكەيىشتى رۆزئامەش كە ھەوالى پىددەگەيىنیت نەزانە... (کارل مارکس) ھەولى بۇ ھاوېشىيەتىدا، لەوانەیە خوینه‌ر قىنى لەم رىببادەرە بېتىوه، سەرەتاي ئەم قىنه‌ش ناتوانىت واز لەشىكىردىنەوهى مارکس بىنیت، يان واز لە بىردوزى لەكدانەوهى ئابورى بۇ مىڭۋو بەننەت.

ئىيە لە مىسردا لەوە گەيشتۇرۇن، كە سى كۈچكەي نەخۆشى و نەزانى و ھەزارى بۇونمانى وېرەنكردۇوه، و كە

روشنیبری بگوپریت. همه‌مو و ریباوه‌ره فاشی و شیوعی و هاویه‌شییه‌تی و دیموکراسیه کان لییان و هرگرت، و کاریکرده همه‌مو و زانسته کان، تا وا لیهات بیروکه‌ی په‌رسه‌ندن گشتی بیت، و میزهوشی له چهند ههزار سالیکه‌وه گواسته‌وه بو ههزار ملیون سال، بهم ئاراسته‌یه گه‌پاین به‌شوین بنه‌ماکانی مرؤقایه‌تی و روشت و کۆمهل و ئائینه‌کاندا، به‌چاوکراوه‌بیی ئه‌گه‌پرین به‌شوین ئائینده‌ی مرؤقدا نهک به کوپری. له‌به‌رئه‌وه‌ی رابردوومان بو روون بوه، و ئائینده‌شمان بو رووناک ده‌کاته‌وه، ئهم بیروکه‌یه ههستی ئائینیمانی زیترکرد له‌به‌ر هاویه‌ندیمان به گه‌ردوونه‌وه، ههروه‌ها ههست به خزمایه‌تیه‌کی په‌رسه‌ندوو ده‌که‌ین له‌گه‌ل ئازه‌ل و رووه‌کدا، جگه له‌وه‌ی که هوپیه‌کی بایه‌لوجی ده‌بینینه‌وه بو برایه‌تی مرؤقایه‌تی. ئهم بیروکه‌یه، وهک رایه‌ک هاته‌کایه‌وه، و دواتریش بوو به باوه‌پ و ریباوه‌پ، و ئیستاش بوته لوجیکی بیرمه‌نده کان په‌گشتی.

لهنو سراوه تۆوه کیه کانی تر، بەرھەمە کانی (جان جاک رۆسقۇن... كە كورتەكەي ئەمە يە: سروشى مەرۋىئەتى چاك و باشە، و ئەوهى لە نیوانىمادا خراب بىيت، سىتەمى پادشا و حکومەت و نەريتى كۆنە، ئەم بىرۇكە ساولىكە يەش ھەوینى نۇرى دrostىكىردوو، وتائىيىستاش كۆمەلە كان بەكارىدەھىنن و دەيجولىينن، و دەكىيەت ھۆى كودەتاي روسىيا بۇئەم بىرۇكە يە بىگەرىيەتە و. بەگۈيرەي (جودىن) و (ئوين) و (يىرودون) و هەلگەرەكانى ئالاى ھاوبەشتىيەتى (تۆبۇرى) پىش دەركە وتنى (ماركس) كە داواي ھاوبەشىيەتى زانستى دەكىرد.

هولبدات زیتر تیبگات، و هر ئەم بایه خدانەشە ناوی نوسراوه و
با به تەکانى بۇ دیارىدەکات.

(٤٤)

تۆۋى رۇشنبىرىم

ما فى خوينەرە پېرسىيەت تۆۋى رۇشنبىرىم چى بۇو كە
بایه خم پىيدابۇو و پىئەكە ياند و رىڭاى ژيانى پىشاندام. و
لەوانەيە كە ئەم نوسراوه يە دەخويىنەوە، لەگەل خوتان بلىين
دانەرەكەى زۇر شەيداي رۇشنبىرىيە و بە رۇشنبىرى ھەلدەچىت
و خۆى پى نۇئى دەكاتەوە و پەرەدەسەنىت.
و ھلا مادانەوەي ئەم پېرسىارە پىيۆيسىتى بە نوسراوه يەكى
سەرىيەخۆ ھەيە، بۇئەوە باسى بارودۇخى ژىنگەى خىزانى
مندالىيم و خويىندىن و پەرورىدى ھەرزەكارى و لاوييەتىم، و تا
گەيشتمە پىكھاتن و پىئەكە يىشتىنى كەسىيەتى و بارودۇخى
ئەو (٤٠ - ٣٠) ساللەدى دوايم بىكم، ئەمەش لە بەندىك جىڭاى
نابىيەوە، و لىكۈللىنەوەيەكى بابەتى قورسىشە، بەلام دانەر
دەتوانىت دەستتىنىشانى كە من ئەو ئالايانە سەر رىڭاى ژيانى
رۇشنبىرى خۆى بکات، لەوانەيە خويىنەرەندىك سوودى
لىيۇهرگرىت.
يەكەم شت بىلەيم و ئاكادارى خويىنەرلىيڭەم ئەوەيە من هىچ

"كارل ماركس" مان خويىندەوە زانىمان تەگەرەي ئىنگلەيزەكان بۇ
پىشەسازىمان دەگەرىيەتەوە بۇ پەرەسەندىنى پىسەشارى ئىنگلەيز
لە لىيڭانەوەي ماركسىيەتدا، بى لىيڭانەوەي ماركس، لەدۇوەم
جەنگى جىهانىش ناگەين.

كورتەي ئەم بەندە ئەوەيە كە بایه خدان بەنوسراوه بدرىت.
گەر بەھاى ھىمامايى بۇ ئەو چەرخە و زىنگەيە كە تىايىدا
سەرىيەلداوه ھەبىت، و بىگەرە گەر نوسەركەش بلىمەت نەبۇو.
لە بەرئەوەي نوسراوه ئەوەها، گەرھاتتوو ئەفسانە وشتى هىچ
پۇووچىشى تىيىدابۇو دەتاباتە نىيۇ ئەو دەھرۇوبەرەي كە دانەرەكە
تىيىدابۇوە.

لە نوسراوه ھىمامايى گرنگەت، نوسراوه ئىتەپ كە
ھەويىنى چالاکى رۇشنبىرى گشتىيە. باسى چوار لەو دانەرەمان
كرد، كە (داروين و روسووفرويد و ماركس) ن بىرى رۇشنبىريان،
كە ئاواتى پىپەو و پاکى دەرۇونىيە، لە تىيىگە يىشتىنى كىشەكانى
مۇۋاپايەتى ھاوجەرخ، پىيۆيسىتى بە لىكۈللىنەوەي ئەو چوارە،
وبىگە لەوانىش زياپەرەيە ...

و بىرھىيەنەوەي ناوى نوسراوه زۇر بەمانا نىيە ئەم
رەچىتىيەش نىيە كە خويىنەر سوودى لىيۇهرەگرىت... ئىيە
داوائى نوسراوه دەكەين ، وەك داواكىردىمان بۇ خواردن و
دەرمان، بۇيە يەك لەيەك جىياوازىن، ھەربۇيە، دەلىم بەنەماي
رۇشنبىرى بایه خدانە، كە دەتوانىن بەبارىكى دەرۇونى دابنىن،
بارودۇخى شوين و کات پىيۆيسىتى كردووه، ئەم بایه خدانەش
دەبىتە ھاندەرىيەكى رەسەن، والەو لاوە دەكتات تىيىگات و

دا بلاو کراویه وه . ئەوهندەی رەخنەی وىرانەی ئەم كەلە پىاوهەم كىردووه، ئەوهندە باسى زىانى زانستى و كراوهىسى ورۇژنامەگەرىيەكەيم نەكىردووه، من ئىستا ئەم پىاوه بەھىمائى تىكۈشانى زىانم دادەنیم.

رىكەوتىكى خوش بۇو لەزىانمدا كە لە تەمنىكى كەمەوه گۆقارى (المقتطف) مناسى و بەشدارىم تىداكىد، و ھەر لەوانىشەوە رىبازى ئابورىم وەرگرت، و دووركەوتەوە لە چەنەبازى وشه، و ھەرلەوانىشەوە ھەوهىسى زانستىم وەرگرت، و تائىستاش رىبازم زانستىيە. نوسراویەكى پىزىشكى لەسەر رېئىن(غىدە)م پى پەسەندىترو لە پىشترە، لە چىرۇكىكى روسى پلەيەك، و ماناى ئەوهش نىيە كە چىرۇكم پىشتكۈنى خستووه، بەلكو نوسراوە زانستىيەكان پىش چىرۇكەكان دەخويىنمەوه. پاشان شانس ھەلى بۇ رەحسانىم كە لەپارىس و لەندەندا بىزىم، و لەويىش پەرەودە و ئاپاستە و فەلسەفەم دىتەو، رۇژنامە و گۆقارى حەفتانە و مانگانە لە دوو پايتەختدا كەلەك زۇرن، بەتايبەت لەندەن، كە بىينىنەكى جىهانىيە بۇ بارى سىياسى و كۆمەلایەتى، و لەميسىريش رۇژنامە و گۆقارە كانمان بىينىنەكى لادىييانە بۇو تىكۈشانمان دىرى ئىنگلىز لەميسىدا، نەيدەھىشت بىر لە پىشكەوتىنى كۆمەلایەتى بکەينەوە دوورى دەخستەوە لەپەركىدنەوەمان، لەبەرئەوەي ھەموو خەم و بايەخدان و ھەولۇن و تەقەلامان بۇ سەرەودرى بۇو. مافى خوشمان بۇو بەلام ئەم تىكۈشانە رىگاى بىينىنەكى جىهانى و فراوانىكىدىنى رۇشنبىرى خويىنەرى ميسىر گىرتىبوو.

چاكەيەكم لە خويىندىگە نەدىيە لە رۇشنبىرىيەيەكەمدا، لەو خويىندىگەيانە فيئرە بابەت بۇوم و زانىيارىم وەرگرتۇوە، ئەوهندەش بەھاى زۇر نەبۇوە، بەلام رەفتارى فيئرنەكىدمۇ رىبازى پەرەودەي نەدامى، و ھەموو رىساكانى رىزمان و ناوى جوڭرافى و مىزۋوپى و جەبر و ئەندەزىيارىم لەپەرچۇتەوە، وزۇربەيام بەئەنۋەست لەپەرخۆم بىرۇتەوە، و ئاواتى لەپەرچۇنەوەيان دەخوازم، بۇ ئەوەي بىرم خالى بکەم، و پېرىپەكەمەوە بەئەوە لېكۈلەنەوە و زانىيارىييانە لەبارى ئەم زەۋىيەن و كە شايىستەشن ...

زۇربەرى ئەوانەي كەمن دەناسن لەبەرفراوانى رۇشنبىرىم منيان بەدلە، و مافى خوييانە، لەبەرئەوەي بەبەرەردەكىنەن لەگەل خەللىكى تردا، خۆم دەبىنەم تواناى وتويۇزم لەگەل نوسەر و پىشىش و سايکۆلۆجى و بايلىقچى و مىزۋونونس و پىاوى ئايىنى و مادى ورۇشنبىرى ترم وەك يەك ھەي، نەك لە ھەموو كارەكانيان، بەلكو بەوەي كە پەيەندىدارە بەرۇشنبىرىيەكەيانەوە. ئەم فراوانى رۇشنبىرىيەم، دەرگاى بۇ والا كەردىووم بۇ بىينىنەكى پىكەتەي دانەرى دروستكەرى بۇ بارى جىهانى مروقايەتى. لەجياتى ئەوەي پالىم پىيۇھ بىنیت بۇ شىكرىنەوە و رەتكىرنەوە و وىرانىكىدىن.

لەپەرمە، كە (تاي) رۇشنبىرىم گرت لەتەمەنى (١٨) سالىيدا. زۇر بەرە شىكارى و رەخنە و رەتكىرنەوە دەپقىشىتەن، ئەوهش بۇ خويىنەر بە رۇونى دىيارە كە لەوتارىكدا لە گۆقارى (المقتطف) بەناونىشانى (نىتشە و ابن الانسان) لەسالى (١٩٠٩)

خوینده‌وه.

زور (الجاحظ) و (المعرى) يم بهدله، (الجاحظ) روشنيريکي
فهره‌نگي بwoo، و (المعرى) يش بيركده‌وهيه‌کي مرؤفانه‌ي
ئازادي هـبـوـو. خـوشـمـ حـزمـ لـهـ رـيـباـزـ (الجاحظـ) وـبـيـ
فيـزيـ (المـعـرـىـ) يـشـ بـيـناـخـوـشـهـ.

لهویزه‌ی عهربدا، بهتایبه‌تی لهشیدردا، زیرو خشلی وای
تیدایه، ههتا ئیستاش ددهرهوشینه‌وه که دهیاندوزینه‌وه،
وراده‌مینیین له ماناکانیان. ویزه‌ی عهرب کوکراوه‌ی ویزه‌ی
سده‌هی ناودراسته، و له بهره‌م هویه، نابیت داوای پیکهاته‌ی
که سیبیه‌تی ویزه‌ی نهم چهره‌ی لیبکهین، پیش هه‌مو شتیک
سوودی میژزوویی هه‌هیه، و ئه‌و نوسه‌رهی تنه‌ها پشت بهو
ببه‌ستیت له روزنیریدا، گوشه‌گیر ده‌بیت، و له ته‌زنووی
جیهانی دوورده‌که‌ویته‌وه، به‌لکو به‌ویزه‌یه‌کی سه‌لتی ده‌زین
گه‌ر به‌راوردی بکه‌ی له‌گه‌ل ئه‌وانه‌ی هاوسمه‌ری ویزه‌ی
ئه‌ورو باییان کردیووه.

ئەو نوسەرە ئەورۇپا يىيانەي كە تۆۋىيىەكى زىنندۇو بۇون
لەپىكھاتەي كەسىيەتىم و رۇشنىرىيەمدا زۆرن، لەپەرەي زۇرى
دەھىيەت بۇ ناويان و تايىبەتمەندىيەكانيان، بەلام ئاپۇرىكى زۆر
تايىبەتم لە ئەگرىيكە كۆنەكان داوهەتەو وشتى جوانم
لىيۇھەرگەرتۈون وەك ئازداي و ويىژدان و پوختى و پاكى يىريان،
لەتەمەنىيىكى زووهەو بايەخم بە ليكۈلىنەوەي ويىژەي
رووسييداوه، و گەيشىتمە ئاستىيىكى بەرز لە جىاكارى ھونەرى و
دۇورى خستىمەوە لەو چىرۇك و گۇقaranەي كە بايەخ دەدەنە

روزنامه و گوڤار له لهندن و پاریسدا، تۆۋى رۇشنىرىيم بۇون، زۇر بايە خم بە مەلمانىيى بازىرگانى نىيوان بەريتانيا و ئەلمانيا دەدا، و دەمزانى پاشان چىيان لىدىت، و ھۆيەكانى چىن، تا وام ليھات بەچاوكراوهىي دەربارەي چىن و ھىند و تۈركىام دەخويىندەوە.. لەتك ئىيىستايان دەرۋىيىشتم و چاودىرى ئايىنده يانم دەكىد، و كارل ماركس ناسى و زانىم كە ئەوانەي لە ھاوبەشىيەتى نەزانن، لەررۇوداوه گەورەكانى جىهانىش تىنაگەن!!..

لیرهدا گرنگی فیربیوونی زمانیکی ئهوروپایی زیندwoo
دەردەکەویت، بۆئەوهی بکریتە ریبازى روشنبىرى مىسرى،
لەبەرئەوهی زمانى ئىستامان بايى ئەوهندە نىيە مرۆقىكى
روشنبىرى دەرېچىنیت، كە بىرى گشتى ھەبىت، و ماناي ئەوهش
نىيە كە من فولكلۇرى مەزنى عەرەب پشتگۈز دەخەم، لەوانەيە
بەدەگەمن نوسراوەي كۆنى عەرەب ھەبىت نەمھۇيندىتەوه، و
بەمېشك ھەرسىم نەكردېبىت، بەلام گومانم لەوهدايە بە دەرەوونىش
ھەرسى، بىكم؟!....

هموو ئە و نوسە رانەی لىكۈلەنە وەی وىزەی عەرەبىان كىردوو، ئىستاش بە رىبازىيکى عەرەبى كۆن دەنوسن، منىش گۇئىم نەدا بەم رىبازە، لەبەرئە وەی خۇوچى كۆنى و لاسايىكەرىم نىيې، مەبەستى سەرەكىم لە لىكۈلەنە وەی وىزەی كۆنى عەرەب ئە و بۇو، كە ئىانى عەرەبىم لا روون و رووناڭ بىت. هەرىپىيە نوسراوهى (الطبقات) ئى (ابن أبي أصيبيع) و (تاریخ الطبری) و (ابن خلکان) و (ياقوت) و (كتب الرحالة) ئى (ابن بطوطه) مە

- و ملکه‌چی بuum.
- ئەگەر ويستم ناوى (۱۰) لە دانەرانە بەھىنەم، كە كارىگەرى نۇرپايان لەسەر پەروەردەكىردىن ھەبۇوه ئەوا دەلىم كە :
- لە (ئەفلاتون) فيرىي بىركردىنەوەي پاك و خاۋىن بuum، و ئازادى كىردىم لە ويىنەكىيىشانى كۆمەلايەتى، ھەرودەك لە نوسراوهى (الجمهوريه) دا ھاتوووه.
 - لە (دۆستۆفسكى) فيرىي جىاكارى ھونەرى بuum، واي لىكىردىم بەدل بىربىكەمەوە، و بەمېشك ھەست بىكم ، ئەمەش بەپۇونى لە چىرۇكە جىهانىيەكە (الاخوه كرامازۆف) دەردەكەويت، و ھەموو نوسىنەكانى و لە خوينەر دەكەن مەرقانە بىت.
 - لە (نىيتشە) شتى زۆر فيرىبۇوم لەبارە رەھۋەت مېزۇو و بەها مەرقۇقايەتىيەكەيەوه.
 - (گۆته) نۇمنەي بەرزى كەسىيەتى پېشىكەوتتوو و فراوانى بىرە، ئەو وىيىدانە زىندۇوھىيە كە كاتىك بىھىوا و بىن جوولە دەبم، ھەلم دەسىيىنەتتەوە.
 - (رۆسق) سەرۆكى جولانەوەي رومانسىيە لەئەورۇپادا، نۇركارى تىكىردىم، بە ئەو لە شۇرۇشە گەورەكەي فەرەنساو پەرسەندىن وىزەكان و وەركىپانى روسيا گەيشتم، و داواكىردىنەكەي بۆ (گەرانەوە بۆ سروشت) تۆۋى ژمارەيەكى گەورەي جولانەوەي كۆمەلايەتى و وىزەي بۇو.
 - (داروين) باوکى پەرسەندىن، تەنها ناوهىنەنلى بەسە.
 - (برناردىشق) سووودم لە روونى بىركردىنەوەي و توانجەكانى (۵۰) سالى سەبارەت بەرۇوداوه سىاسى و كۆمەلايەتىيەكانى

سروشتەي سىكىس. بەراسىتى بەشانسى دەزانم، يەكىك پېش تەمەنلى (۲۰) سالى (دستۆفسكى) و (گۆرگى) و (تۆللىتى)

بناسىت و خۆشىانى بۇویت.

لە سالى (۱۹۰۸) دوه تائىيىستا. من نوسىنەكانى (ھ.ج. وولن) دەخويىنمەوە ئاپاستى جىهانى و ئامۇزگارى زانستىم تىادا دۆزىيەوە، و ئەمەشم لە (برنادۇشق) شدا دۆزىيەوە، نوسراوهىيان نىيەنەم خويىندىبىتەوە.

ھەوهىسى دەرۇونىيم زۇرىيەي دەگەپىتەوە بۆ (داروين) و بىرۇكەي پەرسەندىن. ئەم بىرۇكەيە بىرسازى رۇشنبىرىمە و رىبازى لېكۈلىنەوەمە، و ئايىشە لەزىانمدا. تۈوهكىيە كان دەرگاى زۇرى لەسايکۆلۆجى و كۆمەلايەتى و جىبولۆجى و مېزۇو و سىاسەت و ئابورى وىزەيىدا بۆ والا كىردىم، لەبەرئەوەي بىردىزى پەرسەندىن، رىبازو ئاپاستى نۇيى فىركىردى لەلېكۈلىنەوەدا، بۇيە لەگەن زۇرىيە نوسەراندا جىاوازم، لەبەرئەوەي بېيىنەنەنلىكى پەرسەندىنى سەيرى زمان و وويىزە دەكەم، ئەوانەي نەزان بن لەبىردىزى پەرسەندىدا، و دەزانىن كە شارستانىيەتى و رۇشنبىرى و سروشت وەستاۋ و سېرپ، بۇيە قىينيان لە گۇرانە لەزمان و وىزەدا، و لېشى دەترسىن، پاساوايش بۇئەم قىينە دەھىنەوە بەھەي كەئەوان ملکەچىن گەر لىيەن و بۆگەنىش بىت.

ئەم بىردىزىيە، زۇرى دۇورخىستەمەوە لەنادىيارەكان، و نەيەيىشت كات و توانام بەفيىرۇ بېروات لە توپىشىنەوەي تارىكى ئەواندا، بەم دووركەوتتەوەش چاكتىر لە ئەم ھەسارەيە گەيشتم

لهشکری جهندگاوه، دهبیت چهکنیکی تایبەتی هەبیت، لهوانیه تۆپ يان پیاده يان سواره بیت، ئوسا گوئ نادەيتە چەکەكانى ترگەر ئاسايى بۇون، روشنبىريش دهبیت ئەوها بیت، دهبیت له بابهتىك لىزان و تایبەت بیت، دواي ئەوهش گوئ ناداتە بابهتەكانى تر، گەر ئاسايى بۇو تىياياندا، كە قول دەبىتەوه لەيەك لىكۈلینەوه بىرىسکەدارەكان، ئەوا دەيەها تىشكى جوان بەرەو بابهتەكە دەچىت، و دەبىنيت دەركايهكان بۇ بايەخى نوى دەكرينەوه.

بايەلوجى، واتا زانستى زيان، خالى روشنبىريم بۇو لهتافى لاوييەتىم لە تەمهنى (۱۸) سالىدا دروستبو كە دوو دلىي سىكس تىكەل بەكىيمىا دەرەونى دەبیت و دەبنە دوو دلىي روشنبىرى، واقورومانى ئايىنى لەنیو رېباوهەرى داروينىدا بۇ دروست كردم، لىكۈلینەوهى ئەم رېباوهەرنى بىردى نیو لىكۈلینەوهى تر، كە پاش (۴۰) سال ھەرلە نیو توپەكەيم، وئەوهندە قوولبۇومەوه لەنیو ئەم رېباوهەدا، تا نوسراوهى (نظيرة التطور وأصل الإنسان) م دانا، چەندىن وتارم لەرۇزىنامەي (البلغ) دا بلاوكىرده، بى ئەوهى بگەپىمەوه بۇ سەرچاوهكان، لەبەرئەوهى ھەممۇيامن لەبەر بۇو.

لىكۈلینەوهى بايەلوجى منى گەياندە لىكۈلینەوهى سايكۈلوجى و كۆمەلايەتى و ئايىنى و مىۋۇسى و جىولوجى. رۇزىنامەكەريم كرده پىشە، پىش ئەوهى بکاتە ئاستى ئەلەن و تىانورابواردن، كەدەمانمىرىنىت، و بىركردنەوه لەبارى كۆمەلايەتى و سىاسى جىهانى و نىشتمانى بۇو بە پىشەم،

وەرگەرت، ئەو رۇزىنامەنوسە بۇو كە لىكۈلینەوهى لەسەر ئەم ھەسارەيەكىدە بەگىيانىكى ئايىنەوه.

- (وولن) ئاراستەيەكى جىهانى كردم، واي لە روشنبىرييەكەم كەردى تۈينىيەتىيەك بىت و نەشكىت. زۆربەي بىركردنەوه لەسەر رېبازى ئەوه.

- (ماركس) نەبا، من خۆم بە نەخويىندەوار دادەنا، و لە خويىندەوهى رۇزىنامەش تىئىنەدەگەيىشتىم، و نەمدەزانى چۆن سۆزو رەوشىت دروست دەبن، و چۆن كۆمەل دەگۈپىت.

- (فرۆيد) ئەو دەركا داخراوانەي لىكۈلینەوهى سايكۈلوجى بۇكىرىدەنەوه، و منى كرە خويىندەكارىكى ھەميشەيى ئەم زانستە و جىهانى نویى بۇ ئاسان كردم.

كە باسى ئەو (۱۰) يە دەكەم، مەبەستىم كورتكىرىنەوهىيە و گەر بەدۇورو درېزى باسيان بکەم دەگەنە (۱۰) و زياترىش. ھەمۇو خويىنەرىك بارودۇخ و ھەوهسى تايىبەتى خۆى ھەيە، نیوهى سەدەي رابىدوو جىاوازە لەگەل نیوهى سەدەي داھاتوو، بۇيە دەبىت خويىنەر بەرnamەي روشنبىرى خۆى بگۈپىت، و ھەرخويىشى دەتوانىت ئەو دانەرانە ھەلبىزىرىت كە تۆوهكىن.

خويىنەر لەنیو ئەو (۱۰) يە دەبىنيت كە من داوابى روشنبىريم كەردووه لەبەرىيەك ھۆ، ئەويش پىشخىستنى كەسىيەتىمە، و تىيگەيىشتىنى كۆمەلە بەلىكۈلینەوهى ئەم چەرخە، و دەبىت ئاكادارت بکەم، كە ھىچ يەكىك لەو (۱۰) يە نىيە ھەلەنەبىت و منىش كويىرانە بەشويىن كەسىان نەكەوتتۇوم.

(ناپلىقۇن) سەبارەت بەستراتىزىيەتى جەنك دەيگوت:

لەپلانیک بکەینەوە بۆ لیکۆلینەوە، بۆئەوەی بتوانین دەست
بەکات و رەنجمان بگرین.

ئەوەی ئاواتى رۆشنېرىيە، دوو دلە لەنىوان فراونىكىدىن بۆ
زانىنى زۇرتىرىن زانىارى رووپى ، و نىيوان قوولبۇونەوە پسپۇر
بوون لە ھونھەرەن يان زانستىك بەتەواوى. واتا لەنىوان گشتاندىن
و پسپۇردى دەۋەستىت. باشە بەشويىن كام پلان بکەويت؟!.

پىيىشتر باسى پلانى ناپلىيونمان كرد لە جەنگدا، ئەوپىش
ئەوەبۇو، كە دەبىت لە يەك لە چەكەكانى. زالىت بىت
لەسەرھەمان چەكى دۈزمن، لەوانەيە چەكى تۆپ يان پىيادە يان
سوارە بىت، واتا لهىيەك لە سىيىانە دەبىت لە دۈزمن بەھېزىت
بىت. بۆئەوە بەم ھىزۇ زالىيە بگاتە خالى لاوازى دۈزمن،
لىيىدات و بۆ بەشەكانى ھىزەكانى تىرەت بىت و ھەلىيەشىنى،
ئىيمەش پىيوىستىمان بە پلانىك ھەيە بۆئەوە بگەينە ئاواتىمان.
و ئاواتىشىمان لىرەدا، پىيگەيشتنىمان بە رۆشنېرىي. بىريشىمان
پېرىكەين لە فراونىتىن و زۇرتىرىن زانىارى، بۆئەوە پەرەرەدە
بىيىنەمان لەزىياندا بکەين، و گەر بەختەوەرەيىمان لەزىياندا
پىيىنەخشىت. خۇ تىيگەيشتنىمان دەداتى، تىيگەيشتنىش لاي
مۇرقى رۆشنېرى بەختەوەرەيە، و لە بەختەوەرەيش گەرنگەتە.
ئەوەي حەز بە خۇرۇشنىكىدىن بەکات، يەكم جار گشتاندىن
وەرددەگەرىت و ھەمۇو ھونھەرو زانستەكان دەناسىت وئەمە باشە.
بىرى دەكەينىتە بابا تە جۇراوجۇرەكان تا دەكاتە ئەو
خورادنەوە كە خۆشە لاي، واتا ئەو مادەيە كە بارودۇخى
ھەوەسى و بىشىوى و كىشەكانى واى لىيىدەكت قوولبۇونەوە

كەبەرەدەوام ئەم پىيشەيە وام لىيىدەكت زىياتىر وزىياتىر قۇول
بىمەوەتىياياندا ...

(٤٥)

قوولبۇونەوە بۆ لیکۆلینەوەيە

وانە وەرگەتن لەزىياندا، ھەرەوەك لە جەنگىشدا، بەو پلانەيە
كەلەسەرى دەرۋىيت. رۆشنېرىيش ھەر ئەوھايى، لە كتىيەخانەي
مۆزەخانەي بەریتانيادا پەتلە (٤) ملىون بەرگ ھەن، بەجى نىيە
مۇرقىك حەزبەكتەمۇوی يان نىوهى يان(يەك لەسەرەدەي)ى
بخويىننەوە. لەبەرئەوە مۇۋە لەم كاتەدا، تەمەنلى باى ئەوەندە
نىيە بتوانىت ھەر ھەمۇو بخويىننەوە، و ئىيمەش پىيوىستىمان
بە خويىننەوە ھەمۇو نىيە، زۇرېبەي ئەو بەرگانە بەھايان بە
قەد بەھاى ئەو تۆزەيە كەلەسەرى نىشتۇوە.

بۇيە دەبىت پلانىك دابىنەن بۆ رىكخىستىنى توانامان بۆ
خۇرۇشنىكىدىن، و دەبىت گەرنگەت پېش گەرنگ بىت، تىرۇ و
نەزۇكەكانىش بەلاوه بىنلىن، بۇيە نابىت بەھەرەمەكى
بخويىننەوە بەفييەق بىرۇات، لەم جىهانەدا و لەزىيانى
مۇرقايدەتىدا، لەبىرگەنەوە مۇرقايدەتى گەرانتى نىيە، بۇيە
دەبىت زۇرتىرىن پەرۋاشى پېبىدەين، پەرەرەدە بکەين و
رۆشنېرىي بکەين و پېبىگەيەنин، لەبەرئەم ھۆيە دەبىت بىر

بىرى مام ناوهندى نەك بىرى بەرز، بېروا بەه و رۇشنىيىتى
ناھىيىت كە فېر لە هەممو خواردىنەوەيەك بىدات بەھەرمەكى،
بەلکو ئەپاش ماوهىيەك خۆى دەبىيىتەوە كە زۆر حەزى لە^١
قۇولبۇونەوەيە. لەوبارىيەوەش كۆل نادات، كات ئەوهندە
ناپرات، تۆپى ئەپاش زانىارىييانە دەدۇزىتەوە كە پەيوەندى بە
فسىيۇلۇجىيەتكەي خۆيەوە هەيە، هەر وەك تۆپىكى دەمار
تىيەلەن هەممو بىرى دەبىيىت، و وەك حەز داواى ئەپاش زانىارىييانەش
دەكەت، و بەھەزى خواردىن دەچىت، و بىگە جارىش هەيە لە
حەزى خواردىنىش بەتىنلىرى بەھىزىتەر دەبىيىت.

مرۆژ ناتوانىت بەخۆى بلېت رۇشنىيىر كەر لەمادەيەك قۇول
نەبۈوبىيەتەوە، وايە زاناي نەزان ھەن لە مادەيەك قۇولبۇونەتەوە
و لهۇيۆھ بەرھو مادەي تر نەپۇيىشتۇون، منىش بەئەوانە نالىيم
قۇولبۇونەتەوە، بەلکو پىيىان دەللىم پىسپۇر بۇونە، وزۇرىيەيان ئەو
مادەي كە تىايىدا پىسپۇر بۇونەلىياننەبىزاردوھ، و بەلکو بىنى
ھەلبىزاردىن ملکەچى ئەپىسپۇر بىيە كراون!؟.

نمۇنە ئەوانە، ئەوهى پىسپۇر بۇوە لەكىمييا، ھېچ لەئاين و
ئابورى نازانىت، لەبەرئەوەي لەلاۋەيىھە دەستىكىدووھ بە
پىسپۇر بۇون لە كىمياداو بوارى نەبۇوە لەو كىلەك سەوزەي
رۇشنىيىر بىلەوەرپىت.. ئەوهى حەزى لىيىھەلىبىزىرىت:-
خۆرۇشنىيىركىرىنەكە لەكىميادا خۆيى نەبۇوە، و ئىمەش ئەم
نوسراؤھەيەمان دانادە بۇ خۆرۇشنىيىركىرىن، واتا بۇئەو كەسانەي
كە مەبەستىيان ئەوهىيە خۆيىان پەروەردە بىكەن، و هەرييەك لەوانە
فيڭكارو خويىندكارە، هەردووكىيان ئازادن لە هەلبىزارنىدا،

تىياياندا، ئەوسا ئەو (٤) مiliون نوسراوە و بەرگەي لەپىش
نابىيىت، بەلکو بە(١٠٠) نوسراوەي رەسىن قايل دەبىيىت ، ئىتىر
پاش ئەوانە چى بخۇيىتەوە بە لق دادەندىرىن بۇ راڭەكىدىن و
توانج لىدان لەسەر ئەو (١٠٠) نوسراوەيە.

پلان لە رۇشنىيىریدا، وەك پلانى جەنگە لاي ناپلىيون، واتا
لەخالىيەق قۇولدەبىنەوە لەو خالىوە فراوان دەبىنەوە، و لىيەرە و
لەۋى لق دەكەينەوە بۇ زانىارى جۆراوجۆر، كە بەم خالى
پەيوەندارىن، يان بەم مادەيەوە، ئەم پلانەش پلانىيىكى
فسىيۇلۇجىيە. بەقەد لىيۇھشاوەيى و حەزەكانمان قىت دەبىتەوە،
ئىستىتا لە جىهاندا نىزىكەي (١٣٠) زانست و هونەرەن، و
تەمەنى مروققىش بەشى لىكۆللىنەوە ئەپەمموو ناكات، و
ماحالىشە بىرى مروققىك بەتowanىت ئەپەمموو لىكۆللىنەوە
گىشتىيانە بە خۆوەبگىرىت، لەبەرئەوەي بەرنگارى ھەندىيەكىان
دەبىتەوە، و ھەندىيەكى ترى لاپەسەند دەبىت.

ئەوهى حەز لە رۇشنىيىرى دەكەت، ئەوهندەي لەسەرە كە
بىگەپىت بەشويىن ئەپەمموو لىكۆللىنەوە دەگۈنچىت
لەگەل بىشىوی و دەتوانىت تىايىدا قۇولبۇتەوە، دواتر بلاۋبىتەوە
بەنئىو ھەممو هونەرە جۆراوجۆرەكانى پەيوەندار بەم مادەيەوە،
واتا ئەپەمادە رەسىنەي كە لىكۆللىنەوە دەكەت، ئەپەخالىيە كە
لەۋىيە تىشك بلاۋدەكاتەوە بۇ مادەدەكانى تر. لىكۆللىنەوە
بەھەرەمەكى نابىيىت، بەلکو دەبىت پەيوەندى فسىيۇلۇجى بە
بىرمان و پىيداۋىستىيەكانى بىشىوی تاكى و كۆمەلائىھەتىمانەوە
ھەبىت.

ئەوانەی بۆمبى گەردىلەييان دروستكىرد، بىڭومان پىپۇر بۇون
، لەبەر پىپۇرىيەكەيان، لهۇيىزەو فەلسەفە و ئايىدا نەزان
بۇون، لەبەرئەوهى گەر ئەمانەيان بىزانيبا ئە و بۆمبەيان
دانەدەھىن؟!.

خويىنەر بەردهوا م بەير خۆى بەيىتىهەو، كە نابىتە
رۇشنبىرىيکى تەواو گەر لە زانستىك قوول نەبىتەو، كە مەشقى
زانستى لىيۇھ فېر دەبىت و دەتوانىت جىاكارى نىوان راستى و
ناراستىيەكاندا بىكەت، ئەم قولبۇونەوەيە واي لىدەكتات تواناي
رەخنەيەبىت لە زۆربەي بابهەتكەكاندا، بۆيە دەبىت خۆى ئە و
ماھىيە ھەلبىزىرىت بۇ قولبۇونەوە تىايىدا، لەبەرئەوهى
ھەلبىزىرنەكەي لەناخ و قوللىي كەسىيەتىيەكەي ھەلدەقولىت،
لەگەل تواناي دەگۈنجىت.

ئەو خويىنەرەي چەندىن سال بەسەريدا دەپروات بى
قوقولبۇونەوە لەماھىيەكەدا، ئەوا دەرروونى لەو چەند سالەدا سېرە و
ناگەپىت بەشۈين بابهەتىكدا. بۆيە ئەو خويىنەرە نەخۆشە و
پىپۇستى بە چارەسەركىردن ھەيە!!.....

(٤٦)

سەد نوسراوه

زۆربەي خويىنەر پىپۇستى بەدەستنىشانكىردنى ئە و
نوسراوه رەسەنانە ھەيە كە رۆشنبىر بۇ خويىندەوە
پىپۇستىيەتى، ئەم نوسراوانەش گشتىن، و مەبەستىش لىييان
پىپۇرى نىيە، يان گىرنگى و بەخويىندەوەيان دەكەيىنە
مۇۋقايىتىيەكى بەرز، و لهۇيۇش دەمانگەيىتە گىيانىكى جىهانى
بەرز.

ديارە ئەو لاوهى بايەخى دابىت بەوهى كە ئاستى بىرى
بەرزبىكەتەوە، پىپۇستى بەوه نىيە ئىيمە دەستنىشانى ئە و
نوسراوانەيان بۆبىكەين، لەبەرئەوهى خۆى دەناسىت، و گەر
رىيگاى راستى لەرۆشنبىرىدا گرتىپىت، ئەوا خۆى نوسراوه كان
دەناسىتەوە، بەلام نوسراوه ھەن بەهايان شاراوه يە بۇ ئەوانەي
كە گۈيىبىستى نەبوون، بۆيە زۆربەي بىرمەندان بىريان لەو
كىردوتەوە كە دەستنىشانى ئەو نوسراوانە بىكەن كە بەهايان
لەرۆشنبىركردىنى گشتىدا زۇرتە لە نوسراوهى تر.

دكتور(ئەلىوت) سەرۆكى جارانى زانكۇرى(ھارفەرد)
لەئەمەريكا لىستىكى بە (١٠٠) نوسراوه و بەرگ رىكختىووه،
و كۆمپانىيائى (كۆلىار ئىيندىسن) ھەموو ئە و (١٠٠) نوسراوه و

ئەوە نەبۇو كە لىيستىك بەتنەها بۇناوى دانەرى ئەمەرىكى و ئىنگلەيزى بىكەن، منىش وادەزانم كەلىستەكى دكتور(ئەلىيۇت) لەھەمۇ لىستەكانى تر باشترە وشايسىتە بۇنىيەتى لاي رۇشىنلىرى.

لە تەك ئەمانەدا، رۇشىنلىرى پىيۆيىستى بە فەرھەنگ ھەيءە، بۇ بەداچۇون و راڭھەكىرن، ولهھەمۇ ئەو فەرھەنگانە گەھەرقىن، فەرھەنگى (الموسوعه البريطانييە)يە، بەلام گرانە، ئىيىستا بە (١٦٠) جىنەمە. بۇيە دەتوانىت فەرھەنگىكى ترت ھەبىت.

خەوشى ھەمۇ فەرھەنگىكى ئەوهىيە كە زۇۋ دەملىت، لەبەرئەوهى ئەو زانىارىيىانە كە تىايىدaiيە، زۇر لقىان لىيىدەبىيەتە، وگۇرپىنى بەسەردا دېت، و فەرھەنگەكەش ھەر بە زانىارىيە كۆنەكانە و دەمەنچىتە و لەجىيى خۇى دەوەستىت، بۇيە فەرنىسييەكان فەرھەنگىي نۇيىيان دەركىردووھ بەناوى (الورق السائىب) واتا ئەوهى ئەو فەرھەنگەي ھەبىت وەك بەرگ ھەلىيدەگرىت، ھەمۇ مانگىكى پەرەيەكى ويلى لەو زانىارىيىانە كە نۇيى بۇونەتەوە يان گۇپراون بۇ دېت، ئەو پەرە نۇيىيە دەخاتە شوين پەرە كۆنەكە پاش لىيکىردىنەوهى، بۇيە ھەتاھەتايە ئەو فەرھەنگە بەنۇيى دەمەنچىتەوە.

بىيگومان فەرھەنگ ناخويىندرىتەوە، بەلکو پىيادا دەچىتەوە، سوودىشى زۇرە گەر چاك بۇو. ئاكاشتان لە فەرھەنگى ئىنگلەيزى بىت گەرهاتۇو لەبەرىتانيا چاپكىرابۇو لەبەرئەوهى بايەخەكى زۇرى بەيارى و وەرزش و ئورۇستكاراتىيەتى داوه و لايەنى مىزۇوی بەرتىانيا لەسىياسەت و داگىركردن و سىيىستمى

بەرگەي بەيەك چاپ و كاغەز و بەرگ بلاوکرددەوە، و خويىنەر ئاكى لەوهېبىت كە ئەم زنجىرە لە (١٠٠) بەرگ پىيکەتتەوە، نەك (١٠٠) نوسراوە، لەبەرئەوهى ئەم بەرگانە لە (٣٠٢) نوسراوە پىيکەتتەوەن. واتا ھەر (٣) دانەر خراوەتە نىيۇيەك بەرگەوە، بەرىيىسايەك ھەلىيېزاردۇون، كە لەبابەتەكانىيان يەك بن، يان دانەرەكان بەيەك بچىن، بەنوسىينەكانى گرىيكە كۆنەكان دەستىپىيەكتە، تادەگاتە ئەم چەرخەمان، و بەراستىش چاكتىين نوسىينى ھەمۇ چەرخەكانى كۆنلى كۆكىدۇتەوە و رۇشىنلىرىش ناتوانىتتى هىچ يەك لەم نوسراوانە دەلاوهنىت و گۈيى نەداتى.

(١٠٠) ناوى نوسراوە تر ھەن دكتور(ھىتشت)، سەرۋىكى زانكۆي شىكاگۆ دايىناون، ئەويش ھەر لە چەرخى گرىيكە كانەوه دەستىپىيەكتا دەگاتە ئەم چەرخەمان، بەلام لەگەل دكتور(ئەلىيۇت) جىياوازىكى ھەيءە، ئەويش ئەوهىيە كە زۇر ئاپرى لە دانەرە ئەمەرىيىكىيەكان داوهتەوە، لەسالى (١٩٤٢) دا گۆقارى (التربية الحديثة) دى زانكۆي ئەمەرىيىكى لەقاھيرە، ئەو لىستەي بلاوکرددۇتەوە، وئەو (١٠٠) ناوا، ناوى نوسەرەكانە، و لەوانەشە لە (٢٠) بەرگ زىاتر بن.

واش بەباشى دەزانم كە يەك لە مامۇستاكانى كۆلىزى وىزە لە زانكۆي قاھيرە، ناوى (١٠٠) نوسراوە عەرەبىيمان بۇ دەستىشان بىكتە، كە خويىنەرى عەرەب رۇشىنلىرىدەكەن، بەوهى دكتور(ئەلىيۇت) و دكتور(ھىتشت) بچىت، كە ھەردوووكىيان مەبەستىيان رۇشىنلىرىكى مروقايەتى گشتى و دانەرە جىهانى لە چەرخ و نەتەوهى جۇراوجۇردا بۇو. كەسىشىيان مەبەستىيان

ئىمپراتورىيەتى گرتۇوە، خويىنەر سوود لە فەرھەنگى ئەوها وەرناگرىت، و لەبىريشمان نەچىت كە (الموسوعه البريطانية) لەئەمەرىكادا چاپ دەكىت و سەرەپاي ناوهكەي، بۆچوونى جىهانى تىدایە!!..

(٤٧)

بەرنامەي خۇرۇشنىيركىردىن

مەبەستىمان لەئامادەكىردىنى بەرنامەيەك بۆ خۇرۇشنىيركىردىن ئەوهىيە: كە چالاکى لەزىرى ناوهوو بگوازىنەوە بۆ زىرى دىيار، واتا لەناخەوە بۆ وېرۇدان، يان لە (حەزى كشتىيەوە بۆ بەرزىكەنەوەي بىر) بۆ (ويسىتى تايىبەت بۆ وەدىيەنانى ئامانجىيىكى دىارييکراوه) يان لە (بلاوبۇونەوەي چالاکى گەرەرئەوە دەپروات وېرەت و بلاودەبىتەوە) بۆ (خالى تىشكۈيەك تىزى بکاتەوە و گېرىگىرىت)، و بىبىتە تىشكى جۆراوجۆر، و ئەوسا پىيکەوە فراوان و قوولىدەبنەوە لەھەمان چەقە رەسەنەكەوە. لەراستىدا ئەمە لەھەمۇ مەرۋەقىيەك روونىادات كە بەرەو رۇشنىيرى دەپروات، و تو مەرۋەقىيەكى رۇشنىير نابىنیت كە خالى تىشكۇ، يان چەندخالىيىكى تىشكۈيەكى نەبىت، هەمۇ چالاکىيەكانى تىيدا كۈدەبىتەوە و گەرەگىرىت و تىشكى جۆراوجۆر دەداتەوە، ئەو لە مادەيەكدا پىپۇر دەبىت و دواتر دەگوازىتەوە بۆ مادەيەكى تىر، ئەمەش ھەروا دەبىت، گەرەت تو خاوهنى بىرىنگى ئاسايى بۇو، بەمەرجىك لىكۈلىنەوەي بەراست گرتىبىت.

ئامادەكىردىنى بەرنامە، رىيگا بۆ ئەم پىپۇرەيە خۇشىدەكتا،

بەلگە نەويىستە، فەرھەنگ بەھاى زۆرە، بەلام دووباتى بەھاى نوسراوه دەكەمەوە، نوسراوه سۆز دەورۇشىنىت و بىر بەئاگادەھىينىتەوە، نوسەرەكەش ھەر كورتەيەك لە بابهەتكە نانوسىت، بەلکو فراوان دەبىتەوە تىايىدا، دەتوانىت فەرھەنگ بەكارنەھىينىت، بەلام ناتوانىت نوسراوه نەخويىنەيەوە، گەر بەخويىنەر و ترا: كامىان ھەلدەبىزىرىت (١٠٠) بەرگەكەي كە دكتور(ئەلىوت) و دكتور(ھىتشتر) دايانتساوه، يان (الموسوعه البريطانية)؟ و لامەكەت بايەكەم بىت لەبەرئەوەي يەكەم رۇشنىيرىيىكى كشتىيەوە وەھەر دووھەم رابەرە، و لەبەندەكانى پىشتر ناوى زۆربەي ئەو نوسراوانەم ھىنناوه تا پىشىتگۈن نەخرين.....

فیئر بکات و په ره به بیری بادات. بهداخهوه کۆمەلی ئىمە هانى ئەو پەروھەدەيە نادات، لەھەرئەو تەگەرانەي کەپىشتر باسم كرد، وەك پىشپەركىي ئابورى كە بەزۇر ملى وaman لىيدەكەت پارە كۆبەكەينەوە لە ترسى ئايىنده، يان وەك ئەو زەنە نەزانەي نەيارى نوسراوه كېينەو نازانىت كە پەھفييەكى نوسراوه لەكەل وپەلى نىيۇمال چاكتە!!!

خويىنەرى ئەم نوسراوه يە، لەوانەيە ھەست بەوه بکات، كە ئىمە شان و شەوکەتى رۆشنبىرى زۇر گەورە دەكەين، وەك بلېي سەررووى زىيان بىيت و ئىمەش دەبىت بىزىن بۇ ئەوهى بخويىنەوە، هەن وادەكەن واتا خۇرۇشنبىرىكەن بۇتە حەز لایان، و ھەموو زىيانىانى لە باوهش كردووه، و بە ئەو رەنجلەش كە دەيدەن بۇ ئەو مەبەستە بەختەوەرن، و گەر بەيەكىكمان بلېيىن، كە مەبەستى زىيان زانىارييە، ناتوانىت بلېي ئەم بىردىزىيە هەر بەھاينىيە، لەھەرئەوهى مروقىي پىشىكەوتۇو و بەرزىلم جىهانەدا، تىيەكەيشتن بەھەزىزلىن و گەراترىن شت دەزانىت كە بەروبومى زانىارييە.

سەرەپاي ئەوهش، دەبىت بلېي خۇرۇشنبىرىكەن بۇ زىيانە، نەك زىيان بۇ خۇرۇشنبىرىكەن، لەھەرئەوهى مانا لەزىيان ھەر زىيان خۆيەتى، و ئىمەش كە دەلېيىن، رۆشنبىرييمان ئاپاستەي ئەو بەروبومە دەكەين بۇ تىيەكەيشتنە، خۆمان خەرىكى لىكۆلۈنەوهىيەكى نەزۆك ناكەين، كە لە چەرخىك زىندىوو بۇو، و ئىستاش مردووه و ھىچ رىيگا پىشاندەرىك نىيە بۇ زىيانى ئىستامان ...

واتا خالى تىشكۆ دروست دەبىت و بارودۇخى زىيان، كات و دراو و رەنچ بەكاردەھىنىت، و ئەم ھىزانە پەرت و بلاودەكەتەوە و بەشى لىكۆلۈنەوه نامىنىت بۇ خۇرۇشنبىرىكەن، بەلام ئەگەر بەرناھى دانا، دەتوانىت زۇربەي ئەو ھىزانە گل بداتەوە بۇئەوە مەبەستە.

بۇ نموونە گەر ويستى لە زمانىيەكى بىيانى بکۆلۈتەوە، ئەوا يەكەم جار پىيوىستى بە فىئركارىك ھەيە بۇئەوهى گافى يەكەم تەواوبکات، كە دەگاتە سەرەپەرلىكۆلۈنەوه، پىيوىستى بە كېرىنى نوسراوه و تەرخانكەن دەبىت و دەبىت بەردىۋام لىكۆلۈنەوهى بکات، چالاکىيەكەي پەرت و بلاودەكەتەوە لەوانەشە ساردى بکاتەوە.

بۇئەوهى بېيىنە رۆشنبىر. دەبىت بەرناھە ئامادەبکەين و كات تەرخان بکەين بۇ لىكۆلۈنەوه (٢-٣) سات رۆژانە، و دەبىت پارەي بۇ ئامادەبکەين، لەھەرئەوهى پىيوىستىيمان پېيەتى بۇ لىكۆلۈنەوه بە كېرىنى نوسراوه و گۆفار، بلې سالى (١٠-٢٠) جىنە، كە ھەندىيەكى بۇ فىئركارو ئامۆڭگارىيەكەن دەپوات، ئەوهى ترىيش بۇ لىكۆلۈنەوه بۇ ماوهى (٢-٣) سال دەپوات، بۇئە بايەخ بەشتى تر نادەين لەھەرئەوهى ئەو پارە و كاتانەمان بۇ لىكۆلۈنەوه تەرخان دەكەين.

مايەي سەرسۈرمانە كە يەكىكمان (٥٠) جىنە سالانە بۇ مەنداڭەكى سەرف دەكەت كە لەزانكۇ بىت و (٢٠) جىنەش گەر هاتوو لە ئامادەيى بۇو بەلام رەزىلى بۇ خۆي دەكەت گەر هاتوو سالانە (٤-٣٠) جىنەي بۇ نوسراوه كېين دانا.... خۆي پى

ویژه و فله‌سـهـفـهـدا کـوـکـرـدـهـوـهـ، وـ گـهـرـبـهـتـیـکـهـیـشـتنـ
چـارـهـسـهـرـمـانـکـرـدـ، ئـهـواـرـایـزـورـرـاـسـتـ وـ پـهـسـهـنـدـیـ پـیـ درـوـسـتـ
دـهـکـهـینـ.

(رـا) رـهـنـجـیـکـیـ دـهـرـوـونـیـ وـ بـیـرـیـ گـهـوـرـهـیـ دـهـوـیـتـ، وـ تـهـنـهاـ بـهـ
راـ نـاتـوـانـیـنـ رـهـفـتـارـ بـکـهـینـ لـهـزـیـانـمـانـداـ، بـوـیـهـ بـهـهـاـکـانـیـ رـوـشـنـیـرـیـ
لـیـرـهـداـ، رـاـ مـانـ بـوـ دـهـکـاـتـهـ سـوـزـ(مـهـبـهـسـتـمـانـ رـاـ چـاـكـ وـ رـهـسـهـنـهـ)
وـ گـهـرـ رـاـ بـوـوـ بـهـ سـوـزـ، ئـهـواـ دـهـچـیـتـهـ نـیـوـ سـیـسـتـمـیـ دـهـرـوـونـیـمـانـ وـ
گـلـوـرـ دـهـبـیـتـهـ وـ نـیـوـ نـاـخـمـانـ... وـ ئـیـمـهـشـ ئـهـوـسـاـ سـوـزـ زـورـ
بـهـثـائـسـانـیـ وـ بـئـ وـیـزـدـانـانـ بـهـکـارـدـهـهـیـنـینـ، دـوـاتـرـیـشـ سـوـزـ دـهـبـیـتـهـ
بـهـشـیـکـ لـهـرـیـبـازـیـ زـیـانـمـانـ...
بـهـشـیـوـهـیـکـیـ تـرـ دـهـلـیـمـ...

زانـیـارـیـ گـاـثـیـ یـهـکـهـمـ بـوـ رـوـشـنـیـرـیـ.

وـ زـانـیـارـیـ دـهـبـیـتـهـ تـیـکـهـیـشـتنـ وـ رـاـ وـ دـانـیـیـ.
وـپـاـ وـدـانـیـیـ دـهـبـنـهـ رـیـبـازـیـ زـیـانـ...

مـهـبـهـسـتـهـ بـهـرـزـهـیـ کـهـ پـیـیـ دـهـزـینـ، لـیـرـهـداـ دـهـبـیـتـ رـوـشـنـیـرـیـ
رـیـبـازـهـ بـهـرـزـهـیـ کـهـ پـیـیـ دـهـزـینـ، لـیـرـهـداـ دـهـبـیـتـ فـلـسـهـفـهـ وـ
پـهـیـرـهـوـکـرـدـنـ بـیـتـ وـمـهـبـهـسـتـهـکـهـیـ وـهـکـ مـهـبـهـسـتـیـ فـلـسـهـفـهـ وـ
ئـایـنـهـ: زـانـیـارـیـ دـوـایـیـ تـیـکـهـیـشـتنـ، دـوـایـیـ رـاـ، دـوـایـیـ سـوـزـ، دـوـایـیـ
ئـهـوـ رـیـبـازـهـیـ کـهـ پـیـیـ دـهـزـینـ، ئـهـ پـیـوـهـرـهـیـ کـهـرـوـشـنـیـرـیـ
پـیـدـهـپـیـوـینـ، نـابـیـتـ جـیـاـواـزـ بـیـتـ لـهـگـهـلـ ئـهـوـ پـیـوـهـرـهـیـ کـهـ ئـایـنـ
فـلـسـهـفـهـیـ پـیـ دـهـپـیـوـینـ، وـاتـاـ چـهـنـدـ فـیـرـهـ تـیـکـهـیـشـتنـیـ
کـرـدـوـوـیـنـ!؟ وـچـهـنـدـ ئـهـوـ سـوـزـهـ جـوـانـ وـ بـهـرـزـانـهـیـ لـهـ دـهـرـوـنـیـمانـ
دـرـوـسـتـکـرـدـوـوـهـ!؟ وـ کـامـهـیـ ئـهـوـ رـیـبـازـهـ بـهـرـزـهـیـ کـهـ زـیـانـیـ ئـیـمـهـیـ
گـهـیـانـدوـوـهـ پـیـیـ.

بـهـلـیـ... دـهـبـیـتـ بـرـیـنـ لـهـپـیـنـاـوـیـ زـیـانـ، وـاتـاـ مـهـبـهـسـتـ لـهـزـیـانـ
هـهـرـ زـیـانـ خـوـیـهـتـیـ وـ کـهـ دـهـلـیـنـ تـیـکـهـیـشـتنـ يـانـ دـانـیـیـ، يـانـ
فـلـسـهـفـهـ يـانـ زـانـیـارـیـ يـانـ تـهـنـدـرـوـسـتـیـ يـانـ دـلـنـیـیـاـیـ،
مـهـبـهـسـتـمـانـ زـیـانـهـ، لـهـرـاسـتـیدـاـ ئـهـمـانـهـ هـهـرـهـمـوـوـیـانـ بـوـ زـیـانـ وـ
پـاشـ ئـهـمـانـهـ دـهـتـوـانـینـ بـلـیـنـ: کـهـزـیـانـ، زـیـانـیـکـیـ مـهـرـدـانـهـ وـ
بـهـخـتـهـوـرـانـهـ وـ بـهـرـزـهـ يـانـ تـیـکـهـیـشـتنـ وـ رـیـگـاـ پـیـشـانـدـهـرـ...
ئـهـوـسـاـشـ دـهـتـوـانـینـ رـیـبـازـیـ دـابـنـیـنـ لـهـ جـیـاـتـیـ رـیـبـازـیـ نـوـسـراـوـهـ،
شـوـرـهـیـیـهـ بـوـ نـوـسـهـرـ، يـانـ تـوـیـزـهـرـ کـهـ زـوـرـ بـاـیـهـخـ بـهـخـشـانـیـ
گـهـوـرـهـ وـ جـوـانـ وـ هـوـنـرـاـوـهـ بـهـرـزـوـ رـهـسـهـنـ بـدـاتـ، بـهـلـامـ خـوـیـ دـاـواـ
لـهـزـیـانـیـ خـوـیـ نـاـکـاتـ کـهـ بـبـیـتـهـ چـاـمـهـیـکـیـ بـهـرـزـ يـانـ پـهـخـشـانـیـکـیـ
جـوـانـ، وـاتـاـ دـاـواـیـ ئـهـوـ نـاـکـاتـ کـهـ زـیـانـیـ بـبـیـتـهـ هـوـنـهـرـیـکـیـ جـوـانـ
وـ بـهـثـاـواـزـیـکـیـ خـوـشـ رـیـگـاـ بـکـاتـ، نـهـکـ رـیـکـاـکـرـدـنـیـکـیـ خـوارـ وـخـیـجـ
بـیـتـ وـ گـوـیـشـیـ نـهـدـاتـیـ.

بـهـلـیـ، لـهـجـیـاتـیـ لـهـ کـیـمـیـاـ وـ مـیـژـوـوـدـاـ فـرـاـوـانـ بـینـ، بـاـ
لـهـزـیـانـمـانـداـ فـرـاـوـانـ وـ قـوـولـ بـینـ، لـهـبـهـرـئـهـوـهـیـ زـیـانـ خـوـیـ نـهـزـادـهـ وـ
هـهـرـ خـوـیـشـیـ ئـامـانـجـهـ..

بـوـئـهـوـهـیـ فـرـاـوـانـ بـینـ، وـ قـوـولـ بـینـهـوـهـ لـهـزـیـانـداـ، وـ چـیـزـ
لـهـمـرـدـتـرـینـ وـ خـوـشـتـرـینـ شـقـتـیـ وـهـرـبـگـرـینـ، وـ بـوـئـهـوـهـیـ زـیـانـیـکـیـ
رـهـوـانـبـیـرـشـیـ جـوـانـ بـزـینـ، زـیـانـیـ دـهـرـوـونـ وـ لـهـشـ وـ بـیـنـ، وـ هـهـرـ یـهـکـهـ
لـهـئـیـمـهـ بـهـزـیـانـیـ، شـتـیـکـیـ بـهـرـزـ دـرـوـسـتـ بـکـاتـ، هـهـمـوـوـ گـاـثـیـکـیـ
دـیـرـیـکـیـ شـیـعـرـ بـیـتـ، لـهـبـهـرـ هـهـمـوـوـ ئـهـمـانـهـ دـهـبـیـتـ مـیـشـکـماـنـ
رـوـشـنـیـرـ بـکـهـینـ وـ خـوـمـانـ پـهـرـوـهـدـ بـکـهـینـ.

ئـهـمـ رـیـبـازـهـشـ زـانـیـارـیـیـ، کـهـ بـهـلـیـکـوـلـیـنـهـوـهـ دـهـسـتـمـانـ
دـهـکـهـوـیـتـ، وـ گـهـرـ زـانـیـارـیـمـانـ لـهـمـیدـانـیـ جـوـرـاـوـجـوـرـیـ زـانـسـتـ وـ